

RESSENYES
I NOTES CRÍTIQUES

D'acord amb el procediment adoptat al volum 4 de «LL&L» (vegeu-ne la p. 441), oferim en aquest apartat ressenyes i notes crítiques (per bé que aquest cop totes les notícies van firmades) de l'actualitat bibliogràfica sobre llengua i literatura catalanes, amb la introducció d'una variant: reunim sota l'epígraf de *Ressenyes collectives* aquells treballs que s'ocupen de diversos títols relacionats amb un autor, un gènere, un moviment o qualsevol altra categoria que faci al cas, mentre que els comentaris crítics de llibres solts els incloem en el subapartat següent de *Ressenyes individuals*. Aquestes darreres van encapçalades per la fitxa bibliogràfica corresponent i ordenades per ordre alfabètic d'autors (i si s'escau de títols); en canvi, les ressenyes collectives poden portar títols al·lusius a l'autor o categoria tractada, de manera que la seva alfabetització fóra una operació arbitrària. Per això ordenem les ressenyes collectives segons criteris cronològics i fent que els estudis de literatura precedeixin els de llengua, com a la secció *Estudis i Edicions*. Les ressenyes de sèries o de volums miscel·lanis les situem en darrer lloc, encapçalades per les fitxes descriptives i, si s'escau, per un títol al·lusiú al contingut.

Com és habitual a «LL&L», tots els qui signen les ressenyes expressen les seves opinions personals i es responsabilitzen individualment del que hi diuen.

RESSENYES COLLECTIVES

Edicions i estudis lullians recents

A hores d'ara, la feracitat dels estudis lullians és a punt d'esdevenir proverbial en la medievalística catalana; ha estat sempre un tret característic del lullisme modern (en els moments més adversos i tot), però en els últims anys el volum d'estudis, edicions i traduccions ha crescut inopinadament. El lector ho pot jutjar, ell mateix, al llarg d'aquesta ressenya que pretén d'incloure, tot just, els treballs que s'han publicat des del darrer número de «Llengua & Literatura», deixant de banda les versions d'obres del beat a altres llengües.¹

1. Per a quedar convençut del que dic, només cal fer una ullada al butlletí bibliogràfic (i a la secció de ressenyes) de «Llengua & Literatura», 4, que ja conté un gran nombre de fitxes lullianes.

Dues edicions d'obres homilètiques

Hom no pot fer altra cosa que felicitar-se per l'aparició, el març de 1991, del primer volum de la *Nova Edició de les Obres de Ramon Llull (NEORL)*. S'ha fet realitat una empresa que ha tingut una gestació inevitablement laboriosa, perquè calia acordar voluntats diverses i coordinar esforços distants. No em sembla arriscat afirmar que la *NEORL* pot arribar a ser una fita essencial en la història dels estudis lullians i, doncs, de la nostra cultura. Ho pot ser al costat de les *Raimundi Lulli Opera Latina (ROL)* i, és clar, de les *Obres de Ramon Llull (ORL)*, les edicions que han permès als homes del segle XX de descobrir Llull. Serà possible a base d'anys, és a dir, de continuïtat i de periodicitat.

El volum inicial ens brinda una obra que Llull va escriure originalment en català, però que era encara inèdita, el *Llibre de virtuts e de pecats. L'editio princeps* és de Fernando Domínguez, curador de la traducció llatina de l'obra a *ROL* xv (1987), aleshores formant part d'un conjunt d'obres que anomenem *Summa sermonum*. Aquesta col·lecció d'homilies va ser considerada pel mateix Llull com un tot i va ser escrita originalment en català; la circumstància desgraciada que només hàgim conservat en la nostra llengua l'obra estampada a la *NEORL* (en un únic manuscrit del segle XV que es troba a la Biblioteca de Catalunya) fa que els dos volums de Domínguez siguin ara inseparables: un ens dona la versió original de l'obra bàsica del sermonari i l'altre el conjunt sencer traduït; d'altra banda, la breu introducció que acompanya el volum català, i que inclou una informació bàsica, té la seva, diguem-ne, *amplificatio* en el llarg i valuós estudi del volum llatí (la *Summa* en el context de la vida i l'obra de Llull i de l'homilètica de principi del XIV, els postulats de la predicació lulliana, les obres que la conformen, etc.).

Ja el 1987, la publicació de la *Summa sermonum* feia conèixer un aspecte nou de l'ús lullian de l'homilètica i, de fet, alçava la llebre sobre la seva importància.² Fins aleshores coneixíem l'*ars praedicandi* de Llull pels volums III-IV de les *ROL* (1961-1963, amb el *Liber de praedicatione* de 1304, que ja denunciava una concepció peculiar del tema); però l'acte de «transgressió-suplantació de la tradició homilètica», com n'ha dit L. Badia, el beat l'havia de fer amb el *Llibre de virtuts e pecats*: bàsicament, proposa de substituir el sermó «per autoritats», que depèn d'un text bíblic enunciat en el *tema* inicial (un discurs sovint altament especulatiu), pel sermó «per filosofia moral», que permeti augmentar de manera més immediata la virtut de l'auditori. La proposta comporta variar l'estructura ben establerta del *sermo modernus* i oferir un sistema nou de fer homilies a partir dels mecanismes de l'Art i de la combinació de vicis i virtuts.

L'*Atre abreujada de predicació* és també una part essencial de l'*ars praedicandi* lulliana; un opuscle que publica el darrer volum de les *ROL* (1991) en les seves versions catalana i llatina. Amb aquest, les *ROL* han arribat al seu tom XVIIIè amb un ritme i una regularitat exemplars. Es clou així l'edició de tota l'obra produïda pel beat entre 1309 i 1316, que era també la més inèdita i desconeguda. El llibre conté obres escrites a Mallorca el 1313, *Ars abbreviata praedicandi*, *Liber per quam poterit cognosci, quae lex sit magis bona, magis magna, et etiam magis vera*, *Ars infusa*, *De virtute veniali et vitali et de peccatis venialibus et mortalibus*, i el *Testa-*

2. Vegeu l'extens comentari de Lola BADIA a «Llengua & Literatura», 3, ps. 563-575.

mentum Raimundi Lulli, editades a cura d'Abraham Soria Flores, Fernando Domínguez i Michel Senellart.

La primera, l'*Art abreujada de predicació*, va ser escrita a continuació del *Llibre de virtuts e de pecats* (no en va anomenat també *Art major de predicació*), com una mena de simplificació. Com ja passava en el cas de *ROL XV*, el P. Soria feia temps que havia deixat el text de l'*Ars abbreviata* preparat, però en haver-se produït el seu traspàs fa uns quants anys, F. Domínguez s'ha encarregat de revisar l'edició i de prologar-la. I també aquí, Domínguez torna a fer una introducció densa i documentada que és un complement perfecte d'aquella introducció memorable a què m'he referit. El professor del Lullus Institut sosté que l'obra no és només una exposició breu d'una *Art major*, sinó una «*radical abreviatura del mensaje luliano*», un intent més (aquest cop ja després de la versió definitiva de l'*Art*, l'*Ars generalis ultima*) de formulació del seu sistema.³ Les reflexions de Domínguez sobre el fet diferencial lullà en el context de l'*ars praedicandi* complementen també anteriors reflexions seves i posen de relleu determinats aspectes repensats ara amb més perspectiva. És d'agrair la secció que dedica a la recepció de l'obra.

Els vint manuscrits que transmet l'opuscle ens ofereixen la versió original catalana i tres versions llatines distintes; atesa aquesta particularitat en la tradició, i un cop estudiades les relacions entre els testimonis, Domínguez resol fer una edició a quatre bandes: edita acarats l'original català⁴ i les tres versions llatines, en dobles pàgines desplegable. El resultat és espectacular i, tot i que aquesta operació no era estrictament necessària, cal dir que la comparació no és exempta d'interès. D'altra banda, el fet demostra una gran atenció als problemes textuals i a les relacions entre les versions de l'obra, una tendència que s'ha anat accentuant als darrers anys en els estudis lullians. Avui dia ja no tenim les urgències editorials d'antany i el que necessitem són edicions que es plantegin els problemes peculiars de la tradició textual i manuscrita lulliana (plurilingüisme, versions diferents, dobles redaccions, multitud de còdexs, transmissió...).

Curiosament, la segona obra que publica el volum XVIII de les *ROL* també ofereix dues versions acarades; es tracta del *Liber per quem poterit cognosci...* abans esmentat; una obra pensada especialment per als mercaders mallorquins que comerciaven amb el Magrib i que tenien un contacte intens amb musulmans; és a cura de Michel Senellart. Sobre la tercera obra del tom, l'*Ars infusa*, recauen totes les sospites d'espurietat; Domínguez suggereix que podria ser un opuscle didàctic (es tracta d'una mena de guió de l'*Ars brevis*) per a ús d'escolars mallorquins del segle XIV o XV. La quarta obra, altre cop a càrrec de Senellart, el *De virtute veniali et vitali...*, forma part de la corrua de llibres lullians dedicats a un monarca (en aquest cas a Sanç I de Mallorca) amb la intenció d'oferir un mètode de vida virtuosa. Tanca el tom una petita perla del lullisme: el *Testamentum* del beat, signat a Palma el 26 d'abril de 1313;

3. El capítol en què defensa aquesta tesi (ps. 18-23) ofereix un comentari molt interessant sobre què representava l'*Art* per a Lull i com es va desenvolupar, que, per general, no fa cap nosa (al capdall, ens recorda algun concepte que les esquematitzacions a l'ús no recullen).

4. L'*Art abreujada de predicar* catalana havia estat editada per Curt Wittin (Barcelona 1982), seguint un dels dos manuscrits que la transmeten, el 2021 de la Biblioteca de Catalunya; ara Domínguez segueix l'altre, el Clm 10497 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic, bo i corregint-lo amb el primer.

l'anàlisi que en fa Domínguez és d'allò més suggerent: es posa de manifest, per exemple, que al terme de la seva vida, Llull no era un home miserable, sinó amb unes certes possibilitats econòmiques. S'afegeix, a més, una reproducció fotogràfica a doble plana del diploma que conserva el document, i que permet una lectura directa amb prou nitidesa.⁵

Estudis: dues monografies i altres

Cal començar el capítol dedicat als estudis lullians parlant precisament de la revista que porta aquest nom: «Estudios Lulianos» ha arribat el 1990 al volum XXX, després de trenta-quatre anys de vida.⁶ L'esforç de la Maioricensis Schola Lullistica en el manteniment i en la promoció de la revista és encomiable. Els dos fascicles del '90 publiquen articles de: M. D. Johnston, *Affatus: Natural Science as Moral Theology*, on analitza el context polèmic de l'afirmació lulliana de l'*afat* i suggereix que la seva resposta es fonamenta en doctrines psicològiques i fisiològiques d'ús corrent que contempen la paraula des de la moral escolàstica i la teologia ascètica; P. Rosselló, «*La mort de Ramon Llull de Salvador Galmés i Sanxo*, estampa el darrer treball de Mn. Galmés, que havia romàs inèdit; W. Artus, *Actitud y respuestas de Lulio al ateísmo*; J. N. Hillgarth, *Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349), y otros documentos sobre la dinastía mallorquina*; A. Llinarès, *Version française de la première partie de la «Quadrature et triangulation du cercle»*; M. Colom, *Primer petit suplement al «Glossari General Lullian»*; A. Soberanas i L. Badia, *Manuscrits lullians de la Biblioteca de Catalunya. I*; A. Soler, *El nou manuscrit del «Llibre de l'orde de cavalleria» i l'edició del text*; F. Domínguez, *Sobre ediciones definitivas y otras inquisiciones. Glosa a una recensión de Josep Perarnau*. Títols tots ells suficientment significatius perquè el lector es faci una idea del contingut dels treballs. Hi ha, com és habitual, les seccions de bibliografia, ressenyes i crònica, que han esdevingut un mitjà de comunicació insubstituïble per als lullistes.

Durant el lapse de temps que estem analitzant, es dona la circumstància que dues conegudes revistes han dedicat números monogràfics al beat o a la història dels seus epígons. Em refereixo al volum IV de «Catalan Review» (juliol- desembre de 1990) i al número 27 de «Randa» (1990). Anem per la primera, que és un tom inusualment gruixut (quatre-centes cinquanta pàgines lullianes). Com és sabut, aquesta revista es publica sota els auspicis de la

5. Accedir a aquest pergami en temps moderns ha estat una història trista i rocambolesca (per no dir una altra cosa) que els editors de les *ROL*, amb una gran elegància, no han explicat en el llibre. El seu propietari, l'actual marquès de Barberà i de la Manresana, ha impedit que cap estudiós pogués consultar-lo, per raons misterioses; fins ara, ens havíem hagut d'accontentar amb la transcripció i amb la borrosa i gairebé il·legible fotografia que en va fer Francesc Bofarull el 1896. Quan els editors ja desesperaven del cas, va aparèixer una magnífica fotografia del *Testamentum* entre els papers que F. Stegmüller, a la seva mort, havia deixat al Lullus Institut; segons que sembla, trenta anys enrere, l'aleshores marquès, en Joaquim de Sarreria i de Losada, va permetre l'accés a l'arxiu familiar al fundador de l'Institut i fins l'extracció d'una reproducció fotogràfica del document; és un gest que l'honora i del qual caldria prendre'n exemple.

6. Els editors tenen la intenció de renovar la imatge del periòdic, començant per un canvi de nom que serà a partir del proper volum «Studia Lulliana».

NACS, raó per la qual acull una munió d'articles de professors de l'altra banda de l'Atlàntic. Em limitaré a comentar treballs que, al meu entendre, fan alguna aportació als estudis lullhians.

Michela Pereira publica un article amb el títol *Lullian Alchemy: Aspects and Problems of the «corpus» of Alchemical Works Attributed to Ramon Llull (XIV-XVII Centuries)*, que és una excellent introducció a aquest aspecte tan rellevant (i també tan menystingut) del lullisme; en caracteritzar aquest moviment alquímic, Pereira destaca la centralitat del *Testamentum* en la formació d'una tradició que gira al voltant del *Liber intentione alchimistarum*, el *Liber lapidarii*, el *Codicillus* i el *Liber de secretis naturae*. R. Pring-Mill (*The Lullian «Art of Finding Truth»: A Medieval System of Enquiry*) fa una breu presentació del nucli del sistema lullhià, en la línia dels seus treballs ja clàssics. D. Urvoy (*La place de Ramon Llull dans la pensée arabe*) conclou, seguint el seu llibre *Penser l'Islam* (París 1980), que el que trobem en Llull de relacions amb el pensament i el món àrabs és més una influència de mentalitat, d'idees transmeses verbalment, que no pas de textos i autors. A. Bonner, ultra una introducció bibliogràfica a Llull per a un públic de cultura anglòfona, presenta un estat de la qüestió de les relacions entre el beat i l'orde dels predicadors (*Ramon Llull and the Dominicans*). J. M. Vidal i Roca, en un treball intítulat *Significació i llenguatge*, parla de l'*Ars* com a semiòtica general i de les implicacions lingüístiques d'aquesta concepció, un tema que ha merescut força atenció els darrers anys (amb articles d'ell mateix, de Joan Tusquets, de M. D. Johnston, etc.). Th. Pindel-Büchel (*Nicolas of Cusa's «Extractum ex libris meditationum Raymundi» in the Manuscript Transmission of Ramon Llull's Latin «Liber contemplationis»: Preliminaries to a Critical Edition*) brinda dades útils sobre la tradició manuscrita del *Llibre de contemplació* i de l'extracte que en va fer el Cusà.

Lola Badia, a *La novella espiritual de Barlaam i Josafat en el rerafons de la literatura lullhiana*, estudia la difusió extraordinària de la llegenda d'aquest parell de personatges, i en fa una productiva comparació amb els models hagiogràfics subjacents a l'obra de Llull (especialment al *Blaquerna*). Fins a cert punt podríem relacionar amb aquest, el treball de R. J. González-Casanovas intítulat *Llull's «Blanquerna» and the Art of Preaching: The Evolution Towards the Novel-Sermon*, que estudia la més reconeguda de les ficcions lullhianes com a conjunció de les noves *artes praedicandi* i de la literatura sàvia tradicional, com a novella-sermó amb trets hagiogràfics.⁷ Ambdós articles assagen de reconèixer patrons narratius i imaginaris precedents en la novella i (més en el cas del primer que no del segon) allunyar-se del recurs al pretès autobiografisme.⁸ L'autor de la present ressenya, en un article que duu per títol *Sobre el «Blanquerna», la clerecia i una obra misteriosa*, intenta de formular una hipòtesi sobre la gènesi de la novella com a «llibre de clerecia» i en relació amb la *Doctrina pueril* i el *Llibre de l'orde de*

7. Aquesta concepció recupera el discurs de W. SCHLEICHER (*Ramon Llull's «Liber de Evast e Blanquerna»: Eine Untersuchung über den Einfluss der Franziskanisch-Dominikanischen Predig auf die Prosawerke des Katalanischen Dichters*, Ginebra 1958) sobre la influència de la predicació dominicana i franciscana en el *Blaquerna*, però vol considerar, a més, qüestions d'hagiografia, narratologia, etc.

8. Per a GONZÁLEZ-CASANOVAS, Llull transformaria gèneres seculars i religiosos provinents de tradicions diverses a través de la seva mateixa experiència i missió religioses; convertiria la ficció en un instrument de reforma i restauració socials; i transcendiria les limitacions de la literatura i la societat mitjançant l'amor místic (p. 247). Afirmacions que em semblen discutibles i que, en qualsevol cas, caldria argumentar extensament.

cavalleria. Precisament, del tractat lullià sobre els cavallers s'ocupa M. D. Johnston al seu treball *Literacy, Spiritual Allegory, and Power: Lull's «Libre de l'Orde de Cavalleria»*.⁹

En el número 27, la revista «Randa» publica el seu segon monogràfic lullià. El primer havia estat el número 19 (1986), i si en aquella ocasió el tom era dedicat pròpiament a Lull, ara ho és al luhisme. Sota un títol francament inspirat, *Del frau a l'erudició*, aplega set assaigs que fan un recorregut d'una elevadíssima qualitat a diversos aspectes de la història del luhisme: del segle XIV en què es congria el «frau» de les obres apòcrifes, fins al XVIII en què Lull esdevé objecte d'erudició.

Retrobem Fernando Domínguez a *Els apòcrifs lullians sobre la Immaculada. La seva importància en la història del luhisme*, on fa una extensa anàlisi de la qüestió immaculista en la història de la teologia, en Lull i en els seus seguidors i detractors, i descriu els cinc opuscles concepcionistes atribuïts al beat. Michela Pereira publica un treball sobre la primera obra presumptament lulliana que utilitza l'Art per a la *inventio* dels procediments alquímics («*Opus alchemicum*» i «*Ars combinatoria*»). El «*Liber de secretis naturae seu de quinta essentia*» en la tradició lulliana). Francesco Santi, a partir d'estudis codicològics que assenyalen el monestir de San Gerolamo della Cervara a Gènova, analitza la concurrència del luhisme nord-italià en el marc de la lògica d'Ockham (*Episodis del luhisme genovès a les acaballes del segle XVI: la confluència amb l'ockhamisme*). Els dos articles següents es fixen en el luhisme d'un dels pensadors més importants del segle XV, Nicolau de Cusa. Eusebi Colomer fa un estat de la qüestió sobre els primers contactes del Cusà amb l'obra lulliana i conclou que cal admetre un viatge a París el 1428, on Nicolau va conèixer el manuscrit llatí del *Llibre de contemplació* (Nicolau de Cusa i el luhisme europeu quatercentista). Th. Pindl-Büchel, per la seva part, estudia la influència de Lull sobre el Cusà a partir dels paral·lelismes textuals entre els extractes lullians que va fer el cardenal i les seves elaboracions posteriors. L'article d'A. Bonner duu un títol que pot ser enganyós, *El luhisme alquímic i cabalístic i les edicions de Llätzer Zetzner*, ja que no es tracta només d'una reflexió sobre l'obra d'un editor concret, sinó un autèntic replantejament dels pressupòsits amb què afrontem l'estudi del luhisme; Bonner analitza el context de sincretisme filosòfic-màgic-científic (tres aspectes que nosaltres destriem en compartiments estancs) en què era interpretada i recreada l'obra del beat. Clou el número de «Randa», un assaig de S. Trias Mercant sobre l'examen del llenguatge lullià que va dur a terme el P. Pasqual (*L'anàlisi del llenguatge lullià a l'obra del P. Pasqual*).

Per si algú trobés escàs el panorama de les novetats lullianes, encara podem afegir les *Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de 1988, El debat intercultural als segles XIII i XIV*, aparegudes el 1990 (encara que portin peu d'impremta de 1989) i que

9. Es tracta d'una lectura suggerent sobre l'opuscle (de la definició de la ideologia cavalleresca i de l'ús de la interpretació alegòrica en aquesta definició) que, tanmateix, ignora la bibliografia més recent sobre el tema i, per això, repeteix i confirma consideracions que ja han estat fetes. Aquesta és, malauradament, una característica extensiva a alguns dels treballs que inclou el volum de «Catalan Review». Es desconeixen edicions crítiques fetes als anys setanta i vuitanta (que substitueixen les edicions d'urgència de les *ORL* o les divulgatives de les *OE*) i s'utilitzen edicions antigues, avui ja obsoletes (en un cas, una edició decimonònica de M. Aguiló!); no se segueixen els treballs ni tan sols la bibliografia recents d'«Estudios Lulianos»; de vegades, i això és més greu, s'ignoren els estudis més bàsics.

recullen cinc treballs que ens interessin. Lola Badia va obrir les Jornades amb una lliçó intitulada *Manipulacions literàries lullianes: de la pastorella al sermó*, que analitzava les distorsions que Lull opera amb tradicions i esquemes preexistents. Charles Lohr encetava la sessió dedicada a les relacions entre cultures en Lull, amb una ponència en què detectava diverses nocions de la *Logica nova* (1303) que podrien ser producte de la influència de la lògica islàmica (*Islamic Influences in Lull's Logic*). A continuació, D. Urvoy parlava de les resistències psicològiques que els musulmans podien oposar als arguments del beat (*Les musulmans pouvaient-ils comprendre l'argumentation lullienne?*). A. Bonner, finalment, caracteritzava l'apologètica de Ramon Martí i la comparava amb la lulliana (*L'apologètica de Ramon Martí i de Ramon Llull davant de l'Islam i del judaisme*). M. Salleras va presentar a les Jornades una comunicació amb el títol *L'art d'esputació de fe en el «Llibre de contemplació en Déu»* (i més concretament al capítol 168).

Vist que en els estudis sobre Ramon Llull i el lullisme l'amplitud i la diversitat són característiques constants (que no han fet sinó confirmar-se en els últims anys), se m'acut que caldria començar a preguntar-se si la poligrafia i fins la grafomania dels lullistes antics i moderns tenen alguna relació amb la mateixa poligrafia i grafomania astoradores del beat. ¿No podria ser una tendència més o menys inconscient del deixeble a la imitació del mestre? És clar que respondre aquesta qüestió no faria res més que allargar l'objecte de futures ressenyes com aquesta; mal negoci.

ALBERT SOLER LLOPART

Memòries d'un capellà del segle XVIII. Josep Esplugues, rector de Montaverner, edició a cura d'Emili Casanova. València, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989.

Les ordinations de la costa marítima del Regne de València (1673), estudi i edició a cura de Joaquim Martí Mestre, Institut de Filologia Valenciana. Montserrat, Publicacions de l'Abadía, 1991 («Biblioteca Sanchis Guarner», 21).

El període històric de l'Edat Moderna és considerat tradicionalment als Països Catalans com de decadència pel que fa a l'ús lingüístic, sobretot en funció de la producció literària de caràcter culte. Però recentment, ultra reconsiderar el caràcter d'aquesta decadència, hom ha assenyalat que la producció escrita total en català durant aquest període no es limita a la literària, ja sigui culta o popular, perquè la llengua catalana continuà essent utilitzada per escrit en altres àmbits, sense cap pretensió estètica, com són, per exemple, el jurídic-administratiu i el didàctic, incloent l'eclesiàstic. I és precisament en aquests usos on l'ús del català no va tenir solució de continuïtat des del període d'esplendor medieval.

Amb aquesta afirmació no volem menysprear el valor lingüístic de la producció literària, puix que és evident que la manca o la insuficiència d'un nivell literari culte a mitjà o a llarg termini influeix negativament en el desenvolupament total de la llengua. Però sí que hem de reafirmar la importància lingüística de tota la producció escrita i l'interès del seu estudi.

Els llibres que ara presentem són una bona aportació en aquest sentit. No solament des del punt de vista intern, sinó també quant a l'abast de l'ús social, i precisament en una àrea com és el País Valencià, on tradicionalment s'havia considerat la intensitat de la interferència lingüística castellana, fins i tot abans de les primeres disposicions legals restrictives de l'ús del català amb l'adveniment de la dinastia borbònica.

El llibre que ens ofereix Emili Casanova conté diversos escrits de Josep Esplugues, rector de Montaverner (Vall d'Albaida), relacionats amb la seva parròquia. En l'estudi preví a l'edició dels textos, Casanova en fa una presentació escaient, situant-los en llur context històric local i general, i assenyalant que si bé en el segle XVIII es produí l'eliminació del català en els llibres sacramentals de la diòcesi valentina, la nostra llengua fou emprada encara en la redacció de llibres eclesiàstics extrasacramentals fins al començament del segle XIX.¹ Dóna també notícies biogràfiques de Josep Esplugues, que nasqué a Agullent el 1705, fill del notari local dit també Josep Esplugues, i que, després de doctorar-se en teologia i sagrada escriptura, ocupà la rectoria de Montaverner des del 1731 fins a la seva mort el 1787; rector ben actiu, impulsà considerablement la vida parroquial i la construcció de la nova església, d'estil neoclàssic valencià, encara existent.

En relació amb la seva obra escrita, Casanova fa notar que emprà majoritàriament el català, principalment en els escrits d'ús personal, però el castellà en els que són dirigits a alguna autoritat, civil o eclesiàstica, o a un ús més extens.

Respecte a la motivació d'escriure en català, Casanova, en l'apartat de *Llengua i estil*, considera que «Josep Esplugues simbolitza la resistència de la llengua a desaparèixer [de l'ús escrit], però no una resistència sentida i racional, fruit de la reflexió i d'una confiança en el seu futur polític, cultural o educatiu, sinó una resistència de l'home, de la terra...», i que «per això no protesta davant la imposició de [l'arquebisbe] Mayoral en 1742» (p. 15) d'escriure en castellà els llibres sacramentals. En aquest sentit hem d'afegir que encara que tingué una educació escolar en castellà, com assenyala Casanova, provenia familiarment d'un estament, el notarial, que al País Valencià, mantingué l'ús del català escrit fins al segle XVIII.

Casanova ens ofereix, a més, una bona descripció dels trets lingüístics més importants de l'obra de Josep Esplugues. És interessant d'observar com les formes més tradicionals alternen amb altres de noves, generalment de caràcter dialectal, tant en la grafia (confusions de *b* per *v*, *ss* per *s* i *ch* per *tx, tj*), com en la morfosintaxi; per exemple, en les combinacions de pronoms febles de tercera persona predomina encara el sistema clàssic: «com *lo.i* adverteix», però ja apareix la

1. Segons Pere RIUORT I MESTRE (*Manuel Sanchis Guarner i els textos litúrgics valencians, Miscel·lània Sanchis Guarner*, 1, València 1984, ps. LVII-LIX) «els rituals valencians que ens han arribat usaren en els segles XVI - Arquebisbe Sr. Joan de Ribera, 1592- i XVII - Arquebisbe Pere d'Urbina, 1654-, exclusivament la llengua del Poble en la part catequètica i moniconal... (p. LVII); en el segle XVIII -1746- l'Arquebisbe Andrés Mayoral publicava un nou *Rituale Valentinum*, en el qual les admonicions ja són bilingües. Això no obstant, la llengua del País hi té el primer lloc, seguida ja sempre de la versió sota l'epígraf "*rel lingua hispana*" (p. LVIII).

combinació valenciana moderna: «y així que *li les* abonà a les llumeneres», qüestió aquesta que ha estat ben estudiada per E. Casanova.²

Quant al lèxic, l'editor remarca que és «ampli, variat i precís, i pertany sobretot a tres camps: —El col·loquial propi de les relacions familiars i veïnals. —El dels oficis de la construcció, molí, etc. —El del món de l'Església: administració, culte i ornament, tot predominant els lexemes i variants formals típicament valencianes, i els castellanismes propis del moment i del seu ambient» (p. 19), i ens ofereix diverses i àmplies seleccions de vocabulari com a mostra d'aquestes característiques.

La segona obra que presentem és una mostra de la producció valenciana de caràcter jurídic-administratiu de la segona meitat del segle XVII, en què la pervivència de les institucions autòctones comportava el manteniment de la llengua pròpia en aquest àmbit. A més d'una transcripció acurada de l'imprès original, J. Martí ens ofereix un bon estudi del caràcter de l'obra, del context històric en què aparegué i de la llengua, i atribueix amb algunes reserves aquest text a Josep Ortí i Moles, el qual fou, com el seu pare Antoni Ortí i Bataller (partidari de la modernització del català literari), secretari dels tres estaments del Regne de València i membre d'una il·lustre família de notaris i literats.

L'anàlisi lingüística d'aquesta obra és molt completa en tots els aspectes, tant pel que fa a la grafia com a la morfosintaxi i al lèxic, i inclou un índex toponomàstic. Per tots aquests mèrits, l'obra esdevé, com diu Antoni Ferrando en el pròleg, un llibre ben interessant, podem dir que pràcticament imprescindible per al coneixement de la història del català, interna i externa, en el segle XVII.

J. Martí dedueix que l'autor de *Les ordinacions* es mantenia bàsicament fidel a la tradició lingüística, inclosa l'ortogràfica, alhora que introduïa algunes innovacions que caracteritzen el català modern en general i particularment la parla valenciana. Així, per exemple, distingeix generalment els fonemes /z/ - /ž/ i /z̄/ - /ž̄/, sense caure, doncs, en l'apitxament, però generalitza les terminacions en *-ea* (<-ITIA): *fortalea, naturalea*, etc., i representa la palatalització de /s/ seguida de /k/, pròpia del valencià i del tortosí: *peixcar, naixcut*, etc.

Respecte de la morfologia, i també per posar-ne una mostra, observem en el sentit que hem assenyalat, que generalitza les formes no reforçades de demostratiu, del tipus *este*, també pròpies del valencià i del tortosí, però manté encara les formes antigues del possessiu femení *sua, sues*, alhora que desconeix *llur* i *llurs*.

Quant a la conjugació, podem observar, per exemple, que les formes d'incoatiu amb *ix/ixc*: *requerix, proveïxquen*, alternen amb les que presenten *eix/eixc*: *segueix, proveïeixca*; però també que les formes de l'imperfet de subjuntiu són totes provinents del plusquamperfet de subjuntiu llatí, és a dir, del tipus *-às, -és, -ís*: *posàs, admetés*, etc., sense que hi figurin, doncs, les formes en *-ara, -era, -ira*, que caracteritzen la parla valenciana actual.

Des d'un punt de vista estrictament sintàctic, podem observar, per exemple, que en les

2. E. CASANOVA, *Aproximació a una gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al segle XVIII: la combinació lliúria de pronoms personals febles de 3a. persona, Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II (Montserrat 1989), ps. 57-80.

oracions adjectives de relatiu apareix sempre *que* en funció de subjecte, sense mostres de *qui*, contràriament a l'ús medieval. També és interessant d'observar la distribució de les preposicions *per* i *per a*.

Pel que fa al lèxic, ric en termes militars i marítics, i en topònims, és analitzat detingudament, inclosos els valencianismes típics i els castellanismes, no gaire nombrosos.

Finalment direm que la impressió del llibre és ben acurada, com és norma en la casa editora, malgrat la dificultat que comporta aquest tipus d'obres. Volem assenyalar només alguns petits lapsus que hem observat a fi de facilitar-ne la lectura: p. 51, lín. 5, on diu *-os*, ha de dir *-es*, com es dedueix dels exemples; el text de la p. 63 hauria de correspondre a la p. 62 i, inversament, el de la p. 63 a la p. 62.

JOSEP MORAN OCERINJAUREGUI

L'empremta del simbolisme en la poesia catalana

N. SANTAELULIA, J.: *Qüestió de mots (Del simbolisme a la poesia pura)*. Barcelona, Edicions de La Magrana, 1989 («Els Orígens», 25).

BOU, Enric: *Poesia i sistema (La revolució simbolista a Catalunya)*. Barcelona, Empúries, 1989 («Les Naus d'Empúries. Brúixola», 4).

El simbolisme ha estat un dels moviments literaris més rellevants de la història de la literatura. Només cal valorar la revolució que suposà l'obra de poetes com Baudelaire (capdavanter i geni prometeic que va dur el foc —o un foc renovellat, tampoc no cal portar-ho als extrems— a les paraules), Rimbaud, Mallarmé o Verlaine; i, encara, el ressò pregon que aquesta nova concepció de l'acte creatiu (aquesta nova alquímia —i mai més ben dit— de la poesia, amb una pràctica innovadora íntimament relacionada amb la transcendència que li atorgaren aquests autors) tingué en la poesia que vindria després, de manera que el moviment (o, més pròpiament, algunes de les seves línies-força, alguna cosa de la seva inspiració) es perllongaria o es faria sentir encara en les diverses vies d'evolució d'uns poetes que manuals i tractats literaris han batejat, tot i la manca de concreció, amb el qualificatiu de postsimbolistes (poetes postsimbolistes serien R. M. Rilke, Paul Valéry, Ezra Pound, T. S. Eliot, Carles Riba...). Sigui com sigui, el simbolisme marca una fita (i una ratlla, també, més o menys termenera) en la història de les idees —o, millor, apellant Valéry, de les paraules— que és la literatura i, en concret, la poesia. Fins els poetes que escriuen actualment són, en major o menor grau, deutors d'aquesta tradició: i així, quan fan ús d'una associació sinestèsica, o quan recolzen en el símbol tot el pes del seu desfici metafísic o deixen que l'ambigüitat semàntica dreni el teixit de mots estranyament suggestius dels seus poemes, no estan fent altra cosa que perpetuar alguns dels motius claus del simbolisme.

L'estudi de l'empremta simbolista en la poesia catalana d'un determinat període és, a

priori, l'objectiu de dos llibres summament interessants apareguts ambdós al novembre de 1989: J. N. Santaaulàlia ressegueix aquesta estela a partir de les dues darreres dècades del segle passat, això és, remuntant-se a Maragall i iniciant-ne aquí la indagació. *Qüestió de mots (Del simbolisme a la poesia pura)* és el títol del seu treball, que va ser mereixedor del premi Salvador Espriu 1989. Enric Bou, per la seva banda, ha delimitat la seva anàlisi a la dècada que va del 1920 al 1930; tot i això, les intencions de *Poesia i sistema* són, com explicita el subtítol d'aquest llibre, ben clares i, en aquest cas, concordants amb les de Santaaulàlia: passar pel sedàs el que ell anomena la *revolució simbolista a Catalunya*.

A *Qüestió de mots*, J. N. Santaaulàlia comença donant una definició del simbolisme que pretén defugir els tòpics més comuns i difosos a l'entorn d'aquest corrent. El primer capítol, doncs, és dedicat gairebé exclusivament a les figures franceses d'aquest moviment i al cop de timó que amb les seves propostes i les seves idees imprimiren a l'evolució general de la literatura. L'autor magnifica les dimensions d'aquesta revolució literària comparant-la amb la que va operar el *dolce stil nuovo*, i immediatament marca les distàncies respecte de la que va dur el romanticisme: «El que en aquests —els romàntics— fou només un enyor profund, un impuls balbucejant, en els simbolistes, convençuts del poder transcendent dels mots, esdevé, podríem dir, la recerca d'un procediment verbal de revelació i d'elevació transcendent.»

La simbolització, el nou tractament o, més exactament, el nou relleu que se li dona utilitzant-la de manera sistemàtica, és la innovació formal més important d'aquells poetes. I aquest procés —segons Santaaulàlia— té tres trets essencials que els autors s'encarregarien d'explorar a fons: 1. Les paraules han d'oferir possibilitats d'irradiació espiritual. 2. La textura fònica del vers, del ritme i la musicalitat tenen una importància decisiva; i, com a traca final, 3. La incidència sobre la influència del context significatiu, amb un dels recursos més divulgats del simbolisme: les correspondències.

Establertes les premisses, doncs, l'autor es proposa tot seguit d'examinar conscienciosament la poesia catalana en el període que hi ha entre les dues darreres dècades del segle passat i les tres primeres de l'actual, a partir d'alguns dels seus representants més destacats, i de cercar-hi vestigis de la nova orientació simbolista. Els poetes estudiats són Maragall, Carner, Riba i Foix. I aquí cal fer esment de la que, al meu entendre, és la troballa més important del llibre: la lectura que l'autor fa de Maragall, innovadora en tants aspectes. Santaaulàlia suggereix la possibilitat —remarquem que no ho afirma mai de manera categòrica, però ho deixa anar sovint— de llegir Maragall com un poeta simbolista, com el primer poeta català veritablement modern, i allunyar així els tòpics que han pesat damunt la seva figura com una espasa de Dàmocles que bon nombre de crítics des del noucentisme han tingut cura d'anar esmolant (sobre la ingenuïtat de les seves propostes, sobre el desori de les seves lectures i influències, sobre la pobresa de recursos de la seva llengua literària i la manca d'intuïció i, fins i tot, de bon gust en el seu ús, etc.). La resta del llibre es dedica a considerar aspectes de l'obra dels altres tres poetes esmentats que es vinculen, poc o molt, amb la praxi simbolista. I així, hi ha un Carner madur (el del *Cor quiet*) —«que comença a expressar inquietuds humanes que fins llavors eren absents de la seva obra: la mort, el pas del temps, l'angoixa...»—, que fa una utilització esplèndida de la simbolització i que «s'acosta, conscientment o no, a Maragall». Subratlem la gosadia d'aquesta afirmació (o d'aquesta insinuació), en un panorama literari, el nostre, en el qual la influència de

les idees noucentistes ha estat l'hegemònica durant tantes dècades; idees que, d'alguna manera, mediatitzaven decisivament la consideració de poetes com Maragall, en principi tan incòmodes a l'estètica arbitrària; al capdavant, fora del sistema.

De Riba, Santaaulàlia es fixa en el procés de depuració constant de la seva poesia (l'essencialitat, l'«abstractalitat» de la poesia pura que preconitzà i que no és sinó una solució evolutiva del simbolisme), i ressalta que «l'influx del simbolisme [...] serà el més decisiu en la poesia ribiana dels anys 20 i 30». Finalment, Foix, i l'atenció en un motiu carregat de simbologia: la Nit.

Santaaulàlia ens ha ofert una obra de plantejament clar i de desenvolupament coherent, una de les virtuts més remarcables de la qual potser sigui el seu gran didacticisme, resultant de combinar (i de confrontar) les seves propostes teòriques amb l'anàlisi directa dels textos (i, doncs, de comprovar i demostrar en els mateixos poemes la validesa de les idees esbossades al començament).

El llibre d'Enric Bou manté no poques afinitats d'intenció amb el que acabo de glossar, però el seu, diguem-ne, àmbit d'actuació i les característiques formals del seu discurs són notablement diferents. Diu l'autor del seu treball: «M'ha interessat d'estudiar l'ús d'un determinat *codi* [...] d'un grup de poetes catalans que varen publicar uns llibres cabdals en els anys vint i trenta», bé que, de fet, en els tres capítols inicials amplii sensiblement el camp d'estudi preestablert per examinar «com el Parnassianisme i el Simbolisme van influir els poetes catalans de final del segle XIX i començaments del segle XX».

El gruix important de *Poesia i sistema*, però, el forma l'avaluació crítica dels següents poetes: Carles Riba, Tomàs Garcés, Marià Manent, Josep Sebastià Pons, Josep Carner, Guerau de Liost i Joan Salvat-Papasseit, autors, tots ells, que s'allistarien sota l'epígraf extremament vague de poesia postsimbolista. I aquest seria el seu lligam —el seu deute, si es vol— amb els postulats simbolistes (és clar que, seguint aquesta mateixa regla de tres, tots els poetes que han escrit després del simbolisme foren postsimbolistes). Això no obstant, Bou s'encarrega de destacar aspectes claus en la poesia d'aquests autors que, per dir-ho d'alguna manera, difícilment haurien estat sense el mestratge de poetes com Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé o Verlaine o alguns dels seus epígons: per esmentar-ne només un, la plena presa de consciència de tots aquests poetes de practicar «un tipus diferent de poesia, que podia ser considerada com una activitat essencialment espiritual, i amb unes possibilitats particulars per a la penetració metafísica». I a continuació, s'acaba de curar amb salut fixant-se en elements formals puntuals d'aquests poetes de filiació irreprotxablement simbolista: la valoració de la musicalitat del vers, l'èmfasi en el ritme, per exemple; o l'«interès per l'instant, per la perduració d'un moment significatiu» o l'«objectivació d'experiències a través de correlats pertanyents al món de la natura».

Pel que fa als poetes estudiats, algunes lectures resulten, és clar, més interessants que altres. En aquest sentit, caldria destacar la que fa del Riba de les *Estances*, amb nombroses dades i la comparació amb Maragall, com també el destriament d'influències i, al capdavant, d'intencions, entre la primera i la segona part d'aquesta obra.

En definitiva, ens trobem davant dues obres fins a un cert punt complementàries. El disseny precís de *Qüestió de mots* resulta molt més complex a *Poesia i sistema*, on, per mitjà de

l'anàlisi particularitzada de set poetes —anàlisi que, per elles mateixes, vull dir aïlladament, ja justifiquen la seva validesa—, tempta la descripció d'un codi, és a dir, dels sistema poètic més o menys homogeni vigent durant un període determinat. L'esquemàtic didacticisme de Santaeulàlia esdevé, en Bou, maneig de multiplicitat de dades i referències, i inferència de noves conclusions, que fa que la línia de desenvolupament de l'obra a voltes es torni una mica confusa. Al cap i a la fi, però, hi ha també força punts en comú, i això és el que avala la rigorositat d'ambdós treballs: potser el més important sigui el desig de desfer tòpics impropis basats en la simplificació de la realitat, en la seva reducció obstinada adquirida de propostes deliberadament ideològiques. Aquí ens enfangaríem massa si ens endinsàvem en el tema de controvèrsia sempiterna: modernisme *versus* noucentisme, però vull destacar un aspecte que els dos autors han sabut veure amb perspiciàcia: l'evolució de poetes banderers del noucentisme, com Carner o Guerau de Liost, cap a plantejaments més propers a una certa estètica —i de retruc, també, a una certa ètica— d'inspiració simbolista (o, més rigorosament, postsimbolista, que pel cas és el mateix).

JORDI LLAVINA

Primavera planiana

L'abril passat feia deu anys de la mort de Josep Pla. El miratge d'una eufòria planiana col·lectiva creat pels mitjans de comunicació, el teatre, el món editorial i, en menor mesura, les institucions, potser va fer pensar a algú que Pla, privilegiat, començava a gaudir d'aquell estat reservat a alguns autors que es converteixen en tradició nacional en el sentit més ampli i més ric del terme: que no tan sols són objecte constant i inesgotable d'estudi i de lectura professionals, de manera que el trenat de la seva obra amb tota la investigació que va generant permet de seguir l'evolució teòrica i metodològica que modifica contínuament la consideració del (seu) fet literari, sinó que arriben a un grau de familiaritat social que els converteixen en un d'aquells referents de la identitat col·lectiva que puntuen, com a vehicle d'autoconeixement i, sobretot, d'expressió d'aquest, cada present de la vida d'una comunitat.

Era un miratge, però, i l'eufòria pública, sobre ésser irreal, era breu com li corresponia i no durava més de dues o tres setmanes. Res que no es pogués preveure: el record d'altres casos d'inflor artificial hauria d'alimentar un escepticisme saludable. No ens enganyem. La irradiació fugaç i limitada d'una commemoració no pot substituir un gruix de generacions avesades al tracte habitual amb la pròpia tradició, fins en forma de tòpic, lloc comú o simple reconeixement dels noms. Ni ho acabarà de fer el guany d'una presència escolar de no fa gaire. Senzillament no hi serem a temps. Ens encaixarà molt abans —i amb prou menys resistència— la pèrdua, arreu, del sentit i la utilitat que es podia trobar a la familiaritat amb la tradició literària.

Encara no hi hem arribat, però, i la situació de Pla, mentrestant, sembla més feliç que no la d'altres autors catalans. És, efectivament, utilitzat —quan no saquejat— amb profusió: com a diccionari de citacions, com a proveïdor de sentències lapidàries, com a autoritat, tant en matèries que dominava com en altres en les quals mereix un crèdit dubtós... I, d'altra banda, mitges revelacions sobre les zones d'ombra graduada de la seva vida van renovant l'interès

anecdòtic pel personatge. Podria passar, però, que aquesta representació de popularitat acabés per ensorrar els febles fonaments que la sostenen en fals: caricatura, banalització i tòpic. Els quals, en una inversió del procés normal, s'han consolidat —i no hi és estrany un fenomen de *moda*— sense el concurs d'una coneixença reposada. Pla no és tan conegut i, sobretot, no és ben conegut. I hi ha el perill que tot el seu gruix (que no és pas el de les famoses vint-i-nou mil pàgines) se l'acabi d'engolir una minimització que difícilment resistiria un canvi de tendències.

De tot el que, en els darrers mesos i en formes diverses, ha acudit a la convocatòria dels deu anys de la mort de Pla, només en revisarem aquella part que, tot i que no es tracti exactament de la mena de treballs de què s'ocupen amb preferència els anuals com aquest, vol tenir més corda que no la de l'òrbita efímera de l'aniversari. És amb aquesta intenció que algunes contribucions a la difusió de Pla s'han arriscat a ocupar aquella faixa intermèdia de terreny entre els dos extrems alludits, que viu d'ells i que resulta, en el dibuix complet, igualment imprescindible. La faixa correspon al que s'acostuma a entendre com a *divulgació*. En condicions normals, la divulgació, esperonada potser pel tòpic, es nodreix en graus diversos d'aquiescència i de contradicció, alhora que garbella la investigació i en manlleua alguna aparença. Això pel que fa a la seva forma més comuna, l'escripta; o a l'àudio-visual que simplement la transposa. No és ben bé així quan del que es tracta és de dramatitzar, de fer una representació.

És possible que l'etiqueta de divulgació resulti massa restrictiva per a les intencions d'*Ara que els ametllers ja estan batuts*, «un espectacle creat i interpretat per Josep Maria Flotats basat en la narrativa de Josep Pla».¹ Però no ho és tant pels resultats que, fet i fet, se n'obtenen. No parlem, que quedi clar, de la globalitat del muntatge teatral, i admetem fins a quin punt no fer-ho és reduïdor; parlem només del «Josep Pla» que, malgrat tot, Flotats estafa. És el Pla de les *Notes autobiogràfiques* redactades en la vellesa,² en les quals l'escriptor fabula sobre el record dels seus orígens i reviu els seus inicis professionals, entatxonades amb fragments espigolats de l'obra completa, que s'hi engalzen de manera desigual i que permeten treure el nas a la descripció morosa del paisatge, a la pontificació sòcio-política o a la crítica històrica. Una, doncs, de les infinites possibilitats de combinació per a compondre un Pla bàsic que no s'allunya gaire del clixé més fixat i que, amb l'ajut de la interpretació, n'emfasitza —potser involuntàriament— l'aspecte més perillós de cara al públic: el que propicia la confusió de l'humor crític amb la comicitat. L'actuació de Flotats té, en canvi, la virtut d'allunyar el tòpic en un altre aspecte: posa en evidència la falsa modèstia de Pla i la fa desaparèixer. Millor dit: la gira i la converteix en el que és, en orgull. Segurament perquè Flotats no s'amaga en Pla, sinó que se li posa ben bé al davant.

L'anomalia essencial que miràvem d'explicar més amunt eximeix només en part els seus autors de les objeccions que caldria fer als tres nous llibres sobre Pla que l'any ens ha ofert. Totes les dificultats materials de la investigació que es puguin al·legar són certes; podem atorgar credibilitat a una declarada modèstia de pretensions que, donat el cas —que es dona— ha de servir de coartada; o podem abaixar el llistó encara que, amb força imprudència, sembla que es

1. Estrenat al teatre Poliorama de Barcelona, el 17 d'octubre de 1990. Es va editar també el text del monòleg: *Ara que els ametllers ja estan batuts* (Barcelona 1990).

2. Recollides a Josep PLA, *Obra completa*, xxxii, ps. 589-649.

vulgui que l'apugem; no cal dir que no hem de caure en el parany que una presumpció d'oportunisme, al capdavant externa al producte, n'afecti la valoració; i tampoc no hem de pensar que la reiteració és una pràctica intrínsecament negativa o que cal desconfiar per sistema de l'espurna d'arrogància que de tant en tant s'encén. Però, en canvi, és molt difícil de justificar l'efecte de precipitació que es deriva d'afirmacions gratuïtes o indemostrables, d'una presentació poc sospesada i menys elaborada de les dades, d'un ús substitutori de les citacions, i d'una frivolitat i una confusió teòriques, cronològiques i de terminologia que afecten tant la descripció històrica com la literària. Tot això no ho excusaria ni una permissivitat mal suposada a la idea de divulgació. I molt menys si, quan convé, es prescindeix sense manies dels condicionants propis del nivell per tal de mostrar, prolixament i acumulativa, una informació —que fins pot ser inèdita, però no és d'això del que es tracta— per interpretar la qual no s'han donat pas els elements necessaris. No està gens bé atabalar el públic majoritari de les col·leccions de divulgació amb una generositat tan equívoca. Fóra prou més generós respectar el lector que no servir-se'n. I respectar-lo voldria dir, sobretot, no fer-li el terrible menyspreu de creure que no es mereix una redacció correcta, i una presentació coherent i equilibrada del contingut.

Ni el llibre de Xavier Febrés ni els dos de Lluís Bonada, que participen, en grau i proporcions variades, d'aquest panorama, aconsegueixen, doncs, els objectius que declaren o que cal suposar-los en virtut de les col·leccions que els acullen.

Si la idea motriu del segon llibre³ on Febrés explica la vida de Josep Pla era la de donar alguns elements biogràfics que podrien servir d'arrencada per a establir el paper de la tradició local en l'obra planiana, el resultat havia de tenir un interès indiscutible. I no negarem que s'hi destaquen, en aquest sentit, més de quatre dades valuoses: part de la informació sobre les tertúlies palafrugellenques que Pla va freqüentar, o la insinuació del nom de Ventura Sabater com a una de les referències literàries locals que, juntament amb la de Josep Ferrer, van poder-li fer de coixí. Però *La vida de Josep Pla a l'Empordà*⁴ no sap si decantar-se pel mètode de la història local o pel trànsit lliure, evocador i descriptiu, a través dels «escenaris empordanesos». De fet, més aviat és això darrer que Febrés acaba practicant; i no sembla haver sentit la necessitat de decidir unes quantes coses abans de posar-s'hi: quina distinció establiria entre la vida i l'obra; amb quin concepte de tradició treballaria; si fóra convenient de separar la tradició culta de la popular, la política de la literària o la moral de la sensual; i quina mena de pacte obligat amb la discontinuïtat cronològica d'una vida faria menys arriscada i més eficaç la proposta de fracturar-la territorialment. No hauria calgut, si del que es tractava era d'evitar qualsevol aire de factura acadèmica, fer explícits els arguments que s'havien considerat en cada cas; ni tan sols cridar especialment l'atenció sobre les resolucions. N'hi hauria hagut prou de guiar-s'hi perquè es notés que hi eren: llavors, probablement, haurien aflorat aspectes del localisme planià que ara, entre la vida i la literatura, queden totalment al marge, com la pugna, importantíssima, entre la militància i el desmenjament, el determinisme i la fugida, la devoció i la ironia. I la conseqüència: la nostàlgia, l'elegia i la fixació mítica.

Però potser la idea no era aquella i *La vida de Josep Pla a l'Empordà* no havia d'ésser sinó

3. Cf. Xavier FEBRÉS, *Josep Pla: biografia de l'home not*, «Lletres Catalanes» (Barcelona, Plaza & Janés, 1990).

4. Xavier FEBRÉS, *La vida de Josep Pla a l'Empordà*, «Lletres Catalanes» (Barcelona, Plaza & Janés, 1991).

allò que és: un passeig en sis capítols, cadascun d'ells titulat amb el nom d'un poble (de dos, en un cas), i on la relació entre el topònim i el contingut és massa sovint forçada (el dedicat a Pals o el que correspon a Figueres) per a encabir-hi no tant un episodi planià —cosa que tindria més disculpa— com una sèrie de refregits històrics que, de la manera que hi són, resulten gratuïts més d'un cop. Entre això i la llicència de transcripció planiana i no planiana, el llibre arriba al darrer capítol. I l'autor —potser hi ha confiat la «volada» de què parla al proemi— no s'hi posa per poc: *L'Empordà: el mite i la literatura!* Així, doncs, potser sí que, al capdavall, la intenció era transcendir el pur recorregut biotopogràfic. Era difícil, però, donat el desenrotllament del llibre, fer l'únic planteig possible de la qüestió: mitifica Pla l'Empordà? Si es partia d'una hipòtesi positiva, calia aleshores explicar on fonamenta el mite que basteix i com el presenta. El que de cap manera no calia era embolicar la troca reivindicant per a l'Empordà el *status* de realitat i, alhora, fent consideracions sobre l'ànima empordanesa esquitxades d'alguna referència literària. I, sobretot, calia entendre que el mite no fa desaparèixer la realitat i que la identificació de mite amb construcció romàntica és abusiva, empobridora i anacrònica.

És llàstima que, per voler tocar massa tecles, Febrés acabi diluint, en un mar que no controla, tant les dades d'interès com alguna conclusió on relativitza correctament el que Pla solia presentar com a fets consumats (el pes de la mentalitat pagesa, per exemple) que no admetien rèplica. El cas és que, finalment, la vida de Pla és a un pas de quedar en segon terme: ben poc trobem, al capdavall, en aquest llibre que el mateix autor no hagués dit ja al llibre anterior.

La necessitat de tradició, l'atracció per zones incògnites d'implicacions polítiques o sentimentals, i l'extremositat amb què era, en èpoques, encasellat ideològicament i literàriament (sense oblidar la fixació tossuda, per l'escriptor, d'una imatge d'ell mateix que es negava a veure qüestionada) figuren potser entre les causes que mobilitzen part de l'interès de la professió periodística per Josep Pla. Aquella part que avui connecta amb la voga de l'anomenat periodisme d'investigació, amb el renovat predicament del gènere biogràfic i amb el *digest* com a objectiu i, doncs, única premissa metodològica. Però ja dèiem al començament que una cosa són les intencions confessades i una altra els resultats. I tot just n'hem vist un exemple. A diferència de Febrés, Bonada vol defugir en els dos llibres qualsevol tret que els pogués acostar a l'enquesta periodística. Que ho aconsegueixi en bona part no vol dir, però, que *Josep Pla* i *L'obra de Josep Pla*⁵ no tinguin més d'un defecte.

El principal és de concepció, no de realització. És clar que després és aquesta la que es dol del que potser no és un error sinó un malentès: el d'haver emprès la redacció des de la perillosa idea que el lector ja sap *de què va*. I no tant de què va la vida i l'obra de Pla com de què va allò que se n'ha dit o se n'ha escrit. És molt probable que Bonada, immers en el maremàgnum de dades certes i falses, de rumors, de quasi-lllegendes i de descobertes recents, d'una banda; i, de l'altra, adelerat per orientar-se en la xarxa, espessa i mòbil, de represes i prolongacions que és l'obra de Josep Pla, hagi prescindit involuntàriament del que se suposa públic virtual de les dues col·leccions en què apareixen els seus dos llibres. El mercat de l'ensenyament és el que, en

5. Lluís BONADA, *Josep Pla*, «Biografies Joves-Adults», 4 (Barcelona, Empúries, 1991). Lluís BONADA, *L'obra de Josep Pla*, «El Blau Marí», 7 (Barcelona, Teide, 1991).

primera instància, motiva aquestes síntesis, però és també el que, a la llarga, en justifica les edicions. D'acord que Pla és Pla, i que el radi de curiositat que provoca és ampli i divers, poc representatiu d'un interès generalitzat per la literatura i la història literària. Però un fet com aquest no fa més que augmentar l'exigència d'ordre, de claredat i de constància en el nivell de detall dictada pel públic escolar: és precisament perquè se sap que molts dels lectors que acudiran, per l'ham planià, a aquests dos llibres no són públic avesat a una sèrie de referències, que cal ser modest en les pretensions, prudent en les afirmacions i gasiu en la informació; i abandonar el to d'esmena i de demostració, de *respuesta*, que impregna massa pàgines.

No fóra just, però, ignorar que la màxima dificultat amb què hom topa a l'hora d'escriure la biografia d'un creador és la d'articular vida i obra, de manera que aquesta s'incardini en la narració d'aquella sense fer-la desaparèixer i, alhora, que la persecució del trajecte vital no redueixi l'obra a la pura dada situada en una cronologia. La dificultat, em temo, és la mateixa sempre, sigui qui sigui el biografat. Però hi ha moltes maneres de resoldre-la i aquestes sí que depenen, abans que altra cosa, de la naturalesa i l'especificitat de cada obra. La construcció autobiogràfica de Josep Pla obliga, com qui diu, a practicar el contrast: verificar, corregir, desmentir, confirmar, són operacions que poden acabar convertint la biografia, més que res, en interlocutora de l'autobiografia. En aquesta situació és molt difícil de trobar el punt d'equilibri, i encara ho és més si hi ha grans diferències de volum de fets públics entre una època i una altra del personatge, cosa que se sol reflectir en el volum d'informació obtinguda. El *Josep Pla* de Lluís Bonada té una excessiva desproporció entre l'espai dedicat als anys anteriors a la guerra i el dedicat als posteriors (aproximadament la meitat), el qual, d'altra banda, s'inclina cap a convertir-se en una cronologia de l'obra. El problema és que aquest resultat, que certament era bastant inevitable, no es mira de compensar amb procediments obvis sinó que, al contrari, s'accentua gratuïtament. I així, ens trobem amb un text farcit, en la primera part sobretot, d'un material que, en tot cas, hauria hagut d'anar a parar a unes inexistentes notes: l'apartat sobre Action Française (perillosament confusionari i jo diria que fins incompreensible per qui no n'hagi sentit parlar mai); o el noranta per cent del dedicat a l'episodi de la candidatura de Pla a diputat provincial i a la seva posterior actuació com a tal. En canvi, potser no hauria costat gaire donar un parell de dades clares sobre Acció Catalana i llegir amb deteniment els articles de Pla a «Revista de Catalunya» abans de fer alegrement afirmacions sobre les seves simpaties polítiques. Hauria costat una mica més concebre una estructura per al llibre, o fins mantenir el dictat de la successió cronològica sense trinxar (*didàcticament?*) el text de manera gairebé autodestructiva, i sense anades i tornades innecessàries que són el resultat d'aquestes descompensacions d'informació i de no pensar-s'hi gaire a l'hora, per exemple, d'interrompre el fil l'any 1927 per tornar al 1920 i col·locar, en paquet, tota la *literatura* (o sigui, els llibres publicats entre 1920 i 1934!) abans de tornar a reprendre l'any abandonat. A mesura que el llibre avança, va quedant massa al descobert el seu estat primigeni: les fitxes que no s'han ni triat ni ordenat prou bé. Per cert que les de la cronologia al final del volum s'haurien de revisar: a part d'algun oblit estrany i algun error en la columna que correspon a Pla, el més sorprenent és el pintoresc criteri de selecció i redacció de *Fets de l'època*, segons el qual, per exemple, la mort de Pétain és l'únic fet destacable del 1951 i no se sap on hi va haver una «onada de terrorisme» el 1919.

Problemes similars ens els tornem a trobar a *L'obra de Josep Pla*: un text esmicolat en

epígrafs injustificables, una redacció deslligada en la qual molt sovint les frases se succeeixen sense relació, cap mena de sistema en les referències bibliogràfiques a l'obra de Pla, llargues transcripcions gratuïtes i una estructura falsa són ja un índex prou revelador d'una certa mena de dificultats. Podríem dir-ne «externes» i semblaria que els llevem importància. Però ni així no podríem passar per alt la gravetat del que, llavors, hauríem d'anomenar defectes «interns». Preu per preu, doncs, no calen distincions i sí una estimació sumària dels obstacles que Bonada no ha pogut salvar tampoc en aquest llibre.

La falsedat a què ens referíem en l'organització del text és la de les dues parts titulades, respectivament, *L'escriptor* i *L'obra*. I és falsa perquè el Pla de Bonada és, sobretot, una cronologia desigualment farcida de fets —dels quals l'obra n'és part—, una història que malda per identificar argument i personatge. I quan es vol desprendre d'aquesta condició i aventurar-se per terrenys interpretatius, d'anàlisi literària o estilística, o de la simple definició o etiquetatge d'actituds estètiques, lingüístiques o polítiques, passen dues coses: la primera, que la cronologia esdevé el recurs sempre a punt per a tapar un forat i, per tant, apareix i desapareix no segons una previsió coherent, sinó segons la voluntat d'aprofitar de mala manera un material que no se sap on més posar (és el que passa, per exemple, a l'apartat *L'impacte inicial dels seus escrits*, que tanca la part de *L'escriptor*, pretesament dedicada a descriure les particularitats de l'escriptura planiana), o segons les necessitats d'omplir epígrafs «buits» (i acabar creant, com passa a la segona part, una confusió monumental pel fet que —i abreujó— tan aviat parla de les dues edicions de *Selecta* com de la de *Destino*, que tan aviat es limita a la síntesi parafràstica com fa intents d'interpretació, tan aviat s'allarga volent explicar la gènesi d'un volum com en passa via agrupant-ne molts sense criteri visible). I la segona, que Bonada no disposa de la base ni de l'utilitatge per a convertir en descripció clara allò que intueix o, senzillament, allò que creu que no pot deixar de dir. Improvisa, de vegades a partir de campanes llunyanes, d'altres directament i sense amoïnar-s'hi; aleshores podem llegir que Pla «no es voldrà considerar un escriptor bilingüista»; que «quan vol donar molta força als adjectius, generalment es refereixen a qualitats diferents de l'objecte descrit»; que «donar a les paraules una connotació pròpia, determina, amb l'objectiu de ser més expressiu, això només ho fan els grans escriptors»; que «la literatura clàssica va elaborar tota una sèrie de regles que tenien per objecte la personificació de l'autor mitjançant la recerca de la claredat i de la precisió», i altres fineses per l'estil.

Imaginar, a partir d'aquí, què passa quan Lluís Bonada emprèn el comentari *minucios* d'un fragment aïllat no costa pas gaire i ens excusa, doncs, d'explicar-ho. Tampoc no oferirem mostres del desori que constitueixen els apartats de la segona part del llibre. I no ens embarcarem pas a discutir la lectura d'*El quadern gris* com a «manifest implícitament classicista» i «crònica del triomf [...] de la maduresa assenyada sobre la inconsciència juvenil». Ens obligaria, entre altres coses, a rebatre la validesa i l'operativitat d'expressions com la d'«estil noucentista» o «escola literària noucentista», que Bonada —i no tan sols ell— enarborava amb inconsciència. I, francament, no és aquesta l'ocasió més indicada.

Sí que és la d'esmentar les tres propines que completen *L'obra de Josep Pla*: una cronologia que resumeix la biografia d'Empúries, una bibliografia de la qual s'agraeix el volum però també s'agrairia una ordenació discriminatòria i, amb categoria de capítol (*L'obra definitiva. Bibliografia*), una descripció del contingut de cada volum de l'edició de *Destino*, i de particula-

ritats sobre la història editorial dels textos que, a part d'asistemàtica, precipitada i, ben explicablement, incompleta, és del tot inadequada a les característiques que té, o que hauria de tenir, un volum com el present. Aquesta mena de coses, o s'emmarquen en una interpretació estètica o ideològica, com a reflexió general sobre tècniques i procediments de l'escriptura, i sobre la gènesi de l'opus planià, o desemboquen en edicions crítiques. Haver-ho inclòs aquí rebla, si calia, una de les impressions dominants que deixa *L'obra de Josep Pla* i que deixava també *Josep Pla*: la d'esforç sense recompensa. Ens referim, és clar, a una recompensa immaterial.

Lluís Bonada ha estat també el comissari de l'exposició *Josep Pla, escriptor i periodista*, organitzada pel Col·legi de Periodistes de Catalunya. El catàleg de suport, ben editat, té la funció de tots els catàlegs: que de la feina en tres dimensions, de caducitat obligada, en quedi almenys una certa constància material.⁶ Així, el que ens ocupa recull el caràcter gràfic, biogràfic i bibliogràfic de l'exposició: s'hi reproduceix el material exposat, amb resultats òbviament inferiors però suficients (en algun cas, si tenim en compte que és material llegible, s'ofereix la possibilitat de lectura còmoda que la visita peripatètica més aviat refusa; en altres, en canvi, la composició priva i ho impedeix); i s'hi inclou la tercera versió —la més breu— de la cronologia elaborada per Bonada. A més, el catàleg es completa amb sengles articles de Carlos Sentís, Josep M. Casasús i Jordi Pujol Cofan.

El crèdit que es pot concedir a *Una independència intransigent*⁷ pel que fa a la informació que dóna sobre Pla durant la guerra i en la immediatíssima postguerra ha de ser tan relatiu com el que mereix allò que Sentís hi explica sobre ell mateix. Fariem bé de posar-ho en quarantena fins que fos possible confirmar i precisar (Sentís no dóna ni una data concreta) dades que, ara per ara, només podem llegir com a, diguem-ne, evocació amical.

Casasús és més ambiciós. *El nostre primer gran periodista modern*⁸ planteja la possibilitat d'estudiar Pla des de la perspectiva de la periodística recepcional. I és impossible negar l'interès dels resultats que se'n podrien obtenir. El que passa és que arribar-hi és un objectiu amb grans dosis d'il·lusió: poques comprovacions factuais —moltes menys que en el cas de la literatura en llibre— es podran fer que evitin caure on Casasús, en aquesta incursió de tempteig, cau. En la confusió entre suposicions i fets. De les suposicions també se'n poden dir hipòtesis, però solem reservar la paraula per als casos en què, com a mínim, es vetlla la versemblança, que és una qüestió de perspectiva i de manipulació de dades reals. No pas com aquí, on ara s'expressa un ideal inassolible (no és pas un problema d'arxius, arribar a disposar de totes les etapes entre les notes de bloc i l'article al diari!), i una mica més enllà, i quan es disposa de dades reals com el pas dels anys, s'arriba a dir que «abans de la guerra» els lectors preferien Ors i Soldevila a Pla (?), i s'oblida que als anys trenta Pla ja no era ni tan jove ni tan innovador: en altres termes, que confirmava més que no pas sorprenia.

Pujol Cofan anuncia també un tema llamíner, però un cop més el reflex condicionat del lector queda decebut. *El «genius loci»*⁹ resulta un poti-poti desorganitzat i inconsistent que es

6. *Josep Pla, escriptor i periodista* (Generalitat de Catalunya, Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions – Institut de les Lletres Catalanes, 1991).

7. *IBID.*, ps. 9-13.

8. *IBID.*, ps. 14-20.

9. *IBID.*, ps. 21-23.

limita a enumerar, amb més o menys farciment d'orgull local, la influència sobre Pla (vida i obra, tant se val) de —sí— la Festa de la Bellesa de Palafrugell, de les tertúlies, de Josep Ferrer i del món dels treballadors de la indústria del suro. Afirmary que Pla «eleva a llengua literària la parla local i comarcal, ironitzant-intellectualitzant la manera de parlar dels tapers» i no demostrar-ho de cap manera, ni apuntar com s'hi ha arribat, és ben criminal.

El balanç de tot plegat el donàvem en començar aquestes notes. Només voldríem, entre aquell punt i aquest, haver-ne justificat el contingut i fet comprensible el to.

MARINA GUSTÀ

Bibliografia espriuana recent

L'objectiu d'aquesta ressenya és presentar breument les principals novetats bibliogràfiques relatives a la figura i a l'obra de Salvador Espriu aparegudes entre 1989 i la primera meitat de 1991. Sense ànim de ser exhaustiu, comentaré successivament les edicions i els estudis.

Pel que fa a publicacions d'obres d'Espriu, aquests darrers anys s'han produït dues novetats interessants, ha tingut continuïtat una empresa endegada el 1985 i s'ha fet pública una notícia important. L'anunci de l'edició crítica de l'obra completa, epistolaris inclosos, aparegué a la premsa el mes de febrer de 1991;¹ si les previsions s'acompleixen, els primers volums d'aquesta ambiciosa empresa editorial ja hauran vist la llum quan llegiu aquestes línies. La continuïtat a què al·ludia, d'altra banda, és l'edició de nous volums de les *Obres completes / Anys d'aprenentatge* d'Edicions 62, dins la col·lecció «Clàssics Catalans del segle XX», concretament el quart —segon dedicat a narrativa—, de 1989, i el cinquè —únic dedicat a teatre—, de 1990.

El segon volum de narrativa conté les obres datades en primera versió entre 1936 i 1984, és a dir, *Letizia*, *Fedra*, *Petites proses blanques*, *La pluja*, *Les roques i el mar*, *el blau*, així com un darrer apartat, intítulat *Els contes de «Les ombres»*, que agrupa nou proses. Els volums tercer i quart d'aquesta edició dels *Anys d'aprenentatge* constitueixen el recull més complet de la narrativa espriuana, per tal com contenen dues proses que no apareixen a l'edició bilingüe català-castellà de Ramon Pinyol-Balash (Barcelona, El Mall, 1985), la més completa fins que fou publicada la que ressenyo; es tracta d'*Aproximació, tal vegada el·líptica, a l'art de Pla Narbona* i *D'un sol diagnòstic que en la meua vida he fet*. A més, el volum conté uns interessants prefaci i postfaci a càrrec de l'editor, Francesc Vallverdú, que ens informen de la seva tasca, dels criteris que l'han orientada i, el que potser és més important, de les versions i les edicions de les diferents obres narratives d'Espriu. Aquesta informació és d'un alt valor filològic a l'hora d'establir els cicles de revisió de l'obra per l'autor (correccions normatives, especialment importants als anys trenta; reelaboracions estilístiques, particularment intenses a partir de la postguerra; opcions lingüístiques, sobretot als darrers anys).

Quant al cinquè volum, dedicat a teatre, em sembla generós en el contingut. En efecte, a banda de les peces dramàtiques concebudes originàriament com a tals per l'autor (*Antígona*,

1. «Avui» (26-II-1991).

Primera història d'Esther i Una altra Fedra, si un plau), de la versió al català de la *Fedra* de Llorenç Villalonga i del muntatge *Ronda de mort a Sinera*, conté dos textos més: *Les veus del carrer*, uns breus i anecdòtics —almenys aparentment— «suggeriments musicals sobre algunes remors de ciutats i de pobles»; i *D'una vella i encerclada terra*, composició mixta en prosa i vers, subtítolada *Espectacle amb música de Manuel Valls* i anteriorment publicada en volum independent (Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya, 1980, sense aquest subtítol i amb il·lustracions de Subirats).²

D'altra banda, les dues novetats interessants que anunciava a l'inici d'aquests paràgrafs es refereixen a *El caminant i el mur*, objectes de dues edicions. L'una, crítica, a càrrec de Rosa M. Delor, conté una important introducció, una bibliografia actualitzada i notes abundants sobre qüestions mètriques, retòriques, intertextuals o, a voltes, interpretatives; i constitueix un complement excel·lent als estudis, ressenyats més endavant, sobre aquesta obra. L'altra edició ofereix reproduccions fotogràfiques de les escultures de Manuel Cusachs i és prolugada per Ramon Pinyol-Balasch, en una presentació que explica la gènesi i el procés d'elaboració de les escultures tot introduint-nos en la personalitat de l'escultor mitjançant els seus coneixements i les seves citacions de Josep Pla i del mateix Espriu.³

A banda de les edicions, més o menys anecdòtiques o ambicioses, de les obres d'Espriu, el període que presento ha estat relativament fructífer en estudis sobre l'autor i les seves produccions. Crec que la distinció de quatre grans blocs pot contribuir a fer clara l'exposició: els estudis de Rosa M. Delor, els de M. Isabel Pijoan, els que s'han publicat com a conseqüència de la inclusió d'obres espriuanes en el programa del Curs d'Orientació Universitària (COU) i alguns articles sobre qüestions de detall que han aparegut en publicacions especialitzades.

Salvador Espriu o «el cercle obsessiu de les coses» de Rosa M. Delor i Muns és probablement la contribució més important dels darrers anys a l'estudi dels *Anys d'aprenentatge*. El volum és un recull de disset articles de l'autora, tres dels quals inèdits i la resta publicats entre 1983 i 1988 en diaris, revistes culturals generals, volums col·lectius i revistes especialitzades. El conjunt, precedit d'una nota en què Delor presenta la història de la seva investigació espriuana, s'organitza en quatre parts molt literàriament titulades —com el mateix volum, d'altra banda— i diverses en temàtica i extensió.

Els cinc articles de la primera part se centren en *El caminant i el mur*. La breu nota *Aquell home vell, tan extraordinari* reporta unes quantes anècdotes de la curta relació que l'autora pogué mantenir amb Espriu i ens fa descobrir un insospitat ritual cabalístic enmig de l'extrema-

2. D'altra banda, *D'una vella i encerclada terra* és el títol de la tercera part del recull provisional *Fragments. Versos. Intencions. Matisos*, publicat a *Obres completes [I] Poesia* (Edicions 62, 1968). Tot i que els set poemes que conté no pertanyen a l'espectacle que ens ocupa sinó que van ser incorporats a *Per a la bona gent*, no deixa de semblar significatiu que el títol d'aquesta obra que Vallverdú inclou entre les teatrals aparegui originàriament entre les poètiques.

3. Anteriorment, l'any 1978, Joan Prats i Sobrepera s'havia ocupat d'*El caminant i el mur*, tot fent-ne una guia de lectura pensada bàsicament per a l'ensenyament secundari però susceptible d'oferir informacions concretes i generals interessants també per al lector universitari. Des d'aquest punt de vista, tot i contenir les crosses típiques dels llibres per al baixillerat (vida i obra de l'autor, glossari de termes tècnics de l'anàlisi literària i fins i tot notes de vocabulari), presenta també una bibliografia extensa i un seguiment del llibre poema que pot resultar aclaridor en més d'un cas. Apunto també, a tall d'anècdota, l'edició antològica *Mariàngela l'herbolària i altres narracions*, «Llibres de l'Avui», 11 (Barcelona, Premsa Catalana, 1989); conté *El doctor Rip* i set narracions breus.

da urbanitat de l'autor. *L'estructura del laberint a «El caminant i el mur»* proposa una lectura del llibre arrelada en la imatge conceptual del laberint i oberta a la constatació que tot coneixement acaba essent-ho de la pròpia consciència; i, en un segon moment, defensa que a la base de les tres parts de l'obra es troben respectivament els cants XI, XII i XIII de l'*Odissea*. Aquesta descoberta, que permet completar la lectura de l'obra, afegint al mite del Minotaure i Teseu el d'Ulisses, és en tot moment justificada, tant estructuralment com textualment. *Per si no arribava a la «Nausica»* ressegueix, a partir de la citació del lema introductor del *Caminant*, la presència i l'absència d'aquest mite clàssic en l'obra espriuana; allora, inscriu l'autor en la línia poètica de Maragall i Riba i el posa en relació amb Goethe. Segueixen en aquesta part un article que glossa la il·lustració escultòrica que Manuel Cusachs féu del *Caminant* i una síntesi de lectura per a COU que situa l'obra en el context històric català i europeu i en el literari espriuà i que resumeix les idees exposades en els articles precedents.

Els tres articles de la segona part són dedicats a *Mrs. Death*. Els dos primers descobreixen que textos medievals, de Dante i de Lull, són a la base de determinats poemes de l'obra. Com més va més evident resulta que una lectura intel·ligent de l'obra d'Espriu passa per la detecció i la valoració d'aquests referents literaris que actuen d'estímul creatiu en un autor més culte que imaginatiu: Delor demostra amb exemples que l'afirmació que en Espriu res no és gratuït s'ha de concretar a cada pas amb un complex sistema de referències culturals. El tercer article d'aquesta segona part, *«Mrs. Death» o el llibre de la generació maledida*, ofereix, en canvi, una lectura global de l'obra, important, d'altra banda, per al conjunt dels *Anys d'aprenentatge* esprius. En una paraula, Delor proposa llegir Espriu com la *Biblia*, mitjançant una exegesi a quatre nivells (literal, alegòric, moral i anagògic). Aquesta proposta, que segons que sembla és a la base de la tesi doctoral de l'autora més endavant aHudida, és cabdal en la història dels estudis esprius, perquè concilia lectura històrica amb lectura religiosa, aspectes que mai no haurien de ser incompatibles per al lector culte. Fos com fos, aquest article conté altres brillants idees: una interpretació de l'estructura numerològica dels cinc llibres de poemes de l'obra lírica, la detecció de la base literària de *Mrs. Death* —la *Divina comèdia* de Dante— i la relació entre els poemes i tres pintures famoses de Brueghel.

Els tres articles de la tercera part aborden *Per al llibre de salms d'aquests vells cecs*. El primer formula una hipòtesi per a la situació cronològica del procés de creació dels *Salms*; ofereix una lectura de l'obra a partir d'una anàlisi contrastada dels textos esprius i del quadre de Brueghel *La paràbola dels cecs*; i dóna una explicació de l'opció mètrica que Espriu fa pels haikús, basant-se tant en el sentit de síntesi cultural que aporta (estrofa xino-japonesa, gènere hebraic) com en la preceptiva de la percepció de l'instant líric. Les *Reflexions i notícies sobre els primers bai-kús de Salvador Espriu i Salvador Espriu i els salms de la versió montserratina* són dues bones mostres del treball filològic que fonamenta la investigació de Delor. El primer és un intent de datació dels *Salms* que referma una idea exposada en l'article precedent: els cent poemes previstos per al llibre haurien estat el contrapunt final, poèticament depurat, del discurs «brut» de les cent *Cançons d'Ariadna* inicials; entre les unes i les altres, el cicle líric i el cicle de la col·lectivitat. El segon article informa dels coneixements bíblics i lingüístics d'Espriu a partir de la seva intervenció, a través del pare Guiu M. Camps, en l'elaboració de la traducció dels salms bíblics al català que es féu a Montserrat als anys seixanta.

La quarta part, com la mateixa autora adverteix, és la més heterogènia i la menys elaborada encara. Conté, en aquest ordre, una ressenya descriptiva i interpretativa de *Les roques i el mar, el blau*, un apunt comparatiu entre Salvador Espriu i León Felipe, una brevíssima presentació del sentit general de l'obra d'Espriu, un estudi sobre la narració *Tres sorores* i unes valuoses aportacions sobre el context històric probablement aïllat a *Primera història d'Esther*.

Fins aquí una descripció del llibre de Delor, el detall de la qual es justifica per la riquesa d'idees dels articles que el conformen. Al terme d'aquesta condensada ressenya, cal recordar que també devem a l'autora l'edició crítica d'*El caminant i el mur*, més amunt esmentada i un parell d'articles. El primer, publicat a «Els Marges», es titula *A propòsit d'una vella amistat: Salvador Espriu llegeix «La cavalcada» (1976) de David Sanahuja*. L'autora hi publica la carta que Espriu envia al poeta de la generació de la República després d'haver llegit la seva obra: resulta interessant tant per la reivindicació de Sanahuja com per la informació que aporta sobre les lectures d'Espriu. El segon article, publicat a «Serra d'Or», duu per títol *1933, un creuer per la Mediterrània*. Hi llegim una descripció del creuer, tan sovint evocat a propòsit d'Espriu, a partir de textos dels qui hi participaren, una interpretació del sentit històric de l'obertura d'aquells universitaris de l'Espanya republicana; i una detecció dels passatges espriuans referits o inspirats en aquest creuer.

En definitiva, opino que el mèrit de la investigació de Delor està en el fet de contenir equilibradament anàlisi filològica rigorosa i interpretació global agorosa; i desitjo que una hipotètica edició de la seva tesi doctoral, *Per una hermenèutica de l'obra de Salvador Espriu*, confirmi aquest valor.

El segon bloc d'estudis recents és constituït per dos llibres de M. Isabel Pijoan i Picas, *Espriu en la fi del laberint*, referit a *Final del laberint*, i *Salvador Espriu o els itineraris de la poesia*, a l'entorn de *Cementiri de Sinera*; així com per l'article de la mateixa autora intitulat *Per a una lectura hermenèutica de la simbòlica de «Llibre de Sinera» de Salvador Espriu*. Amb aquestes aportacions, disposem d'estudis monogràfics de pràcticament tots els títols de l'anomenat cicle líric de la poesia espriuana. La primera obra conté, a banda d'una bibliografia general i d'una entrevista a Espriu datada el 1982, una lectura de *Final del laberint* com una obra on es planteja la recerca de Déu duta a terme en dues trajectòries ascensionals, una a través d'una davallada al laberint soterrani i un vol vers la divinitat (poemes I-XXII) i l'altra mitjançant un viatge per mar i una ascensió a la muntanya sagrada (poemes XXIII-XXX); aquesta divisió de l'obra en dos itineraris contrasta amb la proposta de Castellet a *Iniciació a la poesia de Salvador Espriu*, on distingeix tres parts (I-XV, XVI-XXII i XXIII-XXX). La metodologia crítica aplicada per Pijoan consisteix en l'establiment de l'entramat d'imatges i de mites que construeixen l'obra, seguint l'ordre en què els poemes ens són oferts. L'autora apunta, a més, certs ressons de sant Joan de la Creu i de la *Divina comèdia* de Dante en *Final del laberint*, si bé distancia Espriu de les solucions finals adoptades per aquests dos clàssics.

Pel que fa a *Salvador Espriu o els itineraris de la poesia*, conté, ultra una presentació de Jaume Vidal Alcover, un pròleg de l'autora i una bibliografia, una lectura global de *Cementiri de Sinera* com a juxtaposició de dos viatges iniciàtics. L'obra en si consta de dues parts. En la primera, Pijoan ens introdueix al mètode crític utilitzat, l'anàlisi exploratòria de l'imaginari, que recull l'estructuralisme figuratiu, la mitocrítica i la mitoanàlisi; en la segona, explora

efectivament l'imaginari de *Cementiri de Sinera* i el resultat és un inventari classificat de les imatges i els mites que construeixen l'obra, en termes prou semblants als del llibre anteriorment comentat, si bé en aquest cas la distinció entre característiques figuratives i característiques formals i entre principi formador i principi deformatador impedeix que l'ordre expositiu coincideixi plenament amb l'ordre en què llegim els poemes. Tampoc en aquest cas els itineraris proposats per Pijoan (I- XXI, XXII-XXV i XXVI- XXX) no coincideixen amb els apuntats per Castellet (I-VII, VIII-XXV, XXVI-XXX). A tall d'anècdota, Pijoan es desmarca de Denise Boyer quan afirma que Sinera és l'anagrama d'Arenys i no pas una evocació de la dolçor maternal a través de *sina* "pit".⁴ Personalment, i posats a carregar de simbologia l'imaginari topònim, crec que cal fer correspondre al capgirament fonemàtic un capgirament semàntic: d'Arenys, sorra i calidesa, a Sinera, cendra i fredor.

Quant a l'article esmentat, és, un cop més, l'exploració de l'imaginari de *Llibre de Sinera*, que en aquest cas ens permet presentar l'obra com un conjunt que conté dues grans respostes al tema de la mort, la primera evasiva i la segona basada en un pacte amb el temps.

Fos com fos, la lectura d'aquestes obres de Pijoan requereix una mentalització prèvia respecte al mètode emprat per l'autora, que recorre sovint a la parafrasi textual i a una conceptualització que pot semblar excessivament terminològica al lector que no hi estigui avesat, per exemple quan parla del «grup d'imatges de gulliverització deagradatòria del propi ego espriuà».⁵ D'altra banda, si bé Pijoan proposa una lectura global a partir d'una anàlisi textual exhaustiva referida als reflexos de categories mítiques universals que apareixen en el llibre, trobo a faltar les referències literàries i culturals concretes que el poeta utilitza, terreny només vagament fressat en la primera obra. Si és veritat que cada obra imposa, d'alguna manera, un mètode crític, Espriu ha de ser llegit no tan sols críticament sinó també filològicament.

Entrem ara en aquells estudis fruit de la circumstància de la programació d'obres d'Espriu, concretament *Antígona* i *Narracions*, a nivell de COU. Cal dir d'entrada que sospito que els quatre treballs que ressenyo podrien no exhaurir el que hom ha escrit per l'alludida raó pràctica. Fos com fos, procedeixo per ordre alfabètic segons els autors.

L'estudi introductori d'Alfred Badia a l'edició d'*Antígona* que Edicions 62 va treure l'any 1990 dins la col·lecció «El Garbell» és un extracte retocat del que va publicar al «Quadern de Navegació», número 2, d'Empúries, de l'any 1985. La versió reduïda de 1990 i, sobretot, la de 1985 ofereixen una ajustada lectura d'*Antígona* basada en la tensió que s'estableix entre el concepte antic de destí i la concepció existencialista-absurdistina moderna. El conjunt de l'assaig és molt interessant, si bé gosaria afegir-hi una proposta de treball per a descobrir una altra raó, complementària de la que proposa Badia, del que ell anomena «escamoteig» del destí per Espriu: la influència de fons en l'*Antígona* espriuana del judeocristianisme i, més concretament, dels textos bíblics de *Job* i dels *Evangelis*.

Lluís Busquets, en la guia de lectura de La Magrana, proposa una documentada aproximació a l'antologia narrativa espriuana publicada a la col·lecció «El Cangur» el 1974 i no vacilla a oferir hipòtesis interpretatives que adesiara depassen els textos de referència tot apuntant línies d'investigació vàlides per al conjunt de l'obra d'Espriu.

4. *Op. cit.*, p. 66, nota 7.

5. *Op. cit.*, p. 79, nota 27.

M. Aurèlia Capmany tingué l'oportunitat d'escriure per a la guia de l'Editorial Columna allò que no pogué declarar en el seu pròleg per a l'edició d'*Antígona* de 1969, per raons de context històric òbvies. De fet, l'escriptora fa una elemental descripció de l'obra des d'un nivell de lectura exclusivament històric, amb només una vaga al·lusió a l'estoïcisme en el nivell moral.

L'estudi de Marta Nadal a la guia de La Magrana, interessant malgrat el caràcter escolar que farien suposar la presència d'exercicis i d'un comentari de text, té, al meu entendre, dos grans valors. D'una banda, l'intent de fer una lectura moral de l'obra, no exclusivament política. De l'altra, l'esment de possibles influències bíbliques en l'*Antígona* espriuana, encara que potser justament on més discutibles són.

Per a tancar aquesta ressenya només em resta deixar constància de l'existència d'altres treballs que, com en el cas anterior, presento segons l'ordre alfabètic dels cognoms dels autors.

Jordi Castellanos publica a «Els Marges» tres articles de C. A. Jordana a «L'Opinió», sobre *Laita i Aspectes* (1932-1934), textos que li permeten redefinir l'actitud d'aquest crític envers Espriu i, de passada, la relació d'aquest amb el noucentisme. En conjunt, Castellanos fa un primer pas en la seva proposta de descriure el llarg procés històric de mitificació d'Espriu des de la seva irrupció al món literari català, que es produí als anys trenta.

Maria-Pau Cornadó, en el seu article *La identificació entre Catalunya i Israel en l'obra de Salvador Espriu*, determina l'abast del paral·lisme entre els dos pobles esmentats al títol mitjançant citacions de *La pell de brau* i remissions a llibres de l'*Antic Testament*. En *L'opció literària i cultural de Salvador Espriu: desencant i saviesa en el Llibre del Predicador*, fa els primers passos en el desenvolupament d'una hipòtesi ja apuntada per Castellet: els *Anys d'aprenentatge* s'inscriuen en la tradició sapiencial del llibre bíblic de l'*Eclesiastès*; els paral·lismes que constantment presenta l'autora se centren en una cosmovisió pessimista i la possibilitat d'acceptar aquest estat de coses.

M. J. Ragué, en la seva obra *Els personatges femenins de la tragèdia grega en el teatre català del segle XX*, es refereix a obres com *Antígona*, *Fedra*, *Una altra Fedra*, *si us plau* i *Les roques i el mar, el blau*; les descripcions que en fa no resulten, però, especialment rellevants.

Al terme d'aquesta ressenya i a tall de conclusió, val a dir que les últimes aportacions editorials sobre Salvador Espriu continuen centrades en la producció poètica, amb el consegüent relegament a un segon pla de les seves obres narratives, dramàtiques i, encara més, assagístiques. Aquesta tendència poètico-cèntrica no fa sinó continuar en la direcció impresa per Josep Maria Castellet a l'assaig, de referència obligada, *Iniciació a la poesia de Salvador Espriu* (1970), direcció que esdevé clarament reduccionista quan el simplificat llenguatge periodístic es refereix exclusivament al «poeta català». Tanmateix, alguns estudis generals i altres de particulars, com ara els que sobre *Antígona* s'han produït arran de la programació de COU, permeten fonamentar l'esperança d'una ampliació del corpus de referència específica en les investigacions espriuanes. Tant de bo que l'edició crítica anunciada i una hipotètica col·lecció d'estudis promoguda pel Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu d'Arenys de Mar contribueixin a aquest previsiblement fructífer eixamplament.

Referències bibliogràfiques (per ordre d'aparició):

I. EDICIONS

- Salvador ESPRIU, *Obres completes / 4. Narrativa, 2. Anys d'aprenentatge*, «Clàssics Catalans del segle XX» (Barcelona, Edicions 62, 1989).
- Salvador ESPRIU, *Obres completes / 5. Teatre. Anys d'aprenentatge*, «Clàssics Catalans del segle XX» (Barcelona, Edicions 62, 1990).
- Salvador ESPRIU, *El caminant i el mur*, edició i notes a cura de Rosa M. Delor i Muns, «L'Alzina», 25 (Barcelona, Edicions 62, 1989).
- Manuel CUSACHS, *El caminant i el mur de Salvador Espriu* (Barcelona, Àmbit Serveis Editorials, 1989).

II. ROSA M. DELOR I MUNS

- Rosa M. DELOR, *Salvador Espriu o el cercle obsessiu de les coses*, «Biblioteca Serra d'Or», 89 (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989).
- Rosa M. DELOR, *A propòsit d'una vella amistat: Salvador Espriu llegeix «La cavalcada» (1976) de David Sanabuja*, «Els Marges», 39 (1989), ps. 33-44.
- Rosa M. DELOR, 1933, *un creuer per la Mediterrània*, «Serra d'Or», 367 (juliol-agost de 1990), ps. 31-34.

III. M. ISABEL PIJOAN I PICAS

- M. Isabel PIJOAN, *Espriu en la fi del laberint*, «Biblioteca Serra d'Or», 85 (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989).
- M. Isabel PIJOAN, *Salvador Espriu o els itineraris de la poesia*, «Biblioteca Serra d'Or», 104 (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991).
- M. Isabel PIJOAN, *Per a una lectura hermenèutica de la simbòlica de «Llibre de Sinera» de Salvador Espriu*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XXI, *Miscel·lània Joan Bastardes*, 4 (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990), ps. 169-194.

IV. ESTUDIS ARRAN DE LA PROGRAMACIÓ DE COU

- Alfred BADIA, *Estudi introductori*, dins ESPRIU, Salvador, *Antígona*, «El Garbell», 30 (Barcelona, Edicions 62, ps. 5-22).
- Lluís BUSQUETS, *Narracions de Salvador Espriu*, dins DIVERSOS AUTORS, *Lectures de COU 1990/1991*, «L'Esparver Llegir», 21 (Barcelona, La Magrana, 1990).
- CAPMANY, M. Aurèlia, *De la tragèdia antiga al drama modern*, dins DIVERSOS AUTORS, *Comentari de literatura catalana de COU, 1989-1990* (Barcelona, Columna, 1989), ps. 69-77.
- Marta NADAL, *Antígona de Salvador Espriu*, dins DIVERSOS AUTORS, *Lectures de COU 1989/1990*, «L'Esparver Llegir», 13 (Barcelona, La Magrana, 1989), ps. 127-167.

V. ALTRES ARTICLES

- Jordi CASTELLANOS, C. A. *Jordana i Salvador Espriu*, «Els Marges», 43 (1991), ps. 69-76.
 Maria-Pau CORNADÓ, *La identificació entre Catalunya i Israel en l'obra de Salvador Espriu*, «Serra d'Or», 365 (maig de 1990), ps. 48-50.
 Maria-Pau CORNADÓ, *L'opció literària i cultural de Salvador Espriu: desencant i saviesa en el Llibre del Predicador*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, Miscel·lània Joan Fuster, 1 (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989), ps. 335-345.
 M. Josep RAGUÉ, *Els personatges femenins de la tragèdia grega en el teatre català del segle XX* (Sabadell, AUSA, 1990), ps. 41-47 i 58-64.

Notes sobre la nova literatura catalana dels anys vuitanta

I. BIBLIOGRAFIA *

- AA.DD., *Fulls impermeables*, 1. Pròleg de Josep M. Castellet. Antologia de poetes i narradors (Barcelona, Associació de Joves Escriptors en Llengua Catalana-Edicions del Mall, 1983).
 -AA.DD., *6 poetes 83*. Pròleg de Mireia Mur (Barcelona, Associació de Joves Escriptors en Llengua Catalana- Llibres del Mall, 1983).
 -AA.DD., *III Encontre de Poesia Jove a Elx*. Pròleg d'Alfred Bosch i presentació de Jaume Fuster (Barcelona, Associació de Joves Escriptors en Llengua Catalana- Llibres del Mall, 1983).
 -AA.DD., *Miscel·lània 6. Cita de poetes de Santa Coloma de Gramenet* (Barcelona, Laertes, 1984).
 -AA.DD., *L'espai del vers jove. Mostra Poètica Jove 85* (Generalitat Valenciana, 1985).
 -AA.DD., *Un cafè amb la nova crítica*, «Clot», núm. 8 (abril de 1985).
 -AA.DD., *Antologia poètica universitària 1985*. Pròleg de Joaquim Molas (Barcelona, Proa, 1986).
 -AA.DD., *Dossier teatre*, «Cultura», núm. 7 (octubre de 1987).

* Els treballs ressenyats a continuació s'ocupen, des de diverses perspectives, de la literatura catalana dels anys vuitanta. La relació inclou únicament textos de crítica i, llevat de les mostres contingudes en les antologies esmentades, prescindeix de la creació. L'inventari no pretén ser exhaustiu, aspiració pràcticament impossible a causa de la diversitat dels materials i de les fonts, sinó representar un estat d'opinió tenint en compte, d'una banda, el punt de vista dels nous creadors, i de l'altra, el dels qui contempen la qüestió amb una major perspectiva cronològica.

- AA.DD., *La profecia*. Antologia de narradors (Barcelona, Columna, 1988).
- AA.DD., *Onze poetes inèdits*. Pròleg de Miquel Àngel Riera (Manacor, Caixa d'Estalvis de les Balears-Casa de Cultura, 1989).
- AA.DD., *10 narradors* (Tarragona, Edicions El Mèdol, 1989).
- AA.DD., *Tapís (Narradors a Girona)* (Girona, Els Llibres del Tint, 1990).
- AA.DD., *Envit. Antologia de nous escriptors valencians*. Pròleg de Marc Granell (Universitat de València, 1991).
- AA.DD., *1991 Literatura*. Presentació d'Oriol Izquierdo i Jaume Subirana (Barcelona, Empúries, 1992).
- Joan BARRIL, *La generació del 63, en marxa*, «El Món» (21 de desembre de 1984).
- Univers. BERTRANA, *Catalunya del Nord, després del fremiment*, «Cultura», núm. 22 (abril de 1991).
- Àlex BROCH, *Literatura catalana dels vuitanta* (Barcelona, Edicions 62, 1991).
- Francesc CALAFAT, *Diversitat i maduresa. La poesia actual en català*, «El País» (19 de maig de 1989).
- Francesc CALAFAT, *Camp de mines. Poesia catalana del País Valencià 1980-1990* (València, Edicions de la Guerra, 1991).
- Francesc CALAFAT, *Literatura catalana a València*, «Cultura», núm. 22 (abril de 1991).
- David CASTILLO, *La lírica més jove de l'actualitat*, «El País» (25 de gener de 1987).
- David CASTILLO, *Poetes dels vuitanta: una generació que no té res de generació*, «Avui» (1 de maig de 1988).
- David CASTILLO, *Divuit anys de poesia catalana. De l'eclosió dels setanta a la normalització dels vuitanta*, «Lletra de Canvi», núm. 8 (juny-juliol de 1988).
- David CASTILLO, *Quotidianitat, experimentació i formalisme*, «Avui» (18 de desembre de 1988).
- David CASTILLO, *Poesia catalana. Un any de normalitat*, «Avui» (19 de maig de 1988).
- David CASTILLO, *Ser del segle. Antologia dels nous poetes catalans* (Barcelona, Empúries, 1989).
- David CASTILLO, *Les novel·les de l'any*, «El Temps», núm. 289 (gener de 1989).
- David CASTILLO, *Els poetes de la normalitat*, «Lletra de Canvi», núm. 16 (abril de 1989).
- Isidor CÒNSUL, *Amb una dotzena de noms, el relleu és a punt*, «Avui» (27 de novembre de 1988).
- Isidor CÒNSUL, *Els autors i les obres*, «Cultura», núm. 1 (maig de 1989).
- Isidor CÒNSUL, *Tria personal*, «Serra d'Or», núm. 361 (gener de 1990).
- Isidor CÒNSUL, *Sobre la més última narrativa*, «El Temps», núm. 300 (març de 1990).
- Isidor CÒNSUL, *Una literatura cap al futur?*, «Avui» (23 d'abril de 1990) (suplement del dia del llibre).
- Xavier FÀBREGAS, *Autors nous per a una nova dècada*, «Serra d'Or», núm. 248 (maig de 1980).

- Josep-Anton FERNÁNDEZ, *És realment just i necessari. Reflexions sobre l'estat de la crítica*, «Lletra de Canvi», núm. 24 (desembre de 1989).
- Joan FERRATÉ, *De generacions*, dins *Provocacions* (Barcelona, Empúries, 1989).
- Josep FRANCO, *La sal de la terra*. Ponència presentada a l'encontre d'escriptors «Narratives contemporànies: crítica i creació» (València, octubre de 1988).
- Enric GALLÉN, *Autors dels 80*, «Escena», núm. 4 (desembre de 1989).
- Marc GRANELL, 1974-1984. *Renovació i consolidació de la poesia valenciana*, «L'Espai del Vers Jove» (València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1985).
- Julià GUILLAMON i Dolors OLLER, *Entre l'autosuficiència i la mancança*. Debat publicat a «Lletra de Canvi», núm. 2 (desembre de 1987).
- Julià GUILLAMON, *La literatura catalana i el problema del referent*. Ponència presentada a l'encontre d'escriptors «Narratives contemporànies: crítica i creació» (València, octubre de 1988).
- Julià GUILLAMON, *Invenció d'un candeler conceptual*, «Lletra de Canvi», núm. 24 (desembre de 1989).
- Oriol IZQUIERDO, *Una literatura feliç. Divagacions en una dècada de transició*, «Lletra de Canvi», núm. 24 (desembre de 1989).
- Maria JAÉN, *Nova? Narrativa? Catalana?*, «Diari de Barcelona» (19 d'abril de 1988).
- M. Pau JANER, *La narrativa catalana avui*. Ponència presentada a l'encontre d'escriptors «Narratives contemporànies: crítica i creació» (València, octubre de 1988).
- Vicenç LLORCA, *L'entusiasme reflexiu*, «Faig-Arts», núm. 31 (Manresa 1988).
- Xavier LLOVERAS, *Vuits i nous i cartes que no lliguen. Una literatura entre marmòria i promíscua*, «Lletra de Canvi», núm. 2 (desembre de 1987).
- Esteve MIRALLES, *Aprendre el silenci. Una ecografia de la generació poètica dels noranta*, «Serra d'Or», núm. 414 (novembre de 1985).
- MUNNÉ-JORDÀ, *Un prestatge per a la ciència ficció*, «Serra d'Or», núm. 286-287 (juliol-agost de 1983).
- Joan ORJA, *Volem marxar*, «Lletra de Canvi», núm. 2 (desembre de 1987).
- Joan ORJA, *Fabrenbeit 212* (Barcelona, La Magrana, 1989).
- Xavier PÉREZ, *Deu anys de Centre Dramàtic*, «El Temps», núm. 354 (abril de 1991).
- Josep PIERA, *La nova poesia catalana al País Valencià*. «Actes del IV Colloqui Internacional de la NACS» (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985).
- Josep PIERA, *Balanç urgent d'un any (1984) poètic*, «Encontre», núm. 1 (València 1985).
- Margalida PONS, *Poesia, els anys vuitanta*, «Serra d'Or», núm. 360 (desembre de 1989).
- Margalida PONS, *Si teniu la paraula...*, «Cultura», núm. 22 (abril de 1991).
- Jaume PONT, *Literatura catalana*, dins AUTORS DIVERSOS, *Letras españolas (1976-1986)* (Madrid, Castalia-Ministerio de Cultura, 1987).
- Jaume REIXAC, *Més enllà del fet metropolità*, «Cultura», núm. 22 (abril de 1991).

- «Revista Postal», núm. a, e, i (Barcelona, Infografia Selecta, 1992).
- Ignasi RIERA, *Novel·les i novel·listes. Balanç del segon semestre del 1981*, «Serra d'Or», núm. 270 (març de 1982).
- Ignasi RIERA, *Novel·les 1982: la taula ben parada*, «Serra d'Or», núm. 279 (desembre de 1982).
- Ignasi RIERA, *La funció del crític. Lectures en ebullició*, «Lletra de Canvi», núm. 4 (febrer de 1988).
- Ignasi RIERA, *Sobre novel·la catalana d'ara*, «Serra d'Or», núm. 262-263 (juliol-agost de 1989).
- Josep M. RUIZ SIMON, *La dècada confortable*, «Lletra de Canvi», núm. 24 (desembre de 1989).
- Josep M. SALA-VALLDAURA, *L'agulla en el fil (Poesia catalana 1980-1986)* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987).
- Josep M. SALA-VALLDAURA, *Quinze (a)punts sobre la poesia dels vuitanta*, «Cultura», núm. 5 (octubre de 1989).
- Màrius SAMPERE, *La poesia submergida*, «Cultura», núm. 12 (març de 1988).
- Màrius SERRA, *Diccionari de promeses*, «El Temps», núm. 339 (17 de desembre de 1990).
- Jaume SUBIRANA, *Bibliografia bàsica*, «Cultura», núm. 5 (octubre de 1989).
- Àlex SUSANNA, *Literatura a València*, «Cultura», núm. 14 (maig de 1988).
- Joan TARRIDA, *Consells als nous escriptors*, «Lletra de Canvi», núm. 24 (desembre de 1989).
- Àngel TERRON, *Com flors d'ametller*, «Última Hora» (21 de febrer de 1990).
- Xulio Ricardo TRIGO, *Poesia jove al País Valencià. Estudi i antologia*, «Papers» (abril de 1987).
- Rafel VALLBONA, *Fills de la crisi*. Ponència presentada a l'encontre d'escriptors «Narratives contemporànies: crítica i creació» (València, octubre de 1988).
- Estanislau VIDAL-FOLCH, *Una narrativa sense crítica?*, «El Temps», núm. 148 (abril de 1987).
- Joaquim VILÀ I FOLCH, *El teatre dels 80. L'esllanguiment de l'esforç*, «Cultura», núm. 5 (octubre de 1989).

2. La consciència d'exhauriment

Contemplada en el seu conjunt, la producció literària recent manifesta una certa consciència, pels mateixos escriptors, de sequera i exhauriment, no tan sols en l'àmbit de la creació sinó també en el de la crítica; l'oposició dels termes *tradició* i *ruptura* ha perdut el seu valor i ha passat a designar un únic moviment d'avanç inspirat en referents canviants però sempre pretèrits; una bona part de l'heterodòxia ha estat feroçment xuclada pels ordres oficials. En conseqüència, l'escriptor, desproveït de tota capacitat transformadora, es veu abocat a la

disjuntiva de retornar mimèticament a la tradició o fer-ne la paròdia, però cap de les dues vies no representa un pas endavant: ben al contrari, són fórmules —més o menys encobertes— d'immobilisme, opcions que ens permeten afirmar que aquesta *consciència d'exhaustió* no ha estat, per ara, gens productiva. Recentment, un crític citava Claude Simon per il·lustrar el cansament de la literatura que fa voltes sobre ella mateixa: «*Non plus démontrer, donc, mais montrer, non plus reproduire, mais produire, non plus exprimer, mais découvrir.*» Per això, algunes afirmacions en aparença evidents, com que els nous escriptors catalans són «el primer col·lectiu en molts anys d'història de la literatura catalana» que es pot plantejar el fet d'escriure «com un estricte exercici creatiu» (i no com una resposta a determinades necessitats sociopolítiques)¹ esdevenen qüestionables. És cert que els autors que han acceptat de bon grat l'actual dinàmica «juvenil» no són condicionats per les hipotètiques necessitats de la societat. Tanmateix, sí que ho són per una altra mena de «necessitats apreses»: el seguiment servil de les modes, l'elevació del *sorprenent* a categoria estètica prioritària, la necessitat —aparellada amb una por cervical (i provinciana) al localisme— de demostrar que la literatura catalana és a l'altura de qualsevol altra literatura europea, l'exigència d'abandonar una tradició suposadament encaselladora... Aquestes són les seves noves presons.

Partint de les dificultats amb què s'enfronta la producció literària dels darrers anys, podríem formular dues hipòtesis: segons la primera, la literatura dels vuitanta no seria, contràriament al tractament que ha rebut en una part considerable de la bibliografia que se n'ha ocupat, un punt d'arribada, sinó un moment de trànsit; segons la segona, que es desprèn de l'anterior, la producció que ha de sortir de l'estancament encara està per fer; arribarà quan els processos en marxa hagin trobat la seva cristallització en noves formes o n'hagin eliminat altres d'inviables. Prement com a base aquestes dues suposicions, farem algunes consideracions sobre la literatura més recent. Entendrem per *literatura dels vuitanta* la produïda pels autors que han donat a la llum les seves primeres obres en aquesta dècada, i no, com fa Àlex Broch a *Literatura catalana dels anys vuitanta*, la totalitat de la producció d'aquests deu anys. Així com l'anàlisi i la valoració dels setanta arribaren a començaments de la dècada següent amb la publicació de *La nova poesia catalana* de Joaquim Marco i Jaume Pont i de *Les darreres tendències de la literatura catalana* de Vicenç Altaió i Josep M. Sala-Valldaura, la literatura dels vuitanta ha generat, abans que acabàs el període que definia, una quantitat considerable de bibliografia (l'assaig *Fabrenheit 212* i l'antologia poètica *Ser del segle* en són les mostres més emblemàtiques) que, en la majoria dels casos, per una lògica manca de perspectiva, roman en el llindar de l'anècdota sense fer cap passa envers la sistematització. En aquestes ratlles intentarem, només, fer unes notes de caracterització general de l'espai literari contemporani. Per a les qüestions de detall i les referències a autors i a obres concretes, el lector pot remetre's a la notícia bibliogràfica continguda al començament de l'article.

1. Rafel VALLBONA, *Fills de la crisi*. Ponència presentada a l'encontre d'escriptors «Narratives contemporànies: crítica i creació» (València, octubre de 1988).

3. *Vehicles de la reflexió estètica*

L'actual represa, pel mercat editorial, de gèneres com la literatura autobiogràfica, els epistolars, l'assaig, etc. ha estat atribuïda a raons molt diverses: la reivindicació de l'individualisme, la provisió de materials auxiliars per a l'hermenèutica de l'obra d'art, el naixement d'un nou discurs crític... Pocs han parlat, però, de la crisi de la ficció, narrativa i poètica, com a factor motivador del ressorgiment d'aquests altres discursos. Avui, en el panorama de les lletres, el primer fenomen que crida l'atenció és la hiperactivitat de la crítica referida a la literatura més recent, una febre que va començar vers el 1985, poc després de l'aparició d'una onada de nous escriptors que destacaven fonamentalment per la seva poca edat: és el cas de Toni Pasqual, que el 1982, a desset anys, guanyà el premi Sant Jordi de novel·la, o de Carles Torner, que el 1984, a vint-i-un, fou guardonat amb el Carles Riba de poesia. La crítica inicià, gairebé immediatament, una anàlisi d'aquest fenomen, movent-se al mateix pas —i a voltes fins i tot anticipant-s'hi— que els nous creadors. L'increment quantitatiu del discurs crític fou detectat per Joan Triadú, que va assenyalar, com a possible factor del seu origen, la consciència que té cada escriptor dels límits que l'enclouen: «Crec que vivim un *temps literari* més crític que creatiu. No pas perquè no hi hagi escriptors *creadors*, en el sentit estricte del terme, sinó justament perquè l'obra de creació és elaborada amb una forta prevenció crítica. L'autor ha esdevingut *hiperconscient*: dels seus propòsits, de les seves possibilitats, del que fa i del que voldria fer i no pot fer, potser perquè no s'hi veu amb cor.»² L'explicació d'aquesta hiperactivitat dels crítics pot ser simplement l'avidesa per a descobrir veus noves, però així i tot, aquest afany no deixa de constituir un intent anòmal d'exigir a la naturalesa dels processos creadors un ritme accelerat que els és impropri: els diagnòstics es multipliquen i esdevenen cada cop més generals, perquè aquesta nova crítica no es limita únicament al judici puntual, no es refereix només a obres concretes, sinó que sembla tenir l'aspiració de desxifrar el sentit de la seva època amb una rara anticipació. Fa uns quants anys, el crític J. A. Fernández es queixava —i el seu plany tenia, com va fer notar Isidor Cònsul posteriorment, un aire refinat de penitència pública— que el discurs de la normalitat hagués comportat la paradoxa de la invenció de *clàssics moderns*, necessaris per raons de prestigi.³ L'elevació d'una obra de qualitat mitjana al rang de clàssica representa, efectivament, una disfunció entre els discursos crític i creador (el primer pren com a base uns referents inexistents en el segon) que caldria compensar si hom no vol convertir la crítica en ciència-ficció.

Un percentatge força elevat de joves creadors exerceix, alhora, la crítica, i aquesta simbiosi enrareix el concepte de teoria literària. Avui, per norma general, l'escriptor plasma el seu model literari ideal en articles i treballs teòrics abans que en la seva obra, quan sembla que el procés hauria de ser l'invers: parlant de Dryden i de Coleridge, Eliot afirma que la facultat crítica operant *en* poesia i l'esforç crític que comporta escriure'n s'avancen sempre a la facultat crítica operant *sobre* poesia (pròpia o aliena). Si aquest *avançament* no existeix, la crítica perd una part

2. Joan TRIADÚ, *Editorial*, «Literatura Contemporània» («Avui», Suplement de Sant Jordi, 1990).

3. Josep-Anton FERNÁNDEZ, *És realment just i necessari. Reflexions sobre l'estat de la crítica*, «Lletra de Canvi», núm. 24 (desembre de 1989).

del seu paper orientador i esdevé vehicle de teories literàries particulars més o menys embrionàries (i no, com proposava Eliot, un testimoni de les experiències que l'escriptor ha tengut en el curs de la seva activitat poètica). I, deixant de banda els *crítics de llarga trajectòria*, com Joan Triadú, i alguns representants de les generacions posteriors que s'han ocupat de la literatura contemporània (Josep M. Sala-Valldaura, Àlex Broch), hi ha una munió de crítics joves que s'enfronten a una doble consideració per part del públic: d'una banda, és molt estesa la creença que no hi ha una veritable crítica literària (val a dir que aquesta malfeança no és, en un país on, com a seqüela del discurs de la resistència, la crítica ha estat llargament considerada sinònim de traïció, gens sorprenent); de l'altra, els autors de comentaris i ressenyes assoleixen, en el petit corral de la literatura catalana, una «credibilitat» sorprenent: són capaços de despertar entusiasme i indignacions, i el fet que un autor suposadament damnificat es posi en contacte amb el crític per blasmar-lo és un costum amplament estès. Tor i que els diaris, en els seus suplementes de cultura, sembla que s'esforcin per presentar una perspectiva oberta de la literatura, persisteix un arrelat esperit de clausura de tots conegut. Així, molts autors afirmen decantar-se per un model o altre de llengua (les denominacions *light / heavy*, provinents d'un vell debat sobre estàndard i normativa, encara tenen vigència), sentir-se interessats o no per la novel·la negra, estar a favor o en contra del costumisme urbà (o rural), etc. És a dir, tenen en compte, ni que sigui per rebutjar-les, les etiquetes creades pels crítics. Això, lluny de significar que la crítica exerceixi un paper director, és un símptoma més del desconcert i de la incertesa amb què és contemplat el món literari. Àlex Broch fa notar que «una crítica inicialment "ferotge" contra models anteriors perd el buf primer i s'acompassa mimèticament al ritme del nou pas perdent igualment, en el camí, urpes i ullals» i parla de les «noves llesves de periodistes culturals o llicenciats que, mancats sovint de referents anteriors, decideixen començar el seu saber des de l'horitzontalitat, és a dir, d'allò que tenen davant, oblidant la verticalitat, és a dir, allò que també tenen darrera».⁴ Però la part més punyent del problema no és que el crític s'estableixi en un pla sincrònic (un nivell que, al cap i a la fi, en contextos com el dels mitjans de comunicació, sembla més recomanable que l'erudició), sinó que no passi de l'opinió personal a la interrogació sobre el sentit de l'obra.

4. *El diàleg amb la tradició*

Els escriptors que han començat a publicar les seves obres en els anys vuitanta són els primers productes culturals del postfranquisme, viuen en una època marcada pel doble front de la recuperació lingüística i la redignificació cultural. Ara bé, hem de parlar de normalitat *relativa* perquè aquesta època arrossega, també, molts prejudicis del passat. Evidentment, el canvi de condicions polítiques ha fet menys necessàries algunes reivindicacions, especialment les que fan referència a l'instrument de treball (la llengua), però resten encara moltes qüestions sense resposta: una de les més importants és la funció que hom assigna a l'escriptor (o que ell

4. ÀLEX BROCH, *La renovació literària dels vuitanta*, dins *Literatura catalana dels anys vuitanta* (Barcelona, Edicions 62, 1991).

mateix s'autoassigna) dins la societat contemporània. D'altra banda, sembla que hom ha considerat —massa a la lleugera— que la consecució d'una societat *normal* implicava automàticament el naixement d'una literatura de qualitat: ha servit d'alguna cosa tenir una allau de narradors, dramaturgs i poetes «normals»? Hi ha una relació de causa-efecte entre la normalització lingüística i el bon nivell literari? En els nostres temps, la perspectiva sociològica interfereix el punt de vista estrictament artístic en detriment de la valoració de les obres.

Els escriptors dels anys cinquanta incorporen, com a conseqüència del pensament que s'estén a Europa acabada la Segona Guerra Mundial, el realisme i els corrents existencialistes —oposant-se a l'asèpsia refinada dels autors d'entreguerres; els dels setanta reaccionen estèticament davant la generació dels cinquanta⁵ i viuen la crisi del realisme històric. Comparant aquests dos grups, podem afirmar que el dels cinquanta era el resultat primari —una reacció instintiva— d'unes condicions històriques determinades i que, en canvi, el dels setanta presenta un grau més alt d'evolució i una resposta més elaborada a aquests problemes (la qual cosa es fa palesa en el seu apropament a les darreres avantguardes i, en alguns casos, en una certa despreocupació envers la qüestió nacional). De la mateixa manera, creiem que una part majoritària de la literatura dels vuitanta és també un «resultat primari» del canvi de condicions socio-polítiques, manifestat en l'enlluernament pel banal i pel nou, i que, tard o d'hora, haurà de tendir, d'una manera natural, a distanciar-se de la facilitat com a opció.

5. *La necessitat d'una nova literatura*

La consciència d'exhauriment ha plantejat la necessitat d'una nova literatura, i aquesta necessitat ha engendrat, al seu torn, el miratge de la *literatura jove*. No cal dir que aquesta denominació és més aviat desafortunada, ja que el concepte de *literatura*, en ser «completat» per aquesta mena d'adjectius, resulta automàticament mutilat. És evident, d'altra banda, que el caràcter de novel·les d'autor no estrictament «jove» com *Figures de calidoscopi*, de Ramon Solsona (una obra que ha passat desapercibuda entre els cercadors de nous valors), representa una aportació molt més significativa que no pas les obres de molts escriptors que no han arribat a la trentena d'anys. Amb tot, també és un fet que l'aparició de noms ha estat molt més important —numèricament— en els anys vuitanta que no pas en les dècades anteriors.

Quines condicions han fet possible el creixement de l'índex de natalitat literària dels vuitanta? Possiblement una de les més importants ha estat la mecànica editorial, que ha cercat mercats nous i ha mirat de promocionar-los a través de col·leccions específiques («Àrea Contemporània», «Narratives Tres i Quatre...») o mitjançant l'accés dels nous autors a les col·leccions clàssiques («L'Escorpí. Poesia»); en algunes ocasions l'estructura editorial ha afavorit la consideració de la literatura *jove* com un nou subgènere: així, l'editorial Columna reserva la seva col·lecció «Àuria» per a autors més o menys consolidats i una altra sèrie més modesta per als

5. Faig servir el terme en el sentit que li dona Albert MANENT a *Esquema i valoració d'una generació literària: la de 1951*, dins *Literatura catalana en debat* (Barcelona, Selecta, 1969).

autors novells. Un altre factor ha estat la proliferació de premis literaris, que si en els anys de la postguerra compliren una funció més aviat compensatòria (possibilitant l'edició d'obres que no haurien pogut ser publicades ni difoses per les vies normals) ara fan un paper poc definit; el fenomen dels premis i la polèmica originada al seu entorn és ja consubstancial a la literatura catalana i fins i tot ha generat literatura pròpia (des del conte *El segrest* de Quim Monzó al llibre de Vicenç Pagès, *Grandeses i misèries dels premis literaris*). L'arrel del problema dels premis i de la seva desvinculació de la qualitat de les obres que promocionen és en el que podríem anomenar «procés natural» de la creació: el text és condicionat pels jutges, i a ells adequa no tan sols la seva fesomia sinó també la seva configuració interna. Un tercer element caracteritzador d'aquesta època és la sobrevaloració de la categoria *jove*, que arriba al seu punt més alt en títols com el del volum col·lectiu d'assaig, *Joves pensadors catalans*, de recent aparició. El terme *jove*, però, no té cap valor concret: no implica innovació ni ruptura, únicament serveix per a donar nom a un enfilall d'incerteses. Avui, tal com està organitzada l'estructura que acompanya el fet literari, el procés d'iniciació de l'escriptor no suposa cap lluita, ja que el *jove* aprenent és ajudat, promocionat i protegit en tot moment, i —llevat d'algunes excepcions— no té problemes per a publicar els seus textos: d'aquí ve que el trànsit a la maduresa perdi importància, i aquesta perenne joventut esdevengui, en perpetuar-se, una llosa pesant i anihiladora. Així, iniciatives com l'Associació de Joves Escriptors en Llengua Catalana, nascuda a començaments de la dècada justament per oferir un espai als escriptors que iniciaven la seva trajectòria, han perdut una part considerable del seu pes. Avui hi ha cada cop menys gent que *escriu però no publica*, cosa que, lluny de significar l'abandó de la literatura com a teràpia d'ús adolescent, és símptoma d'una gran permissivitat. Sembla que, a poc a poc, hom afavoreix una «literatura de l'esborrany». Vegeu, sinó, alguns dels «consells» que Joan Tarrida donava als nous escriptors des de les pàgines de «Lleta de Canvi» en una sàtira demolidora de les «joves promeses»: «Cal aprendre a escriure directament. Pensa que cada nou redactat acostuma a ampliar l'anterior i a anar-se'n per les branques. No vulguis abusar del teu temps ni del teu talent. Confia en l'instint i la intuïció, el primer redactat és sempre el més fresc. No pretenguis fabricar-te un estil a base d'estudiar de quina manera han escrit alguns avantpassats. Només aconseguiràs matar la teva espontaneïtat. Ja veus de què li ha servit a Peter Handke estar-se dos anys estudiant l'estructura de la frase de Flaubert. Avui, cap dels nostres editors no vol arriscar-se a publicar-lo i, molt menys, cap lector a llegir-lo.»⁶ Per això, quan Josep M. Sala-Valldaura diu que molts autors contemporanis «publiquen massa aviat»⁷ hauríem de preguntar-nos si és només per inconsciència verbal o si també hi intervenen les pressions editorials.

6. De generacions. Una sistematització precoç

La historiografia literària moderna ha establert una mena d'escala generacional que divideix la literatura del segle XX en diversos compartiments: a grans trets i sense tenir en compte els

6. Joan TARRIDA, *Consells als nous escriptors*, «Lleta de Canvi», núm. 24 (desembre de 1989).

7. Josep M. SALA-VALLDAURA, *Quinze (a)punts sobre la poesia dels vuitanta*, «Cultura», núm. 5 (octubre de 1989).

autors-pont o els que s'avancen al seu temps, podríem parlar dels escriptors dels anys trenta, de la postguerra literària i del grup dels setanta. Al mateix temps, però, existeix un cert recel dels escriptors contemporanis a deixar-se incloure en un grup o en un altre. La desorientació regnant és cada cop més alarmant i ha arribat a la dècada dels vuitanta: així, el crític David Castillo titula un article sobre el tema *Una generació que no té res de generació*, encapçalament que palesa la voluntat de sistematitzar uns materials i, alhora, la impossibilitat real de fer-ho. Un altre grup de crítics, que fa un temps signava col·lectivament els seus treballs amb el nom de Joan Orja, no gosa establir generacions literàries però creu en l'existència d'una generació sociològica dels anys vuitanta; impunement, defineix els principals trets de la «mentalitat col·lectiva» dels escriptors en aquests termes: «Volem viure còmodament, situar-nos, hem perdut la hipocresia respecte dels diners, l'èxit no ens fa cap fàstic i intentem divertir-nos tant com podem. Qui més qui menys, tots estem al corrent de les modes, n'hi ha que van de bars a les nits com si fos un ritual i el vídeo és un company entranyable. Hem crescut amb la televisió engegada i no ens fa vergonya dir que la mirem...»⁸ Altres formes que demostren la dificultat d'assegurar l'existència d'una generació dels vuitanta han estat l'expressió de la diversitat com a tret unificador, l'ambigüitat o la sobrevaloració del fet geogràfic. Aquest darrer criteri és el que ha regit treballs com *Tapís*, que recull narracions de setze autors vinculats en major o menor mesura amb Girona. També l'antologia *Camp de mines*, preparada per Francesc Calafat, ofereix una mostra de l'obra de deu poetes l'únic punt de confluència dels quals és la seva procedència valenciana. La mateixa norma ha guiat, en l'àmbit crític, el dossier publicat al número 22 de la revista «Cultura», *Escriure fora de Barcelona*.

Aquestes dades permeten afirmar que no existeix cap generació literària dels vuitanta (no cal insistir en aquest punt, que els treballs de molts crítics —els *Quinze (a)punts...* de Sala-Valldaura, per exemple— han donat per sobreentès). No obstant això, no és difícil detectar una certa voluntat d'anticipar-se al futur i agrupar els autors joves de la dècada, i és lícit que ens preguntem per les causes d'aquesta pretensió ordenadora. Una part dels autors dels setanta han considerat que l'hedonisme i la despreocupació eren les característiques fonamentals dels joves que els succeïen i, per tant, de la seva literatura.⁹ Aquesta visió, parcial —o massa general—, excoent i probablement marcada pel desencant, ha estat confirmada per un sector dels nous escriptors, que, emmirallant-se en un article del novel·lista David Leavitt, *Our Generation*, han elaborat una mena de definició dels nous autors. Ja hem esmentat el retrat que en fa Joan Orja, i aquesta visió es repeteix en l'article de Jaume Subirana sobre la dècada: «El pas dels vells setanta als anys vuitanta ens ha dut [...] de l'aurèola del perdedor a l'èpica i l'estètica de l'èxit, de la dificultat com a valor a la facilitat com a quedada. [...] Hem passat deu anys mancats d'utopies, xops de neoindividualisme i exaltació del privat, inoculant-nos por somatitzada i enaltiment de les seguretats.»¹⁰ Altres valoracions d'aquest període insisteixen en la liquidació de la revolució política i cultural, fenomen paral·lel a totes les cultures occidentals: «Els ex-

8. Joan ORJA, *Fabrenbeis 212* (Barcelona, La Magrana, 1989).

9. Vegeu, a tall d'exemple, la crítica que en fa Joan FERRATÉA *Dels poetes d'ara*, recollida a *Provocacions* (Barcelona, Empúries, 1989).

10. Jaume SUBIRANA, *Decadència de la dècada*, «Lletra de Canvis», núm. 24 (desembre de 1989).

marxistes s'han convertit en entusiastes gestors del capitalisme, els avantguardistes en fabricants de quadres a raig i els experimentalistes en aspirants frustrats a autors de *best-sellers* o a beneficiaris d'alguna institució pública. Tot això, que fa quinze anys hagués estat vist com una catàstrofe apocalíptica, actualment no pot contemplar-se sinó com una benedicció divina. Els imperatius del mercat han generat més bones accions que els manaments de la ideologia. Els pintors i els literats ja no tenen veritats a imposar, sinó clients per seduir.»¹¹ Ara bé, aquests judicis no són sinó generalitzacions que ens presenten una sola cara de la literatura, la més fidel als dictats de la cultura de massa, oblidant o ignorant les postures dissidents. I és en aquesta dissidència, en els discursos d'aquells que no han volgut tastar aquest gust de buit, on cal cercar la sortida. Dir que el camí de la fidelitat als manaments de la cultura contemporània no té futur no constitueix, ens sembla, cap predicció agosarada. De fet, el mateix Leavitt hagué de passar un llarg calvari per a desdir-se del seu «manifest» i erigir-se una nova personalitat d'escriptor compromès amb la realitat i amb la problemàtica homosexual.

7. *Algunes respostes*

En enfocar el panorama narratiu dels vuitanta, Àlex Broch fa servir l'eix del referent per traçar una frontera entre dos codis d'escriptura: aquella que es val d'un referent de present, exemplificadora de formes de vida i de comportaments contemporanis, i la que utilitza un referent neutre, més lligada a la tradició i menys clavada en la contemporaneïtat estricta.¹² Parlant de poesia, Sala-Valldaura fa una divisió més complexa,¹³ presidida per la detecció d'«una creixent desideologització» i del predomini d'una «poesia experiencial amatent a la quotidianitat»: d'una banda, assenyala la reverència envers les formalitzacions passades de moda; de l'altra, la modernor confosa amb la gratuïtat conceptual; al mig, una sèrie d'excepcions que s'aparten, per alteració de la sintaxi o per treball de la imatge, del discurs predominant: Mireia Mur, Imma Sarduc, Andreu Vidal, Jordi Ribas, Enric Casassas, Albert Roig, Ramon Guillel, Josep Manuel Blasco, Xavier Lloveras. A pesar de les diferències de plantejament, els crítics semblen remetre a tres vies: el seguiment, mimètic i poc arriscat, còmode i atemporal, de la tradició (freqüent, sobretot, en poesia); la modernitat a ultrança, mal entesa i vàcua (amb incidència especial en la narrativa); i, finalment, l'opció dels escriptors que es mantenen en equilibri entre el respecte per la literatura i el convenciment que l'exercici de l'escriptura és un acte viu i, doncs, que ha d'operar amb els elements propis del seu temps.

Quan Broch es demana si la literatura catalana recent és moderna o simplement contemporània i adverteix que la modernitat «no és una escenografia», fa l'efecte que oblida precisament aquell sector dels creadors que abans citàvem com a excepcions, els que no s'agenollen davant el present. En un sentit oposat, encara que en la mateixa direcció, David Castillo es queixa

11. JOSEP M. RUIZ SIMON, *La dècada confortable*, «Lletres de Canvis», núm. 24 (desembre de 1989).

12. BROCH, *Op. cit.*

13. SALA-VALLDAURA, *Op. cit.*

d'algunes repeticions habituals en el lèxic poètic: «El fet més irritant de la poesia amorosa dels vuitanta és la mania d'amanyagar la poesia trencant els nervis del lector amb expressions tan tòpiques com enuig, enyor, horitzó, trenc d'alba, horabaixa, capvespre, paisatge i altres falòrnies que haurien d'estar absolutament prohibides entre els poetes.»¹⁴ No sabem si aquesta hipotètica tirania, la dels vells mots gastats, hauria de ser, en opinió del crític, substituïda per una altra de més *actual* (però igualment tirànica). Sigui com sigui, aquests dos exemples demostren que el discurs crític s'enfronta, i no sempre se'n surt, a la dificultat de proposar una sortida que alliberi el text tant de la cursileria anacrònica com del present més opac.

Han sorgit, tanmateix, nascudes dels nous crítics, algunes respostes que palesen visions lúcides de l'entorn contemporani. Xavier Lloveras, per exemple, ha criticat la despersonalització de la literatura recent, que ignora models propis de qualitat per assimilar models estrangers mediocres: «Els mateixos autors que fa uns anys es van despertar postmoderns sense saber anglès ni haver sentit mai els noms de John Barth o Robert Coover, ara s'han descobert germans de sang dels minimalistes americans [...] Això sí: en lloc d'aprendre a escriure amb les obres de Pla, Sagarra o Rodoreda, ho fan amb les males traduccions d'autors absolutament inanes o confonen Francesc Trabal amb Nabòkov.»¹⁵ Per la seva banda, Julià Guillamon centra el problema en el llenguatge partint de la transformació radical, des de la segona meitat del segle XX, dels objectes d'utilització quotidiana i, en conseqüència, dels mots que els designen. Això provoca que la literatura hagi d'incorporar necessàriament els nous noms que bategen els nous objectes. Alhora, però, Guillamon reconeix que «el problema de la literatura actual no es redueix a la substitució del ruralisme o dels registres urbans de l'època dels carruatges de posta pel llenguatge de les autopistes. Cal que en aquest magma de possibilitats lingüístiques l'escriptor trobi una via practicable i que hi defineixi la seva pròpia i exclusiva manera de fer. Que trobi el seu estil. És a dir, que demostrï que és un escriptor. La base del conflicte de l'autor davant el text resta intacta un cop resolta la qüestió apriorística de quin ha de ser el llenguatge de la noveïa. Uns poden refugiar-se efectivament en l'expoliació de les enciclopèdies i dels manuals de divulgació científica. D'altres poden optar pel llenguatge dels prospectes de la fira de mostres. El drama continua estant en com fer d'aquesta informació literatura».¹⁶

Aquesta resituació de la qüestió en l'àmbit intern de la literatura era, creiem, absolutament necessària. En els anys en què la literatura catalana es movia en l'obscuritat de la resistència els criteris d'avaluació dels textos produïts tenien un fort component social; ara aquests criteris han canviat i han esdevingut determinats pel mercat. És a dir, hi ha hagut una transposició, però no un canvi real: la literatura continua essent mirada des de fora. Ens sembla que una condició indispensable perquè el moment actual resolgui favorablement el seu estat de trànsit és la contemplació dels problemes literaris des del seu mateix centre.

MARGALIDA PONS

14. David CASTILLO, *Pròleg a Ser del segle. Antologia dels nous poetes catalans* (Barcelona, Empúries, 1989).

15. Xavier LLOVERAS, *Vuits i nous i cartes que no lliguen*, «Lletra de Canvi», núm. 2 (desembre de 1987).

16. Julià GUILLAMON, *La literatura catalana i el problema del referent*. Ponència presentada a l'encontre d'escriptors «Narratives contemporànies: crítica i creació» (València, octubre de 1988).

Bibliografia teatral catalana (desembre 1988-juny 1991)

Edicions d'obres teatrals:

- Josep Sebastià PONS, *Teatre complet*, a cura d'Enric Prat i Pep Vila (Barcelona, Columna, 1990).
- Josep Sebastià PONS, *Teatre*, a cura d'August Bover, «Col·lecció Estudis», núm. 5 (Barcelona, Institut del Teatre, 1990).
- Francesc FONTANELLA, *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia. Lo desengany, poema dramàtic*, a cura de Maria Mercè Miró, «Col·lecció Estudis», núm. 3 (Barcelona, Institut del Teatre, 1988).
- ANÒNIM, *Teatre català del Rosselló. Segles XVII- XIX*, vòl. 1, a cura de Pep Vila, «Biblioteca Torres Amat», núm. 7 (Barcelona, Curial, 1989).
- AUTORS DIVERSOS, *Cinc peces en un acte*, a cura de Teresa Muñoz i Lloret, «El Garbell», núm. 28 (Barcelona, Edicions 62, 1989).
- A. GUIMERÀ, *En Pólvora*, a cura de R. Bacardit, «El Garbell», núm. 36 (Barcelona, Edicions 62, 1991).

Textos teòrics sobre teatre, d'història del teatre, biografies:

- A. RODRIGO i Rosa ROMÀ, *Núria Espert*, «Gent Nostra» (Barcelona, Nou Art Thor, 1989).
- Ricard SALVAT, *Escrits per al teatre*, a cura de M. Josep Ragué Arias, «Monografies de Teatre», núm. 32 (Barcelona, Institut del Teatre, 1990).
- R. SIMÓ VIVES, *La retòrica de l'emoció. Aproximació al sistema Stanislavski*, «Monografies de Teatre», núm. 26 (Barcelona, Institut del Teatre, 1988).
- R. SIMÓ VIVES, *Stanislavski. La tècnica de l'actor*, «Materials Pedagògics», núm. 5 (Barcelona, Institut del Teatre, 1989).
- J. TEIXIDOR, *El drama, espectacle i transgressió*, «Monografies de Teatre», núm. 29 (Barcelona, Institut del Teatre, 1989).
- M. J. RAGUÉ ÀRIAS, *Els personatges femenins de la tragèdia grega en el teatre català del segle XX* (Barcelona, Ed. Auso, 1989).
- G. PÉREZ DE OLAGUER, *TNB: història d'una imposició*, «Col·lecció Estudis», núm. 4 (Barcelona, Institut del Teatre, 1990).

Textos sobre història de teatres i institucions teatrals:

- A. CUÉLLAR BASSOLS, *El Teatre Principal d'Olot*, «Ed. Municipals», núm 53 (Olot 1989).
- AUTORS DIVERSOS, *Romea, 125 anys: 1863-1988* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1989).
- G.-J. GRAELLS, *L'Institut del Teatre. 1913-1988* (Barcelona, Diputació de Barcelona, 1990).

A l'hora de fer una ressenya de la bibliografia teatral més immediata (desembre de 1988-juny de 1991), s'imposa la necessitat d'establir uns apartats que permetin d'ordenar els diferents llibres a comentar de la manera més operativa possible; és per això que distingeixo entre: a) edicions de textos teatrals, b) estudis teòrics i històrics, que inclou en un cas una biografia i c) història de teatres i institucions teatrals.

Pel que fa al primer apartat, crida l'atenció el fet que hi trobem dues edicions gairebé simultànies del teatre d'un autor l'obra dramàtica del qual ha estat molt poc reconeguda fins ara. L'edició preparada per Enric Prat i Pep Vila a Columna sembla la continuació lògica del volum de la poesia completa de Josep Sebastià Pons publicada per Cristjà Camps a la mateixa editorial el 1988.¹ Ambdues edicions contenen la totalitat d'obres teatrals de Pons, escrites durant la dècada dels anys vint, i en un parell de casos, als anys cinquanta. Les primeres són coetànies, per tant, al seu estudi sobre el teatre religiós al Rosselló, que és la part més extensa de la seva tesi doctoral en dos volums: *La littérature catalane en Roussillon au XVIIIè siècle*, publicada el 1929. Cal situar l'inici de la seva producció dramàtica en el període de retrobament del país que va viure el poeta després de la seva experiència bèl·lica i el seu alliberament a finals de novembre del 1918.

Les obres són:

—*La font de l'Albera*, en col·laboració amb Gustau Violet. És del 1922 i fou estrenada a les Arenes de Ceret el 9 de juliol d'aquell any per la companyia d'Enric Borràs, amb música del mestre Morera; la seva representació va provocar un seguit d'articles entusiastes de Francesc Pujols a les pàgines de «La Publicidad» durant el mes de juliol.

—*Amor de pardal*, també del 1922, no es va poder estrenar com a «torna» de *La font de l'Albera*. Es tracta d'un idilli en un acte que parteix d'una cançó de tragner.

—*El singlar*, basada en el tema de la *malmaridada*, característic de la literatura popular. Tomàs Garcés l'ha qualificada de drama rural, i el mateix autor havia reconegut la influència de Víctor Català. Escrita probablement el 1927, va ser estrenada pel Cap d'Any de 1928 al Teatre Olympia de Barcelona, en un acte d'homenatge a l'autor. Va ser publicada el 1930 junt amb *Amor de pardal*.

—*El misteri de sant Pere Urseol* respon a la voluntat de fer reviuire el *misteri* medieval que ell havia estudiat en la seva tesi. Va ser un encàrrec fet pel monjo de Cuixà Urseol Vergés i per Pau Casals, que en féu les il·lustracions musicals. És va estrenar el 13 de juliol de 1952 al claustre de Sant Miquel de Cuixà en el marc del Festival de Prada, i amb direcció d'Esteve Albert, que en altres ocasions va tornar a dirigir l'obra. Va aparèixer publicada a Barcelona per Barcino el 1967.

—*L'amor i el papagai*, l'escriuí el 1954 i va ser publicada per l'editorial Selecta el 1956 com a quarta i última part del *Llibre de les set sivelles*. És inspirada en un text occità: *Las Nòvas del papagai*, del trobador del segle XIII Arnaud de Carcassès. Fou estrenada a Perpinyà el 17 de maig de 1956, i no arribà a Barcelona fins el 17 de desembre de 1967, en què va ser presentada al Saló del Tinell.

1. Tomàs Garcés havia preparat ja una edició de la seva obra poètica el 1976 a Edicions 62; també va escriure un article sobre la seva obra dramàtica: T. GARCÉS, *El teatre de J. S. Pons*, «Serra d'Or» (Barcelona, juliol de 1976), ps. 49-51.

A l'edició de Columna, E. Prat i Pep Vila consideren que el teatre de Pons va ser escrit per ser representat² i connectar amb un públic concret. El motiu que el va dur a triar el català com a llengua literària explica també l'orientació del seu teatre: la fascinació pel primitivisme i la ingenuïtat popular. En general la seva obra dramàtica no es pot deslligar del sentit de la seva poesia, com a mínim pel que respecta als temes recurrents als seus poemaris, com diuen els autors a la introducció: «Pons troba la manera de dur l'espectacle cap a moments de reflexió poètica, centrats en la consideració dels efectes del pas del temps sobre la bellesa del món i sobre els homes i en la constatació del destí últim de les coses.»³

Els criteris d'edició són molt semblants en ambdós casos. Coincideixen, per exemple, a mantenir la grafia *Urseol*, per respectar la pronúncia del poeta. A. Bover indica que segueix fidelment les primeres edicions, tret del cas d'*Amor de pardal*, en què parteix de la segona, adapta l'ortografia a les normes del català actual, però respecta les formes dialectals (*musica*, *veiam*, *ximiot*, etc.) i, en alguns casos, modifica la puntuació. Els editors de Columna, d'altra banda, adopten l'accentuació normativa fins i tot en els casos en què es pot contradir amb la pronunciació rossellonesa.

A diferència de l'edició de Bover, Prat i Vila inclouen diferents apèndixs que vénen a completar els textos presentats, i que van des de fragments de l'obra de Pons *L'ocell tranquil. Narració autobiogràfica*, en la versió catalana que en féu R. Folch i Camarasa a l'editorial Barcino el 1977, referents als seus textos teatrals, fins a una versió d'*El singlar* de 1937, o el text de Garcés sobre el teatre de Pons.

Ambdues edicions vénen a omplir un buit important en la bibliografia de l'autor rossellonès, que ens permet, a més de conèixer la faceta teatral de Pons, completar la nostra visió de la seva obra poètica.

L'edició del teatre complet de Francesc de Fontanella és, sens dubte, una de les novetats més interessants en el procés de recuperació del Barroc català que té lloc últimament. Maria Mercè Miró ja havia editat el text d'*Amor, firmesa i porfia*, amb aportacions rellevants a la biografia de Fontanella.⁴ El treball que ara ens ocupa és d'un rigor i una exhaustivitat dignes d'elogi. Per començar, el llibre conté l'edició d'una «comèdia que havia comensat Fontano», fragment fins ara inèdit, així com un apartat de descripció i classificació de manuscrits i d'edicions, que es completa amb la notícia biogràfica de l'autor, el comentari de les obres presentades i un apèndix sobre mètrica.

En el pròleg al llibre, Joaquim Molas planteja els possibles motius que portaren la historiografia literària catalana a menystenir el període del Barroc, i la relectura i la recuperació posterior iniciada per poetes com Rosselló-Pòrcel als anys trenta, i que culminaria en el reconeixement actual de l'obra dels dos autors principals del Barroc català: F. Vicent Garcia i F. Fontanella.

2. Contràriament a l'opinió segons la qual es tractaria d'un teatre més pròpiament *literari* que *teatral*, més per a ser llegit que per ser a representat. Vegeu Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània* (Barcelona, Curial, 1980), p. 300.

3. *Op. cit.*, p. 13 del pròleg.

4. F. FONTANELLA i Joan RAMIS, *Teatre barroc i neoclàssic*, «MOLC», núm. 90 (Barcelona, Ed. 62, 1982); Anna M. TORRENT féu una edició de *Lo desengany*, a «Antologia Catalana», núm. 45 (Barcelona, Ed. 62, 1968). Fins ara eren les úniques edicions assequibles de teatre de l'autor.

Maria Mercè Miró destaca la voluntat de Fontanella de connectar amb la modernitat dramàtica partint de les noves formes propugnades per Lope en el seu *Arte Nuevo de Hacer Comedias* (1609) i recollint al mateix temps una tradició de teatralitat que passa pels momos i les mascarades, els balls entremesats i els recursos de la *Commedia dell'Arte* —perceptible sobretot en les peces menors: loa, entremès, ball. Així, a la *Tragicomèdia d'amor, firmesa i porfia*, la influència de l'ègloga i la literatura italianitzant conviurà amb aquestes formes més populars, per acabar configurant un espectacle típicament barroc, en el qual l'acció dramàtica es veu acompanyada de ball, cant i música. Hi ha, en tota l'obra, una voluntat d'innovació que es manifesta ja en l'estructura de la *Lloa*, molt més propera al ball entremesat que a l'esquema de les lloes tradicionals.

D'altra banda, *Lo desengany* es pot considerar, segons l'editora, com un dels primers llibres d'*opera buffa* de la Península,⁵ la partitura del qual s'hauria perdut. A l'obra trobem, a més, l'artifici del teatre dins del teatre, en un procés de degradació de la faula mitològica, camí ja iniciat per Góngora a la seva *Fábula de Píramo y Tisbe* (1618). D'altra banda, l'obra és adreçada a un públic que té totes les claus de la trama i en pot relacionar els detalls amb anècdotes i personatges reals: les citacions als pintors Ros, Arnau, etc., la referència a la batalla de Montjuïc, en què intervingué el mateix Fontanella (el Fontano de l'obra). Això implica un cixamlament dels límits de la representació que abasta tota la societat, en la més pura concepció barroca de l'espectacle.

En definitiva, el treball de Maria Mercè Miró resulta imprescindible a l'hora d'estudiar la cultura catalana del Barroc, i, sobretot, a l'hora de la valoració d'aquest període de la nostra literatura, que durant massa temps ha estat el parent pobre de la investigació literària.

El primer volum dedicat al teatre del Rosselló dels segles XVII-XIX, editat per Pep Vila, ofereix dues obres anònimes: la *Relació dramàtica de la Nativitat del Fill de Déu*, dels segles XVII-XVIII, i la *Lloa per la comèdia «Desdeny ab lo desdeny»*, del segle XVII. Vila comença la introducció descrivint el marc històric rossellonès, després ressegueix la trajectòria de la Casa de Comèdies de Perpinyà, les festes públiques, i el teatre al carrer. També dóna notícia d'una obra de caire profà que no havia estat estudiada per J. S. Pons en la seva tesi: *Lo judici de Paris, pastor*, de començament del segle XVIII. En un breu apartat inclou també unes notes sobre la llengua de l'ensenyament al Rosselló després de l'annexió. L'estudi forneix dades força interessants sobre la cultura rossellonesa d'aquest període que, sobretot, són de gran utilitat per a la història de la llengua.

Pel que fa al context històric, Vila recorda la superposició, al Rosselló del segle XVII, de tres llengües: el català, el castellà i el francès. El fet que s'imprimissin llibres castellans com *La Araucana* (1591) d'Alonso de Ercilla, o la presència de companyies de teatre castellanen indica el lloc que podia ocupar el castellà al Rosselló de l'època. Pel que fa al francès, la immigració francesa a la zona s'inicia ja a mitjan del segle XVI i acaba consolidant una minoria important i activa en la demografia rossellonesa. D'altra banda, l'actitud del baix clero de defensar la llengua del país, la catalana, cal emmarcar-la en la reorganització de l'administració eclesiàstica,

5. *Op. cit.*, p. 32.

feta des de la perspectiva gal·licana característica del clero francès i que topa amb l'actitud ultramuntana dels religiosos catalans, més proclius a acceptar la veu del papa en els seus conflictes que no pas la veu del rei.

L'editor distingeix en el teatre rossellonès dels segles XVII i XVIII les obres de teatre hagiogràfic, que J. S. Pons considerava deutores del teatre castellà, tant per les fonts com per la mètrica, entre les quals trobem la *Tragèdia de sant Vicens*; el teatre passionístic o veterotestamentari, que inclou peces que responen a l'evolució de l'antic drama medieval segons la nova estètica barroca, i entre les quals cal destacar la *Relació dramàtica... I*, finalment, trobem exemples de teatre profà com *Lo judici de Paris, pastor*, deutora del barroc occità, i peça bilingüe català-occità, de tema mitològic.

La cronologia d'espectacles teatrals al carrer que inclou l'obra, plens d'artifici i amb una intencionalitat clarament didàctica, ens dona el to de la teatralitat de l'època i permet de situar els textos dramàtics que ens han arribat. Vila fa un estudi rigorós d'aquests textos, amb el corresponent aparat crític. Així, considera la *Relació dramàtica...* com un exemple de *Pastorets* que fa d'anella entre els espectacles medievals i les aportacions posteriors, del segle XVIII. L'edició conté també una anàlisi de la llengua i la versificació, de les fonts, dels *Pastorets* del XVII i de l'onomàstica dels pastors, dels personatges, entre els quals la figura del rústic, que fa sempre d'intermediari entre l'escena i el públic, etc.

La *Loa...* resulta força original, tant per la seva llargada, com per la seva estructura de «loa entremesada», d'obra que serveix de pòrtic a una altra, *Lo desdeny ab lo desdeny*, que no ens ha arribat i que Vila creu relacionable amb una obra d'Agustín de Moreto publicada entre el 1653 i el 1654 amb el nom d'*El desdén con el desdén*. Fins a quin punt l'obra catalana fou un calc o una adaptació de l'obra de Moreto, o si, de fet, hi ha una simple coincidència amb el títol general no ho podem saber del cert.

Aquest treball ve a complementar doncs la revisió del teatre català del XVII, i en aquest sentit em sembla relacionable amb l'edició de Fontanella de Maria Mercè Miró. Ambdues edicions ofereixen materials molt valuosos per a l'estudi de la mal anomenada «decadència» i posen en contacte el lector modern amb una tradició que ha estat molt poc coneguda i, per tant, poc operativa en la literatura catalana posterior.

El volum de la col·lecció «El Garbell» preparat per Teresa Muñoz presenta una panoràmica de les peces teatrals en un acte des dels inicis de segle fins a la immediata pre-guerra. Això ens permet resseguir l'evolució d'aquest gènere, des del format del sàinet, herència del segle XIX, fins a les provatures avantguardistes d'un Joan Oliver. Així es remarca el canvi que es dona en el gènere des de la segona meitat del Vuit-cents, en què alguns autors romàntics adopten el sàinet des d'una perspectiva de literatura culta i, malgrat que el destinatari segueix essent el públic popular, operen un procés de dignificació literària que passa per posar un major èmfasi en els recursos estilístics. Això és clarament perceptible en l'obra de Vilanova, que amb el temps es convertirà en un referent literari dels noucentistes.

En l'obra d'Emili Vilanova el conreu del sàinet s'explica per l'evolució de la seva obra costumista. En aquest sentit, la peça en un acte requereix una tècnica molt semblant a la del quadre de costums, ja que la brevetat d'ambdós gèneres implica el recurs a la condensació narrativa. El fet que convertís algunes de les seves narracions en sàinets indica fins a quin punt

per a Vilanova es tracta de diferents suports per a un únic material literari, i com la seva obra teatral depèn essencialment de la seva obra narrativa. De fet, la seva primera peça d'èxit —inclosa en aquest volum—, *Qui... compra maduixes?*, estrenada al Romea el 1892, prové de la narració amb el mateix títol que ja havia aparegut a *Entre família* (1885). Després de presentar el pas del quadre de costums al sàinet en Vilanova, Teresa Muñoz estudia l'ús que de la tradició costumista fan autors com Rusiñol i Vallmitjana (representats aquí per *L'alegria que passa*, 1899, i *El casament d'En Tarregada*, 1913, respectivament).

En el cas de Rusiñol la base costumista es veu modificada pel plantejament temàtic que caracteritza la seva obra d'aquests anys, d'una banda, i per l'estètica simbolista-decadent, de l'altra. Pel que fa a l'element temàtic, se centra en les relacions artista-societat, i en la consideració de l'artista com a reformador social sovint incompès. Aquesta concepció és indèstriable en Rusiñol de l'art simbolista, aquell que posa èmfasi en el procés d'espiritualització de la vida que s'allunya de la visió superficial del burgès. És en aquest sentit que ell interpreta l'obra d'un Maeterlinck. La inclusió d'il·lustracions musicals acosta l'obra al concepte wagnerià total; a més, la brevetat de la peça permet una intensificació poètica que s'adiu amb les exigències de la concepció simbolista de l'art (*L'intruse*, 1890, és una peça molt breu). En Rusiñol la modernització del gènere vindria, doncs, per aquest cantó.

A *El casament d'En Tarregada*, en canvi, Vallmitjana centra la renovació en la tria del món dels barris baixos i dels marginats; això sí, amb la intenció de mostrar la capacitat redemptora de l'art i, per tant, aportant a la visió tradicional una intencionalitat moralitzadora. El personatge principal, En Tarregada, apareix en altres obres de l'autor i és el més ric, el que rep un tractament menys maniqueista en un context marcat per l'amoralitat de les altres figures.

Carles Soldevila havia publicat l'obra *Civilitzats, tanmateix*, en un llibre de contes: *Una atzagaiada i altres contes* (1921) i la va estrenar com a peça teatral el 18 de desembre de 1922. Això ens indica que, malgrat la seva estructura dramàtica, l'obra no havia estat pensada inicialment per al teatre. De fet, allò que interessava Soldevila de les peces teatrals en un acte era la seva similitud amb el conte: concentració, essencialització, poetització, i, com diu Teresa Muñoz: «gràcia en el planteig brillant d'una situació, resolta amb efectisme.»⁶ És a partir del Noucentisme que la valoració que es farà de la peça curta serà en funció de les seves possibilitats per a l'experimentació formal o la paròdia.

En la línia de la paròdia Oliver escriu *Gairebé un acte o Joan, Joana i Joanet*, publicada el 1929. En aquesta obra no falten elements avantguardistes, com el final en què els personatges, incapaços de resoldre la situació, fan baixar el teló. La peça s'inscriu de ple en les característiques del teatre de pre-guerra de l'autor, que en aquest final sembla haver recollit la influència de Pirandello, en plantejar el joc de teatre dins del teatre i les relacions realitat-ficció. La concepció literària d'Oliver és a l'antípoda del to amable i «civilitzat» de Soldevila; mentre aquest darrer es mou en la tradició burgesa de la *pièce bien faite*, Oliver transcendeix clarament aquesta fórmula per mitjà de la ironia.

L'edició d'*En Pòlvora* (1893), d'Àngel Guimerà, situa aquesta obra en l'evolució del teatre de l'autor cap a formes properes al realisme. Tant pel que fa a recursos formals com temàtics,

6. *Op. cit.*, p. 8.

l'obra apunta a les que seran les seves obres cabdals: *Maria Rosa* (1894), *Terra baixa* (1897) i *La filla del mar* (1900). Tanmateix *En Pólvara* queda com un primer intent encara no prou reeixit, en què el llast melodramàtic desequilibra el tímid realisme inicial. A les figures principals els falta encara l'entitat d'un Manelic o una Maria Rosa i pequen d'esquemàtiques. L'interès de l'obra està sobretot en el fet de ser l'inici d'una nova etapa en el teatre guimeranià, la que proporcionarà alguns dels millors fruits del dramaturg.

El llibre inclou també una escena que havia estat suprimida del tercer acte després de la primera edició de l'obra i que permet veure com Guimerà tendia a una major condensació de l'efecte dramàtic que aniria perfeccionant en obres posteriors.

El llibre d'Antonina Rodrigo i Rosa Romà sobre Núria Espert respon als criteris divulgatius de la col·lecció «Gent Nostra»; això pot explicar la falta de rigor a l'hora d'especificar dates d'estrena o altres dades concretes. Les autores fan un recorregut per la biografia de l'actriu, des dels seus papers de nena (al Romea fent un paper a *Lali* de Claudi Fernández Castanyer, i no pas de F. Soldevila com es diu erròniament al llibre),⁷ fins a les seves activitats dels anys vuitanta. És de doldre que l'obra no aprofundeixi gaire en l'etapa de codirectora del Centro Dramático Nacional amb José Luis Gómez i José Tamayo del 1979 al 1981, en què presentà la seva dimissió. Tampoc el període amb Víctor Garcia no és analitzat amb prou deteniment.

El llibre dona sovint una informació poc precisa, per exemple, si Espert va néixer el 1936, quan va actuar a *Lali* no tenia onze anys, com diuen les autores, ja que l'obra va ser estrenada el 12 de novembre de 1949. És de lamentar que la informació que se'ns dona sigui tan poc fiable, tenint en compte la falta de bibliografia sobre la biografia de l'actriu.

El volum de textos de Salvat aplegat sota el títol d'*Escrits per al teatre* inclou els textos que l'autor ha anat publicant en diaris i revistes especialitzades, junt amb material de ponències i conferències i pretén ser el primer d'una recopilació de l'obra completa de l'autor. El llibre inclou un apèndix bibliogràfic ordenat cronològicament i amb apartats temàtics de tots els llibres i totes les publicacions de Salvat fins a l'actualitat. El contingut del volum és integrat majoritàriament per pròlegs i introduccions, distribuïts en tres parts: *El teatre a l'estat espanyol*, que conté treballs sobre teatre castellà, gallec i català; *El teatre a Europa*, amb un clar predomini de textos sobre Brecht i la tradició objectivista alemanya i *Teoria i política teatral*, que és l'apartat menys unitari temàticament.

L'interès d'aquest volum és doble; a més de recollir una sèrie de textos dispersos, a vegades difícils de trobar, ofereix una visió de conjunt que permet resseguir la trajectòria de Salvat. La seva visió del teatre, la seva interpretació global del teatre castellà del segle XX, partint d'autors com Lorca o Buero Vallejo, la lectura de l'obra dramàtica de Castelao, etc., ens remetent a les línies de força de l'obra de Salvat, que reivindica constantment una concepció del teatre basada en el rebuig de les formes de la *pièce bien faite* i la defensa de l'especificitat teatral que passa per formes més compromeses, com per exemple la tradició de teatre objectivista que culmina en Brecht.

7. *Op. cit.*, p. 6.

En els textos sobre teatre castellà valora l'aportació de Lorca en l'intent de crear una tragèdia moderna a partir de les arrels pròpies i troba que les obres de l'autor que resulten més interessants actualment són peces com *Así que pasen cinco años* (1931) o *El público* (1930-1936).

Un altre autor castellà que ha merescut l'atenció de Salvat és Buero Vallejo, l'obra del qual és analitzada en la seva evolució i en el context del franquisme, al costat d'altres dramaturgs inicialment adscrits al realisme.

D'altra banda, l'estudi de l'obra dramàtica de Castelao el porta a descartar paral·lismes amb altres autors, tot i que el posa en relació amb Valle i Lorca pel seu arrelament popular, i amb el que ell anomena «constants de l'art ibèric».⁸

Pel que fa al teatre català, em sembla especialment destacable el pròleg al quart volum de les *Obres completes* d'Agustí Bartra,⁹ que ofereix una anàlisi de la narrativa i el teatre bartrrià en el context de l'obra del poeta. L'autor es dol pel poc ressò del teatre de Bartra, en què detecta des de punts de connexió amb l'expressionisme, fins a coincidències amb autors com Beckett. En un altre sentit, cal destacar el text sobre *Kux, my Lord* de Muñoz Pujol, escrit el 1977, en què fa referència al muntatge que havia de presentar l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, i en remarca el caràcter d'obra «oberta», així com l'impacte del maig del '68 en l'obra.

La presentació de la Xirgu com a veritable intel·lectual i la reivindicació de la seva figura com a director d'escena més que com a simple actriu centra el tema de dos dels altres textos d'aquest apartat, que inclou també el pròleg a una obra de J.-F. Massip sobre teatre religiós;¹⁰ Salvat en destaca la importància de l'element espectacular i de la teatralitat com a base de l'eficàcia d'un teatre que té per objectiu primordial la fascinació.

L'apartat del teatre europeu inclou sobretot pròlegs i introduccions a l'obra de Brecht, i al teatre alemany en general, des de Büchner fins a Peter Handke. La lectura de la tradició de la dramaturgia germànica més innovadora des de la perspectiva de la modernitat serveix de fil conductor d'aquesta part del llibre. Salvat ressegueix la línia objectivista fins a escriptors com Handke i, per tant, fins a la superació de Brecht. Els textos dedicats a Ghelderode o Maiakovski reprenen aquesta valoració de la narrativitat menys aristotèlica i més específicament teatral.

La darrera part del llibre és, com ja he dit abans, la menys unitària, tanmateix dels articles d'aquesta part destaca la defensa del teatre del Tercer Món i la defensa de la necessitat de recuperar l'element ritual del teatre com a alternativa a les propostes teatrals actuals. Com ja he apuntat anteriorment, aquest volum és una bona mostra de la trajectòria de Salvat en la interpretació del fenomen teatral, i de les línies de força que configuren la seva concepció del teatre.

Els dos llibres de Ramon Simó sobre el sistema de Stanislavski són, de fet, un de sol, ja que *Stanislavski. La tècnica de l'actor*, apareguda a la col·lecció «Materials Pedagògics» de les publicacions de l'Institut del Teatre és un resum de *La retòrica de l'emoció. Aproximació al*

8. *Op. cit.*, p. 111.

9. *El teatre d'Agustí Bartra*, ps. 121-141.

10. J.-F. MASSIP, *Teatre religiós medieval als Països Catalans*, «Monografies de Teatre», núm. 17 (Barcelona, Institut del Teatre, 1984).

sistema Stanislavski, de «Monografies de Teatre». L'excessiva proximitat dels textos (en algun cas gairebé repetició literal) dóna la sensació de llibre repetit fins al punt que, malgrat la voluntat pedagògica, no s'explica gaire la necessitat de publicar dues vegades un mateix llibre, encara que en un cas es tracti d'un resum.

Simó analitza l'aportació de la reflexió teatral a l'estudi de l'emotivitat. Partint d'aquest objectiu s'imposa una visió pluridisciplinar del tema, que el porta a prendre com a punt de referència les teories psicològiques de l'època per tal de determinar la influència d'autors com Ribot en la creació del sistema stanislavskià. En aquesta línia i en l'anàlisi de les propostes de treball de l'actor sobre si mateix detecta els deutes amb el ioga i la filosofia oriental. També, i des d'un altre angle, fa un seguiment dels condicionaments literaris en el procés d'elaboració de la teoria stanislavskiana, en la concreció de les idees de versemblança i emoció, que la tradició del realisme rus consolida al llarg del segle XIX. Des d'aquesta perspectiva l'autor estudia la influència d'autors com Dostoievski o Tolstoi en la visió que té Stanislavski de l'autonomia dels personatges i de la versemblança en la representació de l'emoció que parteix, en part, del concepte d'art d'un Tolstoi, i del seu empirisme en l'anàlisi del comportament humà.

Un cop determinat aquest marc de referències, Simó passa a l'exposició del mètode de Stanislavski i el seu funcionament intern, i apunta les vies per a l'estudi de les seves condicions de viabilitat i dels probables contactes amb disciplines i teories posteriors. Aquest recorregut pel sistema conclou en una valoració de les aportacions de Stanislavski a un problema antropològic: el desdoblament del subjecte i la possibilitat d'una retòrica emotiva. Des d'aquest punt de vista contrasta la teoria de Diderot que porta a un teatre de la representació, basat en una retòrica de l'expressió, en què l'espectador s'hi reconeix però no es commou, amb el teatre de la vivència de Stanislavski, que té per objectiu que l'espectador es commogui, i en el qual, mitjançant una retòrica de l'emoció l'actor ha de fer possible l'encarnació orgànica del comportament del personatge. Si en Diderot el desdoblament és entre el subjecte psicològic i l'aparell expressiu, en Stanislavski s'estableix en l'àmbit del jo psicofísic. Tanmateix, cap dels dos no pot eliminar la paradoxa inicial: l'intent de simular la sinceritat.

Simó es planteja en el seu treball dos objectius: *a)* mostrar la importància de les aportacions de Stanislavski en l'estudi del desdoblament i, per tant, de la paradoxa a què feia referència abans, a partir d'una possible retòrica de l'emoció; *i b)* demostrar com els estudis de Stanislavski i altres homes del món del teatre ofereixen camps de reflexió per als teòrics de l'expressió i de la comunicació. Des del meu punt de vista, el llibre cobreix més el primer objectiu que el segon, ja que prioritza l'anàlisi d'aquesta retòrica de l'emoció stanislavskiana.

El treball de Jordi Teixidor *El drama, espectacle i transgressió* va guanyar el premi Xavier Fàbregas 1988. El fet que es tracti d'un text de teoria teatral en un àmbit com el nostre, tan pobre pel que fa a aquest gènere, ofereix, *a priori*, un cert interès. Teixidor comença per reivindicar el drama en tant que faula, és a dir, narració, enfront de la tendència a remarcar l'espectacularitat àudio-visual i extraliterària. Això el porta a centrar-se en l'espectacularitat que deriva de l'acció mateixa i a considerar aquesta espectacularitat junt amb la significació de la història com a aspectes fonamentals del drama. Per tant, intenta establir com i per què es produeixen aquests dos aspectes. Així, pel que fa a l'espectacularitat, arriba a la conclusió que

es basa en els efectes d'expectació i sorpresa sobre el públic, provocats per la història que se li narra.

En la seva reflexió, que pretén ser una teoria del drama, Teixidor estableix un model actancial basat en la finalitat de les accions del personatge i en l'expectativa d'obtenció d'un bé o d'un valor per aquest. La construcció d'aquest model, que té en compte també l'anàlisi de les situacions que pot o no modificar el personatge, és la part més fluixa de la reflexió proposada per Teixidor. De fet, és una adaptació del model creat per Greimas,¹¹ que no recull modificacions posteriors com la d'A. Ubersfeld¹² i que planteja els problemes característics d'aquest tipus de model, la seva excessiva generalitat i el fet de reduir sovint el codi actancial a l'anàlisi purament textual, sense tenir en compte els altres elements que intervien en una situació dramàtica i que funcionen com una combinació d'actants (els materials o utensilis usats pels actors, els elements escenogràfics, etc.).

D'altra banda, es pot establir una constant que ressegueix el text, més enllà de la teorització, i és la defensa del teatre de text i de l'acció a través de la paraula. En aquest sentit, l'obra, més que una teoria del drama, és una apologia del drama com a literatura. En definitiva, l'objectiu últim de la reflexió que porta a Teixidor a distingir entre les diferents actituds del públic segons la significació de l'obra que contemplen és preguntar-se per la funció del teatre al món actual, i més concretament per la funció d'un teatre de text. Em sembla més significatiu aquest component que relaciona el llibre amb un determinat posicionament en la situació actual del teatre que la part de reflexió sobre els mecanismes del drama, que és faltada de bagatge teòric i metodològic. Com a teoria dramàtica el text planteja deficiències perquè no sembla tenir en compte aportacions teòriques recents.

El llibre de Maria Josep Ragué *Els personatges femenins de la tragèdia grega en el teatre català del segle XX* inclou un pròleg de Salvat, recollit al volum *Escrits per al teatre*, ja ressenyat, que és més una presentació de l'autora que no pas una introducció al llibre. L'autora, de fet, fa un repàs a les diferents lectures que aquests personatges femenins han tingut en el teatre català del segle XX, i distingeix entre lectures positives dels personatges, que es caracteritzarien per una concepció progressista, i les lectures negatives i, en general, tradicionals, que respondrien a concepcions més conservadores. L'enfocament feminista de l'autora la porta a distingir entre l'element femení, identificat amb l'ordre primigeni, i el masculí, que constitueix l'ordre patriarcal. Remet, així, a la distinció entre el ceptre (símbol fàlic, exponent del poder) i la xarxa (símbol femení de l'engany). Tanmateix no entra a fons en la construcció ideològica del model de feminitat feta des del discurs fal·locèntric i es queda en un feminisme una mica vague, allunyat de les propostes més recents de la crítica feminista.¹³ Això fa que utilitzi termes com el de *dona arquetípica* amb poc rigor i sense precisar l'abast concret del terme, o com a mínim sense treure'n el partit que en podria treure des d'un punt de vista feminista.

11. Vegeu A. GREIMAS, *Sémantique structurale* (París, Larousse, 1966) i GREIMAS, *Du sens* (París, Seuil, 1970).

12. Vegeu A. UBERSFELD, *Lire le théâtre* (París, Editions Sociales, 1977).

13. Un exemple, encara que no sigui molt recent, de les noves orientacions de la crítica feminista es pot trobar a Elaine SHOWALTER, ed., *The New Feminist Criticism. Essays on Women, Literature and Theory* (Londres, Virago, 1985).

Pel que fa a l'anàlisi de les obres catalanes de tema clàssic, sovint es queda en una mera paràfrasi de l'argument i la informació sobre dates d'estrena i publicació a vegades no és tan fiable com seria de desitjar. En el cas de l'estudi de l'*Antígona* d'Espriu, no es té en compte l'existència de dues versions diferents, una primera del 1939, publicada per l'editorial Moll el 1955 i estrenada per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona el 1958, i una segona versió del 1964, en què introdueix un personatge nou i fa canvis substancials, i que serà modificada encara el 1967 i el 1969. L'obra es ressenteix des del meu punt de vista d'una certa falta de rigor i malauradament peca d'esquematisme en la lectura que fa del conservadorisme i el progressisme de les obres segons la interpretació que es faci dels personatges femenins. Així, no entra a analitzar com es concreta la ideologia en els textos ni els contextualitza des d'un punt de vista literari o sòcio-polític. En definitiva, crec que ens trobem davant d'una proposta que podia haver donat molt més del que ofereix.

El llibre de Gonzalo Pérez de Olaguer sobre el Teatre Nacional de Barcelona és deutor, en bona part, de la seva tesina sobre el tema.¹⁴ Pérez de Olaguer ressegueix la història d'aquesta iniciativa que va durar de 1968 a 1975 a través de la premsa escrita i, per tant, reflecteix les diferents postures i les polèmiques generades pel Teatre Nacional al llarg de la seva història. L'obra inclou una introducció de H. Bonnin i un apèndix amb la relació d'espectacles estrenats pel TNB, junt amb les fitxes d'estrena, informació útil i que sempre és d'agrair. El mateix títol de l'obra, *TNB: història d'una imposició*, ja anticipa la conclusió de l'autor que posa de relleu la creació artificial, des de Madrid, d'un model de teatre públic que no responia a la realitat teatral ni sòcio-política del país. Un projecte que, com van demostrar clarament les constants deficiències de gestió, no responia a cap política teatral coherent i planificada. Així, per exemple, la divergència entre la programació prevista i la programació real o l'escassa presència de textos d'autors catalans (dels vint-i-dos muntatges, només sis eren d'autor català, i únicament un d'autor viu, *Defensa índia del rei* de J. Melendres), malgrat la promesa de Porcioles, donen una idea de fins a quin punt el TNB participava d'una constant cerimònia de la confusió.

L'estudi de Pérez de Olaguer és una aportació interessant a la història de l'activitat teatral barcelonina del darrer franquisme i ofereix, en el seu seguiment del dossier de premsa generat per la gestió del TNB, una informació sempre valuosa sobre la realitat teatral de la Barcelona del moment i, especialment, sobre la reacció dels seus protagonistes davant una imposició que va acabar resultant grotesca pel seu doble fracàs, de públic i polític.

El treball d'A. Cuéllar Bassols sobre el Teatre Principal d'Olot és una aportació de gran utilitat per a l'estudi de la història del teatre català, per la informació que dona sobre l'activitat teatral a comarques. Aquest llibre, junt amb el dedicat a la història del Teatre Municipal de Girona,¹⁵ cobreix, en part, les mancances que encara hi ha en el terreny de la història de teatres i institucions teatrals.

En una primera part, Cuéllar Bassols fa una història dels diferents edificis que ha tingut el

14. Vegeu Gonzalo PÉREZ DE OLAGUER, *El Teatro Nacional de Barcelona en la prensa diaria* (maig-juny de 1975). A la Biblioteca del Museu del Teatre n'hi ha una còpia mecanografiada (7143-N).

15. Vegeu Josep M. BIRULÉS, J. M. FONALLERAS, P. GARCIA i I. DE SOLA MORALES, *Història del Teatre de Girona. Apunts històrics i arquitectònics*, «Història de Girona» (Ajuntament de Girona, 1985).

teatre i de les modificacions i les obres que ha patit al llarg dels anys, fins a la seva forma actual, ja que el Principal d'Olot va ser cremat dos cops pels carlins; en la segona carlinada (1846-1849) i l'any 1874; la commemoració del centenari del tercer edifici, inaugurat el 1887, és el motiu del llibre. L'autor dona una informació molt documentada i detallada de les diferents remodelacions i de les relacions amb el context social. Així, per exemple, l'evolució de les lloges, per la seva funció social lligada a una societat classista, permet resseguir els canvis dels costums, ja que aniran desapareixent amb el temps, a mesura que la societat es vagi transformant.

L'estudi de la vida teatral olotina, amb els efectes que hi tenia la colònia d'estiuejants, és seguit amb força deteniment. El fet que a l'estiu Olot s'omplís de forasters ociosos i necessitats de vida social va ser un impuls important per a l'activitat teatral, ja que a partir d'aquest moment les companyies professionals tingueren una presència major i hi portaren el repertori habitual dels teatres barcelonins. Aquesta situació canviava radicalment a l'hivern. L'etapa cinematogràfica del Teatre que s'inicia el 1907 s'explica per la falta d'espectacles teatrals i per la funció que tenia el teatre com a centre d'esbarjo de la ciutat.

Cuéllar Bassols estudia també la història de la gestió del teatre i aporta documentació interessant per a conèixer el funcionament d'una empresa teatral de comarques des del segle passat als nostres dies. En general, es tracta d'una aportació de gran interès per a la història del teatre català.

El llibre *Romea, 125 anys*, aparegut amb motiu del cent vint-i-cinquè aniversari a què es fa referència en el títol, ofereix una panoràmica del que ha estat la història del teatre català, que ha anat lligada gairebé sempre al coliseu del carrer Hospital. L'obra divideix la història del Romea en quatre etapes a càrrec d'un equip coordinat per Enric Gallén. La primera part abasta des de la inauguració del Romea i la consolidació de l'empresa del Teatre Català fins al 1892, en què s'inicia la segona etapa centrada bàsicament en el període modernista. El tercer apartat és dedicat a l'època de l'empresari Canals i arriba fins al final de la guerra. Finalment, el quart apartat inclou el període que va del final de la guerra a l'any 1988. El llibre conté també la relació de totes les obres estrenades al Romea.

El recorregut històric per la història del Romea i, per tant, pel teatre català, mostra unes constants que es van repetint i que són fruit de la anormalitat en què ha viscut aquest teatre. Des de l'aparició de la figura de Frederic Soler i amb la consolidació d'una precària empresa teatral en català es fa evident una de les grans limitacions d'aquesta dramaturgia: la seva base social. El seu públic es reduïa a la menestralia barcelonina i la burgesia en restava força distanciada. Això havia de provocar la creació d'uns clixés estètics esclerotitzats, que responien a les necessitats ideològiques d'un pati de butaques integrat, sovint, per societats recreatives que «anaven a riure al Romea», i que, en general, no era gaire amic d'innovacions. La manca d'un públic més exigent i que entengués el teatre no tan sols com un entreteniment marcarà inevitablement la producció dels autors i la interpretació d'uns actors que es deixaven dur fàcilment pel camí de l'historicisme.

Aquest llast era el més difícil de vèncer per un teatre que, com el català, patia la situació de diglòssia cultural característica de la societat en què es produïa. El teatre castellà pertanyia,

òbviament, a l'alta cultura, mentre que el teatre en la llengua pròpia era vist com una realització casolana indestruïble d'un cert voluntarisme patriòtic i condemnat, per tant, a un trist *amateurisme*, i a crisis cícliques que en qüestionaven l'existència.

Els intents de renovació dels autors modernistes no van reeixir a trencar aquesta situació d'anquilosament estètic del teatre català, malgrat els intents de modernització duts a terme, sobretot, a través de les sessions del Teatre Íntim (1907-1908). L'empresa de Canals que pretenia atreure un públic burgès que fes rendible el teatre català no va acabar de sortir-se'n, tot i comptar amb autors que, com Soldevila o Millàs-Raurell, apostaven clarament per la comèdia burgesa. No és estrany que el dramaturg de més èxit del període sigui Josep M. de Sagarra, que aconsegueix adequar l'aproximació a la comèdia burgesa amb la tradició del teatre vuitcentista, que aquest escriptor sotmet a un procés d'estilització i dignificació, però que permet de mantenir intactes els components ideològics conservadors que ja eren presents en el teatre del XIX.

En la postguerra, la lenta recuperació d'una relativa normalitat continuaria movent-se en un ambient poc propici a qualsevol innovació. En aquest sentit, el cas de Sagarra torna a resultar paradigmàtic: després d'uns primers intents de renovació del seu teatre va haver de tornar a les velles fórmules, que eren les que el seu públic reclamava. D'altra banda, els èxits de Joan Capri als anys seixanta feien pensar novament en la vella dita: «tothom a riure al Romea.» Malgrat la presència esporàdica de grups de teatre independent, o l'experiència del Cicle de Teatre Llatí, les coses evolucionaven poc al vell teatre del carrer Hospital, el qual va haver de ser *salvat* de ser un cinema per un grup de prohoms que va decidir comprar-lo per dedicar-lo al conreu del teatre català. La creació del Centre Dramàtic de la Generalitat el 1981 transformà radicalment la imatge de teatre menestral que havia tingut el Romea i va iniciar un etapa amb plantejaments diferents propis d'un model de teatre públic centrat tant en la creació com en la difusió d'espectacles i en la consolidació d'una infraestructura adequada a les necessitats actuals.

Com en el cas anterior, el llibre de Guillem-Jordi Graells sobre l'Institut del Teatre és fruit d'un aniversari, el setanta-cinquè. El subtítol *Història gràfica* ja indica que el que es prioritza és bàsicament el material gràfic, que, d'altra banda, resulta molt interessant. Tanmateix, el text que acompanya aquest material va més enllà del simple suport a les imatges o de la sinopsi breu. Graells dóna una visió que jo qualificaria de força completa des d'una perspectiva divulgadora. El recorregut va, doncs, des de la creació de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic i l'aportació de Gual fins a les noves orientacions de l'Institut d'aquests últims anys, passant pel període Díaz-Plaja que porta la institució a un procés de burocratització inevitable, i per l'empenta del decenni Bonín (1970-1980), el qual, per cert, estudià la història del període d'Adrià Gual.¹⁶

En definitiva, es tracta d'una aportació interessant no tan sols pel material gràfic que aplega.

RAMON BACARDIT

16. Vegeu H. BONÍN, *Adrià Gual i l'Escola Catalana d'Art Dramàtic (1913-1923)* (Barcelona, R. Dalmau, 1974) i H. BONÍN, *Adrià Gual i l'Escola Catalana d'Art Dramàtic* (Barcelona, R. Dalmau, 1976).

Dos estudis de dialectologia valenciana

COLOMINA I CASTANYER, Jordi: *El valencià de la Marina Baixa*. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1991 («Estudis del Valencià Actual», 3).

GONZÁLEZ, María Soledad: *El parlar de la Plana Baixa, Miscel·lània 91*. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1991 («Estudis del Valencià Actual», 4).

1. La col·lecció «Estudis del Valencià Actual», que tan acuradament edita la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, acaba de traure a la llum els seus dos darrers volums, el 3 i el 4 (1991). El tercer és *El valencià de la Marina Baixa*, de Jordi Colomina i Castanyer, i el quart consta de dos treballs, *El parlar de la Plana Baixa*, de Maria Soledad González i Felip, i un altre sobre els diferents tipus d'escriptura utilitzats al País Valencià.

De fet, no es tracta d'una col·lecció que s'ocupe exclusivament d'estudis dialectals, com els dos que ressenyarem ací, sinó que abasta una miscel·lània de temes al voltant dels usos lingüístics dels valencians. Tot i això, entre els set treballs que recullen els volums fins ara publicats (1989-1991), el «valencià actual» és descrit bàsicament des de la dialectologia (amb tres monografies i un estudi onomasiològic), ja no tant des de la sociologia del llenguatge (amb dos dels treballs del segon volum) i molt poc des del punt de vista de la norma ortogràfica.

Atesa doncs la importància dels estudis dialectals en aquesta col·lecció —si més no, en nombre de pàgines i de volums sencers—, s'escau ara comentar els dos darrers treballs apareguts dins aquesta temàtica: el de J. Colomina i el de M. S. González. I per bé que d'un valor molt desigual, com veurem, ambdós s'inscriuen dins una concepció tradicional de la dialectologia.¹

2. *El valencià de la Marina Baixa* es destaca a primera vista com un llibre voluminós. És evident que J. Colomina hi ha esmerçat moltes hores de feina. Sobretot per a la confecció del capítol sobre el lèxic, el qual, amb 1.697 entrades i 270 pàgines (cap. IV, ps. 83-353), constitueix l'eix central del treball. Els altres capítols (sobre fonètica, morfologia lèxica i morfosintaxi) amb prou feines si arriben a la setantena de planes (caps. I-III, ps. 13-82). Però aquest desequilibri entre el tractament del lèxic i el dels altres components de la gramàtica no és sols quantitatiu, com tindrem ocasió de comprovar més avall. El llibre conté, a més, una sèrie d'apèndixs que complementen el vocabulari (amb ictònims, renoms, etc.; ps. 355-374), un índex de mots, útilíssim per a la consulta de les unitats lingüístiques estudiades al cos del treball (ps. 375-397), i la bibliografia (ps. 401-412).

1. Vegeu, per exemple, l'orientació de la dialectologia actual en K. WALTERS (1988), *Dialectology*, dins F. J. NEW MEYER (ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey* (Cambridge University Press, 1991), vol. IV, ps. 119-139 (sobretot, les ps. 120, 122-123 i 135). I també, F. GIMENO, *Dialectología y sociolingüística española* (Universidad de Alicante, 1990) (especialment, § 2.2 i cap. III).

Per ordre d'aparició, cal començar el comentari per la *Introducció* (ps. 7-8). No és habitual en una ressenya incloure el comentari dels textos proemials. Però en el cas que ens ocupa, se'ns fa imprescindible, atès que l'única informació sobre la metodologia seguida es troba ací, barrejada amb la secció d'agraïments, origen de l'estudi, etc. I el problema no és tant aquesta barreja com la insuficiència de dades que tenim sobre el mètode aplicar per l'autor. Així, del model lingüístic teòric que fa servir, de bell antuvi només podem saber que ja no és del seu primer llibre: ² «Espere que els lectors d'aquest llibre comprovaran com, conforme ha anat passant el temps, m'he anat allunyant d'aquells mètodes dialectològics i sociolingüístics.» (p. 7)

Així és: ho «hem de» comprovar amb la lectura de les pàgines que segueixen perquè ell no ens ho diu. Però verifiquem de seguida un allunyament «cap arrere». L'autor de *L'alcantí...* (1985) era un dialectòleg que, d'acord amb les últimes tendències del moment, havia incorporat el generativisme i la lingüística variacional al seu treball,³ que fins i tot havia arribat a assolir una certa consideració al si de la sociolingüística catalana...⁴ En canvi, ara, J. Colomina practica una dialectologia atomista que ja pareixia superada d'ençà que l'estructuralisme havia impregnat els estudis dialectals catalans dels anys setanta.⁵

Respecte a la metodologia d'enquesta, també hem d'espigolar ací i allà per a satisfer els interrogants que el nostre autor ens deixa plantejats: «He aprofitat les dades [...] de les enquestes que realitzarem en 1979 a la Vila Joiosa i a Tàrbena [...] i les de 1981 en els quatre pobles més meridionals de la comarca.» (p. 7)

Al final de la *Introducció* (p. 9), hi ha un mapa polític de la Marina Baixa on no consten diferenciades aquestes quatre localitats esmentades. De la consulta a *L'alcantí...* (p. 69), deduïm que els quatre pobles en qüestió deuen ser Rellou, Orxeta, Finestrat i, de bell nou, la Vila Joiosa. Però de la lectura pacient de tot el llibre que ens ocupa, inferim que la investigació s'estén pràcticament a tota la contrada,⁶ bé que no d'una manera sistemàtica: «Però les dades més valuoses per a mi són les anotacions —preses al llarg dels anys— d'aquelles paraules i expressions que sentia espontàniament...» (p. 7)

Efectivament, aquesta tècnica d'observació pot ser més beneficiosa que l'entrevista formal per a l'obtenció de determinats trets lingüístics. Ja ens ho havia fet notar el mateix Colomina en un treball seu anterior⁷ i ara ho comprovem a través de l'explicació d'alguns ítems lèxics (p. ex.

2. J. COLOMINA, *L'alcantí. Un estudi sobre la variació lingüística* (Alacant, Institut d'Estudis Gil-Albert, 1985).

3. Vegeu el seu treball de 1984 ara reeditat *El parlar de la Canyada de Biar (l'Alt Vinalopó): un estudi de sociolingüística* dins *Miscel·lània Sanchis Guarnier I* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992).

4. Vegeu les referències contingudes a M. T. TURELL, *El comportament lingüístic: els grups socials*, dins A. BASTARDAS i J. SOLER (eds.), *Sociolingüística i llengua catalana* (Barcelona, Empúries, 1988), p. 122. I també a F. GIMENO i B. MONTJOYA, *Sociolingüística* (Universitat de València, 1989).

5. Vegeu, per exemple, el treball de J. RAFEL, *Àreas lèxicas en una encrucijada lingüística*, «Revista de Filologia Española», LVII (1974-1975), ps. 231-275. O també el d'A. QUINTANA, *El parlar de la Condonyera* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1976-1980).

6. Inclosa la capital comarcal, Benidorm. Vegeu especialment les notes 1 i 3, la p. 8 (de la *Introducció*) i el capítol IV.

7. «...la majoria de tarbeners [...] solen amagar les particularitats dels seu parlar als forasters [...] dedicar-me a observar com parlen realment entre ells...» (*Mallorquinismes a Tàrbena, Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Abadia de Montserrat 1986), p. 662.

anar de son de cap, p. 140; *migrar-se*, p. 243; *trabucats*, p. 323). Allò que, en canvi, pot resultar contraproduent és barrejar aquests materials de la llengua viva (i els de les enquestes orals) amb els procedents de fonts escrites: «Per a l'elaboració d'aquest estudi m'he basat tant en materials orals com escrits [...] Les dades escrites procedeixen principalment del buidatge d'obres folklòriques [...] de l'alteà Francesc Martínez i Martínez [...] i del callosí Adolf Salvà.» (ps. 7-8)

Aquests autors van viure a cavall dels segles XIX i XX, van ser persones amb estudis i van arribar a assolir coneixements d'un «valencià culte» extracomarcal. No pareix que reunesquen les condicions idònies per a fer-ne un estudi dialectal si no és tenint en compte aquestes reserves. I, sobretot, sense mesclar aquests resultats amb els de la llengua parlada d'avui. Tampoc no pareix aconsellable augmentar la barreja amb textos escrits actuals, encara que siguin d'erudits locals sense una formació en el català normatiu (com els de LLOPIS 1975, LORENS 1983 o GUARDIOLA 1985). En qualsevol cas, s'haurien pogut establir diferents nivells descriptius (escrits dels segles XIX-XX, escrits actuals, estil oral d'enquesta i oral espontani) i després s'haurien pogut confrontar els resultats. Però, és clar, una estratificació estilística (com qualsevol altra mena d'aplicació sociolingüística) ja no cau dins els pressupòsits tèoric-metodològics del nostre autor.

A la introducció també hem trobat a faltar una exposició i una justificació dels objectius i dels continguts del treball. I aquesta mancança es fa més notòria perquè el primer capítol (*Fonètica*) s'obre sense cap preàmbul: amb uns enunciats breus, una explicació telegràfica i una enumeració d'exemples de la característica lingüística tractada. I així per a cada fenomen estudiat. Potser hauria convingut començar el capítol amb una situació en el context geolèctol de la Marina Baixa; sobretot de cara al lector que no coneix gaire el tema: que pot ser des d'un profa en lingüística fins a un romanista no catalanòfil o, per què no?, un estudiant de dialectologia catalana. Encara que fossin uns mapes fets a propòsit i uns quadres fonològics, si no es volia fer un estat de la qüestió amb tots els ets i uts; el cas era evitar que el lector es perdés en un mar de dades i pogués disposar d'eines per a sistematitzar i assimilar tota la informació que se li subministrava.

Així també hauria evitat la impressió d'atomisme que es percep en aquest apartat fonètic. I no sols perquè l'exposició de trets es fa sense partir d'unes estructures fonològiques, sinó perquè poques vegades es posen en relació els fenòmens observats amb altres d'equivalents a la resta dels Països Catalans, almenys d'una manera explícita. Per exemple, el «tancament de 'a' tònica en 'e' oberta» (*llèstima* < llàstima; ps. 15-16) o les assimilacions consonàntiques de *juger* (< lleuger) i *l'am passat* (< any passat) (p. 33) són força habituals en el català de Mallorca,⁸ i no deu ser pas casualitat que les retrobem en aquesta comarca valenciana, poblada parcialment per mallorquins en el segle XVII, com el mateix Colomina no s'ha estat de recordar-nos en treballs anteriors.⁹

I aquest fet ens duu novament a haver de recordar al nostre autor un altre bon costum del passat que ara ha abandonat. Ens referim a la transcripció fonètica. L'esforç que trobem a

8. El darrer exemple, a Mallorca, sona [ˈlajm pəˈsət].

9. *El parlar de la Marina Alta*, «La Rella», 4 (1985), ps. 37-54 (vegeu p. ex., les ps. 39 i 44). Vegeu també el seu article sobre Tàrbena (nota 12 d'aquesta ressenya).

L'*al·lactantí*, àdhuc en els capítols no fonètics, ara s'ha esvaït. Resulta incompreensible que no havent-hi inconvenients editorials (vegeu els altres volums de la col·lecció) i havent fet servir l'ordinador per a presentar l'original (com diu a la nota 3 de la *Introducció*), J. Colomina haja hagut de crear una notació paraortogràfica.¹⁰ Aquest remei casolà provoca vacil·lacions en la lectura i és l'origen d'uns quants oblots que ens obliguen a rellegir paràgrafs anteriors o a recórrer al diccionari per a esbrinar la pronunciació de moltes paraules. És el cas de *xenna* (amb [tʃ] i [ε]?: p. 15), *xàbiga* (amb [tʃ] segons l'advertència de la p. 342?: p. 18), *gambustí* (amb [z]?: p. 19), *a subint* (amb [β]?, p. 199), *no se'lse poses davant* ([sel.ze]?: p. 22), *eixuar* (amb [j]), p. 28), etc. O també és el cas dels diftongs (§ 1.6., ps. 20-21); o el de les palatals de mots com *segí* (p. 17), *jauger* o *jombrígol* (p. 33), les quals, d'acord amb un altre treball de Colomina,¹¹ en una part de la Marina Baixa, sonarien fricatives. És aquest el cas dels presents exemples?

També al capítol sobre el lèxic hauria calgut usar de tant en tant la transcripció fonètica. Per exemple, en articles com els d'*ametla* (p. 92), *andola* (p. 94), *barracuda* (p. 111), *esbatussada* (p. 115),¹² *borradura* (p. 122), *captor(n)* (l'aclariment que hi fa no acaba d'aclarir) si sona o no sona la [-n], p. 144), *duendo* (amb [d-] o sense?, p. 171), *enza* (amb [z] o [s]?, p. 178), els derivats de *flix* (ps. 198-200), *floriol* (amb diftong o hiat?, p. 200), *llest* (amb [e]?!), *maleit* ([ma'lejt]?, p. 231), *mola* (varia el so de la *o* segons el hiat?, p. 247), *musarany* (amb [s] o [z]?, p. 250), *titlet* (p. 317), *xofa* (amb [ʔ] o [ʔo]?, p. 351), i algunes de la lletra X: *xap*, *xarxa* i *xarxau* (els articles que encapçalen aquests mots, ¿no contenen excepcions a la norma valenciana de pronunciar [tʃ] la grafia x?, ps. 346- 348).

El capítol II (*Morfologia lèxica*) tracta de la derivació i la composició de mots. Podríem destacar com a principal aportació la replega de sufixos comarcals que no són gaire freqüents a la resta del valencià, com *-aire* (*algepsaire*), *-all* (*crestall*), *-am* (*cadiram*), o *-dissa* (*cremadissa*) (ps. 37-41), habituals en català general, o altres com *-eco* (*mosseco*) i *-elo* (*fadrinelo*) (tots dos amb [ʔe], ps. 42- 43), que recorden força els sufixos usats a Mallorca *-etxo* i *-ello*. Això darrer es pot dir també del significat del sufix *-era* ('ganes de'), d'alta freqüència en mallorquí, per bé que amb tendència a canviar la seua accepció a la Marina Baixa.

Els prefixos no són estudiats ací expressament, però al capítol IV podem observar-ne alguns indirectament, atès que el lèxic que s'hi conté ha estat ordenat a partir dels mots primitius (p. ex.: *mà/desmanat*, p. 229). Així mateix, torna a fer aparició el fenomen de la sufixació, ara amb nous aspectes no tractats a l'apartat sobre la derivació (p.ex.: *pare/parotet*, p. 259).

Altres afixos que presenta J. Colomina comporten una problemàtica especial. D'acord amb

10. Encara que l'autor no ho adverteix, deduïm que els accents greus i aguts marquen la diferència d'obertura en les vocals mitjanes i que les dièresis indiquen la presència d'un hiat. Però ja no hi ha univocitat per a marcar la pèrdua d'una /-d-/: un circumflex sobre la vocal anterior o uns parèntesis tancant la /- d- / i la vocal següent. També és ambigua la utilització de les cometes simples, que poden contenir transcripcions paraortogràfiques o significats. Finalment, l'autor avisa a partir de la p. 342 que la grafia x cal llegir-la com si fos tx, quan el lector arrossega un munt de dubtes ja des de la p. 15.

11. *El parlar de la Marina Baixa*, p. 42 (vegeu la nota 9, més amunt).

12. Pareix que no hi ha dubte que en valencià ha de sonar [ezbatu'sa], però l'autor no ho aclareix ací quan sí que ho fa a *braçolada* (p. 124). Semblantment ocorre a la p. 46, on posa *ranquillada* i, en un paràgraf següent, *raquinyada*.

la teoria gramatical «rebuda» (FABRA 1956; BADIA 1962),¹³ no serien sufixos sinó infixos -ill (p. 46), exemplificat amb *granillós*, *groguilló* i *ranquillada*, i on els sufixos serien, respectivament, -ós, -ó i *ada*; -iny (p. 46), amb exemples com *escopinyar* o *rasquinyada*; -uny (p. 52), amb *esclafunyar* i algun altre, i -utx (p. 53), amb *cavutxar* (*capertuxo* i *el Caputxo* haurien resultat de la interferència amb el sufix castellà -ucho). I d'altres, com -iss i -us, serien infixos en uns exemples (*caquisser*, *plomissó*, *amplusset*, *llavussada*) i sufixos en altres (*el Canalís*, *es Corralissos*; *airús*, *carnús*). Ara bé, Mascaró (1986, § 18) opina que afixos com aquests serien falsos infixos.¹⁴ A la vista, doncs, de l'estat de la qüestió, el nostre autor hauria d'haver aclarit prèviament —ni que fos d'una manera molt breu— de quins pressupòsits teòrics partia.¹⁵

Tampoc no queda clara la qüestió dels sufixos -arro i -o. Quant al primer (p. 41), en els exemples *cagarrot* i *jugarrí*, és l'afix -arr, i és seguit pels afixos -ot i -f. Respecte al sufix àton -o, Colomina afirma que «no és ben bé un sufix sinó una simple vocal de suport» (p. 47). Les vocals de suport se solen donar per a garantir límits morfològics i/o facilitar la pronúncia de grups consonàntics. En exemples com *arreplego* o *destrio*, no veiem més que uns deverbals que responen a unes regles de formació del castellà (cf. cast. *adobo* us. cat. *adob*, o *costo* us. *cost*, etc.).

Com a colofó d'aquest estudi de la derivació, hauria anat molt bé donar una idea de conjunt. Per exemple, destacant els afixos més productius dels que només són residuals; desitjant entre els més característics de la Marina Baixa —o de tot el País Valencià— i els més generals; detectant possibles paral·lelismes amb altres dialectes; analitzant quins provenen de la interferència castellana, etc. Amb poques paraules, hauria convingut eliminar l'efecte d'inventari morfològic nu que causa aquest apartat i haver ajudat el lector a quedar-se amb les quatre idees més importants.

Pel que fa a l'apartat de la composició, el nostre autor només tracta d'un tipus de compostos: «què + infinitiu» (ps. 54-57), però podríem dir que és suficient per a caracteritzar en aquest aspecte el parlar comarcal estudiat. L'exemplificació és abundant i diversa (*quefer*, *queménjar*, *quedir*, *quevore*, etc.) i la retrospectiva històrica és feta amb una gran profusió de dades ben documentades. El lligam que s'estableix entre l'accentuació dels membres d'aquests compostos i la seua ortografia, hauria d'estendre's també a la fixació normativa de la resta de compostos. Potser només falta en aquest apartat un breu apunt sobre la microsíntaxi d'aquestes composicions.¹⁶

El capítol III és ocupat per una miscel·lània de trets agrupats sota la còmoda etiqueta de

13. P. FABRA (1956), *Gramàtica catalana* (Barcelona, Teide, 1978), ps. 111-113. A. M. BADIA (1962), *Gramàtica catalana* (Madrid, Gredos, 1975), ps. 359-363.

14. J. MASCARÓ, *Morfologia* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1986) considera en el mateix cas gairebé tota la llista d'infixos de Fabra (vegeu la nota anterior). S. SCALISE, *Morfologia generativa* (Madrid, Alianza Editorial, 1984), p. 94, per exemple, divideix els tipus d'afixos només en dues classes: prefixos i sufixos.

15. Com fa, en canvi, en un treball posterior: *Morfologia i ortografia: a propòsit d'algunes grafies controvertides*, «A Sal Post», 2 (1991), ps. 129-153 (vegeu p. 130).

16. A l'estil del treball de M. W. WHEELER, *Problemes lèxics per al generativista: els mots catalans a doble arrel*, *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Abadia de Montserrat 1977), ps. 235-249. O també del de M. T. CABRÈ, *Formació de mots compostos*, dins M. T. CABRÈ i G. RIGAU, *Lexicologia i semàntica* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1986), ps. 134-156.

morfosintaxi, que és, sovint, l'excusa per a no fer sintaxi. En efecte, hi predomina clarament la morfologia sobre la sintaxi, i quan l'objecte d'anàlisi depèn d'aquesta darrera, el tractament es fa sota una concepció «morfologista» o d'inventari.¹⁷ Així, Colomina, de la majoria de fets sintàctics que aporta, es limita a dir que són «interessants» (ps. 62, 65, 66 i 67),¹⁸ o també «sorprenents» (ps. 65, 66), o, simplement, els classifica com a «construccions» (ps. 65, 67). Tot seguit, afig el seu ampli repertori d'exemples i citacions que palesen l'existència d'un bon fitxer al darrere; però els comentaris propis ja solen ser molt escassos. El cas més notori d'això és el paràgraf 3.12. (*Alguns usos recomanables del verb «ser»*, ps. 81-82), amb una mínima elaboració de l'autor.

Ara bé, aquest capítol morfosintàctic conté també algunes aportacions força positives, no sols per a la dialectologia, sino també per a la filologia catalana. Són, en aquest cas, l'estudi de les conjuncions *mané que*, 'encara que' (ps. 79-80) i *ensé que*, 'de seguida que' (ps. 71-74), a més de l'excel·lent tractament del canvi lingüístic ocorregut en el pronom clític *se*, que passa a *si* en les combinacions pronominals binàries (*me si, te si*, etc.; ps. 62-65). L'explicació d'aquest darrer fenomen es trobaria en la pràctica desaparició del pronom *bi* en valencià i en la seua posterior fossilització a partir de les combinacions ternàries de pronoms febles (*me s'hi, te s'hi*, etc.). Colomina recolla aquesta hipòtesi en l'evolució de la frase feta *no donar-s'(hi) res*, 'no importar', que ha acabat essent lexicalitzada en el dialecte alacantí: *no m'essiona* (< *no me s'hi (d)óna*).¹⁹ De tota manera, caldria integrar en aquesta explicació la forma eivissenca *assidonar*, 'importar'.²⁰

Fa llàstima, però, que aspectes positius com aquest del treball de Colomina puguen passar despercebuts a causa de l'àmbit geolectal restringit de l'estudi. També succeeix això mateix al capítol IV (*Lèxic*), on hi ha un malbaratament de documentació erudita i d'esforç per a trobar ètims en un vocabulari d'abast aparentment comarcal. Dit amb altres paraules: si aquests aspectes s'haguessen destinat a un o diversos treballs però fets a posta per a cada tema i referits sempre a tot el català, el seu rendiment haguera estat molt superior.

El quart —i darrer— capítol és central en aquesta monografia. Es tracta d'una contribució molt valuosa al lèxic valencià (i català, per tant) que hauria d'haver participat en el títol del llibre. Del miler i mig llarg de mots recollits, 307 no són a cap diccionari, ni tampoc al DCVB²¹ (p. ex.: *aiguavessonada*, p. 86; *caplaira*, 143; *espadàs*, 184; *pallero*, 256; *raixmar*, 281; *redolada*, 286; *sonrosar*, 304; *tactar*, 312; *villorça*, 326; *xapullada*, 346, etc.). En aquest

17. La sintaxi requereix, més aïna, un treball de tipus combinatori i interpretatiu, no tan taxonòmic.

18. Fins i tot ho fa en un enunciat (§ 3.7.: *Una construcció interessant amb l'imperfect d'indicatiu...*, p. 67). Aquest adjectiu (o també *curiosa* en un cas) es pot trobar per tot el llibre, i fa l'efecte que és destinat a substituir descripcions més complexes, uns cops, o a destacar la singularitat d'un tret lingüístic a la Marina Baixa, uns altres (ps. 28, 102, 107, 112, 292, 317 i 362). Només en alguna ocasió explicà que entén per *interessant* (p. 107: *baïna*; i el més sovint sembla una anotació personal — en un esborrany — que no arriba a desenvolupar al text definitiu.

19. És d'agrair la solució d'un enigma que turmentava aquest ressenyador. Vegeu la nota 19 (p. 64) del llibre que comentem i la p. 129 (ISSONAR), de B. MONTOYA, *La interferència lingüística al sud valencià* (1989) («Estudis del Valencià Actual», 1).

20. Vegeu J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. III (Barcelona, Curial, 1982), art. DAR, p. 28.

21. *Diccionari català-valencià-balear*, d'A. M. Alcover i F. de B. Moll, 10 vols. (Palma de Mallorca 1978).

sentit, la replega té un interès supracomarcal i haurà de ser tinguda en compte a partir d'ara per tots aquells que es dediquen a confeccionar no sols vocabularis dialectals, sinó també diccionaris normatius i etimològics.

La recerca del ètims té el seu major reflex en l'extensió d'algunes entrades, que ocupen entre una i tres pàgines de lletra ben atapeïda (p. ex.: *abelatge*, p. 88; *aponar-se*, 95; *desbellussar-se*, 166; *embrincar-se*, 173; *parlar foradat*, 204; *jutjament*, 221; *magencar*, 230, *minxo*, 245; *peçolar*, 262; *redorada*, 286; *sapoquedo*, 298; *som*, 305; *sospalma*, 308, o *voldrija*, 339). Es nota com el nostre autor té molt en compte el diccionari etimològic de Coromines (vegeu la n. 20); tant és així que, a vegades, fa l'efecte que l'estil personal i «personalista» del gran etimòleg ha penetrat completament el de J. Colomina. Per tot el llibre es poden trobar —al cos del text— referències directes a ell mateix i a parents seus, o a activitats d'amics i companys, que, com a màxim, s'haurien d'haver limitat a la *Introducció* o a notes a peu de pàgina (vegeu, entre altres, les ps. 19, 67, 118, 144, 190,²² 241, 244, 305, 310, 335, 363 i 370).²³ Aquesta mena de «licències coromianes» també serveixen per a criticar altres autors (p. 64, n. 19) o gent externa a la lingüística i al tema del llibre (p. 260)²⁴ o, fins i tot, el mateix Coromines, tant per a esmenar-lo: «Encara que JCoromines no ho crega, es diu *asmonyir* les cabres a Callosa» (p. 249), «*patxarell* [...] Coromines dubta que es diga així enlloc. Dubte sense fonament» (p. 260), «*somadeta* [...] El DCor dubta de la genuïnitat d'aquest mot; jo, davant els fets que acabem de veure, poc en dubte» (p. 306), com per a atribuir-se l'autoria d'un descobriment: «Coromines, com jo mateix havia suggerit en 1986 [...] hi veu un mallorquinisme 'seguer d'abelles'» (p. 300).

En aquest lèxic s'inclouen també moltes locucions i frases fetes, com ara *fer capteniments* (p. 141), *traure a carregador* (p. 147), *cinc en tres* (p. 151), *de cor* (p. 151), *fer malbé* (p. 231), *espardenyas de minyona* (p. 246), *fer passar la penosella* (p. 264), etc. Moltes d'aquestes són l'únic mitjà pel qual han arribat fins a nosaltres mots que en la parla quotidiana ja havien esdevingut obsolets (p. ex.: *ànec*, p. 94; *bri*, p. 125; *acapte*, p. 143; *ireginat*, p. 325).

El lèxic s'enriqueix, a més, amb una aportació considerable de noms d'animals marins, gens estranys en una comarca que, en gran part, mira al mar; també són molt abundants els noms d'ocells, gràcies sobretot als materials inèdits de l'*Atlas Lingüístic del Valencià Meridional i Alacantí*,²⁵ i els noms propis, de persona i de lloc, els quals són l'única base que justifica la presència de moltes paraules en aquest vocabulari (p. ex.: *Aigüera*, p. 86; *Àlber*, p. 89; *el Carcellar*, p. 145; *la Creueta*, p. 162; *la Fontanella*, p. 201, *el Matapoll*, p. 237, i *es Sester*, p. 302). Als apèndixs del llibre s'inventarien aquestes seccions amb qualche afegitó i amb l'única absència d'un llistat de topònims.

Aquest capítol IV, com podíem esperar d'una obra concebuda dins els paràmetres de la dialectologia tradicional, és un bon exponent del corrent europeu originat a les primeries del

22. «...a Alcoi en diuen *edros*: la meua àvia Conxa en donava als seus estimats coloms.»

23. Vegeu també les pàgines 27, 32, 88, 102, 139, 140, 160, 168, 175, 220, 237, 251, 290, 304, 319, 323, 327, 336, 338 i 357.

24. «'Pardalets de passe en salsa', menú cruel de la *Taula del Bon Profit* —mal profit els féra!—»

25. Aquest atlas —ja prou avançat en la seua realització— és una obra personalíssima del professor alcoià d'idiomes Josep Tormo. J. Colomina no deixa d'agrair-li per tot el llibre la cessió d'aquests materials (ps. 8, 129, etc.).

nostre segle *Paraules i Coses* (*Wörter und Sachen*, 1909). És així com, aprofitant l'explicació d'alguns mots, Colomina afig un bon esplet de notícies etnogràfiques de la comarca: jocs infantils (*a conillons*, p. 158; *a l'acuit*, p. 163, etc.), costums del Diumenge de Rams (*salvi*, p. 296), del Dia de Reis (*xameles*, p. 343), etc. Aquest aplec de cultura popular es completa amb la inclusió de cançons, goigs, refranys, etc., que serveixen, al seu torn, per a contextualitzar molt de vocabulari recessiu: *alguer*, p. 90; *argent*, p. 98; *calaix*, p. 134; *calitja*, p. 135; *escanyar-se*, p. 139; *capell*, p. 142; *companyó*, p. 158; *dar*, p. 163; *davall*, p. 164; *gallós*, p. 209; *infant*, p. 219; *mica*, p. 241; *pataca*, p. 261; *taina*, p. 312; *virot*, p. 339, etc.

Però el lèxic recollit per aquest procediment, com el que també hem vist per mitjà de frases fetes i de noms propis, sol ser ja obsolet. També ho és probablement la major part del que Colomina extrau de les fonts literàries que utilitza (*adonar-se*, p. 85; *corn*, p. 160; *joguina*, p. 220; *plany*, p. 271; *assegurança*, p. 300, etc.). Ja hem criticat més amunt, des d'un punt de vista metodològic, la incoherència que suposa mesclar materials escrits i orals. Doncs bé, aquest inconvenient es fa ben palès en el lèxic, on es barregen tota mena de paraules amb nivells molt diferents de vitalitat i obsolescència. Encara que l'autor no ho especifica clarament dins cada entrada, hem intentat destriar entre aquelles unitats lèxiques arrelgades de la parla viva i aquelles altres que només ens han arribat per la llengua escrita o es troben fossilitzades en topònims, frases fetes, cançons populars, etc. El resultat ha estat que només un 59 % de mots dels 1.697 que es reuneixen a l'inventari lèxic són vigents hui en dia a la Marina Baixa (procedeixen de les enquestes i les observacions de l'autor). D'aquest 59 % (1.004 mots), tan sols un 32 % (319) no pertanyen a camps lèxics específics (eines de l'agricultura, cultius, arts de pesca, peixos i ocells poc coneguts, etc.). És a dir, el percentatge de paraules d'aquest recull que es diuen actualment i tenen un ús regular i freqüent entre els habitants de la Marina Baixa es redueix a un 19 %.

Altres detalls criticables d'aquest capítol ja deuen ser distraccions imputables a la quantitat de material amb què hom ha hagut de treballar. Així, l'autor no deixa clar el significat d'*abellidar* (p. 85); ni especifica si *aixovar*, o *aixanar* (p. 87), prové de l'enquesta o d'una font erudita de 1912; tampoc no relaciona en cap moment *pàssia* (p. 261) amb *passa*, 'epidèmia', més general en la llengua; molt sovint posa una entrada que no correspon a la paraula que s'usa realment a la Marina Baixa: *banc de cànters/badecànters* (p. 108),²⁶ *brandada/blandada* (p. 125), *bruixó/bruixonet* (p. 127), *cadernera/cagarnera* (p. 132), *esquerre/esquero* (p. 186), *estel/estrel* (p. 187), *pamfigol/pamfigo* (p. 197), *magatzem/amagatzent* (p. 229), *mastegar/mostegar* (p. 236), *renadiu/renaviu* (p. 250), *inrevés/anrevés* o *enrevés* (292) (en cap cas d'aquests no es tracta de contrastos habituals grafia/so o de trets fonètics generalitzats en valencià, com l'elisió de /-d-/; altres vegades inclou mots sobre els quals no hi ha certesa que es diguen a la zona d'estudi: *batoll* (p. 115), *belluguejar* (p. 117), *llaca* (p. 222); en molts casos posa al mateix nivell les localitats de la comarca i altres del sud valencià on també es diu la paraula, fins i tot donant preeminència a les poblacions extracomarcals, cosa que pot dur a confusió el lector no autòcton de la contrada (p. ex. en *panderada*, p. 257; *paixarell*, p. 260;

26. En primer lloc figura l'entrada d'article i després de la barra, en cursiva, el mot que es diu a la comarca.

soroll, p. 307; *retxitxivar-se*, p. 351, o *vencillada*, p. 333); i, finalment, hem de fer esment d'un «detall» realment desconcertant: el dígraf LL encapçala la sèrie de mots que comencen per la doble ela (ll-), i la considera com una lletra de l'alfabet català (p. 222). Immediatament abans, figura l'únic mot amb una l- inicial (però sense cap lletra encapçalant-lo, cosa que ens fa pensar en possibles errors d'impremta).

Globalment, aquest capítol sobre el lèxic de la Marina Baixa torna a mancar d'una elaboració de conjunt que el faça «digerible» als lectors. En aquest cas, hi podria haver hagut unes conclusions on es fes la valoració de les diferents sèries lèxiques aportades: mots vigents i obsolets (com hem vist més amunt), mots no considerats valencians (pel *DCVB*, p. ex. *maldar*, p. 232), mots inèdits als diccionaris (indicats per l'autor només amb una creueta davant de cada entrada), presència de mallorquinismes fora de Tàrbena (com *atracar-se*, 'acostarse', p. 103, o *comandar*, 'manar', p. 232); propostes aptes per a un «valencià normatiu», etc.²⁷

Pel que fa als apartats auxiliars de l'estudi de Colomina (*Apèndix, Bibliografia...*), convé fer algunes advertències al lector «inadvertit». A la relació d'abreviatures (ps. 11-12) no s'han inclòs justament les més freqüents, això és, les corresponents a les referències bibliogràfiques d'on es pren una bona part del vocabulari (com FMartz, Llorens, ASalvà, *TBP*, etc.); algunes d'aquestes abreviatures es poden trobar a la bibliografia, bé a l'inici de l'entrada o bé al final, i, per fi, algunes abreviatures són ambigües (hi ha dos Llorens, 1983 i 1995)²⁸ i altres presenten doble versió (p. ex.: FMartz i Martz).

També s'observa qualche absència a la bibliografia d'autors citats al text: Bulbena (p. 70) i Llofriu (p. 85), per exemple. Encara que també cap la possibilitat que algú d'aquests siga un dels nombrosos col·laboradors que passen informació a Colomina (noms com Miquel Salvà, Joan-Lluís Monjo, Jaume Ferrando i molts més). El lector que no sàpia distingir entre aquests noms i els dels bibliografiats ha d'anar amb compte perquè es pot trobar amb citacions al mateix nivell de Joan Coromines, el filòleg que tots coneixem, i Perfecte Ripoll, nadiu de la Marina Baixa i llicenciat en filologia.

En definitiva, aquest segon llibre de Jordi Colomina, per bé que en l'aspecte metodològic i d'actualitat dels models lingüístics teòrics, suposa un retrocés respecte al primer, *L'alacantí...* (1985), per al lector afeccionat a la dialectologia i que gaudeix i il·lustrant-se amb la varietat i la riquesa de la llengua catalana suposarà unes hores de lectura plaent.²⁹ I no sols per al lector valencià o de la Marina Baixa, sinó per a qualsevol catalanoparlant, ja que no li serà gens difícil de trobar-hi paraules, expressions o frases fetes que reconeixerà com a seues. Pel que fa a l'especialista, a partir d'ara podrà disposar d'una eina més per al seu treball, sobretot d'un nou diccionari que, certament, no passarà desapercebut entre els deu volums de l'Alcover-Moll i els nou actuals del Coromines.

27. Que eviten el recurs a castellanismes innecessaris o «catalanismes» que despertem rebuig entre els valencians i tenen una correspondència «valenciana».

28. Per cert, d'una d'aquestes dues obres —imaginem que la de Llorens 1983— el nostre autor agafa moltes citacions literals, a vegades les transcriu en castellà (p. ex.: ps. 103 i 114) i a vegades ho fa en català (p. ex.: ps. 87 i 109). Del títol deduíem que el llibre és en castellà.

29. Potser augmentades per l'aridesa que lleva a la prosa científica l'estil adoptat pel nostre autor (vegeu les notes 22 a 24 i els fragments de text referit, més amunt).

3. *El parlar de la Plana Baixa*, de Maria Soledat González, per la seua banda, no supera els inconvenients del llibre de J. Colomina però tampoc no assoleix les seues virtuts. Ni tan sols hi ha la grossària —i la quantitat de dades, per tant— que trobem al llibre que acabem de ressenyar.³⁰ Però el contrast major que podem detectar entre ambdós treballs és de tipus qualitatiu: l'estudi de M. S. González fa l'efecte d'un treball de curs. La seua autora sembla reconèixer-ho quan, al Prefaci, ens adverteix: «...ningú no se'n faça idea errònia [...] moltes de les dades [...] han estat el fruit d'intenses observacions de caire amorós, més que no —com s'hauria d'esperar— del que es considera un treball rigorós i primmirat. [...] aquest no és un treball adreçat a lingüistes especialitzats, hi han estat reduïts al mínim els tecnicismes terminològics.» (ps. 12-13)

Sobta, doncs, que aquesta aproximació al parlar de la Plana Baixa (no apta per a «lingüistes especialitzats») forme part d'una mateixa col·lecció editorial amb treballs més seriosos com el que acabem de ressenyar (§ 2).³¹ De tota manera, els dos treballs que comentem s'assemblen en algunes coses —poques, però. Una és la barreja de continguts que presenten a les paraules proemials (agraïments, objectius, dedicatòria...). M. S. González també fuig de donar massa indicacions sobre la metodologia seguida. Ens diu que ha fet enquestes a nou poblacions de la comarca (Vila-real, Onda, la Vall d'Uixó, etc.), que, fins i tot n'ha fet a representants de diferents generacions... Però ens quedem sense saber amb quin qüestionari, a quina mena d'informadors o amb quin tipus d'entrevista. També trobem a faltar mapes, primer per a situar els lectors que no són de la Plana Baixa, i després —ja al cos del text— per a delimitar els fenòmens lingüístics estudiats.

Això sí, la nostra autora clou el *Prefaci* amb una relació de símbols fonètics i la seua descripció articulatòria. Però, tractant-se d'un treball de divulgació —tal com hem estat «previnguts» més amunt (vegeu la citació)—, manca l'exemplificació de cada símbol. De tota manera, ni aquests símbols són els de l'AFI,³² llevat d'un (ɛə), ni després es fan servir gaire a la resta de l'estudi.

On més es nota que el treball de M. S. González no és encara el d'una professional de la lingüística, és a la *Introducció* (ps. 15-27). Ací, després d'intentar aclarir els conceptes de llengua i dialecte, l'autora fa una sèrie de caracteritzacions —sovint, repetitives— del valencià i els seus subdialectes. S'hi percep una escassíssima consulta i discussió bibliogràfiques,³³ i, si comparem proporcions amb la resta de l'estudi, hom queda amb la impressió que es tractava d'omplir pàgines. Però, damunt, es detecten errors: la /-r/ es perd també al sud valencià i no

30. Les setanta-dues pàgines escrites per M. S. González constitueixen un poc més de la meitat del volum que les inclou, anomenat *Miscel·lània 91* (ps. 7-79, veg. § 1).

31. No seria una mala decisió si la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana imposés uns criteris més exigents i uniformes a l'hora d'acceptar originals per a l'edició. I molt més quant a altura científica que quant a nombre de pàgines.

32. Són les inicials de l'Associació Fonètica Internacional. Els altres alfabetes que encara empren alguns, com la nostra autora, són adaptacions a les possibilitats de les antigues màquines d'escriure manuals.

33. Per exemple, no esmenta M. SANCHIS GUARNER, *Sobre el parlar de la comarca del Baix Palància*, dins *Obra completa*, vol. 1 (València, Tres i Quatre, 1963), ps. 237-249, que fa referència també a la parla de localitats de la Plana Baixa com Almenara, Onda o la Vall d'Uixó. Exactament, cal dir que M. S. González cita aquest mateix volum de l'*Obra completa* de Sanchis Guarnier, però no sabem si per aquest article o un altre.

sols al nord (p. 18), encara que el que ella diu primer entra en contradicció amb la posterior descripció que fa de l'alcantí (p. 26). També cal corregir el que diu de les combinacions binàries dels pronoms de tercera persona: *li'l* o *li la*, etc. No són més antigues que *l'bi* o *la bi*, sinó just a l'inrevés. Si hagués fet ús dels treballs de J. Colomina (1985) i E. Casanova (1989),³⁴ respectivament, l'autora no haguera comès aquestes errades.

El cos del text és compost per tres apartats: un de molt breu sobre fonologia (ps. 28-32), un altre sobre morfosintaxi (ps. 33-54) i un darrer sobre lèxic i semàntica (ps. 55-76). Als dos primers trobem un desordre en l'exposició de trets, una classificació inadequada i una manca de valoració de la diferent importància que té cada fenomen estudiat. Així, dins el vocalisme (component fonològic), hom distingeix entre assimilacions, dissimilacions i, sobretot!, «vacil·lacions» (ps. 28-29), però dins el consonantisme, ja no trobem ni aquest rudimentari assaig d'ordenació: ara hi ha pronunciacions «curioses»³⁵ i un immens calaix de sastre on domina la recitació igualitària de trets. Es perd, doncs, l'oportunitat d'haver destacat l'expansió de l'apitxament pel sud de la comarca (Almenara, Xilxes...), d'haver-ne estudiat la seua estratificació social o d'haver comparat tot això amb la situació d'illor semiapitxat que és dona a la zona d'Onda.

El capítol sobre morfosintaxi és només morfològic fora d'alguna excepció remarcable com ara l'estudi —insuficient, però— de la partícula *vai*. La resta de l'apartat tampoc no és exclusivament de morfologia flexiva, com era d'esperar, almenys, en un tractament morfosintàctic. Més encara: sota l'enunciat *Flexió nominal* es parla, per aquest ordre, del gènere, de la sufixació (morfologia lèxica), del nombre i dels determinants. Però si no era suficient aquesta barreja, s'estudien com a particularismes de la Plana Baixa molts trets generals: per exemple, els plurals en *-ns* (mots plans) i en *-os*. També són innecessaris els paradigmes de tretze verbs que exposa l'autora al següent paràgraf, quan hauria bastat citar el cas de les terceres persones amb *-e* (ps. 36-44). Això mateix es pot dir de les relacions d'adverbis (ps. 45-48), encara que ja no tant de les interjeccions (50-51), on sorprèn l'existència d'una interjecció, *xut*, transcrita amb [ü] (*u* francesa?). Aquesta sorprenent morfosintaxi acaba amb una nova relació, ara de refranys (ps. 52-54). En general, sobre tot el capítol plana una concepció pre-saussureana que fa dubtar de la rigorositat descriptiva de l'autora; a cada pas suren les qualificacions prescriptives: «malament», «correcta», «incorrectes», «deformacions», etc. (ps. 33-37).

Per a M. S. González, el lèxic és el «centre de la llengua», en contra del que està demostrat —i acceptat unànimement—: que el component central de la gramàtica és la sintaxi.³⁶ En consonància amb això que afirma, l'autora dedica el màxim espai al lèxic. Això no obstant, dels 33 lexemes de la primera pàgina, prop de la meitat, 14, no són exclusius de la Plana Baixa ni en el seu significat. Amb el mig miler llarg de mots que hi ha en total, la cosa no deu variar gaire. Després, a cada article només trobem una breu descripció a l'estil de les d'un diccionari

34. Són *L'alcantí...*, de Colomina (vegeu la n. 2) i *Aproximació a una gramàtica contrastiva dels dialectes al s. XVIII: la combinació binària de pronoms personals febles de 3a persona*, *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Abadia de Montserrat), ps. 57-80, de Casanova.

35. També al capítol morfosintàctic (ps. 36 i 46) reapareixen les «curiositats». Segurament, en el mateix sentit que atribuïem a uns adjectius equivalents emprats per J. Colomina (vegeu la nota 18, més amunt).

36. Però ja hem vist, en el repàs del capítol anterior, que la sintaxi no mereix gaire l'atenció de la nostra autora.

normatiu, sense indicacions del lloc on ha estat recollit ni la seua extensió geolectal, etc. Aquest darrer capítol es completa amb dues relacions de frases fetes (per què dues i no una de sola?), amb una mica més de novetat, encara que tampoc no gaire: *ofegar-se en un got d'aigua, no estar catòlic, parlar pels colzes*, etc.

En conclusió, el treball ofereix poc interès. A banda del seus defectes, la seua aportació al coneixement dels dialectes catalans és mínima. Potser convindria que el material recollit en les enquestes que l'autora diu que ha fet fos elaborat de bell nou però amb criteris més científics i actuals.

BRAULI MONTROYA ABAD

Ús i desús del català

VALLVERDÚ, Francesc: *L'ús del català: un futur controvertit*. Barcelona, Edicions 62, 1990.
 PRATS, Modest, RAFANELL August i ROSSICH, Albert: *El futur de la llengua catalana*. Barcelona, Empúries, 1990.

Les polèmiques sobre la llengua en aquest país són un llibre obert de desorientacions i d'anàlisis enlluernadores, de verbalismes i de propostes d'acció (unitàries o grupusculars), d'ambigüitats i de rotundes afirmacions de principis... Aquestes polèmiques són una mena d'esport nacional on massa sovint el més important no és el marcatge del contrari –sospesar-ne les raons, seguir-ne l'evolució–, sinó el placatge més implacable –etiquetar-lo com a apocalíptic, homologable, espanyolista, localista, mitja cerilla o venedor de mistos... Em temo que té raó K. Woolard, una lúcida antropòloga dels EUA, quan afirma que a Catalunya les possibilitats de simbolització i de mistificació de la llengua gairebé han arribat al límit.

Tant el llibre de Modest Prats, Albert Rossich i August Rafanell, tots tres professors de filologia catalana a Girona, com el de Francesc Vallverdú, poeta, sociolingüista, i assessor lingüístic de TV3, reflecteixen la confrontació de posicions dels sectors més lleials a la llengua catalana, que se senten assetjats, neguitosos pel seu ús i el seu futur. Fer justícia al contingut dels dos textos i als seus contextos és complex per més d'una raó. En primer lloc, perquè tots dos constitueixen el pòsit en forma de llibre d'un aiguabarreig d'articles i programes a la ràdio i a la televisió durant els darrers anys, en què han participat més veus i en què les opinions s'han anat modificant. En segon lloc, perquè la categoria intel·lectual i dialèctica reconeguda dels autors permet esperar un debat d'altura: com en una lluita entre vells boxadors que ja coneixen els cops forts del contrincant i els propis, cada polemista tria el camp de batalla i els temes que li són més favorables. El lector, que és qui ha de dilucidar qui convenç, i no pas qui venç... no pot

adjudicar cap victòria per KO, sinó per punts... i pels pèls... Com passa en el millor matx de boxa, algun lector animarà el seu bàndol preferit en la polèmica amb el maniqueisme més abusiu, atribuint-li un caràcter científic, com a arma per a desqualificar el contrari. Ni els textos de Vallverdú són tan «*estrictament científics*» (Josep FAULÍ, «La Vanguardia», 16-XI-1990), ni les reflexions de Prats *et al.* són tan «àmpliament fonamentades en la indagació i en la recerca científica» (Bernat JOAN, «Avui», 31-XII-1990). Fa falta que es conegui i es compleixi un manament que digui: «No fareu servir el mot *ciència* banalment...»

Prats, Rafanell i Rossich: *el joc del tot o res. El futur...* aplega tres escrits. D'una banda, conté dos textos ja publicats independentment (*Meditació ignasiana sobre la normalització lingüística*, de Modest Prats, publicat com a opuscle no venal per la Fundació Caixa de Barcelona, el novembre de 1989, i l'article *Quin futur hi ha per a la llengua catalana?* d'August Rafanell i Albert Rossich, publicat a la «Revista de Catalunya» el gener de 1990). Prats ja havia exposat el moll de l'os del seu pensament sobre la nostra realitat lingüística en una crònica d'unes trobades d'intel·lectuals hispànics («El País», 11-I-1967) titulada *Ensenyem les cartes*. D'altra banda, el llibre conté una tercera part (*En l'esperança, contra l'esperança*) escrita pels tres professors universitaris conjuntament, una vegada ja havia aparegut el llibre de Vallverdú, en què intenten «introduir alguns punts que havien estat eludits, deliberadament, pels primers escrits, i també de puntualitzar algunes tergiversacions que —per ignorància, o per simple mala fe— s'hi han fet». ¹ Aquest darrer text matisa, per exemple, les prediccions cridaneres de Rafanell i Rossich, que havien fet forrolla pel tremendisme cronològic de les seves conclusions: «el *procés* d'extinció del català pot quedar sentenciat *d'aquí a uns cinquanta anys*, quan l'última generació que haurà tingut el català com a llengua materna, clarament minoritària al conjunt del país, l'abandoni per adreçar-se als seus fills.»

Prats i els seus col·legues trien l'alarma de l'assaig, d'un assaig dens, ben travat i de lectura àgil, destinat a un públic culte, per tal de denunciar les «limitacions, ambigüitats, insuficiències, contradiccions» en les actituds de la societat catalana envers la seva llengua i obrir «un debat més enllà de recomptes i percentatges». Crec, però, que haurien proporcionat més elements de judici als lectors i més força als seus arguments si, al costat de referències a la història de la llengua i d'impressions i opinions sobre la situació sociolingüística, haguessin aportat algunes dades empíriques (garbellades i triades tan bé com poguessin, això sí) sobre l'ús lingüístic. Voler anar més enllà de les investigacions sociològiques o antropològiques sobre l'ús lingüístic no hauria d'equivaler *mai* a tractar-les displicentment, especialment en aquest país, que ha tingut una tradició de recerca en ciències socials tan estantissa i feble, si no inexistent.

Prats, Rafanell i Rossich admeten que, en diferents graus, el coneixement del català entre els ciutadans de primera llengua castellana ha crescut des de la transició política. En el seu

1. Prova que aquests han estat interpretats —per una multiplicitat de raons que no puc valorar aquí— no de la manera com voldrien els autors és que els seus col·legues continuen trobant necessari desfer-ne el *malentès*. Així J. Ma. Nadal a *El concepte d'història de la llengua: llengua escrita, llengua nacional (Col·loqui Internacional. Problemes i mètodes de la història de la llengua)*, Girona 1-5 de juliol de 1991 assenyala que el *procés* de substitució lingüística es refereix al canvi de llengua al nivell en què se situa la socialització (el de la llengua escrita, el de referència) i no a aquell caracteritzat per l'heterogeneïtat (ps. 22-23).

diagnòstic, però, l'ús habitual de la llengua, no pas el coneixement, és la variable realment crucial. En una llengua minoritzada, sota tractament, la primera hemorràgia que cal aturar és la de la llengua a casa, la del món de les relacions interpersonals més quotidianes, la dels contextos que n'asseguren més la continuïtat intergeneracional. Els intents de normalització lingüística —puntualitzen— s'enfronten a una situació radicalment nova, a un risc inèdit de desplaçament de la llengua catalana en el seu territori. Els tres assaigs coincideixen a assenyalar que la llengua catalana és «una casa apuntalada però que amenaça ruïna», que el castellà ha esdevingut la llengua comuna a la nostra societat, i fins i tot la més espontània i moderna entre els sectors juvenils. Grans masses de població no usen la llengua catalana habitualment, de tal manera que les condicions de la subsistència oral del català són precàries —el manteniment social del català i la seva pròpia qualitat se'n ressenten visceralment, més i tot que sota el franquisme.

L'aportació més contundent de Prats la trobem en la seva descripció del rerefons polític de la situació sociolingüística. Així, Prats planteja agrament la situació d'atzucac i de feblesa en què es troba el catalanisme, el seu caràcter vergonyant, l'esgotament del seu discurs etnicista i historicista tradicional —al qual treu el son que la bilingüïtzació de la comunitat lingüística catalana hagi estat una necessitat imposada per la força, «una terrible injustícia històrica», si el castellà és sentit per molts com si fos una llengua pròpia? El catalanisme, afegeix Prats, s'enfronta a un nacionalisme modernitzador espanyol que el desacredita sistemàticament, que arriba a negar barroerament el dret a la subsistència de les nacions subordinades. La qüestió de fons és «si ens podem organitzar, sense interferències com una societat nacional normal», si són conciliables els dos processos d'integració nacional, l'espanyol i el català, i si la pertinença a aquest estat és favorable al plurilingüisme dels ciutadans. Per a Prats l'estat propi, com a nivell mínim de sobirania relativa, constitueix una premissa necessària per a la catalanització de la societat.

Prats, Rafanell i Rossich posen en evidència el caràcter polític de la normalització lingüística, però semblen menystenir els aspectes sociològics i demogràfics del problema, i, sobretot els aspectes tàctics, les passes per a assolir els objectius que es proposen. No es tracta solament de canviar doctrines, sinó de canviar rutines, normes socials que legitimen socialment el castellà. Trobo a faltar, per exemple, que explicitin com les seves propostes favorables a una major difusió del català es poden aconseguir dins del consens social que propugnen, o quines perspectives té una Europa de debò multicultural i plurilingüe, on ja no hauria de tenir sentit cap mena de nacional- monolingüisme. Confiem que Modest Prats, a més d'aconsejar de llegir l'article pioner d'Aracil del 1966 sobre un model de plurilingüisme europeu, ens el pugui exposar i millorar ben aviat i amb més calma. En aquest tema, la pedagogia sociolingüística és especialment urgent.

Vallverdú, defensar el consens és el millor atac. Francesc Vallverdú té una llarga tasca d'introducció i impulsor de la sociolingüística a la nostra comunitat. És un home, per tant, que ja té la ploma i la mà trencades en debats sobre la llengua com aquest. Sol o acompanyat —les seves col·laboracions a «Nous Horitzons» i a «Trellall», les seves crítiques al manifest d'«Els Marges» del 1979, després de la seva publicació i en motiu del seu desè aniversari, la rèplica a declaracions estridents de Ll. V. Aracil, per citar-ne alguns exemples—, i sovint en senats no gaire propicis, Vallverdú ha oficiat un mateix paper. Les seves posicions han girat entorn dels

tres eixos següents: (1) la defensa de la gradualitat dels objectius sociolingüístics com a mitjà per a neutralitzar el conflicte lingüístic;² (2) la crítica tant de les visions biculturalistes —qualsevol procés cap a la normalitat en l'ús del català és inviablè si es produeix l'escissió, la cristallització de dues comunitats—, com dels maximalismes, dels «salts endavant», i (3) la defensa del consens a ultrança. Per a Francesc Vallverdú el procés sociolingüístic ha de ser paral·lel al procés polític: els maximalismes, connaturals al derrotisme, portarien a la paralizació d'esforços.

La posició de Francesc Vallverdú és molt menys provocativa i molt més relativitzadora que la de Prats, Rafanell i Rossich. Tant l'un com els altres coincideixen a assenyalar que el procés de substitució del català s'ha vist reforçat per la presència de població de primera llengua castellana, cada vegada més nombrosa, procedent tant de la immigració com de la castellanització interior, i pel domini del castellà en els grans mitjans de la cultura de massa. Ara bé: els desacords apareixen en la terapèutica, tant en la valoració de les passes que ja s'han fet per capgirar aquesta situació com en la proposta de quines passes cal seguir d'ara endavant.

Vallverdú estructura el seu llibre en tres grans seccions. La primera secció, dedicada al discurs històric, fa un balanç de l'ús públic i social de la llengua catalana al llarg dels cinc darrers períodes del segle XX espanyol: 1930-1939 (l'extensió social), 1939-1944 (de la desfeta a la resistència), 1945-1961 (la llarga lluita contra el genocidi), 1962-1975 (una mena de liberalització) i 1976-1990 (la via autonòmica), fins arribar a la conclusió anunciada que actualment ens trobem en unes condicions relativament millors per a un redreçament sociolingüístic.

En una segona secció, dedicada al discurs jurídic-polític, Vallverdú esquematitza i compara els dos models de política lingüística que han propugnat els sectors més lleials a la llengua del país. D'una banda presenta el model A, que defensa que els Països Catalans constitueixen una sola comunitat lingüística, no necessàriament nacional ara i aquí, i que l'objectiu final és aconseguir *la plenitud d'ús* del català. D'altra banda, el model B defensa que els Països Catalans constitueixen una comunitat lingüística i nacional i que l'objectiu final és *l'exclusivitat d'ús* del català. Vallverdú s'arreglera amb el primer model, no tan sols perquè el considera més possible i positiu en l'actual context jurídic-polític, que no considera indispensable d'alterar radicalment, sinó també perquè és compatible amb el reconeixement dels drets lingüístics dels ciutadans d'expressió castellana.

Finalment, a la tercera secció, dedicada al discurs sociolingüístic, Vallverdú intenta relativitzar i desmuntar les anàlisis dels textos de Prats i els seus col·legues. Al costat d'observacions i matisacions ponderades —per exemple, l'atac a l'anàlisi massa compactista que de vegades es fa dels diferents territoris de llengua catalana, o el rebuig a una política descastellanitzadora a tort i a dret—, al costat de suggeriments de línies de recerca pendents —la descastellanització de les *élites* a Catalunya— i, en general, al costat d'elements de judici molt útils i d'un bon nombre de dades estadístiques, el lector també podrà trobar alguna interpretació precipitada d'aquestes mateixes dades. Les comparacions entre el procés de difusió del tagàlog a les Filipines, o de l'anglès entre els *hispanos* dels EUA, amb la del català a la nostra comunitat lingüística, per exemple, són inevitablement odioses.

2. Aquesta crítica al *tot o res* com a estratègia i inoperant apareix molt ben explicada a I. MARI, *Condicions per a la normalització lingüística* (Manacor, Patronat de l'Escola Municipal de Mallorca, 1989).

En general, com un subtil advocat, Vallverdú planteja batalla en el camp que és més favorable a les seves tesis, a partir d'una argumentació rigorosa i documentada. L'autor denuncia ben clarament que hi ha situacions precàries greus, però posa l'èmfasi en el fet que s'ha trencat la tendència a la castellanització i que la bilingüització dels sectors de primera llengua castellana ha augmentat de manera molt significativa a Catalunya. Vallverdú, a partir d'un estudi recent dirigit per la sociòloga Marina Subirats, sobre l'àrea metropolitana de Barcelona,³ assenyalava que la població que afirma tenir com a primera llengua el català ha crescut lleugerament en les darreres generacions. És una llàstima que Vallverdú no hagi tingut en compte i no hagi comentat l'anàlisi —la primera, que sapiguem— que aquesta mateixa sociòloga ha fet sobre la transmissió lingüística intergeneracional a la regió barcelonina. Sense noves dades com aquestes no es pot valorar fins a quin punt el castellà es nativitza a Catalunya, fins a quin punt el català té prou poder d'atracció entre els immigrants del mateix estat i entre els nous immigrants.

L'actitud de Vallverdú envers l'ús de la llengua catalana, però, de tan tranquil·litzadora i desdramatitzadora, sembla portar-lo a trair el seu gust pel matís i per la puntualització. Sobra, per exemple, que en alguna ocasió posi en un mateix sac els qui afirmen parlar el català habitualment i els qui afirmen només saber-lo parlar, i així pugui arribar a afirmar que «d'aquí a cinquanta anys Santa Coloma [de Gramenet] es pot convertir en una ciutat amb predomini de veïns que parlin català», quan els estudis, encara molt escassos, sobre l'ús del català —entre aquests una enquesta de l'ICESB sobre Santa Coloma de Gramenet (1985)— assenyalen que els progressos en el coneixement del català no es corresponen amb un augment substancial del seu ús social. Sobra, però, encara més, l'aparent simplificació amb què Vallverdú admet respondre a la «pregunta irritant sobre el futur del català» que plantejaven Rafanell i Rossich al seu article a la «Revista de Catalunya»: «Quin futur hi ha per a la llengua catalana?» Sembla incoherent amb la seva pròpia exposició anterior, atapeïda de dades que mostren un conflicte lingüístic en el seu territori, que Vallverdú respongui dient que «en el pitjor dels casos, la llengua catalana durarà tant com les seves veïnes —el castellà, el francès, l'italià, car no veig diferències essencials entre els problemes d'aquella amb el d'aquestes en el respecteiu procés d'evolució».

Entre l'anatema i les cartes amagades. No crec que les desqualificacions mútues, els judicis d'intencions, ajudin gaire a difondre les pròpies idees i encara menys a intercanviar-les. Donar sang i fetge deu servir per a esvalotar el galliner i fer-se escoltar i llegir... però no tant per a aclarir una qüestió d'un cert interès públic. No fan res més que distreure, per tant, els florilegis que Prats i els seus col·legues etziben als contrincants i als lectors al llarg del llibre —«qui vegi una contradicció en això que s'ho faci mirar» (p. 53); «que potser ens prenen per curts de gambals que ens acusen de no reconèixer aquesta collecció d'avenços» (p. 56).

No són gaire pedagògiques les acusacions —ara mútues— d'amagar les cartes, que es fan els dos bàndols. Potser distreuen els qui tenen ja un partit pres, però poden desconcertar molts lectors, que no tenen per què saber els sobrentesos d'una partida. D'una banda, Modest Prats a vegades denuncia que no s'ensenyin les cartes, és a dir que no es parli de la qüestió fonamental, de la concepció de l'estat. Altres vegades el grup gironí denuncia que els seus «detractors

3. M. SUBIRATS, *Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona*. Enquesta metropolitana 1986. Vol. 20 (Bellaterra, Institut d'Estudis Metropolitans, 1990).

sistemàtics», els «optimistes professionals» o «optimistes cecs», en criticar-los per no aportar dades d'enquestes sobre l'ús lingüístic, ho fan «de mala fe, perquè hi ha qui ens reclama enquestes perquè ha desat les seves al calaix de baix. Amb la sana intenció de no desanimar els més "febles"» (ps. 58-59).

D'altra banda, Francesc Vallverdú, tot i el seu to més contingut, també es deixa dur pel brogit del debat i desqualifica els anomenats «pronosticaires» i les seves «discutibles i minúscules raons», «qui no reconegui que, malgrat les dificultats i les mancances la recuperació del català en els àmbits públics ha estat considerable o l'encega el fanatisme o amaga una carta que fa difícil de continuar el joc» (p. 60).

Coincidències i absències. El fragor d'aquesta polèmica entre Prats, Rafanell i Rossich, d'una banda, i Vallverdú, de l'altra, en què sobren les acusacions mútues, no hauria de fer-nos oblidar el fonament: els respectius diagnòstics raonats dels clars-obscurs en l'ús actual de la llengua catalana, i les mans i les maneres que proposen perquè aquest ús canviï, perquè les flamarades no esdevinguin indiferència en la vida quotidiana.

La cultura i la llengua catalanes continuen essent extremament fràgils —en una campana de vidre, en expressió feliç de X. Lamuela—, poc competitives, amb pocs instruments d'implantació o conservació i d'estructuració. La seva normalització —la seva hegemonia dins del seu territori— esdevé ara per ara una veritable tasca de Sísif davant qualsevol innovació. Només des d'una posició de relativa seguretat de la cultura catalana es pot fer una crida i una pràctica que accepti i redueixi les tensions d'una societat cada vegada més multicultural i plurilingüe. Només sabent quina és la casa d'un es pot convidar, es pot acollir i integrar, i deixar de témer ésser integrat unilateralment. No és per atzar que lluitar per la pròpia llengua fa que els catalans esdevinguem vulnerables a la crítica de no acceptar el pluralisme i la diversitat, fins i tot quan aquesta mateixa llengua constitueix la diferència que algú vol refusar.

La qüestió cabdal és quina és la via més eficaç per a caminar cap a aquesta recuperació. Com avançar perquè la llengua catalana no sigui una causa perduda? Aquesta és la qüestió. Fa deu anys J. M. Ainaud, J. M. Castellet i Manuel Vázquez Montalbán a *Immigració i reconstrucció nacional de Catalunya* (Ed. Blume, 1980) apuntaven que, per a captar la població immigrant «la clau de la qüestió es troba(va) en una gran flexibilitat lingüística al servei d'una catalanització irreversible» (p. 23). Els nostres polemistes, tant Vallverdú com Prats, Rafanell i Rossich, demanen una política decidida de les institucions i dels ciutadans cap a una normalitat, però discrepen en la terapèutica, en els ritmes. Ara per ara, actuar nacionalment, viure en català, però, implica actuar amb una actitud militant que molts no estan disposats a adoptar.

L'actual manca d'estabilitat en la composició lingüística de la població als territoris de parla catalana i sobretot la manca de consens sobre una identitat nacional espanyola/catalana asseguren que els progressos envers una normalitat del català seran lents. En aquest marc l'acció unitària sistemàtica és l'arma del feble.

Rere la polèmica, hi ha importants coincidències entre les posicions del dos bàndols que, ben mirat, no discrepen tant en la realitat. Més aviat són companys de viatge en la pràctica per a fer del català la llengua comuna i hegemònica en el seu territori. Ara bé: les absències als debats sobre la llengua també han estat importants: Què hi diuen els qui detenten el poder? Què diuen i què fan les *élites*, els sectors que remenen les cireres en la jungla del poder polític (González,

Pujol, Lerma, Cañellas...), i del poder simbòlic dels grans mitjans de comunicació de massa (Berlusconi, Conde de Godó, Asensio)? O, si voleu, què opinen, i què hi tenen a dir les classes populars, tan enarborades en debats com aquest, que es feien fa deu anys, però tan poc de moda darrerament? Les conclusions d'aquesta polèmica o les del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1986, tant se val, si aquests poders no les entomen, per a què serveixen? Una vegada més cal recordar que la llengua sempre existeix en una matriu sòcio-cultural i que és aquesta matriu i no la llengua en si mateixa el que cal canviar. Per a aconseguir-ho, per a poder viure tranquil·lament en la nostra llengua, com faria un quebequès o un finlandès, són estèrils alguns enfrontaments. La immensa i complexa tasca que comporta un intent de modificació de les normes socials en una societat democràtica exigeix no sols un cert consens entre els sectors lleials a la llengua —sense cartes presumptament amagades—, sinó un de molt més ampli, per neutralitzar, com a mínim, els contraris i deseeixir molta gent de la inèrcia i l'ambigüitat. Aquesta tasca comporta un esforç constant de clarificació interna que permeti anar més enllà d'oferir (millor dit, prometre) solucions mecanicistes, prefabricades, presumptes solucions màgiques d'aplicació automàtica.⁴

Una qüestió prioritària —parafraçant la conclusió de l'article de Rafanell i Rossich— és: «com serem capaços d'assumir la incomoditat, la complexitat, la conflictivitat, que comporten aquests reptes?» Aquests dos petits grans llibres, si més no, aclareixen les posicions i introdueixen elements de racionalitat per a qui els vulgui afrontar.

EMILI BOIX

*Els nou primers volums de les Obres completes
de Jordi Rubió i Balaguer*

I. *Història de la literatura catalana*, volum I, pròleg de M. de Riquer. Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984 (Biblioteca «Abat Oliba», 35).

II. *Ramon Llull i el lulisme*, pròleg de Lola Badia. Barcelona, *id.*, 1985 (Biblioteca «Abat Oliba», 37).

III. *Història de la literatura catalana*, vol. II. Barcelona, *id.*, 1985 (Biblioteca «Abat Oliba», 40).

IV. *La vida espanyola en la època gòtica*, pròleg d'Enric Bagué. Barcelona, *id.*, 1985 (Biblioteca «Abat Oliba», 42).

V. *Història de la literatura catalana*, vol. III. Barcelona, *id.*, 1986 (Biblioteca «Abat Oliba», 51).

VI. *Història i historiografia*. Barcelona, *id.*, 1987 (Biblioteca «Abat Oliba», 58).

4. J. A. FISHMAN, *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages* (Clevedon, Multilingual Matters, 1991).

VII. *Il·lustració i Renaixença*, pròleg de Joaquim Molas. Barcelona, *id.*, 1989 (Biblioteca «Abat Oliba», 70).

VIII. *Humanisme i Renaixement*, introducció de Miquel Batllori. Barcelona, *id.*, 1990 (Biblioteca «Abat Oliba», 86).

IX. *Mestres, companys i amics*. Barcelona, *id.*, 1991 (Biblioteca «Abat Oliba», 101).

Deu anys després de la seva mort, el 1982, Jordi Rubió i Balaguer compta amb una bibliografia posada al dia que permet a les noves promocions utilitzar la seva obra amb tot el profit que es mereix. Així, doncs, a banda dels nou primers volums dels seus *opera omnia* que comentem aquí, cal tenir presents els treballs publicats al volum IX del «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», que porta data de 1981, però que va ser imprès el 1985. Es tracta d'una bibliografia de Jordi Rubió (de 1905 a 1982, amb 463 entrades) i d'un cens d'estudis i notes sobre l'eminent historiador, tots dos preparats per Amadeu-J. Soberanas i acompanyats d'un breu assaig de Pere Bohigas.

Amb la bibliografia de Soberanas al davant es pot comprovar que els actuals nou volums de les *Obres completes* no esgoten encara la totalitat dels escrits de Rubió, la qual cosa no vol dir que no siguin ja un instrument imprescindible per a tots els qui treballen en la història de la cultura i de la literatura catalanes. De les prop de 4.000 pàgines impreses de l'obra de Rubió destaquen, en primer lloc, les de la *Història de la literatura catalana*, repartides entre els vols. I, III i V. Els editors de la sèrie, entre els qui va tenir un paper important Jordi Rubió i Lois (fill de l'autor, que va morir el 1989), van triar Martí de Riquer per prologar la reedició catalana d'aquesta obra de Rubió, probablement perquè Riquer ha estat, després del nostre autor, el darrer historiador capaç d'emprendre tot sol la redacció d'un llibre tan ambiciós com una història literària de caràcter pràcticament exhaustiu, que molt sovint es construïa sobre terreny verge. Però si Riquer el 1964 va arribar al llindar del XVIII amb els seus tres volums de la *Història de la literatura catalana* de l'editorial Ariel, Rubió va traspasar aquest límit publicant també un extens capítol sobre aquest segle (primera part del volum V) i una introducció al XIX, que arriba fins als temps del seu avi, Joaquim Rubió i Ors, a l'època de la restauració dels Jocs Florals. Concretament aquest treball sobre els orígens de la Renaixença apareix publicat per primera vegada a les *Obres completes* de la Biblioteca «Abat Oliba», ja que l'empresa que l'havia de publicar en castellà al costat dels anteriors, la *Història general de las literaturas hispánicas*, no va arribar a treure'l a la llum (vegeu les ps. 5-10 del vol. V).

Així, doncs, el vol. I de les *Obres completes* tracta de la literatura medieval; el III, dels segles XVI i XVII i el V del XVIII fins a mitjan XIX. Remetem al ja esmentat pròleg de Riquer per a una avaluació del paper històric d'aquesta obra en el que té de fundacional per a l'establiment del cànon dels valors literaris de la tradició erudita catalana dels nostres dies. Només cal afegir que, malgrat els anys que han passat d'ençà de la primera edició (entre 1948 i 1959), molts dels plantejaments de Rubió són perfectament actuals, la qual cosa no vol dir que no els hàgim de compulsar —quan n'hi ha— amb la bibliografia produïda als darrers quaranta anys.

Que Rubió no era només un medievalista ho mostra el fet que les seves *Obres completes* contenen uns volums com el VII i el IX, que recullen, respectivament, treballs dispersos sobre els

segles XVIII i XIX i articles de crònica sobre personatges coetanis a l'autor bé que pertanyents a diverses generacions. No cal dir que és especialment important el volum VII, el qual va encapçalat per un estudi de Joaquim Molas on s'expliquen les peculiars relacions de Rubió amb la historiografia del XIX, presidida per dues figures tan decisives com van ser el seu avi, el ja esmentat Rubió i Ors, i el seu pare, Antoni Rubió i Lluch. Molas, que ha dirigit l'equip que ha completat la primera història de la literatura catalana de grans dimensions dels segles XIX i XX (Barcelona, Planeta, vols. 7-11, 1986-1988), reconeix el deute de la moderna erudició del país amb els treballs capdavanters de Rubió del nostre vol. VII.

Els volums II, IV, VI i VIII recullen, per sectors temàtics, la major part de l'obra medievalística de Rubió. El primer dels esmentats porta el títol *Ramon Llull i el lullisme*, per al qual qui signa va escriure un pròleg programàtic i descriptiu; l'autor hi és presentat com un intèrpret privilegiat de l'obra literària del beat. L'atenció que el nostre crític va posar a la retòrica de Llull i la seva assumpció de la figura del beat com un tot indivisible, on metafísica i proselitisme religiós són indescindibles de la poesia i de l'art de contar històries, són els puntals de totes les aproximacions a Llull dels darrers trenta anys. Aquestes esplèndides idees clares i distintes de Rubió es manifesten, per exemple, en la fórmula que va forjar per a defensar la seva posició; el nostre erudit parlava d'«expressió literària lulliana» en lloc de «literatura lulliana», precisament per posar en primer pla la funció subordinada que el beat atribuïa a la literatura, sempre al servei de la seva peculiar propaganda ideològica.

El volum IV és un cas especial dintre de la sèrie de les *Obres completes* que comentem, ja que ha estat resolt per la via del facsímil. No ha estat, doncs, traduït al català de l'edició de 1943, la qual cosa li permet de conservar tot el perfum d'època, fins i tot en l'arbitrària obligatorietat de l'adjectiu «espanyol», que s'exhibeix al títol. El llibre, en efecte, descriu la vida quotidiana de la baixa Edat Mitjana a partir d'una rica documentació d'arxiu majoritàriament catalanoaragonesa, com correspon a l'àrea d'estudi tradicional de la dinastia Rubió. De tots els treballs de Jordi Rubió recollits a les seves *Obres completes* aquest és, al meu entendre, el més didàctic i imprescindible per a iniciar-se en la recerca de les antigues lletres catalanes, ja que representa una immersió controlada en la dimensió més real del context de la tardor medieval, comparable tan sols al famós llibre de Johan Huizinga que va popularitzar aquesta expressió.

Els volums VI i VIII tornen a ser facticis. El primer, que també hauria merescut un pròleg propi, recull els treballs de Rubió sobre historiografia medieval catalana, que va ser el sector erudit dintre del qual el nostre autor va realitzar la seva tesi doctoral l'any 1907 (concretament sobre Desclot, ps. 124-192). Els treballs del volum VI són, en bona part, reculls de documents medievals d'interès divers (sobre l'Orde del Temple, sobre la Crònica de Jaume I, sobre terratrèmols al segle XIV...); d'altres són investigacions puntuals sobre textos historiogràfics més o menys il·lustres. Cal subratllar que el darrer article és totalment inèdit: *La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós* (ps. 411-453) i correspon a un capítol notable de la història de la cultura catalana de la baixa Edat Mitjana.

El tema dels articles recollits al volum VIII, en canvi, *Humanisme i Renaixement*, l'embolca amb l'atmosfera de prestigi que indefectiblement sol acompanyar aquests dos vocables. Per començar, tenim una *Introducció* redactada pel P. Miquel Batllori, en la qual s'avalua detalladament el pes de les aportacions de Rubió al coneixement de les qüestions que aborda el llibre (i

que fa sobrer més comentaris). Cal remarcar, però, l'absència d'un treball tan imprescindible com aquell *De l'Edat Mitjana al Renaixement* publicat el 1948 i reeditat per Teide el 1979, que esperem veure aviat en un dels toms en elaboració. Així doncs, el nostre volum VIII es compon dels assaigs que van formar el llibre d'Edicions 62, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (sobre els orígens de l'Humanisme a Catalunya, sobre la cultura en temps del Magnànim i de la reina Maria, sobre l'ambient intel·lectual a principis del XVI), de tres ponències a congressos d'Història de la Corona d'Aragó sobre qüestions de cultura dels segles XIV i XVI i d'una secció en la qual apareixen títols fonamentals per als estudis literaris, com ara els destinats a l'estil de la Cancelleria medieval catalana. Cal tenir present que hi ha una dinàmica en la interpretació dels fenòmens Humanisme i Renaixement en Rubió i que l'ordenació dels articles en el volum, temàtica i no cronològica, pot induir malentesos. Crec que és especialment vàlida la doctrina continguda als dos treballs programàtics de les ps. 203-236 i 352-366.

Fóra prematur parlar de conclusions quan encara queda per republicar tota l'obra de Rubió sobre llibres i bibliografia o la seva contribució a l'edició de textos. Tanmateix, ens plau esperar en la previsió d'un volum d'índexs —els índexs sempre són la Cendrosa de l'edició en català—, que amb l'ajuda de la informàtica ens permetria de circular amb més seguretat per l'impressionant llegat intel·lectual del tercer representant de la dinastia erudita dels Rubió.

LOLA BADIA

Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Tolosa del Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989 (Biblioteca «Abat Oliba», 77 i 81).

Els tres primers treballs de les *Actes del Vuitè Col·loqui de l'AILLC* són conferències plenàries. A la primera, *El present i el futur possible de l'espai occitano-català* (1, ps. 13-16), ROBERT LAFONT abordà el tema de les relacions occitano-catalanes des de la perspectiva d'una anàlisi del que ell anomena «història llarga i comprensió dels espais» (p. 14). Les seves reflexions sobre les relacions econòmiques i de poder entre els estats centralitzats (sobretot l'estat francès i l'espanyol) i els seus territoris perifèrics alerten el lector sobre la política d'assimilació territorial que ha patit l'espai occitano-català, a la vegada que el condueixen a subratllar la vinculació històrica d'aquests dos espais com la prova d'una consciència geopolítica comuna que l'autor vol reivindicar en un moment històric en què la lògica de les relacions econòmiques depassa la lògica de les fronteres.

PIERRE BONNASSIE, a *Le Comté de Toulouse et le Comté de Barcelone du début du IX au début du XII siècle (801-1213): Esquisse d'histoire comparée* (1, ps. 27-47), fa una anàlisi dels principals fets històrics que portaren els comtats de Barcelona i Tolosa a una evolució política, econòmica i social totalment diferent. P. Bonnassie discuteix els principals motius que contri-

buïren a crear aquesta diferència. D'una banda, el comtat de Barcelona presenta un major dinamisme econòmic i demogràfic que el de Tolosa, compta a més amb una pagesia lliure que està al costat del comte barceloní i que actua com a contrapès de cara als poders de l'aristocràcia; el comte, lluny de quedar al marge de la revolució feudal, en serà també el conductor i aviat (entre 1060-1075) el comtat català crearà les primeres estructures d'un estat barceloní. D'altra banda, a Tolosa la revolució feudal suposarà una degradació prolongada i incessant del poder comtal el qual demostrarà (com ja ho havia fet a l'hora de governar els mateixos comtats catalans) una manca total de força per a imposar-se a l'aristocràcia llenguadociana, que culminarà amb l'evident disseminació i fragmentació del poder polític en el moment de la lluita pel domini de Provença i la Septimània. Aquestes són, entre altres, les principals causes que, segons P. Bonnassie, permeteren que Barcelona entre el 801-1213 creés les bases per a la construcció d'un estat mentre que el comtat de Tolosa no aconseguí mai de fer-ho.

A la conferència plenària, *Toponímia i relat històric. Noms de lloc catalans i occitans dins la «Crònica» de Ramon Muntaner* (1, ps. 47-84), A. M. BADIA i MARGARIT proposà un nou objectiu de recerca toponímica en l'anàlisi de l'ús dels topònims catalans i occitans que fa Ramon Muntaner a la seva *Crònica*. Badia i Margarit assenyalà un ús de la toponímia per complementar la narració quan Muntaner s'allunya del «noticiari» i, amb tots els recursos a l'abast, ens narra moments històrics de crucial interès. Aleshores les referències complementàries a la narració basades en la toponímia depenen sobretot del grau de coneixement de l'escenari històric i no de la consulta del cronista. El desconeixement de la toponímia occitana, en contrast amb la catalana (sobretot del nord-est), justificaria que el cronista s'hagués de servir d'altra mena de recursos per a singularitzar el seu relat històric en terres occitanes.

Els treballs que llegim a continuació pertanyen a l'epígraf *Occitània i els Països Catalans*, que, com veurem, inclou estudis de temàtica i de metodologia molt variades.

JAUME ALLIÈRES a *Semelbanças e diferèncias entre los sistemas verbals occitans e catalan* (1, ps. 87-99), féu una exposició de les diferències i les semblances dels sistemes verbals normatius catalans i occitans tot i remarcant les freqüents coincidències existents entre totes dues llengües. D'altra banda J. Allières estableix la mateixa comparació entre altres formes verbals de caràcter dialectal i/o popular i constata una major afinitat entre català i occità en aquests usos més allunyats de la normativa.

La comunicació *Català i occità a Tarerac* (1, ps. 99-107), presentada per JORDI J. COSTA, assaja una explicació a la inestabilitat puntual de la frontera lingüística catalano-llenguadociana a la població fronterera de Tarerac. El comunicant, a través de l'estudi dels censos, els registres civils, els arxius, la toponímia i l'antroponímia, aprofundeix en les circumstàncies que van fer evolucionar el bilingüisme catalano-occità fins a una situació de progrés del català sobre l'occità, tot subratllant la importància que tenen en aquest procés el fluxos migratoris i les relacions econòmiques anteriors a la Revolució Francesa.

STEPHAN KOPPELBERG, a *El lèxic hereditari característic de l'occità i del gascó i la seva relació amb el català* (1, ps. 109-122), va recollir la proposta feta per Germà Colon d'estudiar el

vocabulari patrimonial occità i gascó no documentat ni en francès ni en francoprovençal, i d'investigar si existeixen o no equivalents catalans. La seva anàlisi estadística assenyala l'estret parentiu entre l'occità i el català, tot i remarcant que les dades palesen obertament la independència lingüística mútua. D'altra banda, l'estudi confirma la «posició ambivalent» del gascó, que tot i que es mostra definit per una base històrica comuna amb l'occità, equiparable a la del francoprovençal, aquesta es trenca amb la descentralització i posterior desarticulació de l'Imperi Romà. En aquest sentit, el gascó compta amb percentatges semblants de lèxic característic comú tant per a l'occità com per al català.

JOSÉ ENRIQUE GARGALLO GIL, a *Continuïtat del gascó «alavez» a l'Alt Aragó i a la zona fronterera catalano-aragonesa: «alavez» i «alavegada»* (1, ps. 123-141), exposà les dades i les diferents localitzacions del concepte «aleshores» recollides en les diferents enquestes que realitzà al llarg de la zona oriental del Pirineu aragonès i la zona de transició entre el català i l'aragonès.

J.-E. Gargallo analitza les formes: *alavez* que interpreta, a causa de la seva localització geogràfica (des de les valls alto-aragoneses de Bielsa i de Xistau i per la zona fronterera fins a l'altura de Graus-Benavarri), com un gasconisme; *alavegada* (localitzada de nord a sud per la frontera lingüística catalano-aragonesa) que podria ser una creació paral·lela a la forma *alavez* o es podria considerar un calc lingüístic a partir o bé d'*alavez* o del gascó (*a)lavetz* i *alsbores/ (a)llavons* (formes situades a la part més oriental de la Ribagorça i de la Llitera, zones d'unes característiques lingüístiques ben definides cap al català).

JORDI GINEBRA I SERRABOU, a *Renaixença catalana i llengua occitana. A propòsit d'Antoni de Bofarull* (1, ps. 141-159), parlà de les dificultats que suposà per a la Renaixença lingüística catalana la històrica identificació entre el català i l'occità i la consideració d'aquest com la llengua mare de la qual derivà el català. La superació d'aquesta submissió del català respecte de l'occità marcaria l'inici de la recuperació de la llengua catalana.

L'autor presentà Antoni de Bofarull com el primer dels homes de la Renaixença que, després d'abandonar el nom de *llemosí* per a referir-se al català, defensà aferrissadament i de manera conscient (com ho formulà, seguint els nous estudis dels filòlegs europeus de l'època, a *La llengua catalana, considerada històricament*) l'autonomia de la llengua catalana i que, fins i tot, va restar al marge del Renaixement cultural occità en considerar que «el Felibritge volia subjectar el Renaixement català a l'occità» (p. 155).

A *Catalanisme i anticatalanisme de les concepcions normatives de l'occità* (1, ps. 159-177), GEORG KREMNITZ fa repàs als diversos intents de normalització de la llengua occitana que es duen a terme a partir del 1800 (Fabre d'Oliver, Mistral i Roumanille, l'Escole Gastou Febus, P. Estieu i A. Perbòsc, L. Alibèrt, l'IEO).

L'autor analitza principalment la recepció més o menys intensa que les discussions normatives i polítiques sorgides a Catalunya tingueren en aquests intents de codificació de l'occità. Així mateix constata la influència que l'estat francès, sobretot a partir del 1952, exerceix sobre la consciència del poble occità i evidentment sobre la seva llengua que anirà adoptant solucions gràfiques cada vegada més acostades al model francès.

Quatre llengües per a una escola: el cas de l'aranès (1, ps. 177-187), de J. PERERA I

PARRAMON, fou la presentació del Seminari de Programació de Llengua a l'Escola Aranese en el qual participaren al llarg dels cursos acadèmics 1986-1987 i 1987-1988 la majoria dels professors de llengua de les escoles d'EGB de la Vall d'Aran. Aquest Seminari, sota la idea de la necessitat d'una «educació lingüística global» a l'ensenyament (p. 181), es fixà com a objectiu principal l'elaboració d'una programació coordinada que tingués en compte les quatre llengües presents a les escoles de la Vall d'Aran així com l'elaboració de material didàctic i docent adequat a la singular situació d'aquestes escoles.

ANNA BARTRA, a *Reflexions sobre els pronoms febles predicatius* (ps. 189-200), proposa una explicació del diferent comportament dels pronoms febles *ho* i *hi* en el català oriental central des del punt de vista de la teoria generativista TRL que analitza les estructures sintàctiques com el resultat d'un conjunt de propietats, i que, per tant, possibilita trobar punts comuns entre diferents estructures. Concretament, l'autora detecta una mateixa estructura per a les frases construïdes amb els verbs *ésser*, *estar* i *semblar*, i explica així la idèntica pronominalització que es dona en aquestes frases a desgrat dels diferents tipus de complements observats. D'altra banda, la identificació d'un mateix principi d'atribució de Cas que actuaria en les predicacions adjectives, tant en l'estructura de les pseudoatributives com en la de les atributives, permet a l'autora de donar raó del comportament diferenciat del verb *estar* en determinats parlars, quan pronominalitza amb *hi* el seu predicat adjectival com ho fan les frases pseudoatributives, ja que aleshores compareix la seva estructura.

ANA M. MARTÍNEZ LAÍNEZ i ANTONI DE LA TORRE, a *El mode d'acció verbal com a categoria oracional: factors que intervenen en la seva configuració* (I, ps. 201-213), varen exposar, en primer lloc, els diferents criteris (basats en un conjunt limitat d'oposicions) que s'utilitzen per tal d'elaborar una classificació de les diferents categories de «mode d'acció verbal». Ara bé, segons els autors, el límit entre les diferents categories vindria donat, en realitat, pel context que és el que explica «la selecció del valor adient de cada verb quant al mode d'acció» (p. 203).

Així doncs, si bé els verbs poden estar «pre-especificats», és a dir, poden tenir «un mode d'acció potencial», en combinar-se amb un sintagma nominal del tipus que sigui (subjecte, c. directe, c. indirecte, etc.) esdevenen un més dels factors que contribueixen a la configuració del mode d'acció oracional.

Els autors assenyalaren finalment que en la configuració, per exemple, d'un mode d'acció oracional duratiu es requereix que «almenys un dels elements del nucli nominal (bé un SN subjecte o un SN inclòs en el S Pred) siga "no especificat" en la seua quantitat, és a dir, + DÍVID».

RICARDO CIERBIDE centra el seu estudi, *Documentación medieval navarra en lengua catalana (1394- 1410). Notas históricas* (I, ps. 113-236), en el rastreig i l'anàlisi de testimonis escrits en llengua catalana als arxius navarresos i adverteix de la seva escassa existència amb la important representació de testimonis en llengua occitano-gascona. Concretament estudia la correspondència epistolar entre Carles III i Alfons d'Aragó (pare i fill) amb motiu de les capitulacions matrimonials entre el primer marquès de Villena i la infanta Maria de Navarra (1394-1410), i, d'altra banda, un document de pagament de Blanca de Navarra signat a

Sicília al 1410. L'autor assenyala els antecedents històrics que marcaren l'aparició dels esmenats documents i ofereix la transcripció paleogràfica del primer conjunt documental.

M. JESÚS RUBIERA I MATA, en la seva comunicació *Relacions d'anada i tornada entre la poesia provençal i la poesia àrab a través del catalans: kharges en llengua occitana* (I, ps. 237-245), féu un repàs a les diferents teories sobre l'origen de les kharges. L'autora coincideix amb la teoria plantejada ja per Julià Ribera sobre la naturalesa romànica d'aquests poemes que haurien arribat a Al Andalus a través dels esclaus europeus, molts dels quals eren gallecs però també francs, és a dir, francesos, occitans i catalans. Aquesta teoria, a més, refermaria la idea de l'existència d'una lírica popular occitana pre-trobadoresca.

JOSEP IZQUIERDO, en el seu treball *La presumpta influència dels «Proverbis» de Guillem de Cervera sobre els «Proverbios morales» del rabí Sem Tob* (I, ps. 245-261), presenta un estudi comparatiu entre totes dues obres amb la intenció de comprovar si realment Guillem de Cervera tingué alguna influència directa sobre els *Proverbios morales* de Sem Tob. De la confrontació dels *Proverbis* i els *Proverbios morales* l'autor n'extreu les següents conclusions: existeixen un bon nombre de diferències entre els dos textos, tant pel que fa als continguts com a les formes literàries que hi apareixen, d'altra banda, les confluències, que no es donen mai de manera absoluta, és a dir, coincidència en les imatges emprades i en la lliçó moral que aquestes il·lustren, responen a un pòsit cultural comú a l'època i al gènere amplament representat per les *Sagrades Escripures*.

Finalment, l'autor afirma que només la coincidència literal (com en el cas dels *Romancea proverbiorum* de mitjan segle XIV respecte als *Proverbis* de Guillem de Cervera) pot demostrar la influència directa d'un text sobre un altre tenint sempre en compte la manca d'originalitat del gènere proverbial i els diversos estímuls comuns a què poden respondre els autors.

LOLA BADIA, a *L'aportació de Ramon Llull a la literatura en llengua d'oc: un replantejament de les relacions Occitània-Catalunya a la Baixa Edat Mitjana* (I, ps. 261-295), deslliga definitivament la qüestió de l'occitanització de la llengua de Ramon Llull de la problemàtica de la tradició lírica, per replantejar-la en els termes de la biografia apostòlica llulliana (i, per tant, lligada a l'apologètica), i, sobretot, des del punt de vista de la transmissió manuscrita del beat. L'autora, d'altra banda, formula el repte metodològic d'assumir la totalitat de l'experiència literària occitana de la Baixa Edat Mitjana per damunt de prejudicis historiogràfics, per valorar-la en relació amb la catalana i com una manera d'estudiar les influències mútues entre l'una i l'altra. En aquest context, l'autora analitza set testimonis manuscrits occitans des de la consciència del plurilingüisme del beat i de les circumstàncies que podien incidir en la transmissió de les còpies. El seu estudi, especialment de la versió del *Blaquerna* i de la *Doctrina pueril*, li permet postular l'existència d'un «lullisme occità» entre els segles XIII i XV, revelador en alguns casos de la recepció de la seva obra.

GIUSEPPE TAVANI, a *Tolosa i Barcelona: Dos Consistoris per a una Poesia* (I, ps. 297-325), fa una exposició dels principals motius i condicions en què van néixer i es van moure els dos Consistoris poètics, que si bé tenien l'objectiu comú de fer reviure la poesia d'arrel trobadoresca, callada ja a Tolosa però viva encara a la Cort catalana, tenen un origen i un èxit ben diferents.

D'una banda, el Consistori tolosà, tot i haver nascut d'una iniciativa privada, trobà ràpida

ment ressò en els ambients culturals tolosans, fet que provocà tot un seguit de canvis en la convocatòria: l'organització pública del certamen que farà de la «Sobregaya Companhia» una institució municipal, el canvi anual del «mantenedors», a partir del 1348 (amb el manteniment del G. Molinier com a canceller perpetu), i les tres redaccions de les *Leys*, per tal d'establir el reglament del concurs que els participants reclamaven.

D'altra banda, el Consistori de Barcelona fou instituït (a instància de Jacme March i Lluís d'Averçó) pel rei Joan I, que recorda constantment l'obligació dels consellers barcelonins de subvencionar la festa, obligació que els consellers, enfrontats en aquells moments amb la Cort i convençuts de «lo poch millorament» que podia suposar aquest certamen, rebutgen clarament. I ho fan fins al punt que haurà de ser Martí l'Humà qui assumeixi les despeses d'aquesta festa de caràcter públic, ja des dels inicis, però poc apreciada per les mateixes institucions públiques de la ciutat que l'acollia.

E. PRAT i P. VILA, amb «*Lo judici de Paris, pastor*», una peça teatral bilingüe catalano-occitana del segle XVIII (t, ps. 325-342), centraren la seva comunicació en la descripció i l'estudi parcial de l'esmentada obra, l'edició de la qual preparen amb la col·laboració de Felip Gardy. Els autors assenyalen els aspectes temàtics i escènics que distingeixen aquesta traducció catalano-occitana del seu original francès-occità, i subratllen les aportacions de la versió catalana que introdueix un sentit moralitzant en el tractament del tema del desengany. Les reflexions dels autors a l'entorn del context de producció de l'obra i del seu bilingüisme completaren la seva intervenció.

MANUEL JORBA, a *La polèmica de l'origen felibre o autòcton de la Renaixença* (t, ps. 343-365), parlà de les difícils relacions que s'establiren entre els impulsors de la Renaixença catalana i occitana a causa de la pretesa dependència originària del moviment català respecte de l'occità avalada per un passat comú i assenyalà alguns factors que illustrarien la independència de la Renaixença catalana respecte al moviment felibre. Fou P. Meyer qui formulà per primera vegada la dependència de la Renaixença catalana i les seves idees foren ràpidament contestades per Rubió i Ors. Finalment M. Jorba ressenyà tot un seguit de reaccions i rèpliques generades per l'enfrontament dialèctic que mantingueren Rubió i Meyer tot i destacant que malgrat la polèmica «l'estratègia de les relacions nord-sud no va canviar o va canviar de manera poc substancial» (p. 360).

E. BALANZÀ, a *Relacions entre escriptors occitans rodanians i escriptors dels Països Catalans (1860-1900)* (t, ps. 365-385), presenta i comenta una tria entre la correspondència personal establerta entre escriptors del grup del Felibritge i escriptors catalans que s'hi relacionaren implicats en una tasca patriòtica comuna; sobretot la que s'intercanviaren Mistral i Víctor Balaguer fins a la mort d'aquest últim. Alguns moments rellevants de les relacions occitano-catalanes (com l'elaboració dels estatuts del Felibritge) es poden contemplar des d'una nova perspectiva arran de la informació que aporten aquests documents.

VICENT SIMBOR ROIG, a *Els escriptors valencians i Mistral* (t, ps. 387-397), presentà les dues posicions ideològiques enfrontades que, pel que fa al valencianisme, es posaren de manifest en el centenari de la naixença de Mistral el 1930. D'una banda resseguí les actuacions d'un valencianisme provinciana representat per *Lo Rat Penat* i Teodor Llorente, i d'altra les manifestacions del valencianisme reivindicatiu del grup de *Taula de Lletres Valencianes* que

s'esforçava per obrir el renaixement al camp de la política i reivindicava una visió crítica del poeta occità analitzant els aspectes més contradictoris de la seva actuació política, per bé que loant la transcendència de la seva obra poètica.

FRANÇOISE JOUANNA, a *Normalització lingüística e poètica* (1, ps. 399-408), féu una comparació de les diferents relacions que s'establiren entre la teoria lingüística i la reflexió poètica en el procés de normalització del català i l'occità. F. Jouanna destaca, contrastant amb la situació occitana, la clara interacció que es donà entre els escriptors i els lingüistes catalans sota el consens institucional i social representat pel Noucentisme.

MARIA-LOURDES SOLER I MARCET, en el seu article *Dues terres veïnes sense fronteres: imatges d'Occitània a la literatura catalana* (1, ps. 409-425), fa una exposició de diferents testimonis d'escriptors catalans que han inclòs dins el seu univers literari la imatge d'Occitània. L'anàlisi d'aquests textos ha portat l'autora a un seguit de reflexions sobre la recepció que del món occità ha fet la literatura catalana.

RENÉ TOURNIER, a la seva comunicació *Aproximació a l'estudi del tema d'Occitània a la revista «L'Amic de les Arts»* (1, ps. 425-433), posa de manifest la voluntat política que s'amagava darrere la preocupació pedagògica que sobre el tema d'Occitània mostraren els redactors de «L'Amic de les Arts», i malgrat la censura imperant, entre 1926-1929. Aquesta preocupació se centrà en la publicació d'un número monogràfic, a més de la publicació d'una antologia de poetes occitans i d'estudis i documents històrics reivindicatius d'una unitat lingüística i cultural amb Catalunya que, d'altra banda, la revista també fomentà a través de la política de lluita conjunta per a impulsar la reforma ortogràfica de Pèrbosc contra la influència del Felibritge.

VICENT MARTÍNEZ, a «*Blandín de Cornualla: cap a la novel·la cavalleresca* (1, ps. 435-448), assenyala alguns trets d'estil que palesen la «modernitat» estètica d'aquesta obra respecte als romans de la tradició artúrica, ja que aquests subratllen una especial «voluntat de *prodesse*» que no es detecta en altres romans del moment. L'autor subratlla que el *Blandín*, en la mesura que vol presentar la cavalleria com un món aprehensible, «fa ancorar els elements fantàstics en el món empíric dels seus protagonistes» (p. 344), és a dir, en els combats i la conquesta. D'altra banda, l'autor del *Blandín* pren el real com a referent literari i proposa la transformació dels cavallers d'ofici protagonistes a senyors, com a fi idònia d'una carrera cavalleresca exempta, d'altra banda, de progressos significatius. El *Blandín*, segons l'autor, s'acostaria així a una concepció diferent de l'exercici cavalleresc, distanciada en certa manera del codi ideal del cavaller.

ROSANNA CANTAVELLA, a *Del «Perilbos tractat» al «Conhort» de Francesc Ferrer* (1, ps. 449-458), dirigí el seu interès cap a les fonts literàries del *Conhort*, poema narratiu del segle XV escrit per Francesc Ferrer. La seva aportació més destacada és la hipòtesi que el *Perilbos tractatz* del *Breviari d'amor* d'Ermengaud, que, segons l'autora, devia ser ben conegut a la Corona d'Aragó en la seva versió original (al costat de la versió catalana prosificada i esporgada), és el referent literari més possible del *Conhort*. Ferrer, però, hauria fet una «actualització» del *Perilbos tractatz*, ja que el «florilegium» de trobadors clàssics ha estat substituït per una tria d'autors catalans recents. D'altra banda, també P. Torroella se servia d'aquesta forma en el seu

poema *Tant mon voler* per glossar el motiu del desengany per l'amor de les dames, però en Ferrer l'ús d'aquesta forma narrativa per a polemitzar ha d'anar, sens dubte, lligada al mateix caràcter de debat que té en l'obra d'Ermengaud.

El segon volum de les *Actes del Vuitè Colloqui de l'AILLC* s'obre amb l'epígraf *Problemàtica de la Decadència* i conté els estudis que segueixen.

JOAN SOLÀ, a *El català a les gramàtiques i els diccionaris llatins dels segles XVII-XVIII* (II, ps. 7²28), vol donar compte de la *llengua d'ús* que ens han transmès tres d'aquests textos (l'adaptació de Joan Baptista Bonet de finals del segle XVII d'una antiga adaptació castellana de les *Eleganze* d'Aldo Manuzio, el Jove; una traducció catalana d'una sintaxi llatina d'Ignacio de los Valles en la seva edició de 1740 i els diccionaris catalans-llatins d'Antoni Font, Barcelona 1637, i de Pere Torra, Barcelona 1640). L'inventari de les diferents solucions lingüístiques adoptades pels autors d'aquests manuals posa de relleu sobretot la barreja de lèxic català-castellà i la vacil·lació constant de formes i grafies present en aquests textos, força propers, sembla, a la llengua parlada a l'època. Joan Solà constata també l'absència de preocupacions lingüístico-patriòtiques dels autors.

L'estudi d'ANNA M. TORRENT, *Llengua i poder polític a Catalunya al segle XVII* (II, ps. 29-55), fa una anàlisi del procés de substitució lingüística del català al llarg del segle XVII, centrant-se especialment en l'espai de la predicació com a escenari de la divulgació general de models literaris en llengua castellana. Fet un repàs dels judicis de valor que sobre la idoneïtat o no del català com a llengua dels sermons es feren al llarg del segle, i de les circumstàncies socials que permeteren el coneixement quotidià de la llengua castellana al Principat, l'autora es deté en la història social de la predicació al llarg del segle XVII i en destaca els factors extrapolítics coadjuvants del canvi d'ús i consciència lingüística. D'aquesta manera assenyalava la incidència de la impremta en la divulgació ideològica i estètica, la propagació dels nous valors estètics de l'oratória barroca castellana, i, sobretot, l'expansió de la figura del predicador d'ofici pertanyent als ordes religiosos de la Contrareforma castellana.

EMILI CASANOVA, a *Aproximació a una gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al segle XVIII: La combinació binària de pronoms personals febles de 3a. persona* (II, ps. 57-81), féu una exposició de les causes i la cronologia dels canvis existents en la combinació binària dels pronoms personals febles en els dialectes catalans des del català medieval a l'actual. L'autor té en compte bàsicament tres fenòmens diferents: la inversió romànica de l'ordre medieval CD + CI > CI + CD que en el cas del català occurriria entre mitjan segle XVI i mitjan segle XVII, el manteniment de l'ordre antic CD + DI quan es combinen pronoms de 3a. persona i un d'ells és el datiu *hi* i, sobretot, la solució divergent entre els dialectes catalans en la combinació dels pronoms CI en sing. + CD de 3a. persona, bo i ressaltant l'aparició de la parella valenciana *li la* provocada per la desaparició al País Valencià del pronom *hi* facilitada potser per la interferència del castellà.

IRMELA NEU-ALTHENHEIMER, a *Defensa i il·lustració del català al segle XVIII* (II, ps. 81-104), fa un repàs de les afirmacions dels autors catalans que al llarg del segle XVIII repliquen la ideologia diglòssica del català. Del seu estudi es despren que els arguments emprats en aquesta defensa són tant de caràcter històric com filològic, i no es dirigeixen contra el castellà fins que no es fa palès l'intent de degradar el català a categoria de *patois*. L'autora assenyalava

com, a partir de la Revolució Francesa, els atacs contra la llengua s'endureixen i també la seva defensa il·lustrada que, durant la pre-renaixença, arriba a acceptar la distinció entre nació castellana i pàtria catalana.

En la seva comunicació *Notícia d'un diccionari manuscrit català-francès del 1718* (II, ps. 109-121), JOSEP MURGADES féu una descripció del *Mètode per encontrar ab facilitat lo arreglament de vòrios y differents vocables segons la construcció del Univers, ab los principals termes dels arts y ciències*, diccionari català-francès que apareix en un manuscrit datat el 1718 i que es podria considerar «un intent primerenc de fornir una alternativa des de l'àmbit lingüístic català al famós *Diccionario [sic] de las lenguas española y francesa* de Francisco Sobrino editat per primer cop el 1705» (p. 110). La comparació del *Mètode* amb el Diccionari de Pere Lacavalleria i amb el *Promptuario Trilingüe* (1771) permet l'autor d'inserir el *Mètode* dins la tradició lexicogràfica catalana tot i destacant-ne, d'una banda, la seva originalitat respecte altres obres precedents, i, de l'altra, el desconeixement que d'aquest tenen els autors d'obres lexicogràfiques autòctones posteriors. Remarca, a més, l'aparició de força hispanismes i de doblats sinonímics (català-castellà) segurament per voluntat explicativa de l'autor, fet que mostraria la situació de dependència, almenys en certs àmbits, de la llengua catalana respecte de la castellana en el moment de la redacció del *Mètode*.

MARIA CONCA i VICENT SALVADOR, amb *Un document inèdit de Joan Maians i Siscar* (II, ps. 121-133), aporten noves dades al coneixement de la figura dels germans il·lustrats Gregori i Joan Maians i Siscar. El document inèdit de què ens donen notícia els autors, un recull paremiològic miscel·lani en diverses llengües (llatí, castellà i català principalment), mostra una curiositat filològica, i alhora una atenció respectuosa de Joan Maians per la seva llengua nadiua, a desgrat de la seva coneguda actitud diglòssica que pren el castellà com a llengua de prestigi. Els autors destaquen com J. Maians valora el català quant a llengua dels antics documents històrics i legals que cal conservar, a la vegada que com a font de riquesa útil en el seu estudi comparatista.

JOAN MIRALLES I MONTSERRAT, a *Un receptari de cuina mallorquí* (II, ps. 135-149), presenta una recopilació culinària feta a Mallorca pel frare agustí Jaume Martí i Oliver (1712-1788) i conservada en nou manuscrits (tres del segle XVIII i sis de mitjan segle XIX). Després d'una breu notícia biogràfica sobre l'autor del receptari Joan Miralles féu una descripció de l'obra que inclou bàsicament receptes de cuina senyorial i conventual i en destacà la llengua usada: un català amb pocs castellanismes i amb tendència a la conservació de l'estàndard cancelleresc.

La ponència d'ALBERT ROSSICH, *Renaixement, Manierisme i Barroc en la literatura catalana* (II, ps. 149-179), aplica aquests tres conceptes de la historiografia cultural europea a les manifestacions literàries catalanes sorgides entre els segles XVI i XVII, i proposa una nova anàlisi que afegeix arguments a la invalidació del terme «Decadència». Després de discutir el valor i la pertinència d'aquestes etiquetes historiogràfiques, l'autor demostra la seva productivitat per caracteritzar algunes actituds i elements de la producció d'alguns autors, i, sobretot, per afrontar l'anàlisi d'algunes obres menysvalorades o que s'han interpretat parcialment. En aquest sentit l'autor conclou, fent-se ressò dels nous plantejaments en la historiografia literària catalana, que no existeix un nombre important d'obres pròpiament renaixentistes en la literatura

catalana, i proposa la data anecdòtica de la primera traducció d'un clàssic medieval (1521) com l'indici d'entrada en una nova etapa ja no medieval que s'allargaria fins a mitjan segle XVI. L'autor insisteix en la utilitat del terme *Manierisme* a l'hora d'analitzar aquesta etapa i, en especial, l'obra de J. Ferrandis d'Heredia, pel que aquest terme connota de reacció al classicisme i d'acumulació calculada d'experiències contradictòries.

FERRAN GADEA, a *Renaixement i filologia en vulgar als Països Catalans (1500-1570)* (II, ps. 181-205), assaja un estudi de la recepció dels autors medievals durant el període assenyalat. Sense aturar-se en la qüestió de fons de la incidència del Renaixement en l'àrea cultural catalana, descriu el panorama de la producció editorial dels autors del Quatre-cents (que anomena «clàssics»), al llarg del període (1500-1570), i assenyalava una falta general de cura filològica en les edicions —llevat del cas de March—, i una absència d'edicions dels autors que considera més innovadors. Aquesta constatació porta l'autor a explicar la davallada literària de començaments del segle XVI, sobretot en alguns gèneres, com un problema de manca de continuïtat editorial.

JUAN MIGUEL RIBERA LLOPIS, a *Decadències i regeneracions en les literatures peninsulars no castellanes. Diversos nivells de castellanització* (II, ps. 107-220), es proposa de contrastar la consciència que sobre la relació decadència-castellanització mostren els textos de les tradicions basca, gallega i catalana des del segle XVI fins a la seva recuperació al XIX. El seu estudi mostra com les regeneracions culturals, que són diferenciades en la seva cronologia, depenen dels diferents nivells de castellanització experimentats per cada una de les tres nacions. L'autor insisteix en la importància que té en el moment de la seva regeneració la història de la transmissió de les diferents tradicions literàries, sobretot en el sentit que afavoreix una major consciència del passat històric propi.

ENRIC BALAGUER, a «*La infanta Tellina i el rei Matarot*» i «*Los amors de Melisendra*», comèdies atribuïdes a Francesc Mulet (1624-1675), i a la *literatura carnavalesca del barroc* (II, ps. 221-234), desmenteix el dubte de l'atribució d'aquestes obres a F. Mulet, tot negant que es tracti de falsos de C. Llupart, el seu primer editor al segle XIX. L'autor assenyalava com els elements de paròdia, tant de la retòrica com dels continguts ideals de la literatura barroca, han de pressuposar la seva convivència amb el codi estètic parodiat. Això el porta a concloure que aquestes obres s'han d'inscriure en un corrent carnavalesc de «realisme grotesc» (terme manllevat de la teoria narrativa de Batjtin), plenament divuitesc, que per la seva concepció lúdica de burla total de l'univers social es diferencia clarament de l'humor conreat pel «Corrent Satíric Valencià» del XIX.

MARIA MERCÈ MIRÓ, a *Circe i Proteu en el teatre de Francesc Fontanella o la innovació barroca en l'èfimer de l'espai escènic* (II, ps. 235-247), féu una anàlisi dels diferents recursos escènics que acosten Francesc Fontanella al teatre barroc. L'autora destaca sobretot l'aparició en escena de Circe i Proteu per mitjà d'un mirall a través del qual es desencadenen tot un seguit de temes i personatges típics del món barroc: el desfici de l'home a la recerca del seu jo, el debat entre el somni i la realitat, el teatre dins el teatre, l'atmosfera màgica, etc.

RAFAEL ALEMANY i GABRIEL SANSANO, en la seva comunicació *El valencià Francesc Ramon González i les seues composicions catalanes del «Sacro Monte Parnaso» (1687)* (II, ps. 247-267), varen presentar els onze poemes escrits en català per Francesc Ramon González que

ens han pervingut dins del compendi de poemes dedicats a lloar sant Francesc Xavier, en llatí, català i castellà, anomenat *Sacro Monte Parnaso*.

En primer lloc els autors aportaren nova informació sobre la veritable identitat d'aquest personatge certament enigmàtic i confusament documentat. Pel que fa a la polèmica identificació de Francesc Ramon González amb Vicent Francesc González els autors pensen que ens trobem davant de dues persones diferents, mentre que creuen en l'existència de Francesc Ramon González, nom real de Vicent Claudi o pseudònim d'aquest, «probabilíssimament valencià de la ciutat de València, jesuïta, traductor de l'*Abogado del Purgatorio* i vertader responsable de l'edició, al mateix temps que coautor destacat, del *Sacro Monte Parnaso*» (p. 253).

En segon lloc l'anàlisi literària dels poemes revela que Francesc Ramon González és un autor totalment inserit dins de la tradició de la literatura apologetica de caire religiós que naixia a l'escalf dels certàments literaris del segle XVII.

KENNETH BROWN, a *Encara més sobre Pere Serra i Postius* (II, ps. 267-290), féu una revisió i una sèrie de reconsideracions sobre l'obra i la persona de Pere Serra i Postius per tal d'intentar desxifrar la veritable «missió professional» d'aquest. K. Brown té accés per primera vegada a tota una sèrie de manuscrits relacionats d'una manera o altra amb Serra i Postius i que fins aleshores no s'havien tingut en compte. Completa, així, els estudis de Josep Ma. Madurell.

Aquest nou material permet l'autor afirmar la qualitat d'alguns dels manuscrits que copia i redacta Serra i Postius, el recorregut internacional de les seves obres i les interpretacions literals i metafòriques que aquest inclou en els manuscrits, és a dir, la seva voluntat d'«*explicatio*» textual. Destaca a més a més el seu valor de primer compilador d'una enciclopèdia catalana redactada en castellà en època pre-enciclopèdica i el seu intent de recuperar la poesia catalana del Barroc.

Pel que fa a la personalitat de Serra i Postius, l'autor assegura que aquest no era un clergue mallorquí, que no podem tenir la certesa documental que aquest s'allunyés de Barcelona, i que no fou l'autor de *Los desprecios en quien ama*.

Finalment inclou un inventari dels discursos acadèmics de Pere Serra i Postius que es troben a l'arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i una transcripció de tres manuscrits de l'autor fins ara inèdits.

La comunicació de JOAN CASTAÑO i GABRIEL SANSANO, *La Festa o Misteri d'Elx. Una consuetud inèdita del s. XVIII* (II, ps. 291-301), dóna notícia de la troballa d'una consuetud inèdita datada del 1751 on es copia amb modificacions i ampliacions el text de Soler Chacon del 1625, una de les quatre còpies conegudes del text dramàtic medieval del Misteri d'Elx. Els autors fan un acurada descripció codicològica de la consuetud i assenyalen la importància del document que, a banda de provar l'existència del text perdut de Soler Chacon, reporta noves dades sobre la Festa que permeten reconstruir alguns aspectes d'aquesta quan encara es representava a la nau de l'església. Els autors destaquen també aquesta consuetud com l'única que inclou la descripció de l'aparició de la Mare de Déu, cosa que confirma que la llegenda del miracle prengué cos al segle XVIII.

Els darrers epígrafs del segon volum de les *Actes del Vuitè Colloqui de l'AILLC* són constituïts per la documentació relativa a la Taula Rodona sobre la literatura catalana recent (1968-1988) i per les allocucions relacionades amb les incidències del Congrés. També hi consta un document sobre l'ensenyament del català a la Catalunya del Nord.

GEMMA NAVARRO i PILAR OLIVELLA

RESSENYES INDIVIDUALS

AGUILÓ, Marià: *Poemes inicials*, a cura de Joan MAS I VIVES. Barcelona, Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Universitat de les Illes Balears, 1990 («Biblioteca Marià Aguiló», 14).

La figura de Marià Aguiló mereix i demana tots aquells estudis que hom pugui dedicar a qualsevol de les múltiples activitats que emprengué al llarg de la seva vida: activitats diverses però sempre amb la mateixa intenció final, la de la recuperació de la llengua catalana en tots els seus aspectes. En aquest sentit, no podem sinó alegrar-nos de la nova aportació de Joan Mas i Vives que, amb la rigorositat que el caracteritza, ens ofereix un altre instrument per a aprofundir en el coneixement de l'obra aguiloniana i de l'ambient cultural a Mallorca al llarg dels anys quaranta i cinquanta del segle passat.

Com és habitual en els llibres de la col·lecció «Biblioteca Marià Aguiló», l'obra consta d'una recopilació de textos —en aquest cas, els primers poemes d'Aguiló apareguts a la premsa mallorquina a partir de 1843— i d'un estudi preliminar sobre l'autor. Les dues parts presenten un innegable interès i, a més, complementari, ja que Mas ha treballat amb fonts d'informació molt diferents per a cada una d'elles: per a la introducció, l'autor ha pogut comptar amb la documentació de l'arxiu Marià Aguiló llegat per J. M. Casacuberta a la Biblioteca de Catalunya —encara en procés de catalogació— i que és la base fonamental —però no l'única— del seu estudi; la recopilació de textos, en canvi, és fruit de la recerca minuciosa a la premsa mallorquina d'aquells anys (en aquest sentit, cal remarcar que Joan Mas és a hores d'ara un dels millors coneixedors de la premsa mallorquina del XIX i que les seves passejades per aquestes pàgines periòdiques han contribuït a l'aparició d'altres estudis de gran interès; per la proximitat de tema voldria esmentar *Problemàtica de la Renaixença a Mallorca*, aparegut a «Randa», 22).

La introducció se'ns presenta en principi com un estudi d'aquesta primera producció poètica d'Aguiló i dels condicionants, personals i ambientals, que la feren possible. Però, com passa sempre que ens introduïm en l'anàlisi d'un personatge, molt aviat es fa patent la necessitat d'ampliar l'abast del camp de treball: així, el treball de Mas supera en molt el límit estricte de la figura d'Aguiló i s'enriqueix amb l'anàlisi de les relacions d'aquest amb Tomàs Aguiló i amb Josep Maria Quadrado; d'aquesta manera s'arribarà al plantejament de la problemàtica de com foren rebuts a Mallorca els intents de recuperació de l'ús literari de la llengua catalana portats a terme per la intel·lectualitat del Principat.

Joan Mas torna a insistir en el paper fonamental que com a iniciador i mestre va tenir Tomàs Aguiló¹ sobre el seu jove parent (el parentiu sanguini entre els quals no queda encara gens clar, com remarca específicament una de les cartes reproduïdes) a través del tracte i de l'interès personal i a través d'una de les seves realitzacions més importants: la revista «La Palma» (encara que en aquest cas potser una part fonamental es deuria més a Quadrado que no pas a Aguiló). Efectivament, Tomàs Aguiló es preocupa per la formació intel·lectual de Marià i

1. Joan MAS, *Tomàs Aguiló i la Renaixença*, «Randa», 1 (1975).

perquè pugui seguir de manera segura els estudis de dret a Barcelona; ahora, l'introdueix a la premsa mallorquina a través de les pàgines d'aquells setmanaris que d'una manera o altra controlava. Aquí apareixeran precisament els primers poemes de Marià que, segons Mas, «s'ajusten a alguns dels models més característics de la producció de Tomàs». Tanmateix, les bones relacions entre mestre i deixeble es trencaran després de l'anada de Marià a Barcelona el 1844, concretament a partir de 1847. És precisament en les causes d'aquest trencament i en la documentació que Joan Mas pot adjuntar al respecte on el seu estudi presenta un màxim interès.

Un primer punt de fricció es produirà quan Marià Aguiló trobi en la persona de Pau Piferrer un nou mestre poètic, cosa que desencadenarà la reticència de Tomàs, que se sent així substituït: «*Bien conozco que tus tendencias se dirigen a la manera de Piferrer, a ser un poeta primitivo con algunos adelantos en la parte gramatical.*» De fet, Mas no insisteix gens en aquest aspecte que crec, però, és prou important. Marià Aguiló, en els pocs anys que pogué durar la seva relació amb Piferrer, mantingué uns lligams molt estrets amb aquest —al mateix temps cap a la feina de la Biblioteca Universitària, mestre i sobretot amic— que l'influïren fortament. Les afinitats de caràcter i de sensibilitat artística entre Marià Aguiló i Piferrer eren molt més acusades que no entre els dos parents; serà a partir d'aquesta nova influència que el mestratge de Tomàs Aguiló —quasi l'únic que havia estat possible a Mallorca per qüestions familiars i culturals— començarà a perdre força sobre Marià i començarà a obrir una separació entre ells. Una separació que no farà més que agreujar-se en començar a plantejar-se el gran debat sobre el model de llengua literària utilitzat per Marià Aguiló; tal com posen de manifest unes paraules d'aquest reproduïdes per Mas, «la unitat del llenguatge catalanesch, poma de la discòrdia entre nosaltres», la diferent tria lingüística («mallorquí pur i simple» per a Tomàs, llengua unitària per a Marià) serà una causa directa de la ben explícita animadversió sorgida entre ells dos i del seu trencament final. En aquest sentit, Joan Mas torna a insistir en un punt que ja ens havia avançat en el seu anterior estudi sobre Tomàs Aguiló, ara, però, amb una matisació important: l'anticatalanisme de Tomàs Aguiló és una actitud constant en ell, ja present als anys quaranta, i no fruit d'una evolució produïda en els últims anys de la seva vida. Això, amb la documentació adduïda, sembla innegable.

Ara bé, també és evident que aquesta actitud negativa no farà més que accentuar-se davant l'empenta i la marxa preses per la nova literatura catalana. Perquè amb això entrem en el punt crucial de la qüestió, que Mas planteja clarament en l'anàlisi de les relacions entre Marià Aguiló i Quadrado però no pas en la dels dos Aguiló, centrada l'atenció en la polèmica més lingüística: el que realment separa Marià de la majoria dels escriptors de Mallorca és el seu paper de capdavanter, la seva vinculació i el seu compromís en un moviment de recuperació de la llengua i de la literatura catalanes que les valora per elles mateixes, que és clarament «exclusivista», utilitzant una expressió molt del moment. L'evolució de J. M. Quadrado és en aquest sentit ben simptomàtica: de l'inicial i ben primerenc interès per la literatura «llemosina» (que produirà estudis tan interessants com el dedicat a Ausiàs Marc o el famós *Poetas mallorquines*, ambdós de 1841 i que tanta influència havien de tenir sobre el jove Marià Aguiló), passarà a una postura clarament reticent quan aquest «exclusivisme» es faci patent. Per a Quadrado, la recuperació dels antics escriptors catalans s'inscriu en una tasca erudita que ell entén com una

part de l'estudi de la cultura espanyola. Per a Marià Aguiló això evidentment no és així i a mesura que el compromís d'aquest s'accentua, el distanciament entre ells dos avança. De la inicial entesa, dels projectes en comú dels primers anys cinquanta, passarem a un progressiu refredament de relacions: com assenyalava Mas, això es posarà clarament de manifest amb la restauració dels Jocs Florals de Barcelona, organisme al qual Aguiló dedicà tants esforços i del qual es mantingué ostentosament apartat Quadrado. Sense l'aspror existent entre Tomàs i Marià Aguiló, sense perdre les bones formes, l'allunyament serà ben real, fins i tot quan Quadrado, passats el anys i després de l'esverament produït pels fets revolucionaris de 1873, moderi la seva animadversió envers la marxa de la literatura catalana. Quan, el 1880, Quadrado assisteix com a membre del jurat literari a les festes del Mil·lenari de Montserrat, Aguiló confessa al seu amic Tomàs Forteza que les poques vegades que s'han vist ha estat «per esgatinarnos per cuestiones llingüístiques» o, després d'haver hagut de compartir per tres nits habitació a Montserrat, «May els cossos havian estat tan acostats, però may els esperits tan allunyats».²

Resta parlar del recull de poemes que constitueixen la segona part del llibre. El seu interès, ja ho he dit abans, és, per a tots aquells a qui ens interessa Aguiló, molt gran. Pensem que dels trenta que hi són reproduïts, només onze foren recollits a la seva mort en les edicions del seu fill Àngel i de Francesc Matheu i que, per tant, la seva lectura era fins ara prou difícil. I encara, que d'aquells poemes recollits pels seus editors, molts presenten força variants que afecten la forma i en alguns casos fins i tot el sentit global del poema. De fet, aquest és un material imprescindible, a hores d'ara, per a l'estudi de la poesia d'Aguiló, per a l'estudi dels seus inicis poètics, com a mínim. I en aquest sentit, aquesta primera aproximació a aquesta part de la seva obra ens permet —tal com apunta Mas— començar a encarar-nos-hi amb uns ulls nous; i la seva lectura ens obliga com a mínim a matisar algunes de les consideracions sobre la seva obra lírica que hem repetit sovint (la influència dels clàssics catalans, la temàtica, el tipus de vers utilitzat, etc.).

Si tenim en compte la importància global d'una persona com Marià Aguiló en la cultura catalana del segle XIX i com la seva producció poètica ens mostra una part de la seva complexa personalitat, és evident que l'estudi de l'evolució de la seva obra és un punt del màxim interès. I el material aportat per Joan Mas és un punt de partida que hauria de ser continuat, ara que se'ns ha acostat una gran part dels papers d'Aguiló —pensem, a més de l'esmentat material Casacuberta dipositat a la Biblioteca de Catalunya, en l'importantíssim fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya arribat no fa gaire a Montserrat. Esperem que altres estudis sobre Aguiló apareguin aviat.

MARGALIDA TOMÀS

2. *Marià Aguiló i la «Renaixença»* (Barcelona 1966), cartes del 21 i del 30 d'abril de 1880, ps. 86 i 87.

GORIGOS, Aitó de: *La Flor de les Històries d'Orient*, ed. a cura d'Albert Hauf. Barcelona, Centre d'Estudis Medievals de Catalunya, 1989 («Biblioteca Escriny, Col·lecció de Textos Medievals Breus», 9).

El nostre coneixement de llibres medievals d'història local, geografia i viatges de l'àmbit romànic rep una aportació essencial amb l'edició de la traducció catalana de *La Flor de les Històries d'Orient* d'Aitó de Gorigos. El panorama de textos hispànics estrictament originals és pobre; però, en canvi, no ho és el de les traduccions, especialment de dos dels relats de viatgers mítics medievals: Marco Polo i Mandeville (el tercer serà Cristòfor Colom). Del primer coneixem la versió aragonesa, *Juan Fernández de Heredia's Aragonese Version of the «Libro de Marco Polo»*, ed. John Nititi (Madison, HSMS, 1980); la catalana, *Viatges de Marco Polo. Versió catalana del segle XIV*, ed. A. Gallina (Barcelona 1958); i la castellana de Rodrigo de Santaella, *Libro de las cosas maravillosas de Marco Polo* (Sevilla 1518 [1503]), ed. per Rafael Benítez Claros, «Sociedad de Bibliófilos Españoles», XX (Madrid 1947) i reimpressa a Barcelona-Palma de Mallorca, Olañeta, 1982, amb pròleg de Stéphane Yerasimos (amb edició també, de Juan Gil, de la versió de Santaella anotada per C. Colom, Madrid, Alianza, 1987). Pel que fa a Mandeville, està publicat el ms. aragonès, *Libro de las maravillas del mundo* de Juan de Mandeville, ed. P. Liria Montañés (Saragossa 1979); la versió castellana, *Libro de las maravillas del mundo* (València 1524), ed. facsímil a càrrec de J. E. Martínez Ferrando, «Colección Joyas Bibliográficas», 2 vols. (Madrid 1958-1960); i, a més, ara comptem amb la sospita d'existència d'una versió catalana de l'obra (*vid.* A. Hauf, ed. A. de Gorigos, *LFHO*, 1989, p. 57, n.). Aquesta tradició de coneixement de llibres de viatgers es remuntaria al *Libro Sancti Jacobi* d'Aimeric Picaud (ed. A. Moralejo *et alii*, Santiago de Compostela 1951), als viatges peninsulars de Benjamí de Tudela (tr., intr. i notes de J. R. Magdalena Nom de Déu, Barcelona 1982), a la *rihla* del viatger Abu-Hamid (tr. de C. E. Dubler, Madrid 1953), etc. Davant d'aquest panorama, el nombre de textos originals hispànics sembla ridícul, i se centra a Castella, en els segles XIV i XV: el *Libro del conocimiento* (ed. Marcos Jiménez de la Espada, Madrid 1877; reed. facsímil de F. López Estrada, Madrid, El Albir, 1980), la *Embajada a Tamorlán* (ed. F. López Estrada, Madrid 1943), i el tractat d'*Andanças e viajes* de Pero Tafur (ed. M. Jiménez de la Espada, Madrid 1874; reed. facsímil de F. López Estrada, Madrid, El Albir, 1982). El *Libro del conocimiento* és un text fictici, una mena de mapa o atlas (com el de Cresques Abraham), desplegat textualment. A. Hauf descobreix justament una probable font seua quan diu que «sembla haver-se beneficiat del llibre que editem» (p. 53). El descobriment es podia relacionar amb la hipòtesi expressada (amb tota prudència, pel fet de no comptar amb recolzament documental) per Peter E. Russell, al voltant del *Libro*: «No excluyo la posibilidad de que se trate de una obra fabricada por el mismo Abraham Cresques en sus desconocidos años de aprendizaje.» (*La heráldica en el «Libro del conocimiento»*, dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Quaderns Crema, 1987, vol. II, ps. 687-697.)

En 1238 arriben les primeres i esglaiadores notícies sobre una raça monstruosa i inhumana, provinent de les estepes orientals, de caps grossos i desproporcionats, que es nodrien de carn crua, posseïen cavalls velocíssims i parlaven una llengua del tot desconeguda: els mongols o tàrtars. Mateu de París apuntarà una etimologia popular per a ells: eren «l'infinít exercit dels

dimonis escapats del Tàrtar o infern». Entre 1244, l'any de la pèrdua de Jerusalem, i 1291, any de la caiguda d'Acre, es van fer diverses temptatives per tal d'acostar-s'hi, conèixer els seus costums, la seua llengua, les seues vertaderes intencions i, sobretot, la seua disponibilitat per a pactar amb els regnes cristians un front comú contra els sarraïns invasors dels Llocs Sants. Les primeres ambaixades enviades per la Santa Seu als khans mongols foren més aviat missions d'espionatge encobert, destinades a valorar des de les armes fins a la mentalitat dels *altres*. En destacaren dues, de les quals en conservem testimonis escrits: la *Història Mongalorum* del franciscà Joan de Piano Carpini, de 1245, que es va difondre com a part del *Speculum historiale* de Vicent de Beauvais, i la missió de Guillem de Rubruck, que en 1253 es va aventurar a visitar la cort del khan Möngkë, i va relatar el seu viatge en un *Itinerari* molt més extens que l'anterior.

L'autor de *La Flor de les Històries d'Orient*, Aitó, fou senyor de Gorigos (o Corycus), i segurament nebot del rei Aitó I d'Armènia. El que es dedueix dels confusos punts que es coneixen sobre la seua agitada biografia és que es va veure obligat a fugir del seu país, cercà de provocar la intervenció de Xipre en el seu regne, i viatjà a la seu papal per tal de fer present del seu llibre —i exposar els seus arguments— al papa Climent V. Els historiadors avaluen els intents d'aproximació entre els mons cristià i tàrtar de manera no molt diferent de l'avançada per Aitó de Gorigos: l'Occident va malbaratar l'oportunitat de jugar la carta d'una col·laboració amb els tàrtars. Com deia Runciman a la seua *Història de les Croades*, si s'hagués aconseguit l'aliança, els mamelucs podien haver resultat aixafats o destruïts, i el khanat de Pèrsia convertit potser en força amiga dels cristians. Encara que altres historiadors, i el mateix editor (p. 33), ens prevenen contra el perill del futurible, la hipòtesi dóna major suggestió i convicció a la propaganda ideològica del text.

L'ambició política d'Aitó de Gorigos i el contingut pragmàtic de *LFHO* coincideixen en el fet de voler fer servir l'ideal de croada dels exèrcits cristians cap a Armènia per tal de provocar un canvi radical beneficiós per als interessos del noble exiliat. Un cop perduts els dominis d'Ultramar, els armenis serien —en l'argumentació d'Aitó— les intermediaris perfectes, i Armènia la millor base per a tractar de reconquerir Terra Santa. Aquesta intencionalitat dominaria també l'estructura de l'obra: dues primeres parts dedicades a la replega de notícies i referències (tractat de geografia, la primera; resum d'història d'Orient, la segona), que serveixen d'introducció a una tercera i més extensa, on es fa l'argumentació propagandística esmentada.

Ara bé, les versions franceses acaben amb una quarta part, escrita «per manament del Papa», que conté tot un pla raonat de croada amb una estratègia molt concreta, fins al detall. Tanmateix, la traducció catalana dóna per conclòs el llibre amb la tercera part, i prescindeix de la quarta part que seria, en la ment d'Aitó, el nucli i la coronació de l'obra. Però això no és res d'estrany si tenim en compte la hipòtesi de Kohler, l'editor francès, que pensà que Aitó va redactar en francès els tres primers llibres, que després van ser traduïts al llatí. Més endavant, a requeriment del Papa, s'escriuria el projecte concret de croada (llibre quart) en llatí, que es traduiria al francès, tot incorporant-lo als restants llibres. La versió catalana, en aquest cas, s'acostaria més a l'original francès d'Aitó que no pas les altres versions conservades. El problema no és, però, tan fàcil de resoldre, si tenim en compte que la versió aragonesa de *LFHO* (W. Long, *La Flors de las Ystorias de Orient*, Chicago 1934), molt propera de la catalana (car, si

més no, provenen totes dues de la branca més antiga dels manuscrits francesos de l'obra), conté el llibre quart. A. Hauf, prudentment, rebutja establir un *stemma* que entroncaria arquetipus francesos i catalans mancats del quart llibre, ja que el rei Martí posseïa un exemplar català de *LFHO* amb el mateix *explicit* que la versió aragonesa: la teoria més assenyada i més econòmica (argument aquest possiblement més important en crítica textual) per a l'absència del quart llibre és, doncs, la d'un oblit (desinterès pel tema que tracta?) del copista.

En qualsevol cas, aquest llibre quart és, potser, el més interessant per als estudiosos de la història de la cultura. Les idees que s'hi exposen formen part, ens diu Hauf, d'una tradició de projectes de croada a Terra Santa dels quals la política catalana coetània no es desentén en absolut (vegeu les actituds de Jaume I i Jaume II, comentades per l'editor al cap. 1, 7), i de la qual Ramon Llull n'és un important testimoni. El beat escriu el 1305 (dos anys abans que Aitó presentara el seu projecte de croada) el *Liber de Fine*, on proposa la «via hispanica» per a la croada: reconquesta de Granada i el nord d'Àfrica fins arribar a Terra Santa, tot rebutjant altres itineraris (entre ells la via d'Armènia). Sembla, però, que aquesta elecció fou condicionada pel recel del rei d'Aragó cap als projectes del Papa i el rei de França, i que Llull potser hauria fet una altra tria d'haver escrit el llibre uns quants anys abans: és evident que valorava una possible evangelització dels tàrtars, com ens conta la *Vida coetània* que féu en 1301 («venc nova que lo gran tartre havia conquistat tot lo regne de Síria ... lo dit reverent mestre mès- se en una nau i anà fins en Xipre»), i al *Liber super Psalmum «Quicumque vult»* tracta de «conquerre els tartres per disputació». No oblidem tampoc que Jaume II havia tingut importants contactes diplomàtics amb els mongols. Així, doncs, la idea de fer una tenalla entre les tropes cristianes i els tàrtars no és en absolut estranya a Llull, la qual cosa ens demostra que el beat era bon «consumidor de telediaris de l'època», en gràfica expressió de L. Badia (*Georgians, armenis, i tàrtars en la nostra Edat Mitjana*, «Revista de Catalunya», 40 [abril de 1990], ps. 130-138). En qualsevol cas, tant el llibre d'Aitó com el *De fine* de Llull formaren part del dossier de documents destinats a preparar el projecte de croada activat pel Concili de Viena del Delfinat el 1311.

A continuació, l'editor estudia el contingut dels tres primers llibres. El llibre I és el tractat medieval més complet sobre geografia asiàtica, ja que abasta tretze regnes, des de Catay fins a Síria; en la seua redacció s'aprecia la influència formulària de les *Etimologies* de sant Isidor, i, pel que fa al contingut, els contactes amb l'obra de Marco Polo es produeixen, probablement, per les fonts comunes. El llibre II ofereix una sinopsi de la història precedent a les invasions tàrtares, a través de l'enumeració dels «Emperadors que foren senyors d'Àsia», la història dels quals comença pròpiament al llibre III, on Aitó combina fonts escrites amb fets viscuts. Finalment, Hauf dóna una breu caracterització lingüística del text i explicita els criteris d'edició.

El text és corregit del manuscrit aragonès i dels francesos A i B (la família més antiga, segons l'editor de l'obra francesa), el segon dels quals porta a cada pàgina les armes dels Cabrera i molt probablement era a Catalunya a la segona meitat del XIV. Les correccions són sempre justificades amb les lectures corresponents de les versions aragonesa i francesa. Les notes contextuals són pacientment documentades amb una allau de bibliografia gens coneguda per nosaltres, medievalistes *occidentals*, poc preocupats pel que succeïa a la part oriental del món medieval, cosa que, com hem vist en Ramon Llull, ens ha fet creure que el beat veia visions quant deïa: «No cal que tragats exempli dels romans de comuna utilitat car en aquest temps en

què som, més gents qui són apellades tartres ... e aquestes comencen a senyorejar tot lo món...» (*Llibre de Sancta Maria*, apud L. Badia, *No cal que tragats exempli dels romans*, Miscel·lània Bobigas, 1 [= ELLC, III], Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, ps. 87-94 [91]), quan el fet és que tenia els peus ben arrelats en la realitat de l'«aldea global» medieval. Així, doncs, a A. Hauf li ha calgut explicar-ho tot, fins i tot li ha calgut traduir-nos, a partir dels testimonis aragonès i francès, un full perdut (línies 1.780-1.955). L'apèndix 1, amb les notes marginals del manuscrit, degudes a Jaume Riera i Sans, completen l'edició.

L'editor no oblidia fornir-nos dels instruments necessaris per a apropar-nos amb ell a la comprensió del text, i així, no manca un mapa (p. 72), una taula genealògica de la dinastia de Gengis Khan (p. 191), un vocabulari (ps. 193-195) i un imprescindible índex de noms propis (ps. 197-206). Aquesta edició, doncs, s'ha ben merescut el premi que li va concedir la revista «Serra d'Or» l'any 1990 al millor estudi de tema medieval.

RAFAEL BELTRAN i JOSEP IZQUIERDO

BALARI I JOVANY, Josep: *Escrips filològics*, a cura de Pere J. Quetglas. Barcelona, Editorial Alta Fulla, 1990.

Per a la història de la filologia i de la llengua catalanes, com en qualsevol altra cultura, és ben necessari de tenir a l'abast les obres més representatives del lent progrés científic de la nostra ciència. En aquest sentit s'ha distingit Alta Fulla, editorial benemèrita, especialitzada en la reproducció d'obres importants antigues que no hagin estat reeditades recentment. Però en les seves edicions no es limita a la reproducció facsimil, com se sol fer, sinó que cada obra s'acompanya d'estudis escaients fets per especialistes, sense oblidar els aspectes literaris, lingüístics i filològics. Així, l'edició del *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril* de Miquel Agustí, inclosa en la col·lecció «Clàssics del Pensament Econòmic Català» (1981) conté sengles estudis preliminars d'aquests aspectes de Modest Prats i Albert Rossich i d'Amadeu-J. Soberanas.

Per tal d'atendre millor el camp de la nostra filologia, aquesta editorial creà la col·lecció «Documents de Filologia Catalana», sota la direcció de Joan Solà. El primer volum d'aquesta col·lecció, aparegut el 1987, és dedicat als *Escrips lingüístics* d'Antoni de Bofarull, a cura de Jordi Ginebra, el qual, a més de fer la selecció d'aquests escrits dintre l'obra de Bofarull, ens ofereix un ampli comentari sobre la persona i l'obra d'aquest prohóm de la Renaixença.

El volum segon, també del 1987, reproduceix la famosa *Gramàtica* de Josep Pau Ballot, a cura i amb una extensa introducció de Mila Segarra, especialista en la història de l'ortografia catalana.

Del volum 3 al 6 (1988-1989) són dedicats al *Diccionari Aguiló*, amb una nota introductòria de Joan Solà. Amb aquesta reedició qualssevol estudiós o biblioteca ja pot disposar de tots els repertoris lexicogràfics catalans més importants.

El volum 7, del 1990, el darrer aparegut fins ara, a cura de Pere L. Quetglas i que comentarem més extensament és dedicat als *Escrips filològics* de Josep Balari i Jovany. En l'estudi preliminar Quetglas ens ofereix una descripció afïnada de la personalitat i l'obra de Balari, amb nombrosa informació inèdita. Entre altres mèrits, aquest estudi ens ofereix la

resolució de les confusions que havien sorgit en relació amb l'obra lexicogràfica de Balari. Segons Quetglas, que ha fet una tasca detectivesca respecte del caràcter i de les vicissituds del llegat de Balari, aquest no havia iniciat pròpiament una tasca exclusivament lexicogràfica (ço que no exclou que tingués intenció de fer-la), però com a conseqüència del seu sistema de treball, «consistent a arregar paperetes, era lògic que amb el pas del temps arribés a produir una acumulació de material força important, com així va ser en realitat» (p. 38). Aquest material fou lliurat a la Universitat de Barcelona per la família de Balari després de la seva mort, i la Universitat encomanà la publicació de la part aprofitable d'aquest material a Manuel de Montoliu, que ja tenia experiència en aquest tipus de treball per la seva participació en la preparació del *Diccionari Aguiló*. Com que el material de Balari no era destinat, en principi, a la publicació, s'expliquen algunes inconerències que s'han observat en la part publicada de l'anomenat *Diccionari Balari*.

L'estudi preliminar a què ens referim és clos per una bibliografia pràcticament exhaustiva de Balari i sobre Balari, que sens dubte farà un gran favor als estudiosos.

El conjunt de treballs que ens ofereix aquest volum comprèn «el més representatiu de l'obra filològica publicada de Balari i dues petites mostres d'obra inèdita» (p. 49). En conseqüència, no s'hi inclou l'obra de Balari dedicada a la filologia clàssica (recordem que fou successor de Bergnes de las Casas en la càtedra de grec de la Universitat de Barcelona), a la taquigrafia o a la història no lingüística, ni tampoc, per raons òbvies d'espai, les obres més grans de Balari, que són els *Orígenes històrics de Catalunya* (obra publicada el 1899 i reeditada el 1964) i el *Diccionario* esmentat, però se'n donen mostres.

L'obra reproduïda en aquest volum es refereix a diversos aspectes de la lingüística romànica, externa i interna, i especialment de la llengua catalana. Podem destacar, per exemple, la descripció i l'estudi d'Engiadina (*Engadina* segons Balari) i de la llengua romànica que s'hi parla, treball publicat el 1874 i que és un dels pocs escrits de Balari en català; és significatiu el fet que aquest lingüista, que dedicà bona part dels seus esforços a l'estudi de la llengua catalana, particularment de l'antiga, tingués poca fe en l'ús escrit del català contemporani, malgrat que participà activament en la redacció d'un projecte d'ortografia catalana (també reproduït en aquest volum) i que fou corrector de Verdaguer. Crec que, ultra els condicionaments d'hàbit lingüístic i ideològic, el fet que el català no disposés d'una normativa d'ús escrit devia influir en un home com Balari, amic de la precisió i de la feina ordenada i metòdica.

Hem d'assenyalar també l'obra de caràcter etimològic; Balari fou un peoner a casa nostra en aquest camp lingüístic, i malgrat les limitacions de la ciència en el seu temps, hi feu bones aportacions i, sobretot, tingué el mèrit de basar els seus arguments en una valuosa documentació històrica.

En resum, aquest llibre és una aportació de primer ordre al coneixement d'un dels representants més importants de l'inici de la lingüística catalana moderna. Esperem que, com es mereix, tindrà la bona acollida dels estudiosos i de les institucions docents, corresponent a l'esforç que comporta aquest tipus de publicacions. I desitgem que la casa editora pugui continuar oferint-nos obres semblants dedicades a altres lingüistes significatius d'aquest període, com per exemple Tomàs Forteza, poc assequibles al públic actual.

BALLESTA, Joan Manuel: *Diccionari de gramàtica generativo-transformacional*. Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991.

En el món de la lexicografia sempre s'ha dit que els diccionaris no poden romandre aliens a l'evolució i als interessos de la societat, o el que és el mateix, que tot diccionari té un temps i un espai. Això, que sovint ha servit per a justificar la inclusió o eliminació de certes entrades en el cos fonamental dels diccionaris, es pot aplicar també a la seva pròpia existència i aparició. Des d'aquest punt de vista és clar que els moments actuals són el temps i l'espai que reclamen la publicació d'un diccionari com el de J. M. Ballesta.

Si fem una ullada al panorama de la lexicografia en català, veurem immediatament que aquest diccionari omple un buit important dins de les publicacions lingüístiques, entre les quals és difícil trobar bons diccionaris especialitzats. Aquesta situació precària de la lingüística contrasta amb la d'altres camps científics (matemàtiques, informàtica, medicina, historiografia, etc.), els quals sí que compten amb diccionaris i vocabularis especialitzats. Per això és important veure el diccionari de Ballesta com a símptoma de la *bona salut* de la recerca generativista i també com una important col·laboració a la lingüística en general. El fet que sigui dedicat exclusivament a la gramàtica generativa no és gens estrany, ja que no tan sols ha estat el corrent lingüístic predominant les dues o tres darreres dècades, sinó que ha estat la font inspiradora de la majoria de diccionaris lingüístics de caire general. El ràpid creixement i desenvolupament de la lingüística generativa els darrers anys reclamava l'existència d'una obra com el *Diccionari de gramàtica generativo-transformacional* (d'ara endavant *DGGT*), que recull i explica rigorosament les nocions bàsiques d'aquesta teoria de caràcter científic.

El domini bàsic en què s'ha difós aquesta disciplina lingüística és l'àmbit universitari, però això no vol dir que el diccionari no sigui útil per a persones que, fora de la universitat, es preocupen per la llengua i el seu estudi, ja sigui perquè es dediquen al seu ensenyament en nivells no universitaris (on sempre és necessari un domini dels criteris d'anàlisi sintàctica o fonètica), o simplement perquè hi tenen un interès personal.

Per a valorar adequadament el *DGGT*, hem de tenir en compte abans de res què és el que pretén ésser, i com s'assoleixen els seus objectius. Respecte el primer punt, hem de destacar dos problemes importants: la complexitat conceptual i terminològica pròpia de la gramàtica generativa i el fet que els treballs generativistes en català (la veritable font del diccionari) són relativament pocs, sobretot si es comparen amb l'allau de publicacions i articles en anglès. Això fa que no hi hagi de moment una uniformitat clara respecte la traducció i la utilització dels termes bàsics de la teoria i que en el moment d'escollir una alternativa o l'altra cada autor tiri pel dret segons les seves conviccions i els seus criteris personals. La superació d'aquests dos problemes fa que el *DGGT* esdevingui, d'una banda, testimoni de l'evolució i el progrés de la gramàtica generativa, i, de l'altra, un llibre de consulta imprescindible per a aclarir els dubtes que sovint es planteja l'estudiós que treballa en català.

Els criteris d'elaboració que ha fet servir l'autor se centren a oferir una visió clara i completa mitjançant plantejaments didàctics, rigorosos i molt pràctics com l'exemplificació constant o l'ús d'esquemes. A partir d'ara comentarem alguns aspectes del *DGGT* que reflecteixen aquest esforç i donaran al lector una idea de com s'organitza el diccionari.

– *Límits teòrics*. Els límits del *DGGT* coincideixen amb el model del règim i del lligam fins al darrer llibre de N. Chomsky (*Barriers*, 1986), i els dos camps bàsics que afecta són la sintaxi i la fonologia, amb al·lusions als estadis i les teories anteriors (Teoria Estàndard, Teoria Estàndard Ampliada, fonologia lèxica, autosegmental i mètrica, que queden explicades a la introducció). D'aquesta manera, s'inclouen els conceptes més actuals i acceptats per la comunitat generativa, i que són la base del desenvolupament posterior. Evidentment, això implica que un lector molt especialitzat trobi a faltar alguns termes recents com, per exemple, els que afecten la hipòtesi de les categories funcionals (projecció del sintagma determinat, de la negociació, etc.), la incorporació o la minimalitat relativitzada, però aquesta mancança és poc menys que inevitable en un diccionari que pretén ser mínimament rigorós i oferir definicions acurades amb un cert grau d'objectivitat.

– *Aspectes formals*. En aquest apartat destaquen l'ús i la introducció de sigles i neologismes, que queden marcats clarament segons siguin formals o semàntics, i sobretot la proposta de traduccions de termes que no tenen un equivalent clar en llengües romàniques. El *DGGT* dóna una sèrie de possibilitats que eviten la introducció d'una forma anglesa i que de ben segur la majoria d'investigadors catalans agraeixen, com, per exemple, *trasllat amb arrossegament* (en el lloc del conegut *pied piping*), *pista d'aterratge* (*landing site*), *condició d'altrament* (*elsewhere condition*), *estructura clivellada* (les famoses *clefi* i *pseudo-clefi*), *escolar-se* (*percolate*), *escampar* (*spread*), etc.

El *DGGT* és una obra destinada a facilitar la tasca de tot aquell que treballa en gramàtica generativa, des de l'estudiant no iniciat fins al que hi està més introduït. Això s'assoleix amb unes definicions completes que posen a l'abast de l'usuari la idea bàsica i la seva relació amb els components bàsics de la teoria, i amb comentaris i citacions bibliogràfiques que situen els termes en el context adequat. Donar una visió completa dels elements del diccionari que reflecteixen això seria una feina excessivament llarga, per això ens limitarem a remarcar només alguns articles que donen clarament aquesta idea.

– *Estadis anteriors de la teoria*. És important que es recullin processos dels estadis teòrics inicials i que s'expliquin d'acord amb les perspectives passada i actual, tot remarcant els fets que han provocat la seva remodelació o desaparició. Això s'aprecia en una entrada com la de *passivització*, una regla específica que convertia una frase activa en passiva i que ara s'explica a partir de la interacció de dues subteories tan generals com la teoria del cas i la teoria temàtica. Un suport addicional per a la comprensió d'aquest canvi es troba si es connecta amb l'entrada *bipòtesi de Katz i Postal*, que proposava que dues oracions amb la mateixa interpretació semàntica tenen la mateixa estructura profunda (cas típic de l'activa i la passiva), però que es rebutja precisament a partir dels exemples (1), on es veu que (1a), ambigua, no s'interpreta com (1b), no ambigua:

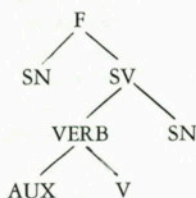
- (1) a. Tots els alumnes de l'aula aprenen dues llengües.
- b. Dues llengües són apreses per tots els alumnes de l'aula.

Aquests canvis i evolucions es reflecteixen també en altres definicions, com per exemple la de *condició de ciclicitat estricta*. Aquesta condició en un principi afectava la sintaxi i la fonologia i proposava l'aplicació d'un conjunt de regles a diferents nivells, però va acabar essent especialment rellevant en fonologia, on ha estat reduïda a la condició d'altrament.

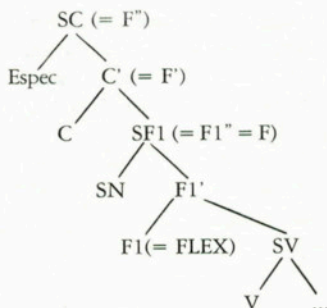
Dins del camp exclusivament sintàctic és interessant fixar-se en les representacions successives que s'han donat per a la frase, des de la teoria inicial fins als moments actuals. Així, a (2a) tenim l'estructura típica amb la divisió sintagma nominal (subjecte) i sintagma verbal (predicat), i a (2b) la representació proposada a partir de Chomsky (1986) *Barriers* i de l'aplicació de la Teoria de la X' a les categories no lèxiques (aquests canvis es poden veure a les entrades *frase*, *AUX*, *FLEX*, *sintagma predicatiu*, *teoria de la X barrada* o *TEMA*, la posició dels elements dislocats):

(2)

a.

b.

[Els esquemes són del *DGGT*]

— *Termes claus de la teoria*. Aquests termes (com *desassociar*, *criteri temàtic*, *filtre del cas*, *barrera*, etc.) són explicats molt clarament, de manera que es facilita l'accés a la considerable complexitat conceptual de la gramàtica generativa i ajuden a treure-li l'entrellat.

El contingut de *criteri temàtic* n'és un bon exemple, ja que no tan sols conté acuradament les definicions i les reformulacions exactes, sinó que, tot reconeixent que és el principi bàsic de la teoria temàtica, es completa amb una definició més *informal* («cada argument porta un i solament un paper temàtic, i cada paper temàtic és assignat a un i només un argument») que assegura la comprensió del terme pel lector.

En aquesta mateixa línia destaca la connexió entre si dels diferents articles, que permet trobar fàcilment els principis, les condicions, les relacions, etc., que tenen a veure amb una i altra teoria o subteoria. Probablement l'exemple més clar d'això és el *principi de les categories buides* (PCB), que és explicat en les seves diferents formulacions i que, sobretot, és connectat amb altres fenòmens com, per exemple, el *filtre que-t*, una condició que es va demostrar que no era prou general, perquè si bé semblava vàlida per a l'anglès no ho era per a les llengües romàniques (**Who did you say [that t came]? / 'Qui has dit [que t va venir]?'*) i va ser cobert per les condicions del PCB.

Per damunt de tot això hem de destacar que l'autor presenta perfectament els fonaments bàsics de la teoria generativa. I aquest és un aspecte molt important en una obra de caràcter introductor i de consulta permanent, ja que si a un lector no iniciat en generativisme li diem de cop que en aquest model hi ha 11 teories i 17 principis diferents afectats per 20 regles, 18 condicions, 9 restriccions i 5 filtres, i que s'hi poden observar 8 règims diferents (dades numèriques extretes del *DGGT*), és molt probable que quedi completament estabornit i no sàpiga ben bé de què li parlem, ni com començar ni, molt menys, com acabar. Aquest risc l'ha solucionat J. M. Ballesta amb comentaris que delimiten molt bé el terreny en què s'ha de moure cadascuna d'aquestes nocions. Un exemple es veu en la distinció, no sempre clara en els diferents treballs, entre filtres (que són condicions aplicables a les estructures) i restriccions (condicions sobre les derivacions).

– *Exemplificacions.* És molt interessant per al lector català que el *DGGT* no es limiti a recollir els termes més notoris, sinó que inclogui una bona exemplificació en català o en llengües properes. Això és un esforç addicional notable que es veu constantment al diccionari, però per donar una idea de l'interès que J. M. Ballesta ha dedicat a aquest aspecte podem citar tres casos ben diferents:

– (i) l'acurada descripció dels trets fonètics més allunyats del sistema català i, per tant, més estranys per als lectors catalans (cal dir que el *DGGT* inclou tots els trets fonètics d'acord amb la descripció de Chomsky-Halle) com, per exemple la *succió velar*, que caracteritza sons amb dues oclusions simultànies (com els clics, les làbio-velars, o els sons glotalitzats) que no s'acostumen a donar en català.

– (ii) un cas com *pronom resumptiu*, terme que no ha fet servir la tradició gramatical i s'ha introduït com a neologisme. Aquests pronoms ocupen un lloc que hauria de ser buit i són propis d'altres llengües, però com indica el *DGGT* també es troben en català en oracions com (3) on el pronom *el* ocupa el lloc de la categoria buida que habitualment deixa el trasllat del pronom relatiu ([3] es pot comparar amb [4] on la presència del mateix pronom és molt més estranya):

(3) L'home que no em puc creure l'afirmació que no *el* va veure ningú.

(4) a. L'home que vaig veure ahir.

b. *L'home que *el* vaig veure ahir.

– i (iii) observacions especialment interessants des de la perspectiva del català o les llengües

romàniques. Això s'aprecia en l'exemplificació del fenomen *elevació*, que indica que el verb *ser* funciona com un verb d'elevació en les llengües romàniques, però no en anglès. D'aquesta manera es dona més rellevància al tractament específic del català que s'hi hagués posat com exemple el verb *semblar*, que és el típic verb d'elevació, tant en les llengües romàniques com en l'anglès.

A part d'aquests, el *DGGT* també té altres aspectes destacables com el fet que presenta qüestions que han estat polèmiques, o encara ho són, i que determinen l'evolució de la teoria (és el cas d'elements com els determinants o els adverbis, lligats a la qüestió de les categories lèxiques i funcionals; vegeu les entrades *categoria lèxica*, *teoria X barrada*). Encara que és clar que un diccionari no és el lloc més adient per a establir discussions polèmiques i complicades, sí que és interessant que reculli els esforços dels investigadors, que no es limiti a ser un llistat més o menys llarg de termes i nocions inamovibles, i que en alguns moments inviti el lector a la reflexió.

Com a conseqüència de totes aquestes observacions, podem concloure que J. M. Ballesta ha dissenyat el seu diccionari de manera que permet l'accés tant a una informació més o menys especialitzada com a una orientació bàsica per a aquells que s'inicien en el món de la lingüística generativa.

Això fa que el *DGGT* no sigui només un diccionari terminològic, sinó que, com hem pogut veure, es converteix en un breu manual de lingüística generativa. Un manual imprescindible per als estudiants universitaris en el sentit que els ofereix una completa guia dels conceptes i les nocions amb què s'han d'enfrontar a diari, i és un punt de recolzament per a entrar en contacte amb la lectura d'articles de revistes especialitzades, que sovint tenen un nivell realment alt.

Altrament, també serà molt útil per als investigadors especialitzats, que, acostumats a treballar amb una llengua com l'anglès, veuen com se'ls facilita la pràctica de la seva recerca amb una terminologia científica pròpia.

FRANCESC ROCA URGELL

BOSCÁN, Juan: *Obras*, edición, estudio y notas de Carlos CLAVERÍA. Barcelona, PPU, 1991.

Francament, una nova edició de les obres de Joan Boscà feia temps que l'esperàvem. L'edició de M. de Riquer, A. Comas i J. Molas (1954) havia esdevingut ja gairebé tan rara com la de W. I. Knapp (1875), i, d'altra banda, no es va arribar a publicar l'anunciat volum segon de l'edició de M. de Riquer, que havia de reunir les composicions excloses del cançoner imprès per C. Amorós (1543). Per a llegir-les, havíem de recórrer, encara, a W. I. Knapp i a disperses edicions singulars i parcials. L'obra de Joan Boscà gaudí de molt prestigi al llarg del XVI i satisfé notablement els gustos de l'època. Així, des de Knapp estudiosos i erudits han anat advertint la presència de peces de Joan Boscà en més manuscrits i impresos. M. de Riquer

(1954) pogué ja, doncs, tenir en compte els més importants, però després d'ell s'advertiren encara altres còpies manuscrites o impreses. Calia, doncs, una nova edició que completés la de M. de Riquer i que tingués en compte i examinés tota la nova informació i transmissió de que disposàvem. Sembla que aquesta era la intenció de C. Clavería.

Per contra, no sembla pas, després de la lectura de la primera part (*Prólogo*, ps. i-lxxi), que pretengui donar-nos una nova visió del poeta, ans solament fer una nova introducció posada al dia. És molt d'agrair. El poeta no ha ocupat tant com es mereixia l'atenció d'estudiosos i erudits, i d'això n'ha resultat una bibliografia feta en bona part de notes ací i allà en estudis dedicats a altres autors o temàtica. Per tant, de difícil accés fins per al lector interessat. La introducció de C. Clavería és, doncs, ara per ara, un bon instrument per a iniciar-se en el coneixement de J. Boscà i repassar els estudis i les observacions que ha suscitat. Aquesta és, sens dubte, la seva intenció. Tanmateix, comet alguns oblits importants. El primer de tots afecta la biografia del poeta i de la seva família, en ignorar el treball de N. Coll i Julià, *La estancia en Nápoles de Joan Boscà y de Felip de Ferrera* («Anuario de Estudios Medievales», 9, 1974-1979, ps. 595-615). Aquest treball li hauria fet uns quants aclariments sobre l'accés de la família a la confiança i intimitat de la casa reial, sobre la data de naixement de Joan Boscà (el 1489 o abans) i sobre el seu ingrés al servei de la casa reial (anterior al febrer de 1505). A més l'hauria informat sobre una prou rellevant estada del poeta a Nàpols de més de set mesos (1506-1507), en la cort que hi establí en aquell temps Ferran el Catòlic, acompanyat del seu oncle Felip de Ferrera i de Llobera, persona d'excellent formació cultural. Es tracta d'una dada digna de consideració, sobretot després que A. Armisén ha relacionat l'edició impresa per C. Amorós amb els *canzonieri* dels petrarquistes napolitans compostos a finals del segle XV i primers del XVI més que no pas amb el mateix Petrarca (*Estudios sobre la lengua poética de Boscán. La edición de 1543*, Saragossa 1982). N. Coll i Julià ens parla encara d'una probable estada del nostre poeta a València en la cort de Germana de Foix durant el 1507 de retorn de Nàpols. Altres oblits poden semblar menors, com ara l'estudi de J. Romeu i Figueras sobre el cançoner musical de Pere Albert Vila («BRABLB», xxxvi, 1975-1976 [1977], ps. 133-201). Però, ja que la intenció de l'editor era de donar compte fins de les versions musicades de peces de Joan Boscà, aquest treball li hauria aclarit que el compositor vigatà i organista de la catedral de Barcelona musicà altres peces de Boscà a més de la primera estança de la LII (*Gentil señora mía*). Mancances com aquestes, a més d'alguna altra, desmilloren notablement les intencions de l'editor, al qual hem d'exigir sempre la revisió bibliogràfica de tots aquells treballs que afecten el tema abordat.

Aquests defectes, emperò, foren menors si l'edició del text correspongués realment als seus propòsits. Primerament, vull expressar la meua disconformitat a l'hora d'ordenar les composicions excloses per J. Boscà de l'edició de 1543 dins el text establert per ell mateix en aquesta edició. Ni que sigui al final de cada llibre i amb numeració aràbiga. Això podia fer-ho W. I. Knapp, però no podem permetre'ns-ho nosaltres i molt menys després de l'estudi d'A. Armisén. No podem trair de cap manera la lectura que Joan Boscà volia que féssim de la seva obra. Tal com volia M. de Riquer, hauria estat millor editar-los fora del llibre que J. Boscà establí. En un apèndix, al final, fan el mateix servei i no deformen un text i una lectura que, en tot cas, hem de restaurar. Segonament, ningú no discuteix que el text imprès per C. Amorós conté errors.

Fou A. Blecua (*En el texto de Garcilaso*, 1970) qui mostrà com sovint el còdex de Lastanosa-Gayangos (Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 17969) llegeix correctament on l'edició de 1543 «yerra de un modo paladino». Ja M. de Riquer havia corregit C. Amorós en diversos passatges amb l'ajut del cançoner de Lastanosa. És sabut que J. Boscà es comprometé a corregir les proves de les seves obres, tot i que morí sense haver acabat de fer-ho. Se'n degué fer càrrec la seva vídua. Per tant, com sempre amb la transmissió impresa, però més en aquest cas, urgia una col·lació dels exemplars que conservem de l'edició de 1543. Que els diversos exemplars d'aquesta edició presenten algunes variants ho havia ja mostrat E. L. Rivers (*Garcilaso de la Vega, Obras completas*, Madrid 1968, 2a. ed., p. XIII). No sembla pas que C. Clavería hagi investit una tan àrdua com profitosa tasca. És evident que sense una bona recensió difícilment obtindrem millors lliçons. De fet, C. Clavería ho tenia força més fàcil després dels treballs dels estudiosos de Garcilaso sobre l'edició de 1543 i de l'estudi d'A. Armisén, els quals han donat molta llum sobre quins són els textos que porten autèntiques variants d'autor o quins altres són dignes de molta menys consideració. C. Clavería, en canvi, ha tractat de la mateixa manera tota la transmissió. No ha pretès establir un nou text ni revisar l'edició de M. de Riquer ni tampoc la de W. I. Knapp per als textos que M. de Riquer no recollí. En aquests s'ha limitat a restituir la grafia del text donat per W. I. Knapp d'acord amb el manuscrit o imprès base que l'estudiós adoptà. Després, en l'aparat crític ha reunit sense cap criteri les variants que li han fornit les diverses còpies, i n'ha exclòs només aquelles gràfiques. Tant si són manuscrits tan importants com el còdex Lastanosa-Gayangos o el *Cancionero General* de 1520, com si es tracta de plecs solts tan aberrants com el d'Oxford (ms. 189 Biblioteca All Souls College d'Oxford), o de simples correccions o incorreccions d'impressors. Una bona recensió de la transmissió li hauria permès de reservar per a l'aparat crític a peu de pàgina aquelles possibles o segures variants d'autor, amb totes les variants adiafores que els mateixos manuscrits o impresos fessin dignes de consideració, juntament amb totes les conjectures pròpies. I li hauria permès també de relegar a un apartat al final del nou llibre tots els errors d'aquests mateixos textos juntament amb les lectures de còdexs i edicions d'escàs o nul interès a l'hora de reconstruir el text. De fet, les lectures dels textos més importants, com ara el còdex Lastanosa-Gayangos, les correccions del *Cancionero General* de 1520 a les composicions aparegudes en el 1514 o també el *Cancionero de Híjar* (Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 2882), havien estat ja recollides en l'edició de M. de Riquer. C. Clavería, encara, ens hauria fet un servei apreciable si aquesta col·lecció indiscriminada de lectures l'hagués feta amb rigor i paciència monacals. Temo que no ha estat així a causa dels nombrosos errors i oblots que podem veure en l'aparat crític. Tants, que esdevenen gairebé usuals. La pressa en l'edició d'un text i la descurada correcció d'aquest fan inútil fins la més abnegada i seriosa labor ecclètica. Tot fa sospitar que aquesta labor, de fet, ni ha existit. Per a una comprovació ràpida pel lector de la general descurança, em referiré només a les composicions transmeses pel ms. 359 de la Biblioteca de Catalunya. C. Clavería adopta sempre el text establert per M. de Riquer en la seva edició *Juan Boscán y su cancionero barcelonés* (1945). M. de Riquer ens fa saber sempre si ha adoptat les correccions del manuscrit o ha preferit les lliçons anteriors del mateix manuscrit, sovint ratllades, però a vegades sense ratllar. C. Clavería adopta el text de M. de Riquer i dona en l'aparat de variants les lliçons rebutjades per M. de Riquer,

sense que sapiguem si ens trobem davant de correccions, o de primeres o segones lectures, ratllades o no. Un lector d'una edició pretesament crítica ha de saber sempre què llegeix. Aquesta és la utilitat del més elemental aparat crític, i no pas la de confondre'l amb un indistint i defectuós recull de lliçons.

JAUME TURRÓ I TORRENT

BECCADELLI EL PANORMITA, Antonio: *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, versió catalana del segle XV de Jordi Centelles, a cura d'Eulàlia Duran; establiment del text llatí a cura de Mariàngela Vilallonga; apèndix de Joan Ruiz i Calonja. Barcelona, Barcino, 1990 («Els Nostres Clàssics», 129).

La història monogràfica dels reis catalano-aragonesos del segle XV, fins a Ferran el Catòlic, és dominada per tres il·lustres humanistes italians atrets a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim: Lorenzo Valla, Bartolomeo Facio i Antonio Beccadelli. L'obra d'aquest darrer —més conegut com el Panormita (1394 - 1471)— titulada *De dictis et factis Alpbonsi regis* va ser escrita al voltant dels anys 1454 i 1455 amb una evident finalitat laudatòria i d'exaltació del monarca, de qui Beccadelli fou *preceptor*, i a qui va servir també en tasques políticoadministratives i missions diplomàtiques. El llibre va tenir un èxit immediat i extraordinari, que perdurà uns quants segles, com acrediten les repetides edicions que es van fer tant del text original llatí (1485, 1538, 1585, 1521, 1611, 1646 i 1739), com de les seues versions castellanes (1527, 1530, 1552 i 1554). Malgrat això, ens mancava una edició moderna, com va remarcar, planyent-se'n, Robert B. Tate a la introducció dels seus *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV* (Madrid 1970), cosa que ha dificultat molt la tasca dels estudiosos. Aquest nou volum, el número 129 de la prestigiosa col·lecció «Els Nostres Clàssics», no sols ve a cobrir aqueix buit, sinó que ens proporciona una acurada edició crítica de la fins ara inèdita traducció catalana de l'obra del Panormita, realitzada a finals del Quatre-cents pel canonge i jurista valencià Jordi de Centelles (+ 1496), conservada en un únic manuscrit de l'època que es custodia a la Biblioteca de Catalunya.

Eulàlia Duran, responsable de l'edició i autora del notable estudi que la precedeix, centrat bàsicament en la figura de l'artífex de la versió catalana, ha tingut l'encert d'oferir-nos, juntament amb aquesta, una nova edició del text original llatí — la primera moderna— realitzada per Mariàngela Vilallonga a partir de la incunable de 1485 i de la darrera, de 1739. Amb els dos textos, llatí i català, encarats, el lector pot advertir amb facilitat els canvis (en ocasions molt significatius), les omissions i les addicions introduïts pel traductor Jordi de Centelles, la breu obra poètica del qual —ja coneguda gràcies als estudis de Martí de Riquer i Antoni Ferrando sobretot— ha estat també inclosa en un annex (ps. 297-302). És d'assenyalar un altre encert de l'edició: haver rescatat en un apèndix l'important treball de Joan Ruiz i Calonja *Relacions del Panormita amb la cort d'Alfons el Magnànim*, elaborat en els anys 1961-1962 i inèdit en la seua

major part, que semblava condemnat a no veure la llum; basat en una profunda investigació duta a terme en els fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el seu autor aporta abundants dades i documents biogràfics sobre l'humanista, cartes d'aquest redactades com a secretari del rei, i part de la seua correspondència amb personatges de la cancelleria reial com —entre altres— els valencians Joan Olzina i Francesc Martorell. Tot això fa del llibre, fruit de la col·laboració de tres especialistes, un treball modèlic i oportú, que hauran de tenir en compte tant els interessats per l'humanisme italià com els estudiosos de la literatura catalana del xv, a més dels historiadors del regnat d'Alfons V.

Dividit en quatre llibres, el text del Panormita consta de brevíssims capítols en els quals s'arreglen, amb un llenguatge viu i colorista, anècdotes i sentències atribuïdes al rei, «orientades a difondre la seva fama de monarca savi, just, prudent, amant de les lletres, mecenes i, en definitiva, príncep ideal» (p. 9). Jordi de Centelles, de qui E. Duran ofereix un suggerent perfil biogràfic i literari, ometé a la seua versió alguns capítols de l'original llatí, tal vegada per raons polítiques, com apunta l'autora basant-se en el fet que les supressions «fan referència a un concepte de la reialesa que potser convenia a l'època del Magnànim, però ja no a la de Ferran el Catòlic, que es trobava en una situació de força més clarificada» (p. 34). Aquesta circumstància cronològica explicaria així mateix, al nostre parer, el context hispànic en què Centelles situa el Magnànim en el seu pròleg a l'obra —tal vegada no ben entès per E. Duran, que prescindeix d'estudis bàsics sobre la historiografia de l'època, com els citats de R. B. Tate—, on compara el rei amb Alexandre Magne, Cèsar, Pompeu i Escipió. L'esmentat pròleg té l'interès de ser original del canonge valencià, igual que els capítols 34 i 35 del llibre quart, on introdueix sengles narracions per il·lustrar el sentit de la justícia del rei. L'editora realitza un estudi complet i profund d'ambdues peces, donades a conèixer ja el 1987, que constitueixen —afirma— la introducció a la literatura catalana, i l'únic exemple fins ara conegut, d'un gènere literari, la novel·la, posat en voga per Boccaccio, que defineix així: «narració *realista* o *històrica* que pretén enllaçar situacions de la vida de personatges obscurs i sovint innominats amb personatges importants de la *història gran* recent, suposadament desconegudes del lector.» (p. 43).

L'edició del text català s'ha realitzat amb un evident i encomiable rigor i amb molta minuciositat. Potser per això ressalte més la carència d'un índex onomàstic, fonamental en una obra d'aqueixa naturalesa. Molts hauríem preferit una major proliferació de notes a l'aparat crític (alguna citació bíblica queda sense verificar, i bastants topònims sense identificar) i una menor intervenció al text, on hi ha massa lletres entre claudàtors, moltes més de les necessàries. E. Duran no s'ha limitat a reparar aquells errors o obllits manifestos del copista que podrien repercutir negativament en la comprensió d'algunes frases, sinó que introdueix entre claudàtors elements aliens al text medieval i innecessaris per a la seua correcta interpretació: «...que yo comencé [a] legir-los...»; «tengut en tota part [per] pus sant que-ls altres hòmens...» (p. 141); «...e acostumava [a] responrrre que...» (p. 161). En alguns casos, la intervenció resulta arbitrària: «No cregau, però, que ni per çaça[r] ni per amós ni per solaços, la sua magestat lexàs may de negociar...» (p. 275). I sistemàticament inserta la preposició *a* entre claudàtors en expressions com «[a] aquell», quan l'habitual —i sembla que el més lògic i correcte— és utilitzar el

punt volat: «a-quell» (ps. 77, 119, 141, 155, 187, 211). Es tracta, en qualsevol cas, de qüestions de molt escassa entitat, que de cap manera minven el mèrit de l'edició, digna certament de la col·lecció en què ha vist la llum.

AGUSTÍ RUBIO VELA

FERRANDO DE LA CÀRCEL, Miquel: *Vigilant despertador*, a cura de Joan Mas i Vives. Barcelona, Ed. Barcino, 1988 («Els Nostres Clàssics», 126).

La literatura catalana del Barroc és encara el capítol més desconegut de la nostra història literària. La imitació dels models castellans (reflectida fins i tot en un lèxic que avui ens sembla impur), la forma i els temes de les composicions (considerades fins fa poc fruit d'una etapa decadent i d'una estètica en descàndid) i, en definitiva, la projecció de prejudicis actuals a una època en què la situació era molt diferent ha estat la causa que els autors castellanitzants i barrocs del nostre segle XVII no hagin despertat fins aquests moments tota l'atenció que mereixen.

A tot això es ve a afegir la dispersió dels textos manuscrits d'aquesta època. Així, el *Vigilant despertador*, l'obra més ambiciosa de Miquel Ferrando de la Càrcel, un algtuzir reial de Mallorca a la primera meitat del segle XVII, s'havia considerat perduda, fins que Joan Mas i Vives la va redescobrir i va decidir d'editar-la.

El *Vigilant despertador* és un llarg poema narratiu, escrit en diverses classes de versos amb contingut moralitzant i una intenció didàctica, que té molts punts de contacte amb la literatura ascètica medieval: cal que l'home recordi que l'única cosa decisiva a l'hora de conformar la seva conducta és salvar l'ànima i que es desenganyi de les vanitats mundanes; per això aquesta obra mostra al cristià els «llaços» que la vida li para. Certament, no és una de les mostres més espectaculars de la literatura barroca. Però, si bé l'obra de Ferrando de la Càrcel no desvetlla la nostra atenció per la seva qualitat literària, sí que ho fa pel seu interès lingüístic i filològic, i més encara si tenim en compte les manques bibliogràfiques de textos d'aquest període. Hem d'agrair, doncs, a Joan Mas i Vives que amb la seva edició vingui a omplir part d'aquest buit.

El llibre s'obre amb un estudi introductori complet i il·lustratiu en el qual l'editor s'endinsa en la vida i l'obra de Ferrando de la Càrcel, aportant així al lector les dades indispensables per poder seguir amb profit la lectura de l'obra.¹

A partir de documentació que exhuma directament dels arxius, l'autor del treball que ens ocupa ressegueix l'agitada vida del funcionari reial mallorquí, un home que se'ns revela d'una àmplia formació cultural que contrasta amb la seva accidentada activitat professional (ps. 8-13).

Després d'esbrinar les possibles motivacions extraliteràries que podrien explicar la creació del *Vigilant despertador*, l'editor analitza els diferents aspectes interns del poema. Aquesta anàlisi s'estructura en diversos apartats: comentari dels dos pròlegs en prosa en què el nostre autor del segle XVII explica les seves intencions en escriure el llibre (ps. 14-16); comentari dels

1. En aquest estudi Joan Mas i Vives sintetitza, amb nous detalls, les dades biogràfiques i l'anàlisi de l'obra que ens va oferir en el seu treball titulat *Miquel Ferrando de la Càrcel i el «Vigilant despertador»*. Cf. «Lengua & Literatura», núm. 1 (1986), ps. 179-236.

sonets laudatoris que precedeixen el cos del poema (ps. 16-17); anàlisi de l'estructura d'aquest poema —que l'editor posa en paral·lel amb la típica dels sermons— (ps. 18-19); estudi de les fonts erudites (ps. 19-21) i de les al·lusions al món contemporani (ps. 21-26); referència a la tradició literària que hi ha al darrere de l'obra (ps. 26-30); anàlisi de la llengua i l'estil dels versos (ps. 30-33); estudi mètric (ps. 33-36) i, finalment, un apartat en què es posen de manifest les nombroses semblances entre el *Vigilant despertador* i el *Tractat de vicis i mal costums de la present temporada* (ps. 36-39).

Per als estudiosos de la història de la llengua és especialment interessant el pròleg segon, en el qual Ferrando de la Càrcel defensa la viabilitat d'una literatura culta en català, ja que aquesta llengua —concretament ell parla de la llengua mallorquina— «no és tan mala com la pintan» sinó que és un jardí en el qual poden néixer «tot gènere de flors». Aquest pròleg és una mostra més que en el segle XVII, quan la llengua castellana viu els moments culminants del seu esplendor literari, no mancaren pas projectes de defensa i il·lustració de la nostra llengua per tal d'enriquir-la i convertir-la en un instrument vàlid d'expressió literària, una llengua moderna amb la qual es poguessin fer tots els jocs brillants que imposava la retòrica barroca. En aquest context sorgiren diverses propostes, ja fossin teòriques o pràctiques, de dignificació del català literari. Joan Mas i Vives cita dues referències especialment reveladores d'aquesta voluntat: la *Lloa* de Francesc Fontanella a la seva tragicomèdia d'*Amor, firmesa i porfia* (cap al 1640) i el pròleg de l'*Atheneo de grandesa sobre eminències cultas* de Josep Romaguera (1681). Hi ha molts altres textos que testimonien la mateixa actitud: pensem només en el *De amplificanda nostra lingua catalana* que va escriure el rector de Montblanc, mossèn Jaume Joan Aroles, a finals del segle XVI (1587), en les propostes d'Andreu Bosch, recollides en el seu *Summari, Índex o Eptome dels admirables y nobilíssims títols d'Honor de Catalunya, Rosselló y Cerdanya* (1628), en les que Marc Antoni Ortí va fer a les pàgines de la seva *Dedicatòria del Siglo quarto de la Conquista de Valencia* (1640) i del *Segundo centenario de los años de la canonización del valenciano Apóstol San Vicente Ferrer* (1656), o, fins i tot, en altres defenses i il·lustracions de la llengua més tardanes, com l'intent de Narcís Julià amb el seu *Parnàs Català* (1703) o l'elogi que fa Francesc Cors de la prosa de Jaume Aixalà a la *Vida portentosa...* (1757). El que ara ens hauríem de preguntar és per què no van reeixir tots aquests esforços. Potser quan coneguem una mica millor el nostre segle XVII podrem trobar la resposta a aquest interrogant.

L'interrogant s'accentua si pensem que llibres com el *Vigilant despertador* no eren fruits aïllats: les poesies introductòries que set autors diferents dediquen a Ferrando de la Càrcel ens demostren la vitalitat de la nostra literatura als inicis del Barroc. D'alguns d'aquests autors en coneixem molt poca cosa i ni tan sols sabem si van escriure altres obres; és possible que el mateix Ferrando hagi compost alguns d'aquests versos. De tot plegat es desprèn que sota el tòpic de la «Decadència» se'ns descobreix la realitat d'un ambient literari en llengua catalana, un ambient d'escriptors que, enlluernats pels models castellans del *Siglo de Oro*, intenten d'imitar la forma i els temes d'aquesta literatura. Aquesta realitat és encara poc coneguda pel que fa al Principat, però se'ns revela encara més obscura a les Illes i el País Valencià. Treballs com el de Joan Mas i Vives constitueixen un model a seguir per tal de rescatar de l'oblit altres autors castellanitzants i barrocs que en el seu dia no van poder superar el filtre d'erudició de la Renaixença.

Un altre dels mèrits d'aquest treball de Joan Mas i Vives és la relació que estableix entre el *Vigilant despertador* i el *Tractat de vicis i mals costums de la present temporada*. La comparació sistemàtica de les dues obres i l'anàlisi de les semblances que presenten, tant pel que fa a l'estructura global com pel que fa a l'estil i el contingut,² demostra amb tota evidència que —contra el que s'havia suposat durant molt temps— l'autor del *Vigilant despertador* ha de ser el mateix Ferrando de la Càrcel de qui es va publicar en el seu moment un *Tractat de vicis* que va assolir una gran popularitat, però que, a causa de tot l'embolic que va sorgir a l'entorn de la seva autoria, gairebé s'havia de considerar d'autor desconegut. Totes dues obres responen a una intenció similar, encara que aquest opuscle sigui formalment menys ambiciós i no tan erudit com el text que ara edita Joan Mas. Aquest és ple de referències llibresques de procedència diversa —sobretot religioses, jurídiques i d'erudició clàssica— i, al mateix temps, es converteix en una mena de crònica moral dels mals que afecten la societat de l'època, ja que són constants les al·lusions a la realitat contemporània. Si a tot això afegim la gran riquesa lexicogràfica del text, tenim la impressió d'haver rescatat una petita joia que fins ara havia restat quasi oblidada.

Una anàlisi conjunta del *Vigilant despertador* fa veure que el seu autor es mou entre dues actituds, actituds que es trasllueixen en dos tons diferents. Tant l'estil del poema —un estil senzill i acostat als models que oferia la literatura religiosa més popular (exemples, refranys), però que en comptades ocasions deixa cabuda als ornaments retòrics més característics del Barroc— com la mètrica dels seus versos —que combinen el quintet i estrofes que els apropen als models que arriben de Castella— demostren que l'autor del *Vigilant despertador* «adopta una actitud anacrònica en entendre la literatura en funció de la difusió d'uns principis morals i en funció d'aconseguir la màxima eficàcia en aquesta difusió. Els quintets responen a aquesta actitud. Alhora, però, és coneixedor de la literatura més "moderna" que es fa a la seva època i no sap estar-se de fer-hi la seva aportació» (p. 36).

La introducció es clou amb una nota d'edició en la qual l'editor explica els criteris que regeixen el seu treball i fa la descripció del manuscrit que publica, l'únic que ens ha transmès el *Vigilant despertador*. Tot seguit ve el cos del poema, precedit pels dos pròlegs en prosa i els sonets laudatoris als quals hem fet referència més amunt. Completen l'edició un apèndix que recull el *Tractat de vicis* —l'obra més coneguda de Miquel Ferrando de la Càrcel i l'única que fins ara havia estat editada—, seguint la impressió feta a Palma per Ignasi Frau el segle XVIII, un glossari i un aparat crític complementari de les notes.

Finalment hem d'assenyalar una altra circumstància que acompanya l'aparició d'aquest llibre. El *Vigilant despertador* obre una nova etapa dins la col·lecció «Els Nostres Clàssics», una etapa en la qual al costat de les obres medievals es publicaran creacions posteriors, fins al segle XVIII, que havien caigut en l'oblit, víctimes dels prejudicis i de l'«estigma de la «Decadència», i que ara entraran a formar part d'una col·lecció de clàssics catalans.

LÍDIA AYATS

2. Al final d'aquest apartat, Joan Mas i Vives recull, a doble columna, cinc passatges concrets que demostren fins a quin punt coincideixen en les dues obres les fonts, els arguments, els exemples presentats per demostrar una mateixa cosa. Com ell mateix assenyaleta, els episodis coincidents són molts més i el lector mateix ho pot comprovar acarant l'edició del *Vigilant despertador* i la transcripció del *Tractat de vicis* que ens ofereix, com a apèndix complementari, al final del llibre.

FUSTER, Joan: *Llibres i problemes del Renaixement*. València-Barcelona, Institut de Filologia Valenciana- Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989 («Biblioteca Sanchis Guamer», 18).

La reunió en un sol volum de diversos treballs inèdits i d'alguns que Joan Fuster havia donat a conèixer independentment en altres bandes ¹ ofereix l'oportunitat de redescobrir no tant els treballs en ells mateixos com, sobretot, la coherència del conjunt —fruit, no cal dir-ho, de la coherència d'una trajectòria investigadora. No és pas la primera vegada. Títols de Fuster com *Poetes, moriscos i capellans*, *La decadència al País Valencià* o, en àmbit contemporani, *Contra el Noucentisme*, llibres igualment construïts a base d'aportacions de procedència diversa, prou que en donen compte. *Llibres i problemes del Renaixement*, a més, té el mèrit d'entroncar amb els dos primers treballs citats i ser-ne d'alguna manera un complement, ja que recull des de treballs que cronològicament haurien pogut ser allí (el relatiu a Timoneda, esdevingut, des de fa molts anys, imprescindible) fins a altres de posteriors que ara troben el seu lloc definitiu en un conjunt orgànic que, una vegada més, incideix lúcidament en les transformacions que afecten la cultura i la societat valencianes de la «decadència», un concepte ja definitivament passat a millor vida. D'altra banda, que dos d'aquests textos fossin les lliçons pronunciades per Fuster en ocasió de la seva investidura com a doctor *honoris causa* a dues universitats barcelonines no fa sinó remarcar la coherència al·ludida i el caràcter preminentment investigador de les seves propostes, inclosa la que s'ocupa del *Flor d'enamorats*, encara que procedeixi d'un pròleg a una edició divulgativa.

El recorregut que ens proposa Fuster —i que el títol del recull, per cert, il·lustra poc— té un escenari concret, València, i uns punts de referència recurrents: la cultura literària al llarg del segle XVI. I això no únicament com a panorama comú, perquè, en un autèntic guadiana erudit, fets, dades, llibres i autors reapareixen al llarg dels assajos. Un exemple: si la traducció del *De institutione* de Vives per Giovanni Giustiniani que centra el primer treball constitueix alhora el punt de partida de la qüestió del *llemosí* en el segon, aquesta mateixa qüestió, associada al problema de la lectura cincentista dels clàssics catalans anteriors, treu el cap repetidament —no podia ser altrament— des del començament del treball dedicat a les lectures pòstumes d'Ausiàs Marc. La cosa no acaba aquí: aquests dos últims articles coincideixen en el problema de la defecció lingüística, i tot plegat desemboca, encara, en el paper editorial de Joan Timoneda, amb unes implicacions relatives al problema de les relacions València-Barcelona que afecten també el tractament del problema Ausiàs Marc.

Vegem-ho amb més de detall. El primer assaig, *Joan Lluís Vives i València, 1528*, té com

1. El primer (*Joan Lluís Vives i València, 1528*) i el darrer (*Sobre un passatge de Montaigne*) eren inèdits. Els llocs de procedència dels altres, no indicats en el volum, són els següents: *Notes sobre el llemosí a la València del segle XVI*: Discurs llegit a la cerimònia d'investidura com a doctor *honoris causa* per la Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1984); *Lectures d'Ausiàs March en la València del segle XVI*: Discurs d'investidura com a doctor *honoris causa* per la Universitat de Barcelona (Barcelona, Universitat, 1984); *El cançoner «Flor d'enamorats» de Joan Timoneda*: introducció a Joan Timoneda, *Flor d'enamorats* (València, Albatros, 1973), ps. 8-43. El primer i el segon treballs han estat completats amb un *excursus* i unes *addenda*, respectivament.

a autèntic protagonista l'italià Giovanni Giustiniani, que el 1528 traslladava en prosa castellana el *De institutione foeminae christianae* que Vives havia redactat a Anglaterra el 1524. Giustiniani permet reflexions en dues direccions. La primera té a veure amb l'omissió, en la versió castellana, d'un elogi del pare de Vives que acompanyava l'elogi de la mare al text original. Que la traducció anònima d'Alcalà (1529) restitueixi aquelles omissions i que paral·lelament Vives mateix elimini el passatge sobre el pare a la reedició del text llatí (Basilea 1538) són fets que, projectats sobre la realitat dels processos inquisitorials a la progènie del pensador valencià (el 1524 i el 1529), treuen a la llum les inquietuds de la societat i la cultura valencianes de l'època: a la València de 1528 —i a l'Europa de 1538— l'estigma judaïtzant té un pes que fa molt plausible que l'omissió hagi estat «pactada» per Vives i Giustiniani; això permet d'entendre no únicament que Vives vulgui deixar clar que és un cristià irreprotxable, sinó també el «pacte de silenci» que a València es crea al voltant del judaisme dels Vives, i que reverteix en una fama valenciana que, encara al segle XVIII, intentarà esborrar qualsevol rastre d'heterodòxia. La relació de Giustiniani amb Vives, en una segona direcció, permet d'esbossar la possibilitat d'un «vivisme» valencià que, a grans trets, sembla més aviat connectable amb interessos gramaticals i retòrics i, en el cas de Giustiniani mateix, amb un cert moralisme d'arrel medieval. I justament el seu rigorisme moral permet el contrast amb l'ambient de la cort dels ducs de Calàbria, sobre el qual hi ha algunes mostres en les seves addicions a la traducció del text de Vives.

El segon assaig del volum parteix precisament d'un passatge on Giustiniani cita Eiximenis, que és qualificat d'escriptor «llemosí». Un mínim retrocés cronològic fins al *Blaquerma* de Joan Bonllavi (1521) inicia l'anàlisi del sentit de les ocurrences del terme en alguns escriptors del XVI, en un intent d'establir una cronologia i de relacionar la qüestió del llemosí amb les opcions lingüístiques triomfants entre les capes cultes valencianes de la segona meitat del segle. La idea bàsica és el contrast entre l'opció llemosí-valencià a mans de Bonllavi, d'una banda, i a mans de Beuter, Vicià o Escolano de l'altra. Per al primer, tradicionalista i «enyoradís» de la llengua antiga, el llemosí s'oposa a la llengua actual —«llengua valenciana bastarda»—, de manera que si modernitza Llull en base a aquesta llengua embastardida és simplement per una qüestió utilitària, de públic lector. Ara bé, a partir de c. 1520 l'oposició és diferent: *llemosí* s'identifica amb català antic —i no cal que ho sigui gaire— i s'oposa a *valencià* com a superació i innovació distintiva, al seu torn, respecte a les altres variants de l'idioma. Aquestes categories, associades a l'autojustificació dels escriptors valencians que escriuen en castellà (és a dir, Beuter, quan el 1546 continua la *Crònica* en castellà, o Vicià), esdevenen un lloc comú al servei d'una ideologia que, escudant-se en la «universalitat» del castellà, sanciona l'exclusivitat d'aquest darrer com a llengua literària, tal com, eloqüentment, exemplifica Escolano.

Les reflexions o, millor, les conclusions sobre la qüestió del llemosí reapareixen de manera latent a l'estudi sobre la recepció d'Ausiàs Marc a la València del XVI, bàsicament perquè l'evolució del tractament del poeta de Gandia respon aproximadament a la mateixa situació (no oblidem, en aquest sentit, que els dos treballs van ser escrits per Fuster en dates molt pròximes, com dues peces d'una mateixa reflexió). El punt de partida és la constatació de la singularitat i la dificultat de Marc, que afecta tant la llengua (i novament trobem en boca de Baltasar de Romaní, en 1539, el concepte de llemosí) com el sentit, si ens atenem a l'interès de

Romaní per les «moralidades» i per traduir-lo al castellà donada justament l'«áspera lengua» del poeta (amb un incís sobre l'emulació de les formes mètriques catalanes i la dificultat de penetració de l'italianisme de Boscà, que hauria estat vist amb reticències pels poetes valencians de *cancionero*). A partir d'aquí Fuster fa un repàs a les dades sobre el Petrarca vulgar al XV i el XVI valencians. Les citacions del poeta toscà a *El cortesano* de Lluís Milà fan pensar que la presència de Petrarca als ambients dels ducs de Calàbria pot haver afavorit l'interès literari per un Marc diferent, més enllà de les «moralidades» que hi veia Romaní, il·lustrable amb les tres cobles catalanes imitant Marc de Joan Ferrandis d'Heredia i sobretot amb els sonets de Milà, que volen ser petrarquescos però que markegen manifestament. Amb aquests plantejaments, la mort del duc de Calàbria el 1550 marca la liquidació de la cort i obre una nova etapa en la valoració de Marc, bàsicament perquè hi ha un desplaçament de l'atenció que l'edició de Romaní podia haver suscitat cap a Barcelona, com demostren les còpies encarregades per l'almirall Ferran Folc de Cardona i les edicions fetes sobre aquestes còpies per Carles Amorós i per Claudi Bornat. Marc ja no es tornarà a editar en català a València, perquè, entre altres raons, el seu llemosí és problemàtic. Que el manuscrit encarregat el 1546 per Lluís Carrós de Vilarrugat resti inèdit i que en darrer terme vagi a parar a Valladolid és una dada indicativa de la nova fortuna de Marc: editat en aquesta ciutat per Juan de Resa el 1555, el poeta valencià no tornarà a València sinó en castellà i de la mà d'un garcilacista, Jorge de Montemayor, que ofereix a la minoria culta valenciana un Marc comprensible i considerablement modern: petrarquizat. L'edició de Montemayor és de 1560: un any abans, el mateix autor elogiava Marc a la *Diana*. Però el 1567, Gil Polo, que també publica a València la seva *Diana enamorada*, ja no mostra indicis d'interès per Marc. Fuster apunta, en aquest sentit, que el triomf d'una èpica castellana culta a València hauria desviat l'interès per Marc, que ja no té repercussió, contrastant amb el que passa a Castella. València es queda amb els elogis tòpics, com els que fa Onofre Almudéver el 1561: Marc ha esdevingut un mite a invocar i prou, en uns moments de defecció lingüística i d'identificació latent entre el vernacle valencià i la «cosa de riure». Si hi afegim les aventures editorials de Timoneda a Barcelona, queda clar que saber llegir, a la València de mitjan segle XVI, és saber llegir en castellà.

Justament l'estudi sobre el *Flor d'enamorats* explica aquestes aventures. A part del que és pròpiament descripció dels continguts i les formes del cançoner, interessa subratllar dues coses: una, la presentació del cançoner com a mostra de la conjuntura literària valenciana de cap a 1530; l'altra, l'atribució de la compilació, seguint la pista fornida per Josep Romeu, a Joan Timoneda, cosa que duu directament a la indagació biogràfica i sobretot a la seva activitat d'impressor de cançoners i a l'oportunitat de les seves operacions comercials, en un cert sentit vinculades al món que gira al voltant dels ducs de Calàbria. Implícitament, Fuster veu en la conjuntura cultural posterior un indici d'explicació del viatge del llibre a Barcelona, potser perquè la presència de peces catalanes ja no és l'adequada a una València que ha optat pel castellà com a llengua literària, coincidint amb el que s'ha apuntat en els treballs anteriors, en el sentit que el desplaçament barceloní —i l'èxit— del *Flor de enamorados* és paral·lel, i només una mica posterior, a la instal·lació del Marc català a la capital del Principat.

Fuster tanca el volum amb una ameníssima nota erudita que implica alhora Montaigne, Jeroni Pau i el bisbe de Lleida Jaume Sitjó, és a dir tres personatges que van viure en tres segles

successius. El punt de partida és Montaigne, i la seva al·lusió a la història de la incontinença sexual d'un català que la seva muller va denunciar davant la reina d'Aragó. L'«exercici» fusterià consisteix, no únicament a enllaçar les pistes que proporcionen la història, sinó a contextualitzar-la en la mena d'escrits que la reporten: la *Cigonina* (un comentari del llibre quart de les *Decretals* de Gregori IX) de Jaume Sitjó i la *Practica Cancellariae Apostolicae* de Jeroni Pau, que recullen diverses normes legals canòniques. El de la dona catalana era un cas judicial més —que podia proporcionar, al segle XVI, un divertiment notori—, però el que interessa remarcar és el gir que la història té ja en Jaume Sitjó, segons que reporta Jeroni Pau, perquè el que és extraordinari no és tant la potència sexual d'un marit que exigeix un dèbit conjugal desmesurat, sinó que la dona es queixi. Això, unit al fet que en Montaigne no és el rei, sinó la reina, qui atorga la sentència, mostra la cara «misògina» de la història en la tradició que arrenca de Jaume Sitjó.

JOSEP PUJOL

HAUF, Albert G.: *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena: Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*. València-Barcelona, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990 («Biblioteca Sanchis Guarner», 19).

Per a la trajectòria investigadora d'Albert Hauf, el bienni 1990-1991 ha estat el període més pròdig en publicacions fins ara. En aquest temps s'han vist estampades dues acurades edicions: *La Flor de les Històries d'Orient* i el *Tirant lo Blanch*, a les quals hem de sumar el llibre que ara ens ocupa. Amb *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena* l'erudit ens recorda una altra de les seues passions, la que l'havia fet més conegut fins ara: la literatura religiosa. Aquest llibre és, precisament, un recull dels seus més importants estudis sobre la cultura medieval a la Corona d'Aragó de tema religiós, apareguts a diverses revistes i homenatges.

Els medievalistes docents saben com és de difícil fer que els estudiants s'empassen la medicina de la cultura religiosa, però també coneixen com és de necessària aquesta purga per a l'eliminació de les vanitats supèrflues del principiant, el qual generalment tendeix a interpretacions fàcils basant-se sols en els referents culturals d'un segle XX que celebra l'alliberament de l'estètica respecte a la religió.

Si calen apologies —i per desgràcia en calen— per tal de recaptar atenció cap a la literatura religiosa medieval, no n'hi ha cap de millor que la del mateix Hauf, el qual ens l'exposa al pròleg d'aquest llibre: «¿Com i per què negar la indiscutible qualitat estètica d'un discurs construït amb una evident voluntat d'estil, només perquè personalment no ens interessa la temàtica o el missatge al qual se subordina aquest discurs? [...] ¿Com traçar una "història de les idees" mínimament coherent si, amb criteris tan esquivats com el de les creences o els gustos personals, prescindim sense manies del vuitanta o potser noranta per cent dels materials escrits que ens llegaren els nostres avantpassats? [...] ¿S'entenen fragments sencers dels nostres millors

autors clàssics [...] sense el suport tàctic i el recurs a certes obres que ara crien cucs i pols en les lleixes de les nostres biblioteques?» (ps. 10-11). Les paraules de l'autor fiquen el dit a la plaga: una de les llacunes amb què convivim, encara ara, els medievalistes.

«De tots els "ismes" que, d'una forma o d'altra, han determinat la nostra experiència col·lectiva, cal destacar-ne un que durant segles inspirà la manera de viure i d'entendre la vida del poble català i de totes les nacions de l'Europa occidental; em refereixo, és clar, al cristianisme» (p. 19). Així comença l'article que obre aquest recull i que no és altre que *L'espiritualitat catalana medieval i la «Devotio Moderna»*, aquella comunicació del col·loqui de catalanòfils d'Andorra l'any 1980.¹ Llegida onze anys després, hi reïx més la perspectiva particular que Hauf posa en l'estudi del factor religiós de la nostra tradició: explicar sense intentar evangelitzar; parlar al lector sense pressuposar-li una militància —o una connivència— en el camp teològic. Una lliçó, discretament però fermament presentada, s'ha mostrat ací com el millor camí d'investigació de la darrera dècada en aquest camp: és necessari situar els esdeveniments religiosos nostrats dins el context de les inquietuds generals de l'Occident medieval, sí; però alhora cal no acudir sempre a moviments esdevinguts a altres terres —com ara el de la *Devotio Moderna*— per a donar sentit al desenvolupament de l'espiritualitat a la Corona d'Aragó, ja que una important tradició pròpia, unida a la protecció continuada dels reis (ps. 37-38 i 199, n. 22), explica en bona part l'elaboració dels textos devots que se'ns han preservat. De manera que, si bé els nostres escriptors religiosos estigueren més o menys al dia en qüestió de novetats espirituals, no es dedicaren a calcar aquestes modes, sinó que les anaren empeltant a l'arbre dels propis usatges. Vegeu, per exemple, què s'hi diu de les *Vitae Christi* catalanes (ps. 48-49), i en particular de la influència de la del Cartoixà: «Va caure, doncs, damunt terra ben amarada, i ajudà a divulgar l'exegesi tropològica i l'interès per la vida i passió de Crist, però no determinà cap canvi sobrat de perspectives ni modificà gaire la pregona empremta que la pietat cistercenca i franciscana i l'afectivitat augustiana ja havien deixat al nostre país.» (p. 49)

L'estudi més transformat de tot el recull és el capítol 2, que fou la introducció a la selecció del *Crestià* de la col·lecció «MOLC». I no és que el text principal canvie: és que ara es presenta embolcallat per un sòlid corpus de notes que transformen el que fou un text ple de suggeriments importants per a la biografia i l'obra del menoret en un treball on cada afirmació apareix documentada. D'aquesta manera esdevé peça molt útil per als estudis eiximenians, i de gran valor per als universitaris. Que una col·lecció com la «MOLC» no pogués permetre's d'afegir lletra menuda a les seues edicions «populars» és un fet que sols ha creat interrogants en el lector culte, sense ajudar a respondre els dubtes del lector en procés d'iniciació. Les notes d'aquest treball complementen determinats conceptes o assercions que, trets de context, semblarien equívocs a un lector poc minuciós. Així, la nota 38 ajuda a la comprensió d'atribució a Eiximenis d'un «humanisme» diferent del tot del dels erudits de font greco-llatina (p. 85).

Gràcies al treball comprensiu de Hauf, complementari d'una lectura atenta dels textos estudiats, es poden relativitzar determinades afirmacions tradicionals, abans repetides de mane-

1. Fóra interessant saber per quin motiu s'ha despenjat del títol l'epítet «catalana» en la nova edició; si per pròpia elecció de l'autor —que té tot el dret a modificar el que estime oportú— o bé per qüestions de força major. Seria de lamentar que hi tingué res a veure el patrocini de la Diputació de València en la publicació del llibre.

ra rutinària: «Potser n'hem fet un gra massa, de considerar "el pactisme" com un fenomen exclusivament català» (p. 119, desenvolupat en les ps. 125-126); tampoc les teories polítiques d'Eiximenis no són, al seu entendre, «de les més avançades que es poden trobar» (p. 119), en oposició al que creia Torras i Bages. El framenor no era un abrandat defensor del tiranicidi, sinó que estava abans que res per la conciliació, com l'Aquinat (ps. 116 i 122). L'estructura del seu *Regiment de la cosa pública* és bastida sobre una peça anterior, l'autor de la qual era admirat i ben conegut per Eiximenis: el *Communiloquium* de Joan de Galles (cap. 3), obra a la qual es refereix segurament Eiximenis quan cita un *Regiment de les comunitats* del «Galensis» (p. 133). Quant a la seua *Vita Christi* (VCE, capítol 4), Hauf ens mostra que és feta per posar a l'abast d'un públic laic uns conceptes teològics provinents de les *Sentències* de Pere Llombard i les seues distincions (sovint passades pel comentari corresponent de sant Bonaventura, com demostren els coteigs), plantejats a un nivell molt superior als catecismes o reculls del tipus dels *lucidaris* d'altres països (p. 181). A través de la síntesi de *summa theologica* que aporten tants passatges de la VCE, «molts dels temes més enrevesats aleshores discutits a les aules universitàries tingueren ressò i foren assequibles a autors com ara Ausiàs March, Jaume Roig o Joan Martorell, i es van difondre entre el públic seglar» (p. 182). Quant a Antoni Canals i el seu *Tractat del molt espiritual* (capítol 5), «molt probablement no es va proposar d'acomplir altra funció que la de fer arribar al públic seglar uns textos llavors només assequibles a la minoria que sabia llatí» (p. 201); per a Hauf, cal revisar «l'opinió que, per manca d'estudis aprofundits, ens hem format sobre l'originalitat dels seus tractats religiosos» (p. 202). D'un altre teòleg àulic, fra Joan Eixemeni (o Eixemenó?),² desmenteix la creença que la *Quarentena de contemplació* fos «una regla per als exercicis d'una comunitat religiosa» (p. 246), o, més exactament, ens aclareix que la tal comunitat religiosa sols podia ser la pròpia cort, o almenys el grup d'intims, del beat rei Martí l'Humà (p. 251).

Els dos darrers capítols són dedicats a la figura d'Isabel de Villena. El primer, centrat en la circumstància vital, ens ajuda a entendre els motius de la importància de l'abadessa de la Trinitat en la vida valenciana d'aleshores, motius no sempre desinteressats si tenim en compte per exemple la seua relació amb els responsables de la Inquisició valenciana (ps. 304-305), o el fet que Ferran el Catòlic encomanàs la seua filla Maria a la cura de sor Villena (ps. 305-306). Especialment suggeridors resulten els passatges on Hauf planteja les dedicatòries d'obres que rebé Isabel amb la fama de què gaudí en la seua maduresa. De fet, els coteigs entre la seua *Vita Christi* (VCV) i la *Istòria de la Passió*, de Fenollar i Escrivà, fan molt versemblant la hipòtesi que els darrers coneixien ja l'obra de la primera (ps. 311-321). El llibre es tanca amb un extens estudi sobre l'estructura de la VCV i el tractament de les seues fonts, les segures i les possibles, inclosos els sermons de sant Vicent Ferrer (p. 371), la VCE (*passim*) i la del Cartoixà (esp. ps. 381-386), motius que donen lloc a interrogants com el de la possible relació entre la clarissa i Roís de Corella (ps. 327, 360-362, 377, 385-386), i a indicacions de concomitàncies de la VCV amb el mateix *Tirant* (ps. 341, 354, n. 34). Hauf s'inclina, com aquesta ressenyaire, per acollir com a versemblant el suggeriment de Fuster sobre el «feminisme» o la defensa de les dones a la VCV en contestació a l'*Espill* de Jaume Roig (ps. 308, 310, 325, 370), cosa que

2. Turmeda, parlant d'aquest autor, germà d'orde i mallorquí com ell, fa rimar *Xemenó* amb *Salomé*. Vegeu HAUF, p. 228, i també p. 225.

suposaria òbviament la coneixença directa o indirecta de l'obra del pare d'una de les monges a càrrec de la nostra abadessa.

Com era esperable pel contingut del llibre, hi són abordades diverses qüestions problemàtiques encara no establertes definitivament. En aquestes ocasions, Hauf opta per presentar les diferents teories, i justifica la seua opinió alhora amb subtileza i amb moderació. Això és particularment notable al capítol segon, ja que Eiximenis és, entre tots els tractats al present recull, l'autor que ha generat més comentaris dels catalanòfils. Així es pot observar en qüestions com el joaquimisme i l'espiritualisme del menoret (ps. 76-77, n. 25), la seua coneixença o no de l'hebreu (p. 74, n. 23), les prosificacions (p. 109, n. 80) o la inspiració d'Eiximenis en Tomàs d'Aquino per a certs aspectes de teoria política (ps. 120-121, notes 99 i 100).

Hauf aconsegueix, en conjunt, demostrar que l'estudi de les fonts —o, com ell mateix diu gaudint de la ironia, la «crítica hidràulica» (p. 126)— segueix donant molt bons resultats, els més perdurables ara com ara. Faria bé d'anar ja pensant en un pròxim recull de treballs, perquè encara en té molts de dispersos —sobre Ausiàs March, per exemple— en publicacions poc a l'abast dels interessats.

ROSANNA CANTAVELLA

MARTORELL, Joanot i GALBA, Martí Joan de: *Tirant lo Blanch*, transcripció, coordinació i notes d'Albert Hauf [fixació del text Vicent J. Escarp]. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1990 («Clàssics Valencians», 7 i 8).

Martí de Riquer mai no va voler fer una edició crítica del *TIB*. Va partir del facsímil que custodia la Hispanic Society de Nova York, de l'exemplar de València 1490, per fer-ne la edició modernitzada. A. Hauf ha mamprés la tasca de l'esperada edició crítica de l'obra. Comença amb una introducció divulgativa, que és una assenyada declaració de principis sobre els problemes i els mètodes en l'edició de textos (*L'aventura d'editar un text medieval*, publicada també en el núm. 11 de la revista «Cultura» dedicat a *Tirant lo Blanch*, *cinc-cents anys*, Barcelona, Departament de Cultura, 1990, i en *La Safor 1490-1990: un itinerari bibliogràfic*, Gandia, Departament de Cultura, 1990, ps. 21-23). A continuació, Hauf examina tots els documents referents a la primera edició valenciana de *Tirant lo Blanch*, i en trau la conclusió que, tant si s'accepta l'existència d'un original completat per les manipulacions de Galba, com si s'accepta que el paper d'aquest es va limitar al de mer editor o transmissor d'un text (l'opinió de Riquer, en *Aproximació al «TIB»*), hom no pot començar a sotmetre el text conservat a retalls i retocs destinats a reconstruir el text que Martorell va començar a redactar cap a 1460. El que es proposa Hauf és una tasca més realista i necessària: oferir una transcripció de l'edició *princeps* de València 1490. L'única raó que hauria invalidat la pertinència d'aquesta *transcripció* seria que es confirmara la hipòtesi plantejada per M. L. Indini i V. Minervini: que el manuscrit original pogué servir de base a una altra còpia utilitzada pels editors de Barcelona 1497 (que, per tant, pogué hipotèticament millorar la de València). Les diferències entre les

edicions de València 1490 i Barcelona 1497, tanmateix, són perfectament explicables com a correccions de segona edició, intents de millorament (que cauen, com és natural, en nous errors) del text de la primera. La hipòtesi italiana sembla especulativa a l'editor. Els problemes podien venir no de les diferències València 1490/Barcelona 1497, sinó de l'edició de València, amb tres exemplars: València (V), British Library (L) i Hispanic Society de Nova York (N1). L no ofereix lectures importants que no es troben en V o N1. Pel que fa a V i N1, Hauf subscriu l'opinió de Bonsoms i Gutiérrez del Caño, en el sentit que les variants significatives (*davall/davant*, *alteració/altercació*) són poques. Hi ha una essencial unitat entre els tres exemplars, però si hi hagué més d'una tirada (Bonsoms i Gutiérrez del Caño ja demostraren que es tractaria de tirades d'una mateixa edició), l'absència d'orla i de la M cabdal en N1, fan pensar que N1 seria posterior a V i L (com opinava Gutiérrez del Caño), i no a l'inrevés (com pensava Bonsoms). Hauf dedueix, a partir d'una més acurada lectura de la documentació, que el contracte inicial era de quatre-cents volums i només més tard, per iniciativa de Rix de Cura, es va augmentar a set-cents quinze, la qual cosa justifica netament les diverses tirades. En definitiva, conclou el coordinador de l'edició, si pensem que V és anterior a N1 (que va servir de base a Riquer), semblava el més correcte editar V, tot anotant les variants més rellevants del facsímil de N1, i utilitzar-lo a l'hora d'omplir les llacunes. La transcripció es fa d'acord amb les normes d'ENC; s'accentua a la valenciana, es mantenen les poques aparicions de *io/yo* (tot i que gairebé sempre apareix *yo*); i s'anoten correccions o canvis. Hem seguit el facsímil de V, editat a València (Del Cénia al Segura, 1978), i podem confirmar l'escrupolositat de la transcripció, que dona fins i tot detall de la mínima taca sobre l'imprès, així com de les moltes errades tipogràfiques: *e/c*, *n/u*, *s/f*, etc.

Des d'un punt de vista textual estem davant la millor edició de l'obra fins al moment. Per la cura amb què els editors han transcrit el text, i l'anotació puntual de les escasses i assenyades vegades en què s'han decidit a esmenar-lo. Aquest respecte pel text porta els editors, de vegades, a tenir un criteri vacil·lant en qüestions purament formals, com per exemple a l'hora d'introduir algunes correccions al text, i d'altres en nota: modificacions com les que apareixen al cap. 60, p. 91, n. 3 («no pensava [sinó] en donar-les»), o al cap. 245, p. 539, n. 3 («no [per] causa [d']inproprietat») podrien haver estat incorporades al text, com ho han estat al cap. 26, p. 44, n. 2 («e besà-la moltes [voltes]»), i cap. 319, p. 677, n. 4 («ab aquesta espasa [...] [ho faré]»), i si no ho estan és potser perquè les frases mantenen coherència sintàctica (però no lògica) en els dos primers casos, mentre que manca la coherència del dos tipus als altres dos. Un raonable i prudent conservadorisme fa que algunes esmenes més que probables no pugen al text crític: és el cas de *parlaren* per *passaren* (cap. CCCLVII), quan pareix clara la primera. Moltes de les correccions ja havien estat fetes per Riquer, però els editors les anoten; altres són noves: per exemple, *satisfet[er]* (Hauf), enfront de *satisfets* (Riquer), al cap. CCCXCII. (Naturalment, hi apareixen els inevitables dimoniets d'impremta, en menor mesura, però, del que cabria esperar en una publicació d'una institució pública: algun número de nota duplicat [p. 110], l'absència d'algun claudàtor [p. 273]. Defectes minúsculs que desapareixeran en la segona edició [o «tirada»] del text que ja es prepara.)

L'edició de M. de Riquer, tan útil durant tants anys, ens transmetia un text modernitzat en la grafia i sense notes, la qual cosa, si més no formalment, donava a l'obra un aspecte coherent i

unitari. Algunes de les seues correccions sobre l'exemplar de N1 són confirmades per V: per exemple, *los*, enfront de *loa*, o *e*, enfront de *en* (ambdós en el cap. CCXLI). Només en pocs casos, els editors opten per V enfront de N1 amb diferència de sentit (*vaig* per *veig*). A la nova edició trobarem, sense regularitzar, *exir*, *princesa*, *conexer*, o *libertat*, o *scales* (*eixir*, *princesa*, *conèixer*, *llibertat*, o *escales* en l'edició de Riquer). La nova edició, amb l'acurada anotació de les variants, trenca aquella regularitat i ens torna amb la millor fidelitat possible el text *històric*. Un text que havia sofert ja en l'edició de València 1490, amb les successives còpies, i que ho manifesta (*v. g.* les mancances restablertes pels curadors a partir de les fonts). Un text que fins i tot ens dona indicis de successius afegits —successives redaccions?—, com, per exemple, el del fragment sobre Ròmul i l'origen històric del terme *miles*, intercalat enmig d'una frase al cap. 32, p. 54, just en el lloc on Martorell refà l'antiga redacció del Guillem de Varoic (es tracta d'una nota al marge que fou incorporada al text de manera descurada?).

Molts d'aquests aspectes de l'edició ens seran aclarits, sens dubte, en el volum de notes literàries i lingüístiques, del qual Hauf n'ha donat algunes mostres (com ara *El parany historiogràfic: notes al pròleg del «Tirant»*, dins *Saó Homenatge al «Tirant»*, febrer de 1989, ps. 19-23, i les seves darreres ponències). Esperem amb impaciència que la institució que ha tingut l'encert d'encomanar una edició que rivalitzarà amb la de Riquer (però serà un millor instrument filològic) no espere un proper centenari per editar el tercer volum, i complete aquest treball definitiu en la història de la recepció crítica del *Tirant*, cinc-cents anys després de la seua primera eixida.

RAFAEL BELTRAN i JOSEP IZQUIERDO

MASCARÓ, Joan i RAFEL, Joaquim: *Diccionari català invers amb informació morfològica. Catalan Reverse Dictionary with Morphological Information*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

No és difícil considerar que la publicació d'aquest diccionari és, sense cap mena de dubte, una de les novetats lexicogràfiques catalanes més importants dels darrers anys. Es pot dir sense por a equivocar-se que el *Diccionari català invers amb informació morfològica* de Joan Mascaró i Joaquim Rafel (a partir d'ara *DCI*) cobreix una important deficiència dins les publicacions en filologia catalana, ja que és sorprenent que, malgrat disposar d'un repertori notable de diccionaris que atenen les distintes modalitats (diccionaris de llengua, bilingües, ortogràfics, de sinònims i antònims, ideològics, vocabularis específics de ciències, professions, etc.), encara no s'hagi dedicat a aquesta varietat l'atenció que es mereix, i que només trobem, sense comptar el *DCI*, un diccionari invers (el *Diccionari invers de la llengua catalana [DILC]* de Massó-Subirats-Vasseu publicat el 1985).

Un diccionari invers consisteix simplement a presentar les paraules ordenades alfabèticament a partir de la darrera lletra, després segons la penúltima, l'antepenúltima, etc. Des del punt de vista lingüístic, aquests diccionaris són especialment útils per als treballs de morfologia derivativa, entre altres aspectes com els estudis etimològics, la lingüística computacional, l'esta-

dística lèxica o la comparació entre llengües (lexicologia contrastiva); però també són interessants per a activitats professionals i lúdiques allunyades de la lingüística com, per exemple, la construcció de frases publicitàries, la composició de versos, o la realització de passatemps com els mots encreuats, etc.

El primer aspecte del *DCI* que crida l'atenció és que a diferència de la majoria de diccionaris inversos compta amb una àmplia introducció (en català i en anglès) que mostra clarament els plantejaments rigorosos que s'han proposat els autors. Aquesta introducció ofereix a l'usuari un resum del que han estat els diccionaris inversos al llarg del temps (amb una bibliografia completa) i comenta exhaustivament els problemes de la font (el *Diccionari general de la llengua catalana [DGLC]* de Pompeu Fabra) i la mateixa estructura i elaboració de l'obra. Els autors aconsegueixen així deixar molt clar que han corregit les errades del *DGLC* (i quins criteris han seguit), i faciliten al lector la utilització i el coneixement en profunditat del *DCI*, que es completa amb quatre apèndixs finals força útils, especialment per a la flexió. Tot seguit veurem com és organitzat aquest diccionari de J. Mascaró i J. Rafel i quins són alguns dels valors més destacables.

El *DCI* es caracteritza fonamentalment per dos aspectes molt interessants que el separen del diccionari invers anterior i el converteixen en una obra única i molt apreciable dins la lexicografia catalana: el tractament de la font i la introducció d'informació morfològica a cada una de les entrades.

Respecte al primer punt hem de destacar que el *DCI* es basa en la 4a edició del *DGLC* (fins aquí coincideix pràcticament amb el *DILC*), però també té en compte les edicions següents fins arribar a la 17a del 1983. Aquesta decisió fa del *DCI* una obra realment rigorosa, àmplia i consistent, ja que permet recollir tots els mots introduïts per J. Miracle a la 4a edició, totes les modificacions de l'Institut d'Estudis Catalans fins a la darrera edició, i també el contingut de l'Addenda de la 5a edició, que inclou mots que posteriorment s'han eliminat.

Un punt molt important del tractament de les dades de la font, i més si s'ha d'incloure informació morfològica, és la correcció de les indeterminacions i les errades. La introducció del *DCI* conté una anàlisi detallada dels tipus d'errades amb què s'han enfrontat els autors i dels criteris que han seguit per corregir-les i reduir-les al mínim. Seria inútil insistir-hi aquí, però hem de destacar el fet que les correccions siguin fidels a l'obra de Fabra (això es veu especialment en la flexió, on s'han tingut en compte la *Gramàtica catalana*, el *Diccionari ortogràfic*, i *La conjugació dels verbs en català*) i que els autors no hi hagin introduït criteris personals que haurien distorsionat la unitat de l'obra. Per donar una idea al lector d'algunes errades que haurien estat realment preocupants en un diccionari com el *DCI* podem citar per exemple l'adjectiu *bramanisme*, els no-adjectius *explorable* i *bimestral* o el singular *calçotets*.

El *DCI* és estructurat clarament en dues parts: el cos fonamental del diccionari (totes les entrades), i una part final molt interessant amb quatre apèndixs que faciliten la manejabilitat de la informació que inclou el diccionari.

D'entrada, hem de dir que aquest diccionari conté totes les formes flexionades dels mots del *DGLC* i, a més, dóna una entrada diferent a totes les variants o accepcions d'una paraula que canvien la categoria morfològica. Això augmenta considerablement el nombre d'entrades (el

DCI té més de cent vint-i-cinc mil elements lèxics), com es pot veure, per exemple, en el cas de *guerxo*, que proporciona deu entrades diferents.

L'estructura-típus de les entrades del *DCI* és la següent: mot + codi morfològic (permet classificar els mots en seixanta-set categories morfològiques diferents) + informació de flexió (en el cas de les formes verbals) + codi de procedència (l'edició del *DGLC* en què es troba). Aquests seixanta-set codis són l'eina bàsica per a donar tota la informació característica del diccionari, ja que indiquen la classe de paraula (nom, adjectiu, preposició, adverbi, verb infinitiu, participi, etc.), la informació sintàctica si s'escau (verb pronominal, auxiliar, intransitiu, etc.), la informació flexiva de gènere i nombre, i les locucions (adjectives, adverbials, etc.) i els seus constituents (mots que només surten a locucions).

Aquesta classificació, juntament amb l'organització de les entrades (agrupades per blocs de terminacions, de manera que es deixa un espai en blanc sempre que varia el segon o tercer caràcter final d'un mot i es facilita la localització de mots de final coincident), permet atenuar un problema típic dels diccionaris inversos i que molesta especialment el lector interessat en morfologia derivativa: el fet de trobar-se entre els finals en un determinat sufix com, per exemple, *-able*, paraules com *sable*, *cable* o *vocable*. Els blocs de terminacions facilitaran l'accés a un determinat final, i la identificació de veus com les citades és afavorida pel codi morfològic que acompanya cada entrada i que, en el cas anterior, permetria de visualitzar de seguida els tres substantius enmig d'un llistat gairebé inacabable de codis d'adjectius.

Un dels aspectes més destacables del diccionari és el tractament de la flexió verbal. La inclusió de les formes inflectives verbals és força problemàtica, ja que, com indiquen els autors, l'especificació de cada forma verbal com una entrada diferent multiplicaria considerablement el volum de l'obra i li restaria manejabilitat. Aquesta és precisament la raó de l'existència dels apèndixs finals (tres dedicats a la flexió verbal i un que és un resum estadístic dels caràcters finals dels mots).

Els criteris que han seguit als autors per incloure la flexió verbal al *DCI* consisteixen a remetre el lector als apèndixs finals i a donar entrada al cos del diccionari només als infinitius, a les formes irregulars, a les desinències verbals (que indiquen el temps, persona, etc.), i, i això és interessant, a les formes verbals perifràstiques (que es diferencien de les altres en el fet que no tenen una forma d'infinitiu i són marcades amb un codi especial que indica el seu caràcter d'auxiliar).

A partir d'aquestes indicacions es pot recuperar la conjugació completa de tots els verbs, ja que l'apèndix 2 conté totes les terminacions verbals del català (un total de cent seixanta sense comptar les variants gràfiques) amb la indicació del temps al qual corresponen i dels grups de radicals que reclamen (que es troben a l'apèndix 3 classificats en quaranta-set grups diferents). Si combinem les terminacions de l'apèndix 2 amb els radicals del 3 obtindrem sense gaire dificultat la conjugació verbal catalana completa, o també podem, naturalment, limitar-nos a la conjugació d'un temps concret en un grup de verbs determinat. I si a això afegim el contingut de l'apèndix 1 (la llista completa de les formes inflectives irregulars amb el codi gramatical i l'infinitiu corresponents) disposarem de totes les formes inflectives dels verbs catalans (almenys dels inclosos al *DGLC*), de manera que es pot dir que el *DCI* conté indirectament un manual de conjugació dels verbs del català.

Tot això fa que el *DCI* sigui una obra extraordinàriament manejable i fiable (sobretot si es té en compte la quantitat d'informació que proporciona i el tractament de què ha estat objecte) que, a les ja esmentades utilitats i possibilitats pròpies d'un diccionari invers, uneix la superació de molts dels típics problemes d'aquesta mena de diccionaris en format de llista (sense informació morfològica: el cas del *DILCO*), com la falta d'especificacions estadístiques per als especialistes en estadística lèxica, o una mínima especificació de la categoria morfològica per a l'interessat en qüestions gramaticals en general. Un aspecte addicional que afavorirà la investigació lingüística en general és el diccionari informatitzat i amb programes d'expansió morfològica que ha quedat com a conseqüència de l'elaboració del diccionari, i que de ben segur servirà de base per a altres treballs.

D'altra banda, donades aquestes característiques, és important insistir en el fet que es tracta d'un diccionari que no s'ha de limitar a cercles especialitzats o universitaris, sinó que també es pot utilitzar tranquil·lament en altres nivells d'ensenyament, que no acostumen a recórrer a obres lexicogràfiques com aquesta; però això ja és una qüestió que depèn exclusivament de la voluntat i la imaginació de cada professional.

Finalment podem insistir també en el desig que el *DCI* no marqui el sostre de l'atenció que cal dedicar a aquesta àrea i que en el futur estigui acompanyat d'altres diccionaris; que podrien ser més amplis i recollir també, per exemple, el lèxic català antic, aspecte que és la base d'una altra de les obres lexicogràfiques catalanes més importants: el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines.

FRANCESC ROCA I URGELL

MONTOYA I ABAD, Brauli: *La interferència lingüística al sud valencià*. València, Generalitat Valenciana, 1990 («Estudis del Valencià Actual», 1).

Brauli Montoya i Abad, que ja ens oferí fa uns quants anys una magnífica contribució a la història de la nostra llengua —fruit principal de la seva tesi de doctorat—, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna* (Alacant 1986), ens presenta ara una excel·lent aportació al coneixement dels nostres parlars meridionals i de la supervivència del substrat català en els parlars castellans del migjorn valencià.

Una de les principals virtuts de *La interferència lingüística al sud valencià* és precisament l'originalitat del tema plantejat: les interferències mútues entre català i castellà en una comarca valenciana —el Vinalopó Mitjà, d'on és nadiu l'autor— on conviuen ambdues llengües en distribució complementària. Així, mentre que Elda, les Salines, Asp, Montfort i la Canalosa són de parla castellana; Petrer, Mondover, Novelda, el Pinós, la Romana, l'Alguenya, el Fondó de les Neus, el Fondó dels Frares i Barba-roja són de parla catalana. L'autor, encertadament —per primera vegada en la tradició dels nostres estudis filològics—, inclou dins la comarca objecte d'estudi els llogarets també de parla catalana situats en territori murcià del Raspai (terme de Iecla) i la Torre del Rico, la Canyada del Trigo (terme de Jumella) i l'Ombria de la Sarsa (terme de Favarella).

El llibre de Brauli Montoya s'estructura en tres capítols. En el primer presenta unes dades bàsiques de geografia humana —el medi natural, les comunicacions, l'economia i la demografia— i un interessantíssim resum d'història lingüística de la comarca, on descriu encertadament el procés de desplaçament del català en aquesta comarca com a part del procés més general de desplaçament de la nostra llengua a la Governació d'Oriola i a l'antic Regne de Múrcia entre els segles XIV i XVIII. En el segon capítol descriu les principals aportacions a l'estudi de la interferència lingüística —sobretot la del genial Uriel Weinreich— i el mètode emprat en el treball: bàsicament el de la geolingüística tradicional.

El tercer capítol titulat *Caracterització de la comunitat de parla* constitueix el nucli del treball i consta de quatre apartats. En el primer apartat resumeix breument les aportacions anteriors a la caracterització geolectal de les dues varietats parlades a la comarca. Pel que fa a la valenciana la inclou dins allò que l'autor anomena «valencià meridional» o valencià parlat a l'àrea Alacantí-Vinalopó. Aquesta opció terminològica de B. Montoya, encara que respectable, té l'inconvenient de deixar sense nom el valencià d'Alcoi-Gandia-Xàtiva, que juntament amb el de la regió de Castelló de la Plana, només podria rebre el nom poc encertat de *valencià general*. Crec que cal reservar aquesta denominació per als fenòmens comuns a tot el valencià i anomenar *alacantí* el parlar de l'àrea Alacantí-Vinalopó i *valencià meridional* el de l'àrea Alcoi-Gandia-Xàtiva. (També empra els termes *alacantí* i *valencià meridional* el de l'àrea Alcoi-Gandia-Xàtiva. (També abraça Emili Casanova en el seu article sobre *El valencià dentro del diasistema lingüístic catalán*, «RFR», 1985.) Pel que fa a la varietat castellana parlada al Vinalopó Mitjà la inclou amb encert dins el murcià anomenat *sessejant*.

En l'apartat segon presenta unes observacions ben interessants sobre les actituds sociolingüístiques dels parlants d'ambdues varietats, de les quals destacaria especialment aquesta: «els castellanoparlants autòctons del Vinalopó Mitjà neguen sistemàticament la *murcianitat* de la seva varietat lingüística», la qual ens fa pensar en altres negacions més habituals en els nostres entorns lingüístics... També inclou en aquest mateix apartat unes extenses arrellegues de topònims vius a la comarca, de l'estudi del grau de castellanització o de catalanització dels quals extreu conclusions valuoses sobre el passat lingüístic de la comarca. El tercer apartat és una selecció de textos dialectals, ben rics de dades lingüístiques, transcrits amb encert i que permeten formar una idea ben exacta de les varietats comarcals; però que potser hauria estat més encertat d'incloure en apèndix al final del treball.

L'apartat quart es dedica a la descripció gramatical. Pel que fa a la fonologia de la varietat valenciana són destacables les notícies sobre l'apitxament —ensordiment de l'africada palatal sonora— a Petrer i als altiplans del Carxe i sobre casos d'assimilació vocàlica regressiva al sector occidental de la comarca; i de la fonologia de la varietat murciana, les dades sobre la regressió del sesseg. De les pàgines dedicades a la interferència morfològica allò més remarcable és l'estudi dels sufixos catalans adaptats en la varietat murciana (per exemple *-ària*, *-atge*, *-ero* i *-era* en noms d'arbres, *-or*).

La part més valuosa del llibre de B. Montoya és, al meu parer, la dedicada a l'estudi del lèxic. En un primer bloc s'ocupa del lèxic peculiar de la varietat valenciana, amb aportacions importants com ara els mots *atreçar*, *brasentor*, *carotxa* o *tifar*. Després estudia el lèxic de la

varietat murciana procedent del substrat català: en aquest cas els lexemes aplegats presenten menys novetat —car majoritàriament ja havien estat arrellegats per García Soriano, Guillén o Torreblanca—; però també n'espigolarem de ben interessants com ara *aosar* 'aüixar', *clasar* 'cloure, tancar', *espertuguida* 'estrebada nerviosa, esglai sobtat', *saeta* 'aixadeta'. En una darrera part estudia el lèxic comú a ambdues varietats. Aquesta coincidència lèxica és un dels fenòmens —al costat d'altres com ara la competència almenys passiva en totes dues varietats— que permeten a l'autor considerar la comarca del Vinalopó Mitjà com a comunitat de parla. Com es pot suposar, Montoya observa un avanç dels castellanismes en la varietat valenciana i un retrocés dels catalanisms en la varietat murciana. D'aquest lèxic comú podem destacar mots com ara *arnar-se*, *arrempuixar/arrempujar*, *enguixcar*, *enrovinyar* 'rovellar', *enrunar*, *mortitxol*, *sangrisola/sangrijuela*. Per bé que en algun cas puguem discrepar de l'autor —per exemple, *issionar* no és «completament desconegut arreu del domini lingüístic» (p. 129) ni cal cercar-li etimologies estranyes com ara *ihlusionar*: no hi ha tal verb *issionar*, «no m'issiona» 'no m'importa', no és sinó alteració de «tant se m'hi dóna»—, en conjunt l'estudi del lèxic és ben correcte, acurat i valuós. Són especialment d'agrair els trenta-sis mapes amb què l'autor ens mostra la distribució geogràfica de les variants —sobretot lèxiques— arrellegades en les enquestes dialectals.

En definitiva, podem afirmar que *La interferència lingüística al sud valencià* de Brauli Montoya constitueix un treball de lectura indispensable per a tots els estudiosos de la nostra dialectologia i una aportació important a la nostra filologia.

JORDI COLOMINA I CASTANYER

MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep: *Les Homilies de Tortosa*. Barcelona, Curial Ediciones Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990 («Textos i Estudis de Cultura Catalana», 20).

La investigació filològica i la lingüística sempre han estat considerades, de prop o de lluny, tributàries de la ciència històrica. En tenim un bon exponent en aquesta obra de Josep Moran, que fou la seva tesi doctoral, defensada a la Universitat de Barcelona el juny de 1988.

Les Homilies de Tortosa, text occità conegut des de la darrera del segle passat, té una importància cabdal, no sols per al coneixement de l'occità primitiu i del gènere homilètic medieval, sinó també per al millor coneixement de les *Homilies d'Organyà*, el venerable text literari català més antic que coneixem, juntament amb el breu fragment conservat de la versió catalana del *Llibre jutge*.

Per a situar i entendre millor les *Homilies de Tortosa*, en la seva llengua i en el seu contingut homilètic, calia conèixer també en profunditat el marc històric i cultural on aquests textos pogueren sorgir, i dels segles XI i XII. Josep Moran, gran apassionat per la història medieval, ha preparat realment un marc d'or i orfebreria per a l'estudi del text de les *Homilies de Tortosa*.

Tant de bo que, per a les *Homilies d'Organyà*, poguéssim comptar, de fa temps, amb un estudi semblant, en lloc de les vaguetats que tan sols se n'han pogut dir. Amb tot, aquest estudi històric de les *Homilies de Tortosa* és, per sort, perfectament aplicable a les *Homilies d'Organyà*, i des d'ara n'haurà d'ésser també la introducció obligada.

L'estudi històric que precedeix el més pròpiament filològic i lingüístic abasta gairebé les tres quartes parts de tot el llibre. L'autor hi exposa amb detallada erudició les relacions de les canòniques augustinianes catalanes amb l'abadia de Sant Ruf d'Avinyó, atès que en aquest ambient dels canonges regulars hagueren de néixer tant les *Homilies de Tortosa* com les *d'Organyà*, tal com ja altres erudits havien sospitat i ara ell demostra clarament. Té prou cura de distingir l'existència i l'estil de vida dels clergues o canonges regulars i dels monjos, amb una clara exposició de la *Regula Sancti Augustini* i l'*ordo antiquus* que regí els costums regulars medievals, en contrast amb els altres usatges monàstics.

L'abadia de Sant Ruf d'Avinyó exercí un notabilíssim influx en l'erecció i la reforma de les nombroses canòniques de Catalunya, entre les quals les de Tortosa i Organyà, que havien de donar nom a les famoses homilies d'un lloc i d'un altre.

Moran dedica un interessant capítol als orígens de la predicació en llengua romanç i fa esment del sermó més antic en una llengua romànica que coneixem: un comentari al llibre de Jonàs 3, 1-10, en un ms. del segle X, barreja de llatí i francès antic («*preiest li qui de cest pagano nos liberat chi tanta mala nos hab fait*»).

Els sermons de Tortosa i d'Organyà, com també, per exemple, la versió francesa dels sermons de Maurici de Sully, bisbe de París (1160-1196), coincideixen en el fet que havien de ser difosos per catedrals i canòniques regulars «*ad usum*» dels clergues, per tal de facilitar-los la predicació a les parròquies.

Pel que fa a la procedència dels manuscrits, tant el de Tortosa com el d'Organyà, Moran creu que aquests no estan relacionats directament, malgrat la presència en tots dos d'una homilia comuna, la corresponent al Dimecres de Cendra (v de Tortosa, iv d'Organyà). Més aviat opina que ambdós textos pertanyen a famílies diferents, tot i procedir d'un mateix lloc, però el d'Organyà fou difós abans que hom afegís a l'homiliari de Tortosa la part final de l'homilia del Dimecres de Cendra.

El còdex de Tortosa —a més d'un bon nombre d'homilies en llatí, de sant Gregori— conté vint-i-nou folis d'homilies en occità, que vénen a correspondre a vint-i-vuit pàgines de l'edició de Moran, que transcriu interpretativament el text d'acord amb les normes més habituals de les edicions crítiques, llevat potser del preciosisme d'explicitar fins i tot el desenvolupament de les abreviacions sempre en cursiva.

L'editor dedica cinquanta pàgines a comentar cada una de les homilies del recull amb una veritable erudició històrica, bíblica, teològica i litúrgica de gran riquesa informativa. «D'una visió de conjunt, hom dedueix que tots els sermons segueixen la tradició medieval que remunta a Gregori el Gran, en què la interpretació tropològica o moral predomina sobre la històrica i sobre l'al·legòrica, que són en funció de la primera. Per aquest motiu, el predicador recorre a tota mena de fonts extracanòniques, apòcrifs, llegendes i *exempla* piadosos, sempre, però, dins l'ortodòxia.» Una ortodòxia lliure de tot influx heterodox càtar o valdès, com algú havia insinuat de trobar també en les *Homilies d'Organyà*.

Formalment, l'estil dels sermons «és el propi de l'ortodòxia: presentació, estil directe o persuasiu i una sintaxi de tipus hipotàctic que permet el desenvolupament dels recursos del timbre i de la melodia. No són, doncs, ni guions sumaris ni textos destinats a la lectura personal».

Josep Moran ha realitzat una acurada edició crítica (podríem dir diplomàtica) de les *Homilies*

de Tortosa, amb diverses notes d'il·lustració textual. Els lectors potser hi trobaran a faltar alguna forma més pràctica (tal vegada a base de numeracions marginals, o dins el text, de les línies) de poder-hi localitzar més ràpidament les diverses citacions que l'autor en fa en el decurs del seu estudi lingüístic.

En aquest separa l'estudi que fa dels breus fragments intercalats en català del de la resta del text, en occità. Tant en una part com en una altra, Moran es mostra un expert romanista, bregat en els problemes de la gramàtica històrica i la història de la llengua.

De la brevetat del text català que apareix en les *Homilies de Tortosa*, l'autor se'n val per posar en relleu la importància dels diversos fenòmens lingüístics per al coneixement del català antic i per eixamplar encara més els horitzons de la nostra gramàtica històrica. Subratllo, per exemple, l'interès de la remarca que fa Moran de les formes verbals *diut* (compromís entre *ditz* i *diu*) i *féu*, primeres mostres de formes verbals en *-u* d'origen consonàntic conegudes en català. No sé si, metodològicament, s'hauria escaigut millor de tractar aquest fenomen en l'apartat del consonantisme, més aviat que en el del vocalisme, atesa la procedència (D, Ce, i, TI) de la vocal *u*. Semblantment pel que fa a la *u* provinent de *l* implosiva davant dental. Potser s'hauria pogut distingir entre consideracions gràfiques i fonètiques de les consonants, tal com, d'altra banda, es distingeixen gràficament i fonèticament els fonemes *l* i *ly*, tant en el text català com en l'occità.

A més del text català de l'homília III, hi ha unes glosses marginals corresponents a l'homília XX. Moran remarca l'interès d'aquest breu fragment posterior pels notables trets de més acusada modernitat lingüística que revelen.

L'estudi del text occità, que, naturalment, omple la major part del recull, descobreix un bon nombre de catalanismes que podien fer pensar que el manuscrit fou executat a Catalunya.

Moran s'entreté, comptant amb un corpus més extens que per al text català, a fer una detallada gramàtica occitana de les homilies tortosines i subratlla que la sintaxi d'aquest text presenta «un avenç considerable, si la comparem amb els documents més antics en romanç de caràcter feudal». Ja altres estudiosos havien remarcat per a les *Homilies d'Organyà* trets sintàctics superiors que revelaven unes majors necessitats de distinció per part dels usuaris d'una cultura més extensa i aprofundida. Aquestes consideracions sobre el nivell sintàctic de les *Homilies d'Organyà* són aplicables igualment a les de Tortosa.

Amb el llibre de Josep Moran a les mans, resulta reconfortant de comprovar com podem disposar cada vegada més de monografies serioses i competents sobre els textos més antics de la nostra llengua i de la seva bessona l'occità (l'autor ja ens va oferir també fa temps, l'any 1984, un bon estudi lingüístic del *Capbreu de Castellbisbal*): és, sens dubte, la via més sòlida per a poder afinar cada cop més qualsevol síntesi de gramàtica històrica i d'història de la llengua, més segures i satisfactòries. Les darreres aportacions de Josep Moran hi hauran de ser tingudes ben en compte.

PEÑARROJA TORREJÓN, Leopoldo: *El mozárabe de Valencia. Nuevas cuestiones de fonología mozárabe*. Madrid, Editorial Gredos, 1990.

Aquesta obra conté part de la tesi doctoral de l'autor, que, amb el títol *La mozarabía valenciana*, defensà a la Universitat de Saragossa l'any 1988.

Després d'un petit capítol a manera d'«estat de la qüestió», examina les fonts tradicionals en l'estudi del *mossàrab* i arriba a la conclusió que només són vàlides les que contenen antroponímia. Abans elimina les més segures, és a dir, les que permeten conèixer els significats per a deduir-ne una etimologia correcta. L'autor no té en compte ni els llibres de farmacoepa i botànica (en realitat les citacions concretes a l'aljama de València es poden comptar amb els dits de la mà) ni el *Vocabulista* de Florència (l'autor considera que els romancismes que hi figuren no es poden admetre com a «mossarabismes purs» (?!); tampoc no serveixen les *khardjas*, entre altres raons perquè aquests materials no s'avenen amb les seves hipòtesis (p. 111).

Els materials sobre els quals basa el seu treball són aclaparadorament antroponímics. D'aquests, hi ha uns pocs exemples presos de textos àrabs (la major part topònims) i la resta —és a dir, la majoria— de fonts cristianes (segles XII-XVI). El *Llibre del Repartiment* i documents referits a l'àrea castel·lonenca de la Vall d'Uixò, des del segle XIV al XVI, són els que més exemples li han aportat, segons les citacions que apareixen al llarg del llibre.

La segona part (ps. 151-467) és dedicada a l'estudi de la fonètica del *mossàrab*. A partir d'exemples majoritàriament antroponímics d'etimologia insegura, dubtosa o incerta, i de transcripcions no sempre fiables, l'autor sosté que el romanç valencià es comportava de manera molt similar al català. En els materials procedents de fonts àrabs diu que presta atenció als hàbits transliteradors dels escrivans, seguint la proposta de Galmés i el seu mètode. Tanmateix, a l'hora de determinar-los rebutja les hipòtesis de Galmés en aquest sentit per a tot allò que no s'ajusti al comportament del català. Així, en el camp del vocalisme, no hi hagué diftongació espontània d'-*ē* i -*ō*; s'efectuava l'apòcope de les vocals àtones finals -*e* i -*o*; els àrabs mantigueren els diftongs decreixents però els *mossàrabs* els reduïren (l'autor omet molts exemples de diftongació que apareixen en les fonts àrabs, alguns dels quals esmenta ell mateix en altres passatges de la seva obra sense relacionar-los).

L'estudi consonàntic (ps. 277-435) és dedicat a l'anàlisi dels temes debatuts tradicionalment (conservació de *-f-*, palatalització de *-l-* i *-s-*; grups inicials *ge-*, *gi-*, *ce-*, *ci-*; tractament de sordes intervocàliques; pèrdua o conservació de *-n* i *-r*; etc.). Alguns dels temes són tractats molt breument perquè no es disposa d'exemples mínimament acceptables o representatius.

Són moltes les observacions que hom pot fer des del punt de vista de la llengua àrab respecte de les afirmacions de l'autor al llarg de l'obra. Em referiré només a una: la geminació de *lām* inicial, impossible de realitzar fonèticament per a un hispano-àrab i menys encara de palatalitzar-lo. Els dos exemples de fonts àrabs adduïts són simples errates d'impremta: en el cas de Llíria hi ha un *tašātdā* per una *kasra* o /i/, i per això és impresa la *šadda* sota de *lām*; quant a *Llobregat*, s'imprimí un *tašdid* o *šadda* en lloc de la /u/, i no són, a més, aquestes les úniques errates d'aquest tipus que es troben en la col·lecció d'obres editades per Codera en la seva *Biblioteca Arabico-Hispana*.

Quan els materials que estudia són discrepants adopta una solució salomònica. Poso com a exemple la que es refereix a *s*- inicial: «la palatalització esporàdica de *s*- corria a cargo del àrab valencià y es para el mozàrabe un becho de superestrato. Por el contrario, la conservación apicoalveolar de *s*- es fenómeno aljamiado (mozàrabe).» (p. 314)

Com a arabista i estudiosa de la toponímia i del dialecte àrab valencià haig de dir alguna cosa sobre el domini aparent que l'autor sembla que tingui dels grafemes àrabs. Transcriu de manera sistemàtica i incorrecta Al-Faraḍ i per Ibn al-Faraḍī (amb ḍāḍ). Confon la transcripció, i per tant també el disseny gràfic, de *tā'*, *ṭ ā'* i *zā'*; també de *tā'*, *bā'* i *yā'*. Són massa els casos en què això succeeix com per a atribuir-ho a errates d'impremta. Transcriu sempre Ibn al-Qardabūs, confontent *qāf* i *kaf*, com a 'Abd al-Qarīm (sic). L'editor ben conegut de textos andalusís Iḥsān 'Abbās apareix en aquest llibre convertit en Ibn 'Abbās per la pretensió vana de l'autor de desenvolupar la inicial del seu nom (I.). Els almohades, segons L. Peñarroja, són en àrab els «*mubadinūm*» (p. 144), i l'orient és «*al-šariq*», en lloc de les formes correctes *muwaḥ-ḥidun* i *al-šarq*. A la p. 145 reproduceix en transcripció el passatge conegut d'Ibn Sida, que no és, ni més ni menys, sinó una còpia literal de la que va donar Bramon (1977, p. 20), amb les mateixes errates incloses. No serà de més advertir que el parafraseig és constant en tot el llibre, incloent les notes bibliogràfiques.

No es corresponen tampoc moltes de les transcripcions àrabs i llatines que ofereix amb les que apareixen en les edicions àrabs que diu que utilitza. No n'he fet un seguiment exhaustiu, però són transcrites incorrectament veus preses de Yāqūt (ps. 119, 272, 426), Daḅbī (p. 305), Dimašqī (p. 360), Rāzī (p. 378), Ḥimyarī (ps. 130, 205, 245), *Dīkr* (p. 377), Idrīsī (p. 162), Ibn Gālib (ps. 234, 425), Ibn al-Abbār *Tak* (ps. 126, 130, 162, 306, 345, 410, 377, 434, 327, 234) i Mu' (ps. 249, 295), Simonet (p. 344), 'Uḍrī (ps. 162, 182, 184, 127, 249, 360, 396), *Misl*. (ps. 92, 126, 261, 359). També ho són totes les citacions del topònim *Serra* i *Petrer* (apud Yāqūt) i no pas pocs exemples presos del *Vocabulista* o del *Botànic Anònim*. Sovint també ens remet a pàgines d'edicions àrabs on no es troba l'exemple citat, ni en aquesta ni en cap altra pàgina. Si tot això no fos suficient per a adonar-se que el seu coneixement de l'àrab no va més enllà de l'alifat, podem observar la seva interpretació personal d'allò que anomena «efecto de imēla» (sic, ps. 274, 276, 299 o 447).

És comprensible —però no justificable— que, a causa de les seves limitacions pel que es refereix a la llengua àrab, no aparegui en l'obra cap esment a les característiques fonètiques del dialecte andalusí (si hi figuren van de la mà de Galmés). Com que es tracta d'un treball que diu que versa sobre la fonologia «mossàrab», no hauria estat de més d'estudiar aquesta coneixent primerament l'altra: l'àrab, que fou el vehicle amb què ens han arribat els testimonis de la primera.

En la *Bibliografia* manquen estudis, en sobren d'altres i alguns hi són només d'ornament. Respecte de les fonts àrabs (ps. 26-30) hauria estat millor d'ometre tot allò que s'esmenta de segona o tercera mà o les que no s'hi utilitzen o no hi són escaients. Per exemple: les edicions àrabs de Yāqūt, al-'Uḍrī, Abū-l-Fidā', al-Ḥušanī, al-Muqaddasī, al-Rāzī, Casirī, Dimašqī, Ibn 'Iḍārī, Ibn Abī Zar', Ibn al-Faraḍī, Ibn al-Kardabūs, Ibn Bassām, Ibn Ḥawqal, Ibn Ḥayyān (edicions Antuña, Ḥaḡyī i Makki), Ibn Ḥazm, Ibn Ṣaḥīb al-Šalā, Ibn Sanā' al-Mulk, al-Qazwinī, i algun altre.

Això mateix podem dir per a les fonts llatines i sobretot respecte de la llista d'arxius on es troben els documents esmentats.

Quant al *Glosari*, no recull ni totes les formes ni les etimologies. És convenient en aquest sentit d'assenyalar que l'autor emprà bon nombre de veus de l'onomàstica àrab que inclou com a noms «mossàrabs». Entre molts exemples d'etimologies falses, hi figuren; Abenbedello (i variants) = Ibn Badal; Albalhager (edic. Cabanes: Abalhager) = bāb al-ḥaḡar (porta del raval de la Boatella); Abenambroz (i var.) = Ibn 'Amrūs; Abnaglop = Ibn Aglab; Abin Iuniz (i var.) = Ibn Yūnus (Jonàs, amb vocalització hispano-àrab); Abencorayxo = Ibn Qurayš; Abduçamel = 'Abd al-š amad; Abinfilel = Ibn Hilāl; (Raal) Matalcama = raḡ(a)l matā' 'Alqama; rahal Lomeri = raḡ(a)l al- 'Umarī; Aborrabe Abincolom (Abinçelmi, ed. Cabanes, i Abinceli segons Bofarull) = Abū-l-Rabī ibn Salim, tradicionalista conegut i mestre d'Ibn al-Abbār; Ali Oleyles = 'Alī 'Ulaylaš; Abentauro = Ibn Ṭawr; Raalalcol = raḡ(a)l al-kuḡ(u)l; Ossam Avinflo = Ḥusayn (o Ḥasan) ibn Aflaḡ; Mahomat Lobadī = Muḡammad al-'Ubbādī, Almatro = al-Maṭ rūḡ; Avinmuxut = Ibn Muṡuṡ; Aben Focoh = Ibn Fuṡ ūḡ; Amet Abenuix = Aḡmad ibn 'Uṡš; Abnataoyl = Ibn al-Ṭawīl. La llista seria interminable.

Em sap greu, en fi, que aquest treball hagi estat publicat: és una llejta taca en la trajectòria de la «Biblioteca Románica Hispánica» de l'Editorial Gredos; no aclareix, sinó que embolica més, els nombrosos punts foscos sobre el mossàrab i és de preveure que desviarà els qui es deixin ensarronar pels oripells de la grandiloqüència.

CARME BARCELÓ

PRESA DE MENORCA, edició i introducció a cura d'Enric Cabra Martorell, Institut Menorquí d'Estudis, 1989 («Col·lecció Capcer», núm. 9).

Es tracta de l'edició crítica d'una obra dramàtica escenificada a Menorca, almenys des d'abans de 1535, amb motiu de la commemoració anual de la conquesta de l'illa pel rei Alfons el Liberal el 1287. El text està estretament relacionat amb la *Crònica Menorquina* que el cronista i arxiver Pere Miquel Carbonell inclogué en la seva obra *Cròniques d'Espanya*, acabada el 1513 i publicada el 1547. El rei Alfons és el protagonista indiscutible de l'obreta, envoltat de vint-i-cinc personatges més, entre moros i cristians. L'esquema mètric es basa en versos heptasil·labs i octosil·labs, alternant amb versos de quatre síl·labes. Pel que fa a l'estrofisme, existeix una proporció elevada de versos apariats, la qual cosa permet de suposar un origen força arcaic del text primitiu. És lingüísticament molt interessant l'intent de reproduir la llengua dels sarraïns, tal com s'esdevé en algunes cròniques catalanes medievals:

«Allà sebir, Dio grande!
Andar fer bon guarda,
mirar si ser armada
de rei Turracó
i luego tocar tambor.» (vs. 3-7)

La peça, que constitueix el primer testimoni de la dramaturgia menorquina, s'inscriu dins de la tradició medieval dels misteris, si bé, argumentalment, el tema no és pas religiós, sinó bèl·lic. L'editor observa que en aquest cas «caldría concebre un nou cicle en què el protagonisme s'escaigués en cabdills guerrers que, sense ser bíblics ni sants, haguessin estat exemplars en la lluita per la fe» (p. 38). I creu que es podria definir el text com a «exemplar únic d'un gènere dramàtic, que podríem anomenar misteri èpic, que devia ser conegut a moltes altres terres a l'Edat Mitjana, tot i que tan pocs textos s'hagin conservat» (p. 40). L'element religiós, emperò, es manifesta abundantment al llarg de tota l'obra: la inclusió d'un àngel entre els personatges, la intervenció de sant Antoni Abat i de sant Jordi, i sobretot la mitificació de la figura del rei considerat com a enviat diví:

«A Déu sol darem la glòria
qui inspirà el rei Anfós
vingués a conquistar-nos:
tinguem-lo sempre en memòria.» (vs. 475-478)

Aquest mateix volum inclou l'obra *Notícies de Menorca* de Francesc Mercadal, mort el 1725.

ANNA CORTADELLAS

RECASENS I VIVES, Daniel: *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991 («Biblioteca Filològica», XXI).

La publicació dins la prestigiosa col·lecció «Biblioteca Filològica» de l'IEC de la *Fonètica descriptiva del català* de Daniel Recasens cobreix un buit important dins els estudis filològics catalans. En efecte, no disposàvem d'un manual que d'un manera sistemàtica mostràs l'estat actual de la pronúncia de la llengua catalana en els nostres diversos —però tanmateix ben unitaris— parlars. El llibre de D. Recasens ens ofereix tot això i a més d'una manera rigorosa i brillant.

El treball consta de nou parts. En la primera se'ns presenta una útil introducció actualitzada als conceptes bàsics de la fonètica general. Pel que fa a la fonètica articulatòria em semblen didàctiques —per la seva pulcritud i claredat— les representacions de les configuracions dels llavis i de la llengua durant la producció de les vocals i de les configuracions dels llavis, de la llengua, del vel i del contacte línguo-palatal corresponents a les realitzacions consonàntiques del català (ps. 23 i 28-33). I de l'apartat de fonètica acústica són especialment útils els quadres que sintetitzen els triangles vocàlics corresponents als camps de dispersió de les vocals tòniques i àtones del català central; aquests triangles vocàlics fan evidents les relacions acústico-articulatòries: les freqüències del primer formant es corresponen bé amb el contrast entre vocals

altes, mitjanes altes, mitjanes baixes, i baixes, i les freqüències del segon formant s'adiuen bé amb la divisió entre vocals anteriors i posteriors labialitzades. També s'inclouen en aquest apartat conceptes relatius a les categories suprasegmentals (durada, entonació i accent), a les relacions entre fonètica i fonologia, i als mètodes de transcripció fonètica.

La segona part, d'introducció al vocalisme del català, ens ofereix unes excel·lents representacions dels diversos sistemes fonològics vocàlics i dels sistemes de realització fonètica de les vocals en posició tònica i àtona. És un capítol breu, però d'una grandíssima utilitat per a qui vulga mamprendre la tasca de descriure i explicar l'evolució dels fonemes vocàlics en els nostres parlars. És un fet que es pot comprovar al llarg del llibre, però ja en aquesta part es veu la gran capacitat de síntesi de D. Recasens. També té caràcter introductor, però al consonantisme, la part sisena, de la qual em semblen destacables els quadres en què arreplega les realitzacions fonètiques de les combinacions possibles de dues i de tres consonants en posició final absoluta de mot i de frase en «català dialectal» (ps. 178- 179; nosaltres ens hauríem estimat més de dir-ne en els «parlars catalans»).

La tercera part, dedicada al vocalisme, i la setena, dedicada al consonantisme, les més denses i més ben elaborades, constitueixen el nucli del treball i són al meu parer la part més valuosa del llibre. L'estudi de cadascun dels sons vocàlics del català comprèn els apartats següents: *a*) característiques articulatòries i acústiques, *b*) variants dialectals, *c*) variants contextuals i *d*) fenòmens fonètics (elisió, epèntesi, labialització, descens i ascens vocàlics, etc.). L'estudi dels sons consonàntics consta de: *a*) característiques articulatòries i acústiques, *b*) extensió geogràfica (dels sons no generals), *c*) variants contextuals i dialectals i *d*) fenòmens fonètics (epèntesi, pròtesi, epítesi, elisió, sonorització/ensordiment, etc.).

La quarta part es dedica a l'estudi dels diftongs dins el domini del mot. La cinquena descriu les realitzacions dels sons vocàlics i dels diftongs en seqüència. Aquesta cinquena part és semblant a la vuitena, dedicada a l'estudi dels grups de tres o més consonants, grups que solen ser freqüents en les combinacions per seqüència de mots. Tant en la cinquena com en la vuitena part l'autor sistematitza dades procedents dels materials arreplegats de primera mà en les nombroses enquestes realitzades en totes les regions de la nostra comunitat lingüística. No cal dir que aquestes aportacions a un terreny tan poc conegut de la nostra fonètica són especialment valuoses. La darrera part, molt breu, s'ocupa de qüestions referents a l'accent i a altres fenòmens que també afecten dos o més segments com ara la metàtesi, l'elisió i l'epèntesi.

Un primer aspecte que impressiona en aquesta *Fonètica descriptiva del català* és la gran quantitat de materials analitzats. Tota la bibliografia disponible ha estat buidada pacientment i quasi exhaustivament, des dels treballs peoners del fundador de la nostra dialectologia, A. M. Alcover, de la primeria del segle, fins a les darreres obres publicades —i fins i tot inèdites: especialment diverses memòries de llicenciatura i tesis de doctorat presentades a la Universitat de Barcelona. Recasens ha obtingut també dades valuosíssimes dels apartats de fonètica dels articles del *DCVB*, del magnífic treball d'Alcover (publicat per Moll) sobre la flexió verbal en els dialectes catalans, dels mapes publicats de l'*ALPI* i del diccionari etimològic del mestre Coromines. Aquests materials, corregits i complementats amb enquestes personals, forneixen la base per a una admirable tasca de classificació i de sistematització de contextos i d'extensió

geogràfica dels diversos canvis fonètics observats als parlars catalans del segle XX. Sovintegen els apartats que comencen amb paraules com aquestes: «l'estudi ha estat portat a terme sobre una mostra d'unes cent formes lèxiques» (p. 278), «una anàlisi de prop de cent exemples revela que el canvi té lloc...» (p. 314). Destaquem-ne —entre les desenes de classificacions d'aquest tipus— algunes: *a*) contextos afavoridors i zones on es produeix el canvi *a* tònica > *e* oberta, amb una explicació alternativa i preferible a la de Coromines sobre aquest canvi en alguns mots en gironí (p. 101); *b*) casos de manteniment de *-n* final (amb dades poc conegudes com ara *orfen* i *raven* en alguns indrets del valencià; p. 206); *c*) casos de palatalització de *s-* inicial (p. 278); *d*) contextos i zones en què es manté l'antiga pronúncia africada (grafies *g* i *j*; p. 291); *e*) contextos i zones de semivocalització de *-l* implosiva (ps. 314-315). Recasens no es limita, però, a la descripció, sinó que tot sovint proposa explicacions dels fenòmens, en general ben encertades.

Altres qüestions ben tractades al llibre i que em semblen mereixedores d'esment són les següents. Una bona caracterització dels parlars «xipelles» (amb valoració de la vella hipòtesi del fundador de la dialectologia catalana: «és atractiva la hipòtesi d'Alcover [1908] segons la qual la realització de la /e/ tendeix a [i] per "defensar-se de l'enfosquiment" propi de la vocal neutra dels parlars orientals», p. 72). Són també excel·lents les descripcions de les realitzacions de les *ee* tòniques obertes i tancades (p.85), de les variants de /a/ àtona en posició final (p. 94) i de les neutralitzacions de les *aa* i *ee* àtones en els parlars de transició entre el català oriental i l'occidental (p. 109). Hi podem llegir un bon resum de l'extensió geogràfica del fonema /v/ i del retrocés que ha experimentat aquest fonema al llarg del segle en tarragoní, tortosí i valencià septentrional (p. 195); i bones descripcions de les realitzacions dialectals dels grups /pj/ i /bj/, /pl/ i /bl/ i /kl/ i /gl/, amb una hipòtesi atractiva segons la qual les diferències entre els dialectes es deurién a diferències de sillabació: així, mentre que les realitzacions amb geminada o oclusiva sorda pressuposarien una estructura sillabica VC/[j], les realitzacions amb aproximant o oclusiva sonora no geminada derivarien d'una estructura V/C[j] (ps. 189, 191, 240-241).

En la *Fonètica descriptiva del català* de D. Recasens podem comprovar un bon equilibri entre les explicacions internes i les externes. L'autor tracta —com sembla enraonat— d'explicar els canvis fonètics en primer lloc per motius interns. Així l'ensordiment de l'africada palatal sonora en molts indrets del Principat es considera *a*) associat amb la durada llarga del període òclusiu de les africades en aquestes zones, elevador del nivell de la pressió intraoral i dificultador del pas de l'aire a través de la glotis, i *b*) analògic dels mots primitius en els quals l'africada s'ensordeix en posició final; «tots aquests raonaments invaliden una explicació basada en la influència del castellà» car l'ensordiment «no és general a tots els contextos, és antic i és propi de zones rurals» (p. 216). Però, nombrosos canvis detectats entre parlants urbans i juvenils, com ara ensordiments d'africades i fricatives sonores, pèrdua d'oposicions entre *ee* i *oo* obertes i tancades entre d'altres, són atribuïts versemblantment a la influència del castellà. Un altre tipus d'explicacions sociolingüístiques que em semblen plausibles són aquelles que es basen en el prestigi d'uns dialectes sobre els altres; així, la pronúncia de *-a* final com a *e* oberta fóra «un intent d'aproximació de la variant baixa de /a/ a la realització prestigiosa [e neutra] del català central; la nova pronúncia s'hauria difós a partir de Lleida i/o de zones i capitals de comarques de parla nord-occidental pròximes a la frontera amb el català central» (ps. 96-97).

Recasens extreu del seu estudi algunes conclusions que em semblen valuoses i mereixedores

de nous estudis que miren de verificar-les. Així, en diversos indrets del llibre s'assenyalen *tendències dialectals* com ara les que apunten cap a l'existència de: *a*) parlars afavoridors de les síl·labes obertes (el valencià, el tortosí i l'alguerès) enfront d'altres afavoridors de les síl·labes travades (p. 186); *b*) parlars amb palatalització progressiva (valencià) enfront de parlars amb absència de l'esmentada palatalització (rossellonès, p. 274); *c*) coincidències aparentment sorprenents entre el català central i l'alacantí (ps. 284, 289, 334). El llibre és ple d'observacions sagaces com ara les següents: *a*) aquells parlars (els occidentals) que reforcen la pronúncia del fonema palatal fricatiu sord en posició intervocàlica amb una [j] (*caixa/ caxa*) són precisament els que també reforcen el mateix fonema en posició inicial i postconsonàntica (*txintxa/ xinxa*, p. 289); *b*) de les dades geolingüístiques es poden extreure dades sobre el passat lingüístic: així de les restes de pronúncies ioditzants en diversos mots en indrets —entre els quals inclou el barceloní— situats fora de l'àrea actual de iodització es pot deduir «la possibilitat que la pronúncia ieista hi fos exclusiva en temps passats» (p. 323).

Amb l'ànim de contribuir a millorar una obra que considere fonamental, gose exposar tot seguit algunes notes crítiques. Malgrat que podria intuir-se vagament que l'autor tracta de situar-se dins el marc generatiu (parla diverses vegades de formes subjacents), no deixa de sorprendre un cert oblit de la morfologia. Vegem-ne alguns casos: *a*) *Creiximent* i *naiximent* no són fruit de palatalització de les variants *creixement* i *naixement*, sinó el resultat genuí català: els clàssics no coneixen quasi altres formes que les acabades en *-eiximent* (cf. *caïment*, *venciment*, *enteniment*, *perdiment*, *despreniment*, *corriment*, *moviment*, i cast. *crecimiento*, *nacimiento*, italià *crecimento*, *nascimento*), les formes en *-eixement* són més modernes i han estat creades per analogia amb les formes dels infinitius (p. 128). *b*) La forma *eus* del pronom personal feble de segona persona del plural ni és moderna ni resultat de diftongació de *us*: és tan antiga com les altres formes reforçades dels pronoms febles *em*, *et*, *es*, *el*, *ens* i *els*; es troba *eus* en nombrosos textos valencians (i em sembla que també es donava en els altres parlars) del segle XVII, l'època en què comencen a generalitzar-se les formes reforçades; a més [ews] és precisament allò que calia esperar de la sil·labació de l'allomorf assil·làbic [ws] i és de *eus* que procedeix la variant valenciana moderna *es* (per exemple: *es volen* 'us voleu'; p. 138). *c*) Quan parla de l'elisió de la /d/ intervocàlica en valencià en general i en alacantí en particular no s'adona del fet que el que s'elideix d'una manera categòrica al sud de la línia Biar-Busot és el morfema de participi /d/ (p. 231). *d*) Tampoc no s'adona del caràcter morfemàtic de /-k/ en la primera persona del present d'indicatiu (*càntoc*, *càntic*, *càntec*; cf. *bec*, *vic*, *tinc*, etc.; p. 247). *e*) Pel que fa a l'origen de la variant *ets* de l'article mallorquí és evident que només qui treballa dins un marc teòric —com el generatiu— que permet distingir les representacions de l'article salat masculí singular /s/, del masculí plural /s + s/, confosos en una única forma superficial *es*, pot arribar a explicar satisfactoriament la variant mallorquina pre-vocàlica *ets*: de la mateixa manera que *es seu* es pronuncia [et seu], /es + s/ *amics* s'havia de pronunciar [ets amiks]; si acceptàvem altres intents d'explicació, com ara el que suggereix que *ets* s'hauria extret de casos com *es joves* o *es sants* pronunciats com a *et joves* i *et sants*, no es podria explicar per què *ets* només s'ha generalitzat davant mot començat en vocal i no en els altres casos. (Havia arribat pel meu compte a aquesta explicació i l'he exposada així als meus alumnes; em vaig alegrar de veure que Duarte & Alzina, en la seva *Gramàtica històrica del català*, II, 1986, ps. 65-66, exposaven la mateixa interpretació [p. 280].) De vegades l'autor de la *Fonètica descriptiva del català* no

distingeix bé entre fenòmens moderns i antics, car l'epítesi de *-t* en proparoxítons acabats en *-i* és fenomen antic, per exemple *nòlit* (p. 225); i el tortosí *acovidar* és un arcaisme, cf. cat. antic *covidar*, *covent*, *covenir* (p. 256).

Tot seguit faré algunes observacions sobre qüestions de detall:

- L'autor es complau en l'ús d'una terminologia de vegades una mica recarregada: en comptes de «català oriental central», «català nord-occidental meridional», «àrea nord-oriental del català central» sembla més còmode i possiblement igualment correcte parlar de «català central», «tortosí» o «gironí i empordanès».
- *Llaurer* 'llorer' no és sols forma del Capcir i de Vingrau: té molta més extensió en català; segons el DCVB és variant usual a Ripoll, Ribes, Bagà, Granollers, el Vendrell i la Seu d'Urgell (p. 104).
- *Esgollar* és forma minoritària enfront d'*esgolar*, general en valencià (p. 249).
- El possessiu *mos* no procedeix de *mons* per pèrdua de la *-n-*: *mos* és la forma antiga, i *mons* alteració local de *mos* formada a partir del singular *mon* (p. 257).
- La *-n-* de *llonja* i *rellonge* no és epentètica, sinó alteració de l'element oclusiu de l'africada, o més tost del primer element de l'antiga geminada (p. 262; cf. la p. 214 on el mateix Recasens defensa l'explicació que considerem correcta).
- [kumplí3o] amb palatal fricativa sonora és l'única pronúncia que conec en valencià general de combinacions com *compleix-bo*; són precisament contextos com aquest i seqüències com *mateix bome* els únics casos en què apareix l'esmentat so en valencià general (p. 293).
- El tortosí i valencià *acenciat* no és metàtesi del llunyà barceloní *aciençat*, sinó derivat del local *cència* (alteració de *ciència* per dissimilació eliminatòria; cf. val. *cenciós*), i *axiò* no és metàtesi d'*això*, sinó mera grafia d'*axò*, car aquesta darrera és l'única pronúncia de Monòver i de la resta de l'alacantí (p. 298).
- Als exemples de [j] antihiàtica caldria afegir formes com ara *creiem*, *traient*, dissortadament acceptades per la nostra normativa i com *agraieixo*, sortosament no acceptades (p. 300).
- Exemples com *gavarnera*, *gavardera* i *mardà* semblen arguments a afegir als que aporta M. W. Wheeler (1979) a favor de considerar els sons bategant i vibrant com un sol fonema amb dues realitzacions simple i geminada (p. 337).
- Al capítol d'errades inevitables en una obra com la que comentem s'ha d'incloure *catxata* en comptes de *carxata* (p. 227).

Felicitem el col·lega i amic Daniel Recasens per la seva magnífica contribució, que d'ara en avant serà manual de consulta indispensable i eina suggeridora i aclaridora de tants de problemes de la fonètica del català, i felicitem-nos-en també tots els catalanòfils.

JORDI COLOMINA I CASTANYER

ROIG, Jacme: *Spill*, edició i estudi de mossèn Josep Almiñana Vallés, 3 vols., València, Del Cènia al Segura, 1990.

Hauriem de poder felicitar-nos per l'aparició d'una nova edició i un estudi —en tres volums de gran format— de l'*Espill* de Jaume Roig, una de les obres més importants que ha produït

l'Edat Mitjana catalana, però que no s'ha vist atesa com es mereix per la nostra erudició: sabuda és de tothom la dificultat de lectura que ofereix el text, compost per més de setze mil tetrasíl·labs apariats amb nombroses elisions, hipèrbats, hàpaxs i locucions el sentit de les quals moltes vegades no deixa de ser un enigma —tot i que la impecable traducció castellana de Ramon Miquel i Planas (reeditada no fa gaire)¹ és sovint una indiscutible ajuda.

Podríem esperar, doncs, que una publicació de semblants magnituds ens aclarís alguns dels nombrosos dubtes que planegen damunt del text de Roig, ja sigui a nivell d'interpretació del sentit global que cal donar a l'obra, o de lectura puntual d'un determinat episodi o, perquè no, d'un únic vers. Però s'esdevé sovint que la realitat no satisfà pas les nostres expectatives.

El treball de mossèn Almiñana, que ha editat també les obres d'un altre insigne valencià,² conté uns apartats interessants i de gran valor documental, com assenyalaré més endavant, però parteix d'una premissa ideològica contundent, polèmica. I errònia des d'un punt de vista filològic: la valencianitat exclouent —que cal llegir com la no catalanitat— de la llengua i l'obra de Jaume Roig, tesi que és defensada amb una ortografia i un lèxic del tot escaients.³ Aquests criteris ideològics justifiquen el que podríem considerar dos tipus d'obliteracions: d'una banda, les referències excessivament escasses a l'edició, als pròlegs i a les introduccions que féu Miquel i Planas a l'*Espill* de Jaume Roig,⁴ i, de l'altra, l'oblit sistemàtic d'una determinada bibliografia —els treballs de Joan Fuster i els més recents de Rosanna Cantavella.⁵

El primer volum d'Almiñana és dedicat pràcticament a la transmissió de l'obra. En un primer apartat es recull l'únic manuscrit que ens ha arribat del text, el còdex 4806 de la col·lecció Vaticana Llatina de la Biblioteca Vaticana de Roma (ps. 25-46). Descriu el còdex, parla de la foliació, de la mida de la caixa, de l'enquadernació, de la filigrana, de la datació, i recull les opinions dels erudits que han parlat amb anterioritat del manuscrit (Antoni Bastero, Vicent Ximeno, Alfred Morel-Fatio, Roc Chabàs i Ramon Miquel i Planas). Esmenta les notes llatines, escrites per una mà diferent i posterior, que es poden llegir al verso de l'últim foli, sense entretenir-s'hi gens.⁶ Considera que el manuscrit arribà a Roma gràcies al papa Alexandre VI, amb la intercessió de Jaume Honorat, el fill canonge de Roig, la qual cosa ja va ser defensada en

1. Jaume ROIG, *Especio*, amb pròleg i notes de Jaume Vidal Alcover (Madrid-Barcelona, Alianza Editorial & Enciclopèdia Catalana, 1987).

2. Joan ROIG DE CORELLA, *Obres*, ed. J. Almiñana Vallés, 2 vols. (València 1985).

3. En el capítol que dedica a *Llenguatge*, Almiñana esmenta com a argumentació de la seva tesi unes frases de Manuel Sanchis Guarner, i més avall acusa els qui creuen en la Corona d'Aragó de fer jocs de mans amb les paraules: «Lo que a Sanchis Guarner, i a qualsevol home de cap, li pareix irrefutable, ara venen alguns dient que no, que Jacme Roig, perquè era valencià, escriu en català. Es este un silogisme que ningun home de ciencia i consciencia podra aceptar.» (vol. 2, p. 423).

4. El text editat que serveix de base a Almiñana per a la seva pròpia edició és el de Roc Chabàs, publicat el 1905. Ni esmenta aquí l'edició posterior, i més fidedigna al manuscrit únic, de Miquel i Planas (vol. 1, p. 24).

5. Fuster apareix mencionat en la parca bibliografia que figura al final del vol. 3, però Almiñana no pren en consideració les seves opinions. Per exemple, en comentar que l'*Espill* no és una autobiografia, Almiñana defensa que Roig no volgué donar a conèixer el seu llibre perquè no era convenient per al seu prestigi com a metge, i oblidà completament la hipòtesi de Fuster segons la qual la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena seria una rèplica a l'*Espill* de Jaume Roig. Pel que fa a Cantavella, el seu nom ni es troba a la llista bibliogràfica.

6. Diu només que tenen «un cert interès per a l'historiador del còdex» (p. 29).

el seu moment per Chabàs i mantinguda per Miquel i Planas en absència d'una hipòtesi millor.⁷ Intenta establir-ne la datació, i a partir de la comparació de la filigrana de la mà amb estrella amb una F al palmell que hi apareix amb altres de similars, arriba a la conclusió, desmentint Chabàs, que el manuscrit és anterior al 1490-1492, sense mencionar que Miquel i Planas ja ho havia afirmat molt abans.

A continuació, una completíssima i detallada informació sobre les edicions, les traduccions i les publicacions parcials que s'han fet de l'obra de Roig, amb la descripció dels formats, la reproducció de pròlegs i la presència abundosa d'il·lustracions, ocupa les pàgines 47-136. El recull bibliogràfic d'Almiñana actualitza les dades que ja ens havien facilitat Chabàs i Miquel i Planas, però posats a ser exhaustius, al seu inventari li manquen dues obres,⁸ i de nou es posen en evidència aquí els seus prejudicis ideològics.⁹ El volum primer es clou amb la publicació en facsímil de l'únic manuscrit que se'n ha conservat de l'obra.

El segon volum conté un estudi introductori sobre l'autor i la seva obra (ps. 405-568) i a continuació l'edició del text. L'estudi segueix les línies marcades per la bibliografia més antiga: que la tradició impresa ha considerat Roig des de sempre l'autor de l'*Espill*, que aquest és el títol que cal donar a l'obra, que no s'ha d'interpretar com una autobiografia... cita com a fonts de l'*Espill* els textos que han estat presos en consideració des de Morel-Fatio i alguns altres que han anat recollint els estudis posteriors, insisteix en la valencianitat de la llengua, i quant a l'estil, resumeix la història de la codolada i es remet a les publicacions de Milà i Fontanals.¹⁰ L'estudi introductori s'acaba amb un capítol, intitulat *Com llegir hui l'«Espill»?*, en què davant de les dificultats de comprensió que presenta l'obra, ofereix com a suport de lectura una glossa del text de Roig.¹¹

Quant a l'edició de l'*Espill*, Almiñana exposa breument quins són els criteris que segueix (ps. 564-565): desenvolupament d'abreviatures, puntuació a la moderna, regularització de *i* i *j*, *u* i *v*, manteniment de la *s* líquida, elisions i apòstrofs, i correcció dels errors de còpia —alguns

7. El fil de l'argumentació d'Almiñana —que en cap moment no diu que la tesi no és seva— és com segueix: l'original autògraf va ser deixat per Jaume Roig a Joan Fabra, perquè així ho indiquen els vuit primers versos de la consulta (!). En morir Jaume Roig, el manuscrit anà a parar a mans dels hereus, i va ser guardat per Jaume Honorat, que el trameté a la cort pontifícia (ps. 25-26). Unes pàgines més endavant, Almiñana parla d'una còpia: el manuscrit Vat. Lat. 4806, diu, «es una copia fidedigna que Jacme Honorat Roig, fill de l'autor, encomanà a persona entesa en caligrafia, a fi de remetre-la al seu arquebisbe, el futur Aleixandre VI» (p. 150).

8. La reedició, a cura de Jaume Vidal Alcover, de la traducció castellana de Miquel i Planas (mencionada a la nota 1), i la prosificació i la modernització de Jordi Tiñena, publicada amb el títol *Llibre de les dones* (Barcelona, Editorial Laertes, 1988).

9. En comentar l'edició d'Almela, publicada a «ENC» el 1928, lamenta que l'editor escrigui en català (p. 97), plany que repeteix respecte a l'edició de Vincent Escrivà, publicada a València el 1981, per la Institució Alfons el Magnànim i la Diputació Provincial de València (ps. 111-112).

10. *Les noves rimades — La codolada*, dins *Obras completas*, vol. 3 (Barcelona 1890), ps. 359-440.

11. «El poema del nostre insigne poeta Jacme Roig titulat l'*Spill*, per mes que nos esforcem en fer-lo assequible e intel·ligible, resultarà sempre difícil tant en sa estructura com en sa interpretació. Com una visió de conjunt ofereix als lectors esta breu síntesis per a que els servixca de nort i guia en la seua lectura i comprensió, i no es perguen en este bosc immens de tan dilatada obra com es l'*Spill*» (p. 449) Durant les cent dotze pàgines següents, Almiñana explica textualment el text de Roig, amb exemples del mateix *Espill*.

dels quals són poc concrets i força discutibles.¹² Acaba amb algunes anotacions sobre l'ortografia del manuscrit (ps. 565-566), de manera excessivament sintètica. Ens hauria agradat de veure tractat amb profunditat el vocalisme i el consonantisme del text, perquè podria revelar-nos alguna dada sobre la procedència dialectal del copista. I hi hem trobat a faltar també un estudi dels seus hàbits de còpia, així com de les autocorreccions o les haplografies i ditografies que presenta el text.

L'editor no s'està de manifestar les dificultats que ha tingut per localitzar el còdex a la Biblioteca Vaticana¹³ —cosa del tot incompreensible per a qui signa—,¹⁴ manuscrit que Almiñana assegura, i no pas amb un excés de modèstia, seguir fidelment: «Puc afirmar, ab tota objectivitat, que la meua transcripció es l'única que respon fidelment al manuscrit original, i queda per a l'història com la transcripció més fidel i respectuosa.»¹⁵ Això vol dir que la seva transcripció segueix el manuscrit Vat. Lat. 4806, i que, per tant, no recull els cent sis versos afegits per l'edició A, sobre el controvertit tema de l'Immaculada Concepció, que han estat mantinguts fins ara per totes les altres edicions.

En aquells versos en què hi ha clarament un error de còpia o de lectura, Almiñana segueix de vegades el manuscrit —amb la qual cosa el vers resta incompreensible—¹⁶ i d'altres presenta la correcció recollida per l'edició A, sense indicar-ho mai a peu de pàgina i amb uns claudàtors que creen confusions.¹⁷ No hi ha aparat crític que expliqui el perquè d'unes correccions i el per què

12. Per exemple, pel que fa a l'ús de l'apòstrof diu que «no seguiré la norma moderna, sino aquella que requereix el text en cada cas» (p. 565). Resol les aglutinacions sempre amb apòstrof, de manera que transcriu «l'astucia», perquè la vocal elidida és de la primera paraula, o «sola 'quella» i «la 'xecutaren», on s'elideix una vocal de la segona. Al text trobarem formes com aquestes: «tu't ingeries» (v. 6513), «ultra'xo's pagua» (v. 6864).

13. «Despres de molts viages, investigacions i, sobre tot, de molta paciència, em va comunicar el secretari de la Biblioteca Vaticana que tenia a la meua disposició el manuscrit del poema l'*Spill de Jacme Roig*, aparegut relligat en altres manuscrits.» (vol. 2, p. 563) «El codex no m'ha seguit facil d'identificar durant molt de temps, perque en els inventaris de la Biblioteca Apostolica Vaticana, segons son secretari, no consta el nom de Jacme Roig.» (vol. 1, p. 40)

14. Durant la meua estada a Roma per estudiar aquest manuscrit no vaig tenir cap mena de problema per trobar-lo, ja que des que en parlà Antoni Bastero se sap que porta la cota 4806 de la col·lecció Vat. Lat. És cert que no hi apareix el nom de Roig, però aquesta és una constatació menor que ja va ser ventilada per Ximeno. I jo no he sabut veure que el còdex en qüestió estigui relligat amb altres manuscrits.

15. Ho podem llegir a la p. 563 (no és la meua intenció ara discutir l'adjectiu imprecís amb què es refereix al manuscrit). A la pàgina següent reconeix que hom es pot equivocar, però la frase anterior ja ha estat escrita.

16. Com per exemple en el seu vers 3373, on diu «jove lo mort» i cal llegir «jove. I no mort», com assenyala Miquel i Planas, o el 15896, on diu «ab tals portades» i cal transcriure «ab tals porrades», com l'edició A, la de Chabàs i la de Miquel i Planas. En alguns versos el segment fidel del manuscrit implica no esmentar un evident error de còpia, com en el 14719, on es pot llegir «es infallible», lectura que és mantinguda per Almiñana.

17. Corregeix correctament, per exemple, el vers 12888 en transcriure «humili[ç]at», en lloc del «humiliat» del manuscrit, o el 908, «que'n mi trof[ç]asses». Però els claudàtors no sempre tenen el valor d'indicar una esmena del manuscrit, sinó que sovint representen una simple correcció ortogràfica, com el vers 3477: «[h]Jagus [h]avia». I es poden llegir coses com: «Qui te nalell [l'anel]l?» (v. 2851. El ms. «qui te nalell») o «que y [hi] cabes» (v. 2902, el ms. diu «que y cabes»). Si acabem de veure que en alguns versos afegeix una hac per seguir la normativa, en altres no la suprimeix com seria d'esperar («de hun gran feix», 6420, «los hulls girants», 6465). Amb els claudàtors indica també que afegeix un fonema que no recull la còpia, sense adonar-se que la supressió podria ser una dada sobre la pronúncia real del copista («dels millo[r]s bens», 6965, «de preycado[r]s./Los tancado[r]s», 7389-90, «los naveguan[r]s», 7424), i altres vegades afegeix mots que són elidits al text, de manera que desvirtua el còmput sil·làbic sense indicar-ho mai a peu de pàgina («Si't tens per dit [que], 6811, «partida [a] troços», 8295).

no de les altres, ni tampoc no es recullen enlloc les variants de les edicions anteriors.

Malgrat les afirmacions de fidelitat a l'únic manuscrit, l'edició d'Almiñana presenta nombrosos errors de lectura, que de vegades no modifiquen el sentit del vers, com per exemple «han a comprar» (6934), «he s'emprenyaven» (7116), «hon tu es nat» (7278), «fort avorrida» (15887) o «[He] tu, vell corp» (9956), en el darrer dels quals no ha llegit la caplletra petita que inicia la segona part del llibre tercer.¹⁸ Però en altres casos, l'error implica una alteració de significat, com per exemple «lo san[t] ans nostre» (6497), quan al manuscrit diu «lo sau ans nostre» (f. 48),¹⁹ «o penjant elles» (8854) quan la lectura correcta és «o pensant elles» (f. 64v), «de tos peccats» (13895), en lloc del «de tots peccats» que es pot llegir al manuscrit (f. 101v), «de Bora tria» (15239), quan es pot veure «Delbora tria» (f. 111v), que és la forma —que també trobem recollida en Eiximenis—²⁰ amb què cal editar el nom del personatge bíblic.

Un altre tipus d'errors en l'edició serien els d'interpretació, que ofereixen una lectura equivocada del vers. Almiñana continua mantenint els errors que han figurat en les edicions que l'han precedit, i de vegades n'afegeix de nous. Per evitar la prolixitat, n'enumeraré només quatre, el nombre predilecte de Jaume Roig.

Al foli 62v, en uns versos en què parla del mal d'amor que pateix el protagonista-narrador, podem llegir que el seu és el «mal dereos», que caldria editar «mal d'ereós», concepte relacionable amb l'amor hereós divulgat als tractats de medicina. Almiñana continua editant, com ho han fet tots els editors fins ara, «mal dereos» (8566), amb la qual cosa el sentit del passatge resta del tot obscur.²¹

Al foli 60 es pot llegir «perficcions», que cal interpretar «per ficcions» (8210), en el sentit dels enganys a què sotmeten les dones els marits malalts, com així ho han fet Chabàs i Miquel i Planas en les seves edicions. Però Almiñana no desaglutina el vers i edita «perficcions», mot el significat del qual no és explicat ni a les notes a peu de pàgina ni al glossari que figura al final del tercer volum.

Al foli 66v, en l'episodi en què Salomó blasma el canvi massa sovintejat de dides, diu que aquestes poden ser, entre altres coses, «braves, yroses». Almiñana llegeix «braves y roses» (9082), sense explicar tampoc el sentit que dóna al segon adjectiu.

Cap al final del llibre tercer, al foli 110, Salomó aconsella al protagonista-narrador que no es casi, que no li faci por que «de fills o fruyt/ sies vedat» (15036-15037). Al manuscrit es pot llegir «si es vedat», vers que apareix amb els dos primers monosíl·labs aglutinats en l'edició de Miquel i Planas. Almiñana, en tornar-los a separar, desvirtua el sentit del vers.

El tercer volum, que porta per títol *Elogis, biografia i estudis de la vida de Jacme Roig*, és dividit en dues parts: la primera la constituïrien els estudis pròpiament dits (ps. 819- 1.020), i la

18. Al manuscrit es pot llegir «han a comprar» (f. 51), «he s'emprenyaven» (f. 52v), «hon tu est nat» (f. 53v), «ffort avorrida» (f. 116) i «e tu vell corp» (f. 73).

19. En aquest cas, Almiñana s'adona de la seva possible equivocació, car en la nota diu: «Cap una atra lectura posser mes acurada del Ms. en la paraula *san*, i es *Sau* o *Saul*, nom judeu de Pau.»

20. Cf. *Dotzè llibre del Crestià*, ed. de les O.F.E. (Girona 1987), vol. II, p. 239.

21. Rossanna Cantavella va presentar una comunicació al darrer colloqui de l'AILLC, celebrat a Alacant la tardor passada en què tracta aquesta qüestió (*Terapèutiques de l'amor hereós a la literatura catalana medieval*).

segona, una transcripció de cent vint-i-vuit documents referits a Jaume Roig, a la seva família i a la seva obra. Les primeres pàgines del volum (820-883) són dedicades a transcriure els elogis que s'han escrit sobre Roig i les dades biogràfiques que es coneixen del metge i escriptor, a partir de les edicions de Chabàs i Miquel i Planas, que treballaren la qüestió. Tot seguit hi ha un capítol dedicat als hospitals valencians del segle XV que repeteixen les dades facilitades per la bibliografia anterior, sobretot pels articles d'Agustí Rubio i Vela.²²

Després, en les pàgines dedicades al Jaume Roig metge Almiñana el situa en el context mèdic encertat, en l'època del predomini progressiu de la medicina escolàstica, i amb el rerefons de la medicina jueva i musulmana, però ho fa molt de passada i gairebé sense adonar-se'n.²³ Continua mantenint com a vàlides les informacions aportades per Antoni Chabret en àpendix a l'edició de Chabàs, publicada el 1905: dona per sobreentès que Jaume Roig estudià medicina a Lleida i obringué el grau de doctor a París, la qual cosa no ha estat demostrada encara per ningú. I pel que fa a l'estudi de l'obra des d'una perspectiva mèdica, resumeix les pàgines de Chabret perquè l'edició de Chabàs «es hui raríssima i no està a l'abast del public en general» (p. 917). Quant a la biblioteca de Roig (que transcriu en un document), no l'analitza, sinó que es limita a manifestar la mateixa sorpresa que Miquel i Planas —sense dir-ho, és clar— davant la poca presència d'obres de caire literari. I acaba el capítol amb dues afirmacions sorprenents: la primera és que considera que Jaume Roig contribuï a elevar el nivell de la medicina valenciana (p. 917), i la segona, que fou un dels precursors de l'estudi de cirurgia de València, creat el 1462 (ps. 919-920). Almiñana es deixa portar per les anàlisis de Chabret, que volen dibuixar Jaume Roig com un metge progressista i innovador, quan caldria estudiar si la seva postura mèdica no és la que s'esperava d'un metge de prestigi social com ell. Jaume Roig no apareix enlloc vinculat amb l'escola de cirurgia, sinó que al contrari, sabem que la càtedra de cirurgia s'oferi als metges de més renom de la ciutat, i no consta que ell en fos mai lector.²⁴ L'estudi de l'*Espill* des d'una perspectiva mèdica, que circumscriu l'autor i la seva obra en el context cultural del galenisme del segle XV resta encara per fer.

El següent apartat és dedicat a la relació existent entre Baltasar Bou i Jaume Roig. Almiñana comenta els versos en què el personatge apareix citat a l'*Espill*, i sobre el llinatge dels Bou segueix una obra clàssica.²⁵ Refereix l'error de tots els editors del XVI i XIX de voler considerar Baltasar Bou senyor de Callosa, que ja va ser esmenat per Salvà, però sembla no adonar-se de la ficció perquè confessa no haver trobat en cap document que Jaume Roig fos l'oncle del citat Baltasar (p. 934).

En el capítol *Jaume Roig i el convent de la Trinitat* exposa la història de la institució, i parla

22. RUBIO I VELA, *Autobiografia i ficció en l'«Espill» de Jaume Roig. A Propòsit de l'episodi en l'hospital*, dins *L'Espill* (1982), 17-18, ps. 127-148. I *Una fundació burgesa en la València medieval: el Hospital de En Clapers (1311)*, dins *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam* (1981), 1, ps. 17-49.

23. Només cal haver llegit les obres de Lluís García Ballester per copsar la importància dels tres models. I Almiñana les cita diligentment en la bibliografia final.

24. GARCÍA BALLESTER, *La cirurgia en la València del siglo XV. El privilegio para diseccionar cadáveres de 1477*, dins «Cuadernos de Historia de la Medicina Española», 6 (1967), ps. 167-168.

25. Adolfo SALVÀ BALLESTER, *Mestre Jaume Roig y Baltasar Bou*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», 15 (1934), ps. 294-301.

de l'abadessa sor Isabel de Villena i del metge Jaume Roig, sense considerar per res la possible relació existent entre les obres d'ambdós personatges i menystenint els treballs de Fuster i Cantavella, com ja he indicat abans.

El llarg capítol següent, *L'inquisició i Jacme Roig*, analitza els diferents fronts d'atac de la Inquisició —jueus, moriscos, heretges, bruixes, sodomites— i l'evolució de la postura que prengué respecte a l'obra de Roig, que fou prohibida en un principi per lasciva i per contenir expressions deshonestes —com ho seran també el *Procés de les olives*, el *Somni de Joan Joan* i la *Disputa de vides i donzelles*—, però que acabà essent acceptada pel tribunal eclesiàstic.

El capítol, interessant per la informació que aporta, fins ara desconeguda,²⁶ no contribueix, però, a explicar l'obra de Jaume Roig, com tampoc no ho fa l'apartat següent, *El dogma de l'Immaculada Concepció en l'«Spill»*. Aquí estudia detalladament el dogma, els textos eclesiàstics que s'hi refereixen, les postures dels reis aragonesos, el tractament literari de l'Immaculisme (les *Trobes* del 1474, el capítol 83 del *Tirant*, l'obra de sor Isabel de Villena i els sermons de sant Vicent Ferrer, i evidentment, l'*Espill* de Jaume Roig), sense esmentar en cap moment l'estudi minuciós que va fer del tema Ramon Miquel i Planas en la seva edició de l'obra de Roig.

El recull de documents —el més antic dels quals és de 1396 i el més modern de 1492— és l'aportació cabdal de l'obra d'Almiñana, perquè posa a l'abast de tothom una informació i unes dades la majoria de les quals fins ara només es podien llegir, resumides, en els treballs de Chabàs i Miquel i Planas. Tot plegat referma la imatge que podíem tenir del metge Jaume Roig: era un home de prestigi social i professional que apareix vinculat com a metge amb la Corona, el municipi i els estaments religiosos de València. Ja sabíem que va ser metge de la reina Maria, esposa del Magnànim, i que prestà els seus serveis a Joan II. També era conegut que fou metge de tres hospitals de la ciutat, el d'en Clapers, el dels Innocents i el d'en Bou. I constava la seva condició d'examinador de metges i cirurgians. Però ara sabem que també fou metge del Reial Convent de Predicadors de València.²⁷ I se'ns perfila encara més la figura de Jaume Roig com a home de prestigi social, perquè apareix com a marmessor en diversos testaments, dictats per persones de distinta posició, alguns dels quals eren desconeguts fins ara: el nomenen per a la comesa na Damiata, esposa del peraire Nicolau Ferrer,²⁸ dona Caterina de Villena, cosina germana de sor Isabel,²⁹ dona Isabel Maça de Lizana³⁰ o la mateixa reina Maria de Castella.³¹ En aquest sentit, Almiñana exhuma un interessant document, datat a Saragossa el

26. Joan Fuster i Ortells manifestà que havia existit una actuació inquisitorial contra l'*Espill*, que semblava, però, no haver deixat constància escrita (*Català i castellà entre els valencians de la Il·lustració*, dins *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, vol. VIII [1986], àrea *Història de la llengua*, XIV, València 1989, ps. 19-30, especialment p. 25). Almiñana no recull el treball a la bibliografia.

27. Document n. 46, ps. 1.071-1.073.

28. L'any 1466. Document n. 75, p. 1.101.

29. Datat el 1475. Doc. n. 112, p. 1.135. Chabàs ja esmentà aquest testament (p. 427 de la seva edició de l'*Espill*).

30. Doc. n. 108, p. 1.132. Aquí Jaume Roig figura com a marmessor juntament amb la reina Maria, que ja era morta.

31. Datat el 1458. Doc. n. 63, ps. 1.088-1.090. Chabàs ja donà a conèixer l'existència d'aquest document (p. 427).

31 de juliol de 1458, en el qual es pot observar com era d'apreciat Jaume Roig pels reis de la Corona.³² Se'n aclareix un detall relacionat amb qüestions de consanguinitat: el 1450 Jaume Roig és nomenat administrador de l'Hospital d'en Clapers, en renunciar al càrrec Antoni Pellicer. Quan Chabàs esmentà el fet, indicà que desconeixia si era el pare o un altre parent de l'esposa de Roig.³³ Almiñana publica el testament d'Isabel Pellicer, on es pot llegir que el dit Antoni era el seu germà.³⁴ L'apartat documental es clou amb setze documents datats entre 1791 i 1793 que refereixen la postura de la Inquisició respecte a l'obra de Roig.

El volum s'acaba amb un vocabulari de vint-i-set pàgines que pretén «per una banda, mostrar la riquesa idiomàtica en l'obra de Jacme Roig i, per una altra, facilitar al lector de l'*Spill* el significat de les paraules poc corrents o mes significatives» (p. 1.145). Però el recull és arbitrari, breu i pobre. No resol el significat dels nombrosos hàpaxs que presenta el text de Roig, sinó que la majoria de les vegades es limita a donar l'equivalent castellà del mot, sense assenyalar en cap cas la font utilitzada. Hi podem llegir explicacions tan sucoses com aquestes: «malqueria: mot inventat en un joc de paraules», «pany: cerradura».

En conclusió, els tres volums d'Almiñana contribueixen a l'estudi de l'*Espill* en posar al nostre abast un nombre considerable de documents referits sobretot a la vida de l'autor, que fins ara no havien estat publicats, però que de tota manera no afegeixen res d'extraordinàriament nou a allò que ja sabíem: continuem, per exemple, ignorant on va estudiar medicina Jaume Roig. Així mateix, de gran valor és la reproducció en facsímil de l'única còpia manuscrita que ens ha transmès l'obra, la consulta de la qual és molt útil en aquells casos en què Almiñana llegeix o interpreta malament el text. Pel que fa a l'anàlisi de l'obra, mossèn Josep Almiñana —que parteix d'un pressupòsit ideològic ben discutible que l'allunya de l'objectiu de tota veritable investigació filològica— resumeix bàsicament la bibliografia clàssica, sense aportar cap dada que ens aclareixi el sentit de l'obra de Jaume Roig. I tot això presentat en tres onerosos volums, de mida foli, amb il·lustracions de totes les edicions anteriors i reproduccions de pintures de l'època. En definitiva, molt farciment per a tan poc gall...

ANTÒNIA CARRÉ

RIQUER, Martí de: *Aproximació al «Tirant lo Blanc»*. Barcelona, Quaderns Crema, 1990 (Col·lecció «Assaig», 8).

Amb una dolenta paròdia de Borges, podríem començar aquesta ressenya anunciant que definitivament s'ha descobert que l'escriptor català que va donar fi a l'obra de Martorell no era Martí Joan de Galba, sinó Martí de Riquer; o bé que el primer va ser pseudònim literari del

32. El rei Joan II mana al Governador General de València que na Isabel, filla de Lluís Gallach, s'estigui a casa del «amat nostre mestre Jacme Roig, maestre en Medicina» mentre es resol el seu matrimoni, «havent sguart que la dita casa es una de aquelles cases que lo molt alt senyor Rey, fratre nostre de gloriosa memoria, ab ses lletres ordena per custodia de la dita donzella» (doc. n. 62, p. 1.087).

33. CHABÀS, p. 424.

34. Doc. n. 36, p. 1.060.

segon. Amb aquesta vulgarització, per damunt de la inversemblança, potser sintetitzaríem dos dels valors fonamentals de l'*Aproximació* de Riquer: la caiguda definitiva de les galeres de Martí Joan de Galba, i el reconeixement de Martí de Riquer com el més profund i gran investigador de l'obra de Joanot Martorell. Quants estudiosos després de Riquer s'han limitat a exposar allò que havia estat descobert per ell? Quants han utilitzat aparentment nou aparell crític per tal d'acabar dient allò ja dit per ell amb la més didàctica de les claredats?

L'*Aproximació* és en aquests moments la *summa* tirantiana (no cal dir que és força modest parlar de només *aproximació*): es podrà parlar en el futur dels estudis tirantians d'allò que hom va escriure sobre el *Tirant* fins a 1990, cinc-cents anys després de la primera edició de l'obra, i que bàsicament entra dins l'*Aproximació*, i d'allò que s'escriurà després..., i que podrà ser escrit gràcies a l'*Aproximació*, i a tot un món i una vida d'estima per la literatura que hi ha darrere. És cert que l'obra compta amb un obvi desavantatge per als tirantians que hem après a interpretar la novel·la a través les pàgines de la *Història de la literatura catalana*. Serà, tanmateix, un gran avantatge per a aquells que s'enfronten per primera vegada amb l'obra: inclou tota la informació ja donada en la *HLC*, més moltes notes noves, però la novetat de les quals resulta difícil d'esbrinar. El capítol I, *Cavallers errants i senyors bregosos*, coincideix fil per randa amb part del capítol sobre *Novel·la cavalleresca i vida cavalleresca*, que s'inclou en la *HLC* (2a. ed., 1980, ps. 580-600). El capítol II, *Biografia cavalleresca*, amplia les dues pàgines de la *HLC* (ps. 578-579), tot centrant-se en els casos de les biografies novel·lades de Boucicaut i Pero Niño, el *Victorial*, i dóna peu a futurs estudis en la línia de les interrelacions història-ficció. En la nostra opinió, la relació entre esquema biogràfic històric i novel·lesc sembla fonamental per tal d'entendre la creació d'una *biografia* de ficció com és el *Tirant* (vegeu A. TAYLOR, *The Biographical Pattern in Traditional Narrative*, «Journal of the Folklore Institute», 1, 1964, ps. 114-129). Aquesta *comunió* esquemàtica entre història i novel·la es remuntaria a figures històriques, però també literàries, com les del mariscal Guillem (popularitzat per DUBY) i sant Lluís (vegeu J. LE GOFF, *The Whys and Ways of Writing a Biography: the Case of Saint Louis*, «Exemplaria», 1, 1989, ps. 207-225), i continuaria amb altres més modernes, com ara les del Príncep Negre, Boucicaut, Pero Niño, etc. J. E. Ruiz Domènec, autor d'una biografia sobre l'històric Boucicaut (*Boucicaut, governador de Génova: biografia de un caballero errante*, Gènova, Civico Istituto Colombiano, 1989), va plantejar, a la seua ponència presentada al *Symposion* de Barcelona, la relació de la cavalleria històrica dels segles XIV i XV amb els ideals de la cavalleria fictícia. Però no estem davant transmissions *ideals*, sinó que comptem amb influències textuais, d'obra històrica a obra històrica. En altres moments nosaltres hem tractat de demostrar que l'autor del *Victorial*, la biografia de Pero Niño, conegué la biografia de Boucicaut, i que fins a cert punt l'hagué d'inspirar. I Boucicaut apareix —recordem— al *Curial e Güelfa* com a personatge de ficció. No seria gens estrany, doncs, que Martorell hagués conegut també la biografia de Boucicaut i, per què no, el *Victorial*. Fet i fet, A. Espadaler (*Una reina per a Curial*, Barcelona, Quaderns Crema, 1985, ps. 242-243), remarca les coincidències biografia històrica-ficció, quan diu que Pero Niño es comporta en ocasions amb menor lògica i amb temeritat impròpies de l'estratègia militar que se li suposa, i que de vegades és més prudent el mateix Tirant. Encara que és ben cert que Martorell tenia uns altres precedents literaris dins la història catalana, començant per Roger de Flor, ja que la predisposició a la noveltització

s'accentua quan l'expedició catalana a Orient exigeix la presència d'un heroi que centralitze la narració, com va assenyalar L. Badia (*Verdad y literatura en las crónicas medievales catalanas: Ramon Muntaner*, «Dispositio», x, 1985, ps. 29-44). De manera que la conclusió al voltant de la major importància i independència que Riquer dona en l'*Aproximació* al tema de les biografies de cavallers, respecte de les *novelles cavalleresques* (tractades en el cap. III, sense diferències essencials respecte a la *HLC*), ofereix nous punts de partida per a l'estudi de l'obra dins el context europeu, no ja sols cap a la història, sinó també cap a la narrativa de la història (estructura, motius folklòrics, perspectiva...).

El capítol IV es dedica a la biografia del cavaller Martorell. Riquer ha estat també sempre el millor coneixedor de la figura de l'autor. Els seus estudis personals es beneficien de les aportacions del pare Andreu Ivars i de les comunicacions, generosament reconegudes, de l'arxiver Lluís Cerveró. Després de Riquer, només R. B. Tate i F. Perles han aportat novetats a la biografia del cavaller. Tanmateix, dos estudiosos valencians, Jaume Chiner i Jesus Villalmanzo han promès l'escritura d'una verdadera «nova biografia» de Joanot Martorell, basada en sis-cents vint-i-vuit documents (enfront dels cinquanta fins ara coneguts). No en coneguem, al moment de redacció d'aquesta ressenya, més que l'anticipació que es va donar a la revista «El Temps» (novembre de 1991), però sembla que les seues troballes afectaran punts essencials que es consideraven fixats, com ara els que fan referència al lloc de naixement (València i no Gandia) i a la data del traspàs (1465 i no 1468); i relatives als seus avantpassats, al finançament dels seus viatges, als enganys a Alfons V, a la ruïna econòmica del cavaller, al llegat del manuscrit del *Tirant a Galba*, etc. Hem d'esperar, doncs, la publicació acurada del treball documental, i parlar mentrestant de la biografia «provisional» de Martorell.

Els capítols V-VIII són una lectura comentada de la novel·la —en termes generals, la ja publicada a la *HLC*—, amb la bibliografia actualitzada. Alguns apartats s'han ampliat amb nous comentaris o dades suplementàries: sobre l'orde de la Garrotera (ps. 114-120; vegeu també l'excurs III); l'entremès del rei Artús (ps. 150-156); els vots cavallerescos (ps. 156-159); la figura de Pedro Vázquez de Saavedra (ps. 171-177).

El capítol IX, *L'obra de J. Martorell*, caldrà llegir-lo tenint present, sobretot per a les dades, l'estudi que ens han promès Villalmanzo i Chiner. Hi trobem, a més, un capítol completament reelaborat sobre les fonts escrites del *TIB*, al qual caldrà afegir, per ara, la presència del *Lancelot* en prosa al «Guillem de Varoic» (com diu L. Badia, a suggeriment d'A. Soler, en *El «Tirant» a la tardor medieval, Symposium «Tirant lo Blanc»*. 1990, en premsa), i els nous descobriments de manlleus corellians exposats per A. Hauf al IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes d'Alacant (setembre de 1991).

El capítol X és dedicat a comentar els aspectes militars de la novel·la, amb una singular «aproximació» al tractament de la guerra en l'obra d'Eiximenis (ps. 204-209). El capítol X, *Novella de jocs, d'amor i d'alegria*, amplia les pàgines corresponents de la *HLC* (ps. 685-688 i 712-716), tot incloent uns apunts sobre els dos estils, passades ja per la nova teoria de l'autoria única. El capítol és encapçalat pel famós parlament del cap. 436 de Carmesina, que coneix carnalment Tirant, i li suplica que vaja amb cura quan «entre en lo castell». El mateix parlament ha servit de fil conductor al darrer article de Vargas Llosa sobre l'obra. És qüestió de deixar clar —com indicarem en l'estudi publicat a la «Revista de Filología Española», LXX, ps.

91-117— que el que fa Carmesina no és altra cosa que copiar (un altre manlleu!) el monòleg dramàtic de Galathea quan és seduïda finalment per Pamphilus, en la més coneguda de les comèdies elegíacques medievals. Finalment, el capítol XII, sobre la difusió de la novel·la, recull les darreres aportacions al tema de diversos estudiosos. Esperem que el llibre d'A. Espadaler sobre els *Cinc-cents anys de crítica* incloga un punt —li hem comunicat de paraula—, que ens sembla força suggerent dins el tema de la difusió de l'obra (i ho serà especialment per als anglocatalanòfils): el coneixement que tingué Sir Walter Scott de l'obra, amb influències notòries en —almenys— una novel·la seva: *Count Robert of Paris* (vegeu Margaret TAIT, *The Enchanted Princess of Zulichium*, «Scott Newsletter», 13 [tardor de 1988], ps. 14-15).

El llibre inclou molta informació, però la que mereixia una singular i pormenoritzada atenció ha estat encertadament disposada en un apartat final, amb vuit excursos. Faran malament els qui pensen que l'única novetat es troba aquí, encara que el lector apressat hi trobarà solucions puntuals i agrairà que es donen per separat.

A l'excurs I es fa una relació dels folis del ms. 7811 de la BNM referents a Martorell, la seua família i el *Tirant*. Es tracta de dotze grups de folis, que afecten des de la correspondència entre Martorell i Monpalau o Gonçalbo d'Hjjar, fins a les *lletres* reproduïdes als caps. 143 (la *feta per Petrarcha*), o al cap. 135 del *Tirant*. Riquer trau la conclusió que aquesta compilació miscel·lània procedeix de papers que eren propietat de Joanot Martorell.

L'excurs II és una ampliació del tema de la relació *Guillem de Varoic-Tirant*. Enfront de l'opinió de Pere Bohigas que *tots* els fragments del *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull al *Tirant* procedeixen del pas intermediari del *Guillem*, és a dir que no hi ha cap passatge del *Llibre* al *Tirant* que no pertanyi al *Guillem*, Riquer defensa que en alguns moments el *Tirant* depèn directament de l'obra de Llull, imita directament Llull. Malgrat que generalment, como demostrà Bohigas, els fragments deriven de Llull mitjançant *Varoic*, en alguns casos llig Llull sense aquest intermediari. Noves proves demostren que Martorell coneix directament també el *Guy de Warwick*. La conclusió definitiva, doncs, confirma l'opinió de Bohigas, enfortida per Riquer, l'any 1947, i Gili i Gaya, després, amb una anàlisi estilística, que el *Guillem* i el *Tirant* són obra del mateix autor, el primer esbós del segon. Més problemàtic és determinar en quina versió del *Guy* es basà Martorell. Riquer proposa la versió francesa del *Rommant*, transmès dins el manuscrit del segle XV que fou present de noces de John Talbot a Margarida d'Anjou quan es casà amb Enric VI d'Anglaterra. Ara bé, el matrimoni tingué lloc en 1444, i Martorell va estar a l'illa entre 1438 i 1439. S'hauria de suposar una segona estada, com proposava Entwistle, cap a 1450-1451, per tal que conegués el manuscrit reial. Tanmateix, les dades biogràfiques esmentades no donen crèdit a aquest segon viatge. Martorell s'havia arruïnat ja massa amb les despeses del primer per a tornar a repetir l'aventura.

A l'excurs III, Riquer demostra comparativament la dependència de la redacció dels capítols de l'Orde de la Garrotera, que inclou el *Tirant* (caps. 85-96), amb els estatuts que, en francès, promulgà Enric V.

Excurs IV: El plagi que Martorell va fer a la dedicatòria de la que Enric de Villena posà al front de *Los dotze treballs d'Hèrcules* havia estat ja descobert per Riquer en 1949. Es podia comparar amb el text castellà de Villena, que va traduir la pròpia obra escrita originalment en

català. El *descobriment* recent per P. Càtedra del text català original (imprès a València 1514) pot confirmar ara que el plagi és francament escandalós.

L'excurs v dona alguna informació complementària sobre la dedicatòria força enigmàtica al «*serenissimo Príncipe Don Ferrando de Portugal*», «*Rei expectant*». L'infant Ferran, germà d'Alfons V de Portugal, fou hereu de Portugal entre 1438 i 1451, abans de néixer l'infant Joan; i existí una llunyana possibilitat que pogués aspirar a succeir com a rei d'Aragó (però només entre 1464 i 1466), el seu cosí, Pere el Conestable (Pere IV, «rei dels catalans», intítulat rei d'Aragó en oposició a Joan II), que no tenia fills. Martorell sembla creure en eixa possibilitat. En plena guerra civil catalana, i amb una bona part dels valencians adeptes a Joan II, pensa Riquer que aquest enigma de la dedicatòria no seria tan criticable com ho hauria estat si hagués dit explícitament: «hereu del rei del catalans.» Ara bé, aquests anys no coincideixen amb la data que Martorell afirma que comença d'escriure el *Tirant lo Blanc*: el 2 de gener de 1460. Recordem que al darrer paràgraf de la dedicatòria considera que el seu llibre ja està «ventilat», i com que no és estrany que les dedicatòries s'escriguen quan hom acaba un llibre, dedueix Riquer que entre agost del 1464 i març del 1465, quan l'infant és atestat a la cort catalana, i es podia considerar optimistament «rei expectant», Martorell donà fi al llibre. La data és important. Riquer està pensant en la mort del nostre autor el 1468. Tanmateix, Chiner i Villalmanzo informen que Riquer es basava en informació mal donada per l'arxiver valencià Cerveró, i avancen el traspass, justament, al març o l'abril de 1465. I per a ells, el llibre hauria estat acabat cap al començament de 1464.

L'excurs VI ha estat el més cridaner de tot el llibre. Semblava que havíem arribat a un consens, d'acord amb el qual Martí Joan de Galba hauria pres la missió de finalitzar l'obra inconclusa. Tota aquesta suposició partiria, com sabem, del colofó final del *Tirant*: «La quarta part, que és la fi del llibre, és estada traduïda, a pregàries de la noble senyora Dona Isabel de Lloris, per lo magnífic cavaller Mossèn Martí Joan de Galba.» Fins ara Riquer sostenia una intervenció progressiva del segon autor a partir del cap. 349, i una responsabilitat gairebé total a partir del cap. 439, és a dir en tota la part de la successió d'Hipòlit. La introducció d'uns episodis llargs i no imprescindibles per a l'acció, i l'ús d'un estil de *valenciana prosa* amanerat i immoderat caracteritzarien aquesta intervenció. Riquer es desdiiu ara de la seua anterior opinió —que molts havíem tingut com a irrefutable—, i opta amb contundència per l'autoria d'un sol escriptor: Joanot Martorell. L'argument principal de l'estudiós és ben senzill. Contra la declaració del colofó, tenim la dedicatòria, on Martorell es proclama autor únic de la novel·la: «E perquè en la present obra altri no puixa ésser increpat si defalliment algú trobat hi serà, jo, Joanot Martorell, cavaller, sols vull portar lo càrrec, e no altri ab mi; com per mi sols sia estada ventilada a servei del molt il·lustre Príncep e senyor Rei expectant Don Ferrando de Portugal la present obra, e començada a dos de giner de l'any mil quatre-cents e seixanta.» Seria Galba —argumenta Riquer— tan ingenu o estúpid de presumir de «coautor» del *Tirant*, i permetre eixa declaració d'autoria exclusiva? Per a Riquer, Galba va rebre l'original del *Tirant*, i en va fer còpia que lliurà a la impremta valenciana de Spindeler, sense cap pretensió autorial. Els estampadors partirien de la còpia de Galba, mort pocs mesos abans, segurament amb esmenes i afegits seus, i arribarien a la conclusió que havia continuat el llibre: és això el que conta el colofó. L'opinió present de Riquer és així de contundent: «no existeix cap argument positiu i

ferm que impedeixi admetre que Joanot Martorell és l'autor únic i exclusiu de tot el *Tirant lo Blanc*.» Les lleugeres anomalies i els canvis estilístics de la darrera part són normals en un llibre de tan llarga empena (p. 293). Haurem de parlar d'ara endavant del *Tirant lo Blanc* de —a soles— Joanot Martorell, mentre alguna prova no ens confirme la seua improbable intervenció més clarament que el confús colofó, que ha atabalat tants crítics i lectors. L'estudi documental d'Albert Hauf a la introducció de la seua edició de *Tirant* (vegeu ressenya), i les últimes indagacions biogràfiques, confirmen i amplien els motius d'aquest préstec: Joanot Martorell, en situació desesperada, va empenyorar l'obra a Galba per cent reials; perquè passava moltes necessitats, Galba li prestava diners sovint. És patètic veure l'opinió que Galba —co-autor del *Tirant!*— tenia del llibre: era de poc valor i no valia la quantitat pagada per ell.

L'excurs VII incideix en el tema dels paral·lelismes entre Roís de Corella i els caps. 190, 323, 473 i 485 del *Tirant*. Hi ha conceptes i fraseologia perfectament lògica en Corella, que perden sentit al plagi tirantià. L'excurs haurà de ser confrontat amb els treballs d'A. Hauf al voltant dels préstecs corellians, que va anunciar al Congrés de l'AILLC d'Alacant (1991).

Finalment, l'excurs VIII parteix del plagi de Mandeville al famós únic capítol (cap. 410) inversemblant de *Tirant*: la llegenda del drac de l'illa de Langó. Riquer demostra que el rastre del *Voyage d'outre mer* no es limita a aquest episodi, i en descobreix altres en descripcions de l'exòtica geografia oriental als caps. 276, 459 i 465. Si bé no es pot assegurar que conegués la traducció catalana (que ens ha arribat parcialment) de Mandeville, sí confirma Riquer, també per a les descripcions geogràfiques, l'ús de la traducció de Guillem de Copons (València 1418) del *Tresor* de Brunetto Latini.

La *Bibliografia consultada* és òbviament més extensa que la que s'inclou com a tal. Aquesta haurà de ser revisada: hi ha trivialitzacions (WINTER, *exposició feta en un curs de doctorat*, un art. *en premsa a Alacant*), errades (Hauff per Hauf, errada repetida), s'inclouen textos de referència (Eiximenis, Carrillo de Huete, *El Victorial*), al costat dels estudis, la qual cosa produeix una certa confusió de nivells. No s'hi inclouen (amb bon criteri) els nombrosos articles sobre l'«oscur passatge» del *Quijote*, on Cervantes envia Martorell a galeres. Tanmateix, manquen articles importants, com ara (sempre abans del 1989), els de J. B. Avallé-Arce (*Para las fuentes del «TIB»*, als seus *Temas hispánicos medievales*, Madrid, Gredos, 1974, ps. 233-261; i *Amadís de Gaula y la caballerisca medieval*, dins *Studies in Honor of Summer M. Greenfield*, Lincoln [Nebraska], Society of Spanish and Spanish-American Studies, 1985, ps. 17-31), K. Faluba (*Tirant «el Valac» o Tirant «Joanet»*, *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, València, Universitat de València, 1984, ps. 107-108), E. Moliné i Brasés (*La «Letra de reysals costums» del Petrarca*, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, 1907, ps. 345-351), J. Navarro (*Una interpretació hispanoamericana del «TIB»*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, II, Barcelona, Curial, 1980, ps. 435-444), la nota de F. Rico (*Caldesa, Carmesina y otras perversas*, dins *Primera cuarentena*, Barcelona, El Festín de Esopo, 1982, ps. 91-93). Són oblidats de llistat, és clar, ja que Riquer n'anomena alguns en altres ocasions, però tenen més importància si pensem que aquesta bibliografia ha de servir de referència durant alguns anys. I és important que s'hi incloguen estudis, com ara també els de P. Valesio (*Genealogy of a Staged Scene (Orlando Furioso, v)*, «Yale Italian Studies», new series, I, 1980, ps. 5-31, i especialment *Il seggio e*

l'ombra: da un romanzo spagnolo del quattrocento, «Scienze Umane», 1, 1979, ps. 73-88), els quals representen un vessant interpretatiu modern i arriscat, que caldrà fer servir de model per al futur.

RAFAEL BELTRAN I JOSEP IZQUIERDO

ROSSELLÓ BOVER, Pere: *L'obra de Salvador Galmés i Sanxo (1876-1951)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988 («Scripta et Documenta», 34).

Aquest volum és la part més important de la tesi doctoral de Pere Rosselló Bover, professor de la Universitat de les Illes Balears, que va guanyar el Premi Mossèn Josep Sanabre 1987. En aquesta tesi, Pere Rosselló fa una completa panoràmica d'un autor massa sovint oblidat i poc conegut, com constata Rosselló mateix, per al qual Salvador Galmés és «l'aportació a la narrativa més important feta a Mallorca abans de la guerra civil espanyola» (p. 5).

Les causes d'aquest desconeixement són, segons Pere Rosselló, la indiferència per la poca tradició consolidada de la narració a Mallorca i la dedicació de Galmés als relats breus, moltes vegades publicats en revistes introbables i per això difícils d'aplegar en una antologia. Endemés, també hem de dir que tampoc el context polític i cultural d'aleshores no ho afavoria gaire. Amb tot, Rosselló constata un cert desvetllament de Galmés per la publicació d'algunes de les seves obres i pels estudis de crítics literaris, com Josep M. Llompart i Gabriel Janer.

El llibre de Rosselló és dividit en tres seccions. A la primera secció (ps. 15-68), ultra un recorregut sistemàtic per la vida de Mn. Galmés i una valoració de la seva influència en la literatura, és particularment interessant i important l'estudi acurat i desapassionat del procés i dels condicionaments de la disputa sobre l'edició de les *Obres de Ramon Llull*, encetada entre Mn. Galmés i Mn. Antoni M. Alcover. Rosselló aprofita la llunyania temporal per descabdellar un episodi ben dolorós entre dos importants membres de la clerecia mallorquina i de les lletres catalanes i, sobretot —un gran mèrit—, no pren partit ni fa apologia de cap dels dos.

En la segona secció (ps. 69-127), sobre l'obra no-creativa galmesiana, cal destacar l'aprofundiment en la important qüestió del lullisme de Mn. Galmés, un caire de la seva obra també ben desconegut, en què Rosselló constata que «la tasca lullística [de Salvador Galmés] ha estat sovint oblidada perquè la crítica ha partit del judici de considerar superior l'obra de creació a la d'investigació i divulgació» (p. 71), diu referint-se a l'estudi crític dels manuscrits lullians i als assaigs que publicà Salvador Galmés sobre diversos aspectes de l'obra de Ramon Llull. Posteriorment, Pere Rosselló ha publicat un recull d'aquests estudis lullians de Galmés, alguns dels quals són una fita en la bibliografia de Ramon Llull (Salvador Galmés, *Escrits sobre Ramon Llull*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB, 1990, «Biblioteca Marian Aguiló», 13).

També, però, per l'altre extrem, retreu que s'ha considerat Galmés un «narrador frustrat», per culpa del lullisme, sense pensar que «si [Galmés] rebutjà la narrativa i decidí dedicar-se al treball científic, fou perquè elegí entre el seu desig personal i les necessitats del seu poble. Galmés va renunciar a ésser un novel·lista per tal que la nostra pàtria disposàs del llegat de

l'intellectual més universal que ha donat. És a dir, escollí amb una modèstia absoluta i amb un esperit desinteressat, tot deixant a un costat els afanys i les il·lusions pròpies» (p. 72), diu citant un article anterior seu.

En aquesta segona secció, s'estudien també els articles històrics, textos menors, alguns treballs d'estudiant, que donen idea del mètode de feina de Galmés i dels seus progressos. També es destaca la seva tasca com a traductor, per encàrrec de la Fundació Bernat Metge, i sobretot la relació amb la seva obra literària, el camp, els temes rurals, ja que li són encomanades les traduccions de *D'agricòlia*, de Marc Porci Cató (1927) i *Del camp*, de M. Terenci Varró (1928), i només una no tracta la ruralia, *De l'orador*, de M. Tulli Ciceró (1929-1933).

En la tercera secció (ps. 129-286) s'analitza diacrònicament tota l'obra creativa de Mn. Galmés, amb un estudi detallat de *Flor de card*, del qual Pere Rosselló ja havia donat a conèixer un tast en el pròleg a aquesta novel·la, quan va ésser publicada per l'Editorial Moll («Raixa», 132, Palma 1983). Destaca també en aquesta secció l'anàlisi acurada dels relats breus, entre els quals el de *La dida* i *El garriguer d'Infern*, dos dels més coneguts, una anàlisi que ens introdueix en el dens univers narratiu de Mn. Galmés i en la seva visió particular dels problemes de l'home i de la societat. En aquest sentit, el malaguanyat Jaume Vidal Alcover retreia el 1973, en ocasió d'unes conferències sobre Mossèn Galmés a Sant Llorenç des Cardassar (vegeu «Perlas y Cuevas», 310 [agost de 1973]), el caire de denúncia social que pren sovint la narrativa de Galmés, a partir de la doctrina evangèlica, usant la tragèdia en lloc de la ironia, al contrari de Pere d'Alcàntara Peña. Particularment, Vidal Alcover esmentava la contestació del paper de la dona en la societat d'aleshores.

Finalment, Pere Rosselló recull en l'apèndix (ps. 287-324) un seguit de relats avui ja introbables (*Descripció de l'arribada y entrega del cadavre del B. Ramon Lull, Anima grisa, Col·loquis de ultra-tomba, Visió, Revelació, El campanar de la Seu, L'amo'n Pere-Jordi, Vida-amor* i *En Figuera*) i ens forneix una extensa bibliografia sobre Mn. Galmés, la seva vida i la seva obra (ps. 325-337).

GABRIEL SEGUÍ I TROBAT

SPECHIO, Lupo de: *Summa dei re di Napoli e Sicilia e dei re d'Aragona*, edizione critica a cura di Anna Maria Compagna Perrone Capano, Nàpols 1990.

Nat a Oriola, segurament de parla catalana, doctor en lleis i en teologia, servidor de la casa reial des de la seva infantesa, Llop d'Espejo escriu la seva obra a Nàpols cap al 1468 i la dedica a Alfons d'Aragó, duc de Calàbria, fill de Ferran I de Nàpols i nét, per tant, d'Alfons el Magnànim.

Tal com el mateix autor declara, la finalitat de la *Summa* és inequívocament política: la manca d'informació historiogràfica sobre la dinastia regnant fa que les opinions errades proliferin i es difonguin: «quanto più ne parlano più ne cascano arrore» diu el cronista al *Proemio*, «perché non sapeno la dessendencia delli ri, né delli uni né de altri». Es tracta, doncs, de donar un

fonament històrico-legal a la dinastia aragonesa que després de prop d'un quart de segle de govern veu qüestionats els seus drets a Itàlia per la seva enemiga inveterada, la casa d'Anjou. Així, doncs, Llop d'Espejo estructura la seva obra en dues parts paral·leles que, com dos corrents d'aigua, han de confluïr finalment: la primera part tracta dels reis de Nàpols i va de l'emperador Constantí a Ferran d'Aragó, és a dir Ferran I de Nàpols; la segona part exposa la història de la casa d'Aragó des de l'emperador got Frederic fins a Joan II.

El cronista se serví de diverses fonts historiogràfiques que l'editora ha pogut identificar: la crònica de Partènope, les cròniques de Desclot i Muntaner, la de Sant Joan de la Penya i la de Pere Tomic. Existeixen també fonts jurídiques i eclesiàstiques citades explícitament per l'autor que, no ho oblidem, era teòleg i home de lleis. Hi són incorporades encara notícies procedents de fonts orals, recollides pel mateix autor, com en el cas de la informació referent a la reina Margarida muller de Carles II d'Anjou: «io hò parlato com persune che l'anno vista et conessuta», diu el cronista (I, cap. 40). En un altre passatge ens transmet la seva pròpia experiència quan afirma que, en una de les seves estades a Barcelona, ha conegut la infanta Violant, filla de Joan I de Catalunya-Aragó, ja molt anciana, la qual «sapea lavorare multe belle cose sottile de oro e de seta» (II, cap. 41). I especialment interessant des del punt de vista literari és l'esment a Boccaccio en el capítol que correspon al regnat de Pere el Gran: «De questo re em Pere fa mensione Juban Boccacio en una novella.» (II, cap. 35)

L'edició del text es veu enriquida amb una introducció que examina diferents aspectes del manuscrit, de l'obra i de la vida de l'autor. Compta, a més a més, amb un estudi lingüístic, un glossari i diversos índexs que faciliten la comprensió i la utilització del text.

ANNA CORTADELLAS